

**Вътрешната природа и същността на
човешката душа
GA 80b**

Рудолф Щайнер

- | | |
|---|-------------|
| 1. <u>Резултатите от духовната наука и тяхната връзка с изкуството и религията</u> | 13 декември |
| 2. <u>Антропософията като съвкупност от знания и начин на живот</u> | 28 януари |
| 3. <u>Задачите на Гьотеанума в Дорнах</u> | 31 януари |
| 4. <u>Прагът в природата и в човека</u> | 1 февруари |
| 5. <u>Естествена смърт и духовен живот</u> | 12 януари |
| 6. <u>Хармонизирането на изкуството, науката и религията чрез антропософията</u> | 5 март |
| 7. <u>Антропософията в нейния научен характер</u> | 7 март |
| 8. <u>Антропософията като начин на живот</u> | 9 март |
| 9. <u>Времевите изисквания за антропософията</u> | 12 март |
| 10. <u>Антропософията и загадката на душата</u> | 20 март |
| 11. <u>Какво е искал Гьотеанумът и каква е целта на Антропософията?</u> | 5 април |
| 12. <u>Вечната душа на човека от гледна точка на антропософията</u> | 14 май |
| 13. <u>Развитието и образованието на човешкото същество от гледна точка на антропософията</u> | 15 май |

1. Резултатите от духовната наука и тяхната връзка с изкуството и религията

Уважаеми присъстващи! В продължение на много години имах привилегията да говоря тук, на това място, за антропософската духовна наука, нейната същност и значение за настоящия духовен живот на човечеството. Откакто за последно имах възможност да го направя, през септември и октомври тази година в Гьотеанума в Дорнах се проведеха курсове на Училището по духовна наука. Тези курсове на Училището по духовна наука имаха за цел също така да демонстрират на практика задачата, която въпросната антропософска духовна наука се стреми да изпълни във връзка с другите науки и практическия живот. Около тридесет личности от различните клонове на науката, художественото творчество, а също и практическия живот, индустриалния и търговския живот, допринесоха за това; чрез тях трябва да се покаже как духовната наука може да има плодотворно въздействие не само върху отделните клонове на науката и върху художественото творчество, но и преди всичко върху практическия живот. Духовната наука не бива да се ограничава до теоретични дискусии и сантиментални описания, а трябва да покаже как разполага със средствата да прави точно това, което в много отношения не може да бъде направено от други страни в настоящето и в близко бъдеще, но което може да бъде предприето от духовната наука.

Тези, които са по-запознати с хода на интелектуалния живот в наши дни, знаят, че в отделните клонове на науката е широко разпространено мнението и усещането, че те се сблъскват с определени граници, които е невъзможно да преминат. Често дори се смята, че е невъзможно хората да надхвърлят тези граници.

Но от друга страна, съществува и практически живот във връзка с науката. Науката трябва и иска да се намесва в практическия живот. И всеки, който е ангажиран с живота на науката, няма да може да отрече, че границите, пред които се изправят различните науки – достатъчно е да насоча вниманието към медицината – че тези граници могат да бъдат разрешени чрез философско-теоретични аргументи, предназначени да оправдаят тези граници, а по-скоро, че животът често изисква човешко действие именно там, където науката е изправена пред такива граници. Фактът, че наистина е възможно, чрез специалния метод на духовната наука, да се навлезе точно в онези области, които съвременната наука посочва като граници, трябва да бъде показан, от една страна, в Дорнахската школа по духовна наука. Това трябва да бъде показано не от отделни личности, които са просто запознати с духовната наука, а именно от всички хора, от личности, които са усвоили задълбочено своя индивидуален предмет, точно както другите, и които са потопени в него, които са единствените, които са способни да покажат как този предмет може да бъде стимулиран и оплоден от духовната наука. От особено значение беше също така, че личностите в практическия живот показаха, че този особен начин на

мислене, който се основава на реалността, на пълната, тотална реалност, към която със сигурност принадлежат духовните сили на света, че този начин на гледане на нещата е способен да постигне в практическия живот това, което често е оставало неосъществено в днешно време и което всъщност е било външно документирано като неосъществено от социалните и други житейски нужди в нашето настояще време.

Разбира се, на този етап все още не можем да кажем доколко тази антропософска духовна наука е демонстрирала своята легитимност в духовния живот на днешния ден чрез подобни практически мерки. От друга страна обаче, може да се каже, че въпреки атаките, за които бяхте информирани в подготвителните бележки, че въпреки тези атаки, напоследък е признато, дори от сериозни страни, че това, в което мнозина вярват, изобщо не е вярно, че човек трябва да се занимава с антропософията [като] дейността на някаква неясна секта или подобна.

Бих искал да дам само един пример, за да ви покажа как, въпреки цялата опозиция, която не винаги е добронамерена и най-вече не винаги добронамерена; как, въпреки цялата опозиция, духовната наука бавно стига до това, до което трябва да стигне, поне до признаване на нейния искрен стремеж и отвореното ѝ око за културните нужди на настоящето.

Бих искал да цитирам само този един пример. Противоположните си писания постепенно прерастват в книги и през последните седмици беше публикувана книга, наречена „Съвременна теософия“. По причина, която, разбира се, е странна, авторът заявява, че се занимава само с духовна наука. В следните бележки той казва: Където и да се говори за теософия и теософи, това винаги е начинът на изразяване, който е по-познат от изразите антропософия и антропософи.

Сега не може да се каже – и това е адресирано до присъстващите – че авторът на това писание, Кърт Лийз, който има лиценциат по теология, цени антропософията. Напротив, цялата книга е написана като опровержение. Нито пък може да се каже, че авторът на книгата разбира изключително много за антропософията. Но това, което той представя още на първата страница и повтаря многократно в книгата, показва, че дори от позицията на опонент, постепенно вече не е възможно да се отрича сериозността на намеренията на антропософията. Ето какво казва един опонент:

„Ако теософията беше само случайни идеи на малка секта, която лови риба в бурни води, нямаше да си струва усилието да ѝ се обръща каквото и да е внимание.“

И след това той казва, че човек си има работа с нещо, което показва основите на един всеобхватно проектиран мироглед, силно преплетен с етичен дух. Фактът, че този етичен дух остава дори ако се отрече всичко останало в антропософията, е нещо, което авторът на тази книга открито признава:

„Най-активният съвременен популяризатор, Рудолф Щайнер, с помощта на обширно четиво и неоспорима проникателност, е събрал подробно голямо богатство от религиозно-исторически,

научни и философски материали, за да положи основите на всеобхватно проектиран мироглед, силно пропит с етичен дух.“

Въпреки това – и сега стигам до положителната част на моя аргумент – този опонент, който се стреми да бъде обективен, иска да търси причините за опровергаването на антропософията в самата антропософия. Той иска да се докосне до това, което казва антропософът, и да докаже противоречия и други подобни, а именно да демонстрира ненаучен характер. Но в един момент той се издава по много странен начин. Той казва, в особено характерен момент, че антропософията има подстрекателски ефект и е „злонамерена“.

Подобни подвизи на сложни разграничения, които от самото начало са в услуга на идейно предварително замислена схема, правят четенето на трудовете на Щайнер не само трудно, където понякога могат да възникнат множество недоразумения от страна на непосветените, но и досадно и неприятно.

Така че не само оспорване на логическата преценка, оспорване на научната преценка, но оспорване на чувствата и емоциите - ето как се гледа на антропософията! И защо е така? Това със сигурност е свързано с много специалния начин, по който антропософията, именно защото иска да бъде толкова научна, колкото всяка друга наука, се отнася към пътищата на познанието на човечеството. Антропософията – разбира се, както съм казвал тук много често – Антропософията със сигурност не би била приемана насериозно, ако по някакъв глупав начин пренебрегваше великите, значителни постижения на научния метод в съвремението. Нито пък би била приемана насериозно, ако се отнасяше по някакъв дилетантски начин към духа, към цялото вътрешно отношение на научното изследване. Тя започва от признаването на съвременните научни усилия. Тя прави това, като се стреми да задълбочи разбирането си за научния метод, но същевременно търси път от разбирането на външния сетивен свят към разбирането на духовния свят. И тя би искала да отговори на важните въпроси, на въпросите за пътя на познанието, по такъв начин, че на духовната сфера да се отдаде дължимото, точно както на сетивната сфера се отдава дължимото чрез научните изследвания. Правейки това, тя се чувства принудена – не от научния метод, както е обичайно практикуван, при който човек вярва, че е ограничен, ако работи само в сетивния свят – тя се чувства принудена от този научен метод, както е обичайно практикуван, да не спира. То се посвещава повече на образованието, на вътрешната дисциплина на изследването, отколкото на научните методи, и поради тази причина не може да приеме това, което днес често се твърди догматично, а именно необходимостта да се остане в света на сетивата и в света на явленията чрез разбиране.

И от тази гледна точка, духовната наука изглежда провокативна, както казва този критик, и „неприятна“. Защото като цяло днешният човек не е склонен да приема никакъв метод на познание, който не произтича от обичайните характеристики на човешката природа, които човек има в света, на които е бил образован или които

следват от хода на обикновения живот. Великите и най-чудесни постижения на съвременната естествена наука се основават на факта, че човек остава на определена гледна точка на сетивното наблюдение, на експеримента и на комбинирането чрез интелекта, че човек провежда този вид изследвания все по-напред и по-напред, съвестно, но че иска да остане на гледната точка, която някога е възприел по този начин.

Духовната наука, както е разбираана тук, не може да остане на тази гледна точка, но трябва, чувства се принудена, именно поради строгото научно образование, което духовният учен трябва да премине. Тя се чувства принудена – не само към знания, прилагани в естествената наука, да ги разшири, да ги направи по-прецизни чрез всякакви помощни средства – но се чувства принудена да развие в душата съвсем различен вид познание, различен начин на познание от този, използван в естествената наука днес. Следователно тя се чувства принудена да продължи делото на учения в духовната сфера, така че развитието на този духовен научен метод да може да се характеризира по-скоро като естествено произтичане от научния метод, отколкото като просто негово разширение. И така се стига до това, което съм изразявал от най-разнообразни гледни точки през годините.

Човек стига до заключението, че в живота на човешката душа има определени сили, които са скрити, точно както са скрити от обикновеното възприятие и от обикновеното научно възприятие, точно както онези душевни сили, които се появяват едва след пет или десет години, са скрити в десетгодишно дете. Това, което трябва да се има предвид, е реално израстване на човешкото същество, поникване на това, което все още не е там в десетата година, но продължава в петнадесетата или двадесетата година. И това е открито от антропософската духовна наука, за която става дума тук, че дори ако човек се е развил до степен да притежава методите, чрез които може да провежда научни изследвания по най-съвестния начин, все още е възможно – така че да може да се сравни с реално израстване на човешкото същество – да се извлекат душевни сили от човешката душа, които светът вече може не само да види, бих искал да кажа, по-точно с микроскоп или по-отблизо с телескоп, но които виждат света съвсем различно, а именно духовно и душевно, за разлика от чисто сетивния поглед.

И не се прави опит – уважаеми присъстващи – по някакъв начин да се изследва духовното чрез външни мерки или външни експерименти. Как би могъл човек да разпознае свръхестественото чрез лабораторни експерименти! Това искат онези, които са склонни към спиритизъм, това искат онези хора, които се събират около Шренк-Ноцинг или други. Антропософската духовна наука, за която се говори тук, заема именно тази гледна точка, че това, което може да се наблюдава външно чрез мерки, моделирани по външния научен експеримент – колкото и удивителни да са те – че по някакъв начин, било то чрез задълбочаване или усъвършенстване, или като му се позволи да действа повече в етерното по някакъв начин – че като остане

в сетивния свят, човек по никакъв начин не може да придобие знание за свръхсетивния свят. Но съвременният човек често намира това за неприемливо, че сега трябва да прави нещо с душевните си сили, че трябва сам да развива тези душевни сили, преди да може да изследва в духовния свят.

Необходимо е обаче да се развие известна интелектуална скромност, която се състои в това да се каже на себе си: силите, които са толкова добре пригодени за сетивния свят, като тези, прилагани от съвременната наука, не могат да бъдат използвани за навлизане в духовния свят. Човекът първо трябва да събуди собственото си свръхсетивно, когато иска да изследва свръхсетивното във външната среда, към която принадлежи като духовно-душевно същество, точно както принадлежи към физическия свят чрез своето чувство за битие, когато иска да изследва тази духовно-душевна същност в околната среда.

Със сигурност не е по вкуса на всеки, скъпи присъстващи, да стане духовен изследовател; но ако някой не иска да стане духовен изследовател, въпреки това не е приемливо да се каже, че духовната наука е безполезна, защото отваря поле, в което само онези, които в известен смисъл развиват душевните си сили, могат да видят.

Съвременното човечество като цяло не следва пътя към самия научен метод; но съвременният живот е пропит от идеите, които внасяме в него чрез науката. Ние просто сме принудени от здравия разум да приемем това, което произтича от естествените науки, да го включим в живота и да го приложим по други начини към човешкото състояние. Точно както изследователят в лабораториите провежда своите експерименти, които след това излизат в света, така ще има и ново духовно изследване. Но човечеството като цяло иска да може да се отнася към резултатите от духовните изследвания по същия начин, както може да се отнася към тези на естествените науки, без да се налага да се изправя пред упрека, че нещо е прието само въз основа на вяра или на авторитет.

Това, което се посочва като този специален вътрешен, интимен душевен метод, трябва да се търси в едно праволинейно развитие на човешките душевни сили, които вече съществуват в обикновения живот и в обикновената наука. Бих искал да кажа, че на ум идва, че трябва да има нещо подобно, когато човек си представи действителното значение на познанието в съвременния научен живот.

Със сигурност не съм Кантианец, скъпи присъстващи. Всичко, което за мен произтича от антропософски ориентираната духовна наука, е по същество антикантианско. Но мога да се позова на едно от твърденията на Кант тук, защото това, което се крие в това твърдение, е по същество потвърдено от цялото по-ново научно развитие, доколкото цялото това по-ново научно развитие наистина се стреми да бъде познание за света, разбираемо познание за света. Ето го и твърдението на Кант: Във всяка наука всъщност има само толкова истинска наука, колкото в нея присъства математиката.

Сега, скъпи присъстващи, това не е нещо, в което просто трябва да вярваме за Кант; по-скоро го виждаме като вярно навсякъде в научното развитие на съвременната епоха, особено в развитието, което най-ясно и най-директно води до мироглед, във физическите науки. Прилага се математическо мислене, провеждат се експерименти и не само се наблюдава, но наблюденията са пропити с математика. Какво всъщност означава това?

Да, това означава, че човек има чувството да внася интелектуална светлина в това, което може да се наблюдава във външния свят, само когато е проверил наблюденията по математически начин. И как е това? Да, защото човек разбира математическите прозрения чрез самия себе си, а не се запознава с математическите прозрения чрез външно наблюдение. Този, който веднъж знае чрез вътрешно съзерцание, че трите ъгъла на триъгълника са 180° , който може да схване това сам чрез собственото си съзерцание, в обикновената евклидова геометрия, той го знае. Той го знае ясно чрез собствената си интуиция, дори милиони хора да му противоречат, той го знае. Той може да го потвърди като истина за своето вътрешно съзерцание. Следователно, именно вътрешната работа на съзерцанието е, чрез която човек стига до математически истини, чрез която, така да се каже, вътрешно преживява математически истини. А външното наблюдение става научно, тъй като човек пренася наблюдаваното вътрешно в тези външни наблюдения и го свързва с тях.

Особено когато човек е изпитал в себе си този порив на съвременната научна насока чрез математиката, тоест чрез вътрешно ясно, изпълнено със светлина преследване на определени идеи, за да стигне до научни пътища, които задоволяват и човешката нужда от знание, тогава той бива тласнат по-нататък. И тогава възниква нещо друго. Бих казал, че то възниква от дълбините на живота. От дълбините на душата ни възникват всякакви потребности от знание пред лицето на големите загадки на битието.

Отначало, по много неясен начин, човешкото същество иска да знае нещо за това каква е неговата или нейната същност. То иска да знае нещо или поне, може да се каже, приема, че има нещо, което трябва да се знае за това, което се крие отвъд раждането и смъртта. То също така приема, че колкото и тъмен да е пътят му по отношение на това, което нарича своя съдба, може да има път на познание, който му позволява по някакъв начин да прозре през привидно толкова обърканите нишки на човешката съдба. В самия акт на преживяване на такова издигане от душата, човешкото същество, бих казал, ще става все по-осъзнато чрез вътрешната душевна практика как е подтикнато, когато иска да наблюдава вътрешната си душа, това мислене, чувство и воля, които са в него, когато иска да ги наблюдава по подобен прозрачен начин, както вече успява до известна степен днес да проникне във външния свят с математически понятия. И от това, което човек преживява там като движеща сила за знание, духовният изследовател започва оттам, той стига до

заклучението, че човек може да развие по-нататък определени душевни сили, отколкото са налични в обикновения живот, че човек може да развие по-нататък определени душевни сили, които са абсолютно необходими за здравословно човешко съществуване в обикновения живот.

Една от тези обикновени душевни способности, без чието нормално функциониране не можем да бъдем психически здрави, е способността да помним. Скъпи мои присъстващи! Всички познаваме тази способност да помним; но знаем и колко е необходима тя за здравословен, нормален душевен живот. Познати са нишките на паметта, при които тя е прекъсната до детството, което е най-далечният момент, в който можем да си спомним, когато не можем да погледнем назад към живота, през който сме преминали от раждането си. Когато нишката на паметта на човек, потокът от спомени, е прекъснат по този начин, тогава той се чувства сякаш изпразнен отвътре. Душевният му живот не е здрав и той не може да намери здравословен път към външния живот, нито към социалния, нито към естествения. Така че способността да помним е нещо, което е, така да се каже, абсолютно преплетено с нормалния човешки живот. Паметта е свързана с това, което преживяваме чрез сетивата си, през което преминаваме във взаимодействието си с външния свят. Как ни се представя тази памет?

Можем да го призовем доста добре в нашето същество, ако го направим чрез образ. В известен смисъл животът ни лежи зад нас във всеки един момент като неопределен поток. Но ние живеем в душата си по такъв начин, че от това състояние могат да изникнат неопределени течения, образите на индивидуалните преживявания, че можем да извикаме тези образи чрез повече или по-малко произволни вътрешни действия, че те също идват при нас неволно и други подобни. Сякаш там е поток от нашето същество и от този поток тези образи от паметта ни могат да изникнат като вълни.

Тези, които не мислят с предразсъдъци, а истински в духа на съвременната наука, знаят колко тясно е свързана тази способност за запомняне с човешкото тяло, с физическата природа на човека. Можем, трябва само да посочим какво могат да ни кажат физиологията и биологията по този въпрос: как способността за запомняне е свързана по някакъв начин с разрушаването на тялото. И ще видим как всичко това сочи към факта, че едно наистина вътрешно здраво тяло е необходимо, за да може човек да има способността да запомня в здраво състояние.

Тази способност за запомняне е такава, че по правилния начин, бих казал, яркостта на външните сетивни възприятия, които изпитваме във връзката си с външния свят, че тази яркост на външното сетивно възприятие трябва [да избледнее] по определен начин. Можем да си припомним образите на нашите преживявания само в избледняло състояние и трябва да си припомним тези образи по такъв начин, че да можем да участваме с волята си по подходящ начин в това припомняне. Тези образи трябва да се появят във вътрешния ни душевен живот по блед и донякъде

произволен начин. И е добре известно, че когато тези образи на паметта се появят с определена яркост и интензивност и когато човешката воля, когато структурата на егото, трябва да отстъпи пред тези образи, когато човек не може твърдо да устои в егото си пред лицето на тези образи, тогава възникват халюцинации, видения, всичко, чрез което човешкото същество всъщност е по-дълбоко в тялото си, отколкото е свързано, когато е в обикновения живот на възприятието и паметта. Това трябва да се приеме, за да се избегне погрешно разбиране на духовната наука, особено по отношение на нейния метод, че духовната наука е съвсем ясна по отношение на момента, в който това, което се нарича видение, това, което се нарича халюцинация, това, което можете да наречете по-интензивни образи на фантазия, че в този момент човекът не е по-свободен от физическия си живот, а че е по-зависим от физическия живот чрез някакво патологично състояние, отколкото е в обикновеното външно съществуване. Срещу убеждението, че духовната наука има нещо общо с такива патологични състояния на душата, трябва да се борим. Напротив, тя подчертава по-остро, отколкото външния живот, че онези, които вярват, че човек може да погледне в духовния свят, като се отдаде на такива аномални душевни явления, причинени само от патологични телесни състояния, каквито са например тези, които се случват при медиумството, които се появяват като халюцинации, като видения и други подобни, са на съвсем грешен път. Това, което духовният изследовател прави като вътрешна дейност на душата, е много повече – скъпа публика – от това. То е доведено до състояние на ума, което е изцяло моделирано по начина, по който тази душа действа, когато се посвещава на математическо мислене. Точно както математическото мислене е напълно проникнато от егото, което постоянно контролира себе си. И точно както всеки преход се извършва по такъв начин, че човек е сякаш навсякъде вътре и знае как едно нещо преминава в друго, така и методът на духовния изследовател във вътрешния живот на душата трябва да протича в такова състояние на ума. Започвайки от способността за запомняне, той се основава на най-важното качество на тази способност за запомняне. То се състои във факта, че паметта прави постоянно това, което иначе преживяваме само в момента. Това, което сме преживели в момента, остава с нас за цял живот. Но как то остава постоянно за нас? Ако вземем това, което вече казах, зависимостта на нормалния човешки психически живот от тялото, тогава трябва да осъзнаем, че поддържа паметта си нормално, когато тя се основава на тялото ни, което ни помага да имаме тази способност да помним. Това се основава на факта, че не е нужно да работим само с душата си, когато искаме да помним. В края на краищата знаем, че това, което по-късно се появява като спомен, е слязло в неопределените дълбини на телесния живот. И отново, то също се издига от неопределените дълбини на живота. Тези дълбини, така да се каже, предават на телесния ни живот това, което се поражда в нас чрез сетивни впечатления и чрез интелектуалната обработка на тези впечатления. След

това го изваждаме отново, като издигаме това, което се преживява телесно във времето между телесния живот и спомена, като го издигаме във въображението. По този начин ние заимстваме нашите идеи, като се превръщаме в спомени, ясното възприятие, на което се посвещаваме в математическото мислене.

Въпреки това, духовният изследовател се свързва именно с това трайно запазване на идеите в паметта. И това го води до това, което аз наричам подходяща медитация в моите писания, особено в книгата „Как да познаваме висшите светове“ и в моята „Окултна наука: Очерк“. Там то се проявява, многократно съм го характеризирал и ще го намерите обсъдено по-подробно в споменатите книги. Вие внасяте в съзнанието си индивидуален набор от идеи или комплекс от идеи и го предавате – както казах – така, че всякакви спомени, които изплуват от подсъзнанието, да не влязат в това, което трябва да правите само чрез човешка воля, точно както правите математическо свързване и анализ чрез човешка воля. Така поставяте определени идеи, които сте предположили или по някакъв начин сте получили, в центъра на съзнанието си за дълго време – и със същото напълно ясно, математически ясно дневно съзнание – такива идеи, че вие, така да се каже, извършвате дейността, извършвате я мислено: да почивате върху идеи, както иначе може да се постигне само с помощта на физическото тяло.

И тогава виждаме, че това опиране върху определени идеи наистина има успех. Тогава виждаме, че осъзнаваме сили, почиващи в душата ни, които нямат нищо общо с физическото тяло, които изобщо не водят в сферата на халюцинациите или виденията, които остават изцяло в сферата, в която душата се движи, когато развива математика. Но това е и вътрешно развитие на идеите, това е духовно преживяване на идеите. Необходимо е само да се доведат други идеи, освен математическите, в центъра на живота на душата, тогава ще се развие различна способност от тази на математическото мислене.

И не бива да се мисли, че това е особено лесно и удобно. Такива упражнения трябва да се продължават с години от онези, които искат да станат истински духовни изследователи. Но тогава се оказва, че преди това в душата са били латентни, скрити сили, които сега са извадени наяве. Тогава човек чувства, че притежава определени способности. Преди всичко, способността на душата да възприема, да възприема духовно и умствено, се добавя към способността да възприема сетивно и интелектуално, която е имала преди. Човешкото същество става способно, така да се каже, да се развива реално отвътре от това, което Гьоте по-символично нарича „око на ума“ и „ухо на ума“. Човешкото същество става способно да вижда по различен начин от преди и преди всичко, то за първи път вижда по различен начин собствения си душевен живот.

Посочих, че ние преживяваме този душевен живот от раждането си в един първоначално неопределен поток, който всъщност имаме само в съзнанието си по много неясен начин и от който след това се появяват образите в паметта. Но трябва

да се добави, че ние самите всъщност сме този поток. Просто се опитайте да приложите правилно „познай себе си“. Ще видите, че в обикновения живот всъщност не сте нищо друго освен този поток, този поток, който е толкова неопределен, но от който всякакви неща, които сме преживели, могат да се появяват отново и отново. Човек е Азът. Но човек преставя да бъде Азът в определен смисъл, когато медитира по начина, който току-що посочих. Току-що нарекох медитация това, почиващо върху определени идеи, въпреки че на практика е необходимо да се развият скритите преди това душевни сили в човешкото същество. И първият успех на това е, че това, в което иначе винаги сме потопени, това, което иначе винаги сме, контекстът на нашите спомени – защото иначе, в обикновеното ни състояние на съзнание, ние не сме нищо друго освен потокът от нашите спомени – това става по-обективно за нас, че става нещо външно за нас, че се научаваме да го гледаме.

Че по този начин сме се издигнали от него с пълна математическа яснота и че го гледаме. Това е първото преживяване, което имаме. В определен момент от нашето съзнание, в резултат на медитацията, ние имаме живота си пред себе си като картина от спомени, поне почти до раждането, като единно цяло, като цялост, като панорама. Не е точно това, което имаме пред себе си като образи от спомени, а това, което имаме пред себе си, е всъщност нашето вътрешно аз, доколкото преживяваме това, което съществуването е направило от нас, като в цялост. Бих искал да кажа, че целият поток, който иначе сме самите ние, лежи пред нас. Ние сме се издигнали от този поток.

Това е първото преживяване, което имаме за себе си във времето, в рамките на обзора, че всъщност не просто оставаме в момента чрез практическо вътрешно душевно изграждане, а че разглеждаме живота като такъв.

Но чрез това научаваме и нещо друго. Като правим душевния си живот обективен по този начин, ние се учим да се образуваме за процесите, през които всъщност преминаваме всеки ден, които също наблюдаваме външно, но които със сигурност не можем да наблюдаваме отвътре в ежедневието. Това е процесът на заспиване, процесът на събуждане в обикновения живот. Човек наистина би се поддал на горчиво противоречие, ако иска да вярва, че това, което душата съдържа, умира всеки път, когато заспи, и се преражда всеки път, когато се събуди. Това душевно съдържание е там от заспиването до събуждането. Но тъй като в обикновения живот човек може да има съзнание само чрез взаимодействието на душата си с тялото си, но в състояние на сън душата се е отделила от тялото, така че от заспиването до събуждането, в рамките на обикновеното съзнание, човекът не може да знае нищо за себе си.

Но като се е издигнал до такова осъзнаване, както току-що го характеризирах, като има живота си като непрекъснато присъствие до себе си, човек може също да се просветли за процеса на заспиване и събуждане. Защото човешкото същество, като

се отдалечи от обичайния си опит, като се научи да гледа на себе си, то е в същото състояние – то се научава да разпознава, че е в същото състояние от директния опит, че е в състоянието – в което е иначе, несъзнателно, когато е между заспиването и събуждането. По този начин човек се научава да разпознава процеса на заспиване и събуждане. По този начин човек се научава да разпознава, че знае: Сега сте се поставили в състояние, в което можете да видите живота си. Но това е само кратко състояние на осъзнаване. След това се връщате към обикновения живот. Така имате състоянието на душата извън обикновения опит и обикновеното състояние, в което сте иначе, където сте в рамките на вашите преживявания. Това повторно влизане в състоянието на обикновения живот е точно същото като събуждането. А излизането от себе си се научава чрез директно наблюдение; Излизането навън и обективизирането на живота е точно същото като, гледано навътре, заспиването. Така че се научавате да гледате на тези два процеса навътре. Но чрез това получавате елементите, за да погледнете на нещо друго. Тогава обаче трябва да има известно разширение на споменатото. Казах, че днес мога само да посоча – скъпа публика – как духовният изследовател поставя определени идеи в центъра на своето съзнание. Но той всъщност трябва да отдава много специално значение не само на това да може да се спира със съзнанието си върху такива идеи, но и да може произволно – и това трябва да се случи чрез съвсем различни упражнения, можете да прочетете за тях в споменатите книги – да може произволно отново да потиска тези идеи, да ги прегръща със съзнанието си. По този начин той трябва вътрешно да стане господар – ако мога многократно да използвам израза – над тези идеи, които по същество са като картини, гледани картини, оцветени гледани картини. Колкото и да се смеят хората на това, което Гюте наричаше и което аз също описвах в моята „Теософия“ като „гледане на образи във въображението“, това, което Гюте наричаше „сензотивно-свръхсетивно гледане“. Точно както може да се говори за цветно гледане, както може да се говори за цветно гледане към външния свят, така може да се говори и за цветно гледане на вътрешните образи. Това произтича от факта, че нещо става обективно. И душевният живот става обективен, както го описвах, чрез медитация. Но човекът трябва да може и да премахне всичко това отново. Както знаете, той не е способен на това в случай на патологично състояние на ума. С математическа яснота човекът трябва да се движи в това извеждане на идеите и в това отново премахване на идеите. По този начин, като човекът се люлее напред-назад в съзнанието си между идеи, които внася в съзнанието си по желание и след това отново премахва, той практикува един вид систола и диастола, един вид издишване и вдишване. Чрез това се осъществява духовно-душевната вътрешна мобилност. Това, дами и господа, е методът за навлизане в духовните светове, който е напълно подходящ за нашата епоха. Подходящо е да се навлиза в духовните светове съзнателно. В миналото, когато хората инстинктивно са се потапяли в духовните

светове, особено чрез ориенталския метод, те са се опитвали съзнателно да издигнат процеса на дишане, като по този начин са се опитвали да извършват и вътрешна дейност, като се стремят вътрешно да наблюдават процеса на дишане и след това да видят в него това, което присъства като вътрешно същество на човешкото същество. Този процес не води хората в духовния свят по подходящ начин в настоящето. Тези, които искат да го върнат, да върнат старите институции, всъщност действат срещу развитието на човечеството. Днес е подходящо човечеството да замени този метод на физическо дишане с различна систола и диастола – с това, което току-що характеризирах като задържане на образите, породени от волята, и след това отново произволно извеждане на тези образи от съзнанието.

От една страна, като се обръща към въображението и по този начин описва обратния път – и като се отдалечава все повече и повече от това, което описах тук като съзнателно движение напред-назад в медитативен живот – човек се научава да разпознава как да разширява това, което елементарно схваща при вдишване и издишване. И човек опознава това като душевен процес, който по същество се основава на един вид копнеж по тялото, след като е бил извън тялото за определен период от време. И се научаваш да разпознаваш това, което преживяваш с душата си от раждането до смъртта, как това я довежда до вътрешно състояние, в което се чувстваш принуден да се посветиш отново на [антипатия] към живота за известно време.

След това разширявате тези идеи, но не чрез философски разсъждения, а като разширявате вътрешния си капацитет за знание. И по този начин човек стига до – точно както иначе се преминава от по-прост вид към по-сложен – до вътрешно съзерцание, от вътрешното съзерцателно разбиране на [пробуждането], сложния процес, който е налице, когато постоянната част от човека, чрез раждане или зачеване, преминава от духовния свят във физическото тяло, когато развива по-голямо желание не само да се върне в съществуващото тяло, както при събуждането, но и да се въплъти в ново тяло, след като е била в духовния свят известно време, сега отново се е въплътила.

И човек се учи да разпознава от заспиването, като опознава момента на умирането във въплъщение, човек се учи да разпознава: През портата на смъртта душата, която надживява хода на човешкия живот, отива, за да продължи да живее в духовния свят. Човек не се учи чрез логическа или елементарна сила, например, а чрез заспиване и събуждане, процесите на раждане и умиране или чрез запознаване с тези процеси в природата, а по-скоро чрез преминаване от елемент на елемент на вътрешно преживяване с математическа яснота.

Но ето как, скъпи присъстващи, човек достига до втория етап на висше съзнание, което винаги съм наричал – моля, не се обиждайте на термина, това е просто терминология, която човек трябва да използва – вдъхновение – чрез което човек

поглежда назад към трайното в обикновения физически живот като към течаща панорама. Чрез вътрешно съзерцание и духовна наука е възможно да се схване вечното в човешкото същество. И е възможно да се схване това вечно в човека. Възможно е човек да разпознае връзката си със свръхсетивното-вечно, точно както човек разпознава връзката си със сетивния свят, когато събуди съзнанието в себе си, чрез което човек вижда връзката си във физическия свят.

Тези неща със сигурност навлизат в съвременното съзнание, драги мои слушатели, по същия начин, както например коперниковият мироглед някога е навлязъл, противоречайки на всичко, което е било преди това, коперниковия мироглед или подобен. Но дори това, което току-що споменах, да изглежда парадоксално за толкова много хора днес, трябва да помним, че коперниковият мироглед също е изглеждал доста парадоксален на хората по времето на неговото възникване. И тогава, скъпа публика, вие също така научавате как да развивате друга човешка душевна сила, тази на паметта, която се тренира по начин, който току-що описах. Човек се научава не само да разпознава тази, но и друга човешка душевна сила, която сега също води към обикновения нормален живот, само че, бих казал, води към него, въпреки че произходът ѝ е физически, по по-морален начин към висшия живот. Човек се научава да разпознава как тази душевна сила е способна на различно развитие от това, което има в обикновения живот. Човек се научава да разпознава как любовта може да се превърне в сила на познанието.

Добре осъзнавам, уважаеми присъстващи, какво противоречие трябва да произтича от днешния мироглед, когато се казва: Любовта ще бъде превърната в сила на познанието. В края на краищата, любовта се разглежда като субективна, като нещо, което трябва да бъде изключено от всяка наука. Въпреки това, всеки, който преживява такива неща в душата си, както ви описах, като се развива в духовен изследовател, знае, че това, което се развива в обикновения живот като любов, е човешка способност, свързана с човешкото същество, и че тази любов не може да бъде преживяна от човека само когато е изправен пред някакъв обичан външен обект, но че може да бъде преживяна и вътрешно от човека като обща човешка характеристика. Тя може да бъде засилена духовно, и бих казал съвсем интимно, като се развие това, което човек прилага и в обикновения живот. Именно когато разширим способността си да помним, да се концентрираме върху всяко отделно съдържание на съзнанието, върху всеки обект, точно както в миналото човек многократно и многократно е издигал образи произволно по продължителност [чрез концентриране върху обекта, първоначално произволно], като е бил в определено взаимодействие с външния свят. Като развиваме волята си в концентрация, ние се научаваме да разпознаваме как това, което иначе се изразява чрез физическото тяло на човека като любов, може да бъде схванато от душата, как може да бъде отделено от тялото от душата, точно както при способността, описана по-рано.

Но чрез това – скъпи мои участници – като се научим да разпознаваме как човек е вътрешно конституиран като любящо същество, което иначе се разпалва само във взаимодействие с външни същества, като попиваме тези вътрешни качества, тази вътрешна импулсивност на човешкото същество в душата – индивидуалните упражнения за това можете да намерите и в споменатите книги – по този начин се стига до това, което характеризирах по-рано, това раждане и умиране като физическо събуждане и заспиване, не само за да погледнем това навътре, но и да го прозрем навътре. Но чрез това човешкият живот се премества в съвсем различна сфера.

Нека да погледнем този човешки живот, както ни докосва съдбата. Сблъскваме се с този човешки живот, срещаме стотици и стотици хора. На място, където животът ни е довел, нещо се разпалва в това или онова същество, което ни въвежда в смислена връзка със съдбата. Този, който гледа на живота само с обикновено съзнание, говори за съвпадение, говори за това, което току-що му се е случило от необяснимите дълбини на живота. Но този, който е извел душевните сили, които иначе са скрити, от душата си до степента, в която ги характеризирах досега, той със сигурност вижда как в подсъзнателните дълбини, не осветени от идеи за обикновеното съзнание, а в подсъзнателните дълбини, в човека, почива онова, което е сродно на желанието, което го движи в живота.

Когато сте се подготвили да огледате живота си като панорама, когато сте осъзнали постоянното, вечното, което преминава през раждането и смъртта, когато сте развили способностите да видите това, тогава – скъпи мои участници – тогава тези способности, когато все още са подгръвани от специално обучение на способността да обичаме, тогава способностите в живота се развиват по такъв начин, че да научим как сме оформили живота си, за да го доведем – да кажем – в отделни случаи до точката, в която сме били засегнати от този или онзи удар на съдбата. Учим се да разпознаваме как животът е свързан с това, което иначе се крие в подсъзнанието. И оттам идва осъзнаването, как това, което сега е в основата на тази съдбовна връзка на живота, сочи към повтарящи се земни животи. Как това, което можем да следваме с развитите душевни сили, в хода на нашата съдба, затоплени от силата на знанието за способността да обичаме, как това ни носи осъзнаването, че сме преминали през много земни животи и все още ще преминем през много земни животи. И че между животите на земята винаги има престой в чисто духовно-душевния свят, в който душата преживява концептуалното от предишни животи на земята, това, което сме издигнали до мислене над всичко, как това се трансформира във вътрешна душевна метаморфоза, в желание, което след това тласка към нов живот на земята. Този нов живот на земята се оформя по този начин. Каква е съдбовната връзка на живота, става прозрачна.

Сега, скъпи мои присъстващи, успях само да очертая резултатите, до които стига духовната наука, която се основава на научно образование, но също така развива

това научно образование допълнително. Че тази духовна наука не е теория, не е сбор от просто мисли и идеи, е очевидно, когато човек вземе предвид нейната стойност за човешкия живот. В същото време обаче трябва да посочи какво може да бъде тази духовна наука, особено за хората от настоящето и близкото бъдеще, както и за човечеството в различните епохи.

Много е забележително как критикът, за когото ви говорих по-рано, който говори само от съзнанието на настоящето и критикува духовната наука безкрайно, въпреки това признава стойността, за която ви говорих по-рано, как този човек говори за оценката на живота. Този човек е пълен с идеи за това, което си представя като научна природа на настоящето. Той иска да оцени духовната наука, но едва ли я е опознал, той е чел всичко, което е публикувано, твърди той. Но тогава може да зададе следния въпрос:

Какви са всичките приказки за служене [за знание, за загадките на живота и техните решения, каква е цялата инерция, ако въпреки цялата инерция, тя води до първични дълбини и отдалеченост, ако теософът]

— както казах, той има предвид антропософ —

[не мога да кажа] защо е по-добре да си аз, отколкото не-аз.

Сега, скъпи присъстващи, представете си човек, който заявява: За какво са всички тези приказки за духовните светове, ако човек не може да разбере защо е по-добре да бъде „аз“, отколкото не-аз? Отговорът на този въпрос не може да бъде даден теоретично. А науката, за която говори човекът, всъщност може да задоволи само теоретичите. Какво всъщност има да каже науката, за която говори човекът, за всичко? Както казах, именно от хуманитарните науки следва да се признае пълната стойност на съвременния научен метод за външната сетивна практика. Със сигурност би било глупаво да не се признае какво са постигнали рентгеновият метод, микроскопията, телескопът и многобройните други [методи и инструменти] напоследък за познанието на външния сетивен свят. И би било глупаво, и най-вече аматорско, да не се признае стойността на научно съвестните методи за дисциплиниране на човешката способност за познание. Но всичко, което работи във външните експерименти, във външните наблюдения и в математическата обработка на външните наблюдения, е по същество само нещо, което работи върху човешкия интелект. И колкото и парадоксално да звучи, всеки, който не преминава през тези неща, бих казал дори не само професионално, а в целия си начин на живот, стига до въпроса: Какво може да ни даде обикновеният научен метод, когато развива светоглед, за човешкия живот? Човек го вижда в такива резултати. Хората с такъв метод тогава питат: Защо е по-ценно да бъдеш „аз“, отколкото не-аз? Защо да не живееш като несъзнателен [атом] във вселената? Защо да живееш като съзнателен аз?

Духовната наука, като се вгледа по-задълбочено, трябва да каже: Какво е това, което ви дава живот, науката, която наистина е постигнала такива големи триумфи

за вътрешния живот на душата? Дава ли ни тази наука нещо повече от знание за храносмилателните процеси, за хранителното съдържание на храната за гладуващи? Тя ни дава интелектуалното, дава ни това, което може да бъде описано. Тя също така предоставя улики за това как това, което се прави инстинктивно, може да се направи рационално по определен начин. Но науката като такава може да каже как трябва да се задоволи гладът, какво се съдържа в храните, които задоволяват глада. Но тя никога не би могла да задоволи самия глад със своите описания.

Трябва обаче да преведем това от физическото в духовно-душевното царство. И тук трябва да се каже, че духовно-научното познание, дори ако трябва да бъде изразено в идеи и понятия, може да бъде схванато чрез потапяне в тези понятия и в това, което духовните изследователи могат да кажат за тях от духовните светове. Като се научим да разпознаваме трайните, вечните и повтарящите се земни животи във физическия живот на човека, вечните, повтарящи се земни животи, връзката със съдбата и по този начин и картината на света във връзка, както е представено в моята „Окултна наука в общи линии“, по духовно-научен начин. Този, който живее във всичко това, не изважда понятия, които просто описват нещо за човешкото същество, както правят различните научни понятия. По-скоро те изваждат реални образи, които, когато бъдат преживени, имат силата да въздействат на цялото човешко същество, да завладеят чувствата и волевите импулси на цялото това човешко същество и, така да се каже, са просто храна за душата, духовно-душевна храна - не се говори само за нещото - и които следователно действат и в духовната душа. Така че Азът не е нужно да отговаря теоретично на въпроса защо би било по-добре да бъде „Аз“, отколкото не-Аз, но като се отдава на това, което излъчва тази духовна наука с цялата топлина, с цялата светлина на духовното, той не само има възможността да даде описание отвън, но живее в понятието същността на самата материя. Понятията са само носители на самата материя.

Това е особеното нещо, което изобщо не се наблюдава в духовно-научната литература, че се говори по различен начин, не просто с думи за нещо, а че думите са вкоренени в реалния опит, те са носители на живия опит. И че наистина всеки, който слуша внимателно, ако има ухо за това, може да усети всичко това в думите, че те не са просто описания на духовни и умствени процеси, а самите тези духовни и умствени процеси.

Това, дами и господа, ни показва, че тази духовна наука наистина може да бъде полезна в практическия ни живот. И тя наистина вече се е опитала да намери практическо приложение в най-различни области, както споменах в началото. Направи го в една особено важна област. Основахме Свободното валдорфско училище в Щутгарт. То е изцяло основано на идеята за онези училища, които един ден ще съществуват, когато тройният социален ред, както го описях в моите

„Ключови моменти на социалния въпрос“ и както го представих и тук, и многократно в Берн, стане факт.

Това Валдорфско училище е наистина независимо училище. Тоест, то се управлява от собствен учителски състав, което е пряко следствие от вратичката в образователните закони на Вюртемберг. Учителите са напълно суверенни като учителски състав. Училището се администрира от учителите. А самото управление на училището е също толкова следствие от педагогико-дидактическите импулси, колкото и преподаването е следствие от педагогико-дидактическите импулси. Разбира се, вече няма време да ви описвам подробно принципите на това Валдорфско училище. Ще кажа само, че е направен опит да не се основава училище, основано на определен мироглед. Католически свещеници преподават там католическо религиозно образование, а протестантски свещеници преподават протестантско религиозно образование. Децата, които по своя воля или по воля на родителите си нямат такава религия, се обучават в безплатно религиозно образование. Но то изобщо не е предназначено да налага какъвто и да е мироглед на децата. Валдорфското училище не е училище за мироглед! Това, което трябва да надделее от корените на антропософската духовна наука, е просто изкуството на педагогиката и дидактиката, начинът, по който се преподава. Антропософията не иска да бъде теория; антропософията иска да бъде пренесена в практическото боравене с живота. Тя вече се е доказала по този начин, макар че, разбира се, след една година не може да се каже нищо особено, особено в педагогико-дидактическото изкуство на Валдорфското училище.

Бих искал да спомена само едно нещо от края на предходната учебна година и началото на тази. В края на миналата учебна година видяхме как се отразява на децата, когато им се дават такива оценки, каквито им дадохме във Валдорфското училище, основано от Емил Молт в Щутгарт и създадено от мен. Понякога във Валдорфското училище има класове с петдесет деца, или дори с повече от петдесет деца през последната учебна година. Въпреки това беше възможно да се отклоним от обичайния начин, по който учителите оценяват учениците си. Всички тези модели на „задоволителен“, „почти задоволителен“, „половин, почти задоволителен“ и така нататък, изобщо не можеш да се ориентираш, не знаеш как да ги оцениш, откъде да ги вземеш. Всички тези неща бяха пропуснати във Валдорфското училище. Всяко дете беше описано индивидуално, как е било прието в училището, как се е държало, за да може учителят да види от оценката през какво е преминало детето през тази учебна година. И на всяко дете беше дадена поговорка, която беше индивидуално съобразена с неговия душевен живот. Въпреки петдесетте ученици във всеки клас, начинът, по който учителите практикуваха изкуството на педагогиката и дидактиката, основано на духа на антропософския мироглед, означаваше, че те успяваха да формулират житейски стих, стих за жизнена сила, за всяко отделно дете, който беше включен в бележника и който детето визуализираше в душата си.

И видяхме – защото търсим изкуството на образованието в жива психология, в живото изучаване на душата – как то се отрази на детето, като му позволи да се види в огледалото, така да се каже. И ако мога да спомена още нещо: когато децата се върнаха от ваканциите си, наистина се оказа, че се връщат с различно състояние на духа, отколкото обикновено се вижда да имат децата след ваканции в училище. Те копнееха да се върнат на училище.

И има още нещо, което искам да ви кажа. Всеки път, когато идвах в това училище за проверка – уважаеми посетители – не пропусках да задам много систематично, отново и отново един въпрос, между другото: Обичате ли учителите си? И човек може да различи, скъпи посетители, дали нещо идва от все сърце от човешката душа или е просто някакъв конвенционален отговор. Когато това „Да!“ прозвуча директно и фундаментално от душата, тогава можеше да се види как това, което е било опитано като педагогическо-дидактическо изкуство от антропософската духовна наука, наистина е намерило валидност.

Все още не ни е позволено да работим безпрепятствено в много области на живота. Но където е възможно, това трябва да се прави по такъв начин, че от една страна да се събере това, което може да се извлече от духовната наука, както е предвидено тук, и от друга страна, това, което съответства на нуждите, копнежите и трудностите на нашето време в истинския смисъл на думата. В този контекст е важно също да се посочи как многобройни личности в историята, които се посвещават на художественото творчество, инстинктивно търсят нови пътища.

Такъв нов художествен път, но сега съвсем не от някаква теория, не от идеи, например чрез символика или подобна на сламка алегория, а чрез живо чувство, такъв път е бил търсен и в самия Дорнах чрез построяването на Гьотеанума.

Духовната наука, както е разбрана тук, не е била в позиция просто да вземе майстор-строител и да каже: Постройте ми сграда тук в такъв и такъв стил и там ще практикуваме духовната наука в тази сграда. Не, скъпа публика, духовната наука е нещо, което животът работи, защото е живот. И така, духовната наука, както е разбрана тук, както казах, не може да бъде алегоризирана, не може да бъде символизирана, но като гледа едновременно на човешкото същество, като работи върху цялото човешко същество, тя може да стимулира силите на художественото творчество и силите на художественото удоволствие. По този начин тя може да посочи и пътя за бъдещето, както посочва пътя за новите нужди на настоящето в интелектуалния живот, и може все повече да посочва пътя за бъдещето в художествените въпроси.

Трябва не само – скъпа публика – да видим как се е развило художественото в хода на човешкото развитие, как това художествено, което в хода на човешкото развитие наистина се е проявило в такива върхове като при Рафаело, Микеланджело, Леонардо да Винчи, как това художествено предполага, че винаги е било черпено от свръхсетивното, как предполага, че сетивното, външно сетивното,

наистина се стреми към това, което човек иска да преживее в идеализираното. И тази идеализация е това, което основно характеризира художествената епоха, която артистичните личности, по-специално, чувстват, че е приключила и че трябва да се търсят нови пътища във връзка с нея. Когато човек застане пред Сикстинската Мадона, той се сблъсква с нещо, което е изцяло материално. Но в същото време човек се сблъсква с нещо, във връзка с което трябва да кажем: художникът го е преживял по такъв начин, че духовното е изникнало директно от материалното. Той се е издигнал от материалното в духовното; той е идеализирал материалното. Сега навлизаме в етап от човешкото развитие, в който в духовния живот, в живота на познанието, ние наистина трябва да погледнем – както посочих – към духовното като такова, за да може духовното да бъде видяно директно. По този начин ние сме изправени и пред пътя, който е художествено най-подходящ за човечеството в настоящето и близкото бъдеще. Ако едно старо изкуство идеализира, новото изкуство трябва да го реализира.

Духовното съзерцание също копнее за реализация, точно както чувственото съзерцание копнее за идеализация. И както човек не стига до истинско или доминиращо художествено творение само чрез притежаване на художествен дух чрез идеализация, така и човек не стига до алегорично или символично художествено творение чрез осъзнаване на това, което е било духовно съзерцано. Тези, които, бих казал, теоретично очернят това, което може да се види в Дорнах, намират всякакви символи и алегии, но те самите ги виждат. Няма нито един символ или алегория в цялата сграда на Дорнах, Гьотеанума. Това, което може да се намери там, е било видяно в духовния свят и е осъзнато от духовния свят.

Архитектурните и скулптурни елементи на сградата са там в резултат на това, което е било видяно в духовния свят и е осъзнато в материалния свят. Това, което е било видяно духовно, не е оформено в идеи или понятия, а е действително видяно. То се вижда в пълна, жива конкретност. И е включено в материала само по жив начин. То се вижда в пълна конкретност.

Това показва, скъпи присъстващи, как духовната наука може наистина да има плодотворно въздействие и върху художественото творчество и удоволствието. И като води хората чрез своите резултати към живот заедно с духа, от който самите те произлизат и към който търсят своя път извън чувствения свят, на който се надяват след смъртта, от който знаят, че са родени, ако само погледнат правилно на съществуването; чрез духовната наука тя обединява човека именно по отношение на това, което иска да се развие най-ясно, ярко и сияйно в него чрез живота на въображението, който иначе остава само в абстракции, чужди на живота. Тя задълбочава в човека онова чувство, което е действителното религиозно чувство. И то трябва да се разглежда в правилната светлина. Не бива да се стремим да блокираме пътя на тази духовна наука, основана на деноминации. Защото може да

се покаже с примера на самото християнство какво може да бъде духовната наука за религиозното чувство, за целия религиозен живот.

Тогава от какво зависи християнството, скъпа публика? Християнството зависи от правилното разбиране на Мистерията на Голгота. Ако човек не разбере как чрез Мистерията на Голгота нещо, което наричаме Христос, се обединява със земния живот от извънземни светове, ако човек не разбира, че в Мистерията на Голгота има нещо, което не може да бъде изчерпано чрез наблюдение от сетивния свят, а трябва да бъде схванато чрез духовно съзерцание, тогава човек не може да отдаде дължимото на Мистерията на Голгота. Ето защо дори най-модерната теология е стигнала до това да пропусне от Мистерията на Голгота това, което може да бъде схванато само духовно, и да говори само – в известен смисъл натуралистично – за простия човек от Назарет. Съвременната теология говори за човек, колкото и изключителен да е той, който най-много е имал съзнанието за Бога в себе си. Докато духовната наука ще върне християнското съзнание към разбирането на мистерията на Голгота като свръхсетивно събитие само по себе си, като събитие, чрез което не само човекът стои в хода на човешкото развитие, развил по определен начин съзнанието за Бога, но и който е бил носител на същество, дошло от извънземни светове в определен момент от развитието на Земята, за да продължи отсега нататък, обновявайки човешкия живот, да съществува с този човешки живот.

Христовото събитие, от своя страна, се разбира от духовната наука като въздействие от извънземното, от духовно-свръхестественото в земния живот. И цялото земно развитие се разбира по такъв начин, че е подготовка за Мистерията на Голгота, наклон към Мистерията на Голгота на всичко, което се е случило преди това, и изтичане на импулса на тази Мистерия на Голгота чрез последващите събития.

Но човек се научава да разбира и разликата между събитието на Голгота, което представлява само по себе си и може да бъде схванато от всеки според способностите му, и това, което се учи за тази мистерия на Голгота във всеки един момент.

Първите християнски векове са взели своите концепции от ориенталския светоглед и са направили мистерията на Голгота жива и обяснима чрез тези концепции. След това, постепенно, в духовния живот на западното човечество се е появил друг свят. Възникнали са естествените науки. Човешкият дух е свикнал с други начини на разбиране. Днес виждаме как тези начини на разбиране са завладели и теологията през деветнадесети век, където тя се е опитала да стане прогресивна, как са направили от Христос-Исус „простия човек от Назарет“. И колкото и сила да се използва срещу това, което идва от тази страна, тази битка няма да бъде спечелена, освен ако мистерията на Голгота не бъде отново схваната от духовно-научна страна, освен ако не може да се каже отново от духа как извънземен дух е влязъл в

земния живот чрез човека Исус от Назарет. Обяснението трябва да бъде ново по отношение на човешкия прогрес; то трябва да се превърне в ново преживяване. Духовната наука не иска да основава нова религия, тя иска само да подхранва съзнанието в съответствие със знанията на съвременното. Тя иска да покаже това, което някога е давало смисъл на развитието на земята, в светлината, от която това човечество се нуждае за културата на настоящето и бъдещето. По този начин духовната наука, както мога да покажа с този християнски пример, може да задълбочи религиозния живот на човек. Тя може да му даде това, което според съвременното съзнание не може да му бъде дадено по никакъв друг начин; тя може да му даде това.

О, онзи е плах към християнството, който вярва, че чрез духовната наука християнството може да бъде унищожено. Не, напротив, само онзи гледа на християнството по правилния начин, който има смелостта да признае, че както с физическото, така и с духовните открития се правят. Това, което е християнският импулс, не може по този начин да се появи в някаква по-малка, по-слаба светлина, а във все по-силна и по-силна светлина. Онзи би се доказал като истински християнин, който от дълбок копнеж би приел твърденията, които именно от духовната наука могат да доведат до осъзнаването на мистерията на Голгота. Но изглежда, че човечеството в настоящето наистина се нуждае от религиозно задълбочаване, скъпа публика. Защото наистина преживяваме странни неща днес. И бих искал да спомена още един пример в заключение.

В Дорнах, на изключително място в Гьотеанума, ще бъде създадена инсталация, пряко свързана с Мистерията на Голгота. Ще бъде инсталирана дървена група с височина девет метра и половина. Работим върху тази скулптура от няколко години. В центъра на тази скулптура стои фигура на Христос. Тя е завършена в горната част на главата и гърдите, но отдолу все още е дървен блок. Главата е напълно идеализирана. Тези, които са я виждали, със сигурност ще свидетелстват, че съм казал: От духовно-научна гледна точка, този образ на Христос възниква в мен, докато е ходил в Палестина. Не го налагам на никого, но той се развива от човечността, когато човек проектира в човешко същество това, което проектира, когато търси душата в цялото човешко същество, не само в отделни човешки физиономични черти на лицето, а търси душата в цялото човешко лице. Но нещата се казват и виждат, без да се знае какво всъщност се прави в Дорнах.

Сега, сред многото писания на опоненти, има едно много забележително. В него ще намерите следното изречение – няма да ви задържам дълго – ще намерите следното изречение:

Антропософията започва с човека и нейната цел е идеалният човек. Той и Бог са очевидно едно и също нещо. В момента в Дорнах се строи статуя с височина девет метра и половина... с животински черти в долната част.

Сега, скъпи присъстващи, разказах ви за хора, които бяха там и знаят какво е било работено досега по тази група. Всеки, който иска да види нещо подобно в дървена фигура, която има идеализирана човешка глава отгоре и е просто блок дърво отдолу, все още незавършен, и която вижда луциферически черти отгоре и животински черти отдолу, ми напомня за анекдота, който често се споменава за това как можеш да разбереш вечер дали си трезвен или пиан. Слагаш цилиндър на леглото. Ако го виждаш ясно, все още си трезвен; ако видиш два от тях, си пиан. Сега, скъпи читатели, всеки, който, гледайки дърворезбарската група в Дорнах, види човешко същество с „луцифериански черти“ отгоре и „зверски характеристики“ отдолу, не бива в своето опиянение да се оплаква от фантазиите или илюзиите на антропософите! Защото всеки, който е истински отдаден на антропософията, със сигурност няма да бъде подведен от същата илюзия, от същата фантазия, които също са обективни неистини. Но така работи с истината някой — моя скъпа публика — който може да напише на заглавната страница главната буква <«D» пред името си, който е доктор по теология.

Да, скъпа публика, имаме нужда от задълбочаване, от усъвършенстване на религиозното съзнание. Тези, които са назначени за пазители, се отнасят към истината по този начин. От това може да се види, че имаме нужда от задълбочаване на чувството за истина. В края на краищата, каква е науката на човек, който има само достатъчно научна съвест, за да представи обективна неистина от този вид в един-единствен случай по точно такъв начин?

Сега, скъпа публика, както казах, това изисква именно това интернализиране на човешкото същество, което ще бъде свързано и с усъвършенстване на религиозното чувство, със задълбочаване на религиозното чувство. Духовната наука ще може да излъчва своите импулси в най-разнообразните клонове на живота. Тя иска да бъде напълно практична, но също така не иска да надхвърля научното образование. Тя иска да бъде научно обоснована, тъй като произтича от отношението, от методичната съвестност, както само някакъв математически метод, съчетан с външно наблюдение, може да произтича от човешката душа в пълна научност.

Сега, в заключение, само няколко лични думи. Когато днес се посочва, както например от християнски светилища, че тази антропософска духовна наука в Дорнах не е адресирана до учени, а до образовани миряни, тогава може да се каже едно нещо. До известна степен това е нейната съдба и днес. Аз самият — ако мога да направя личен коментар — започнах през 1880-те години да развивам нещо, което е изцяло в съответствие с цялата посока на антропософската духовна наука, макар че тя присъства само в елементите и макар че едва по-късно е разработена в детайли. Това, което тогава е било водещата сила, вече се съдържа в нея. Не винаги съм бил толкова еретик, колкото съм днес. Не винаги съм бил третиран толкова лошо от науките, както съм днес от науките или от гледна точка на религиозните

деноминации, но онези писания, които написах за Гьоте по онова време, вече са станали известни до известна степен.

Хората просто си мислят, че оттогава съм станал глупак и фантазьор, тъй като ми стана ясно, че това, което е изтекло от онова време, трябва да се влее в добре обоснованата антропософска духовна наука. Но това, към което всъщност често призовавах в моите Гьотеови писания и което дори тогава не беше постигнато, като например „Светогледът на Гьоте“, „Истина и наука“, „Философия на свободата“, а именно съдържащо се в моите „Уводи към научните писания на Гьоте“, който приема това, ще види, че за мен не ставаше въпрос само за това Гьоте да има този или онзи светоглед, а за това да отстоявам самия този светоглед, да го утвърждавам, да го изправа и също така да го развивам по-нататък.

Целта не беше да се развие гьотеанизъм, който умира с 1832 г. и е просто исторически, а да се покаже живият гьотеанизъм такъв, какъвто е останал способен на развитие до наши дни. Някои признаха, че идеите на Гьоте до известна степен са били изпълнени. Но това се прави и по навик в наше време. Хората обичаха да се хвалят: Да, Гьоте, Кант и т.н. са имали тази или онази идея. Но да се застъпваш за една идея с цялата сила на личността си и да ѝ помогнеш да победи, не е това, което живее в мисловния навик, особено не в умствените навици на настоящето. И затова трябва да кажа, че макар да съм се оказал прав в много отношения в обяснението на светогледа на Гьоте, аз исках нещо друго: да защита това, което може да произлезе от него като духовна наука, като антропософска духовна наука, чрез по-нататъшното развитие на светогледа на Гьоте.

И това, което написах по онова време, беше написано изцяло във формата на наука. Аз също говорих по този начин; напротив, беше установено, че е твърде отдалечено от обикновения живот. По онова време тези, които се занимаваха с наука, щяха да имат възможност да се обърнат към въпроса. Те не се възползваха от тази възможност. Следователно стана необходимо да се обърнем към образованата мирянка и да говорим на сърцето и интелекта на образованата мирянка. Защото, скъпи мои присъстващи, това, което трябва да се включи като истина в развитието на човечеството, трябва да бъде включено в него. Следователно, духовната наука не трябва да бъде упреквана, както често се прави от нейните критици днес, че първоначално не се е представила на науката като такава – което тя вече е направила достатъчно в Дорнах, между другото – а по истински начин, защото точно това е направила. И тя се е обърнала към образованата мирянка само когато науката не е искала. Но нещо подобно трябва да се случи! Защо? Е, всеки, който е пропит с импулса, с импулса за истина на духовната наука, който познава нуждите на нашето време, който познава копнежите на нашето време или поне вярва, че ги познава, ще трябва да си каже: истината трябва да излезе в света и ако не успее да проникне в света по един път, който може би е външно правилният, тогава трябва да се търсят други пътища. Ако учените не искат, може би ще искат, когато

духовната наука се завладява в сърцата на образованите миряни от естествено, елементарно чувство за истина и след това принуждава онези, които са изостанали от нея, дори и да са учени, да последват примера ѝ. Истината трябва да дойде в света. И ако не дойде по единия път, тогава трябва да се търси другият.

2. Антропософията като съвкупност от знания и начин на живот

Уважаеми участници! Когато Гьотеанумът в Дорнах, преди самото си завършване, организира есенни курсове по различни науки и по различни клонове на човешкия живот миналата есен, целта не беше да се съсредоточим изключително върху духовната наука като такава в тези курсове, а да позволим на отделните науки да се изразят по такъв начин, че това, което самите те биха могли да преживеят като оплождане чрез духовната наука, да излезе наяве. Поради тази причина се смяташе за важно експерти от отделните научни области да могат да се изразят на това събитие, да бъдат чути и личности от практическия живот, от търговията, индустрията и т.н., също да бъдат чути, с други думи, от изцяло практическия живот. Идеята беше онези хора, които са пряко ангажирани с науката, или тези, които са преживели трудностите и предизвикателствата на живота и същевременно са проникнали истински в това, което ще се появи като духовна наука в Гьотеанума в Дорнах, да могат да обсъдят преживяванията си с въвеждането на духовната наука в тяхната конкретна област. Но това беше използвано и за да се подчертае това, което се предполага, че е действителният произход на антропософски ориентираната духовна наука, представена от Гьотеанума. Това, което ще бъде представено тук, не е нещо, което дори отдалечено има за цел, да речем, да основава някаква нова религия. Нито пък става въпрос за желание за създаване на някакво сектантско движение, а отправната точка на духовната наука е взета изцяло от научния живот на съвременното време и особено на настоящето. Бих искал да се изразя чрез едно сравнение, тъй като това, което трябва да се представи като Антропософия от Дорнах, е особено свързано с научния живот на съвременното време и настоящето. Ако правя такова сравнение, то е само за да обясня нещо. Моля, не си мислете – едва ли е нужно да споменавам това – че с това сравнение самата духовна наука трябва да се сравнява със световноисторическото събитие, което цитирам. Това може да се остави на някаква евтина закачка или нещо подобно. Но бих искал да ви посоча – само за да обясня нещо – възгледите, с които са тръгнали откривателите на Америка, тези откриватели на Америка, които са намерили смелостта да отплават през океана, който все още не е бил прекосен. Те са вярвали, че пристигат в Индия, достигат Индия от другата страна, така да се каже, откъдето идва и терминът Западна Индия и така нататък. И така, какво са предсказали те? Те са предсказали, че като се впуснат през океана, ще достигнат нещо познато. Ето как бих искал да се опитам да стигна все по-далеч в рамките на съвременната наука, каквато тя се е развивала през последните три-четири века. Вие добре знаете, че сериозните, съвестни изследователи се стремят към този непрекъснато напредващ прогрес на науката и че изключително съвестните изследователи, трябва

да се признае, говорят за факта, че човек трябва да стигне до непреодолимите граници на човешкото познание. Но от друга страна, когато човек стигне до тези граници, се правят всякакви предположения за атомния и молекулярния свят и така нататък. Човек приема, когато работи методично в лабораторията, когато прави изследвания в клиниката, когато се опитва да проумее тайните на света в астрономическата обсерватория, че някак си, през морето на научния метод, трябва да стигне до нещо, което е или непреодолима граница, или нещо подобно на това, което вече е известно. Точно както Колумб горе-долу е предсказал, че ще трябва да намери нещо вече известно, така и в науката се приема, че човек трябва да намери нещо вече известно. В края на краищата, молекулите и атомите не са нищо повече от, бих казал, проникване в най-малкото, в това, което човек вижда и с обикновени очи, осмисляйки го.

Но това преживяване на учения изглежда напълно разбираемо за някой, който е потопен в научния живот, разбираемо, защото когато работите все по-напред и по-напред със съвременни методи, всъщност не стигате до решение на важни житейски и човешки загадки, както може би очаквате. Ако вярвате в това, се отдавате на илюзия. Напротив, всеки, който подхожда към науката с отворен ум, или по-скоро, бих казал, който провежда методични изследвания, особено ако не само се занимава с естествени науки, но и иска да пренесе научния метод в историята, в така наречените хуманитарни науки, ще открие, че не възникват решения, а броят на загадките вместо това се увеличава. Наистина се научавате да разпознавате колко загадъчен е светът около нас едва когато го опознаете чрез методите на съвременната наука. Но има едно нещо, което трябва да признаем, когато размишляваме върху себе си в нашите изследвания: Какво е това, което прилагаме, независимо дали провеждаме изследвания в лабораторията, в астрономическата обсерватория или в клиниката? Е, скъпа публика, колкото и някои хора, бих казал, чрез радикален материализъм, да грешат по този въпрос, въпреки това не е дори много висока истина, а по-скоро тривиална, че ако човек иска да прави научни изследвания, трябва да прилага духа, че по някакъв начин духът трябва да бъде активен в човека.

И сега става въпрос за комбиниране на тези думи, духът трябва да е активен в човека, когато той изследва външно, в сетивно-научното, с тези думи някакво реално, научно значение. Не можете да направите това по друг начин, освен като изследвате какво е този дух. Не можете да го намерите във външния свят. Трябва да го приложите към познанието за външния свят, трябва да извадите духа от себе си. Ако искаме изобщо да се изразим за това какво е науката, ние говорим за духа през цялото време. Но също така трябва да можем да стигнем до него чрез някакъв специфичен начин на познание: Какво всъщност е този дух? И докато се опитваме да направим пътуването, бих искал да кажа, през морето на съвременната наука, човек най-накрая открива, че не стига до нещо известно, а че стига точно до това,

което е било преди това в съзнанието, когато произнася думата „дух“ или казва: „Духът търси“, не стига до нещо известно, а стига до това непознато и всъщност преживява нещо подобно на това, което Колумб е преживял, когато е открил Америка между Европа и Индия.

По пътя към световните мистерии човек действително преживява какво е духът. Само че, в известен смисъл, науката го е загубила. И това се показва, бих казал доста горчиво, в живота, че тази наука го е загубила. Тази по-нова естествена наука разпознава духа само в мисли, в идеи, в абстракции. И този възглед е възприет от милиони и милиони хора, които наричат всичко, което възниква чрез духа в живота - морал, религия, наука, право и т.н. - идеология, тоест нещо, което би възникнало само като дим от това, което е или чувствена истина, или това, което са някои материални производствени процеси, или други подобни. Но това е, което човек открива, не чрез някаква вяра, а чрез истинско научно наблюдение в рамките на антропософската духовна наука, какво е духът като реално същество, какво е духът като живо същество, подобно на това, което човек наблюдава чрез външните сетива в цялата му живост.

Сега, скъпа публика, за да се стигне до това виждане, е необходима определена отправна точка. И бих искал да нарека тази отправна точка: „интелектуална скромност“. Преди всичко е необходимо едно морално качество, макар и интимно морално качество, ако човек иска да намери правилната отправна точка за духовната наука, която се има предвид тук.

За да характеризирам тази отправна точка в интелектуалната скромност, бих искал да избера следното сравнение. Представете си, че на петгодишно дете му е даден том с Гьотеова поезия. Какво ще направи то с тома с Гьотеова поезия? Може би ще го разкъса или ще си играе с него по някакъв начин, но във всеки случай няма да прави това, за което всъщност е предназначен томът с Гьотеова поезия, което човек може да прави, когато е в различно състояние от това, в което ще бъде детето, когато е на десет или петнадесет години. То ще прави нещо различно с тома с Гьотеова поезия, отколкото би направило на петгодишна възраст. Каква е причината за това? Причината за това не е нищо друго освен това, че душата на детето се е развила междувременно, развила се е отвътре. Детето сега е способно, защото е развило онези качества, които не е притежавало на петгодишна възраст, да открие нещо, което вече е било там в тома с поезия, когато детето е било на пет години. Външно в очите на детето то е било точно същото, каквото би могло да бъде, когато детето е на двадесет години. Но тъй като нещо се е случило в детето, тъй като нещо е било извадено от вътрешното му същество, само поради това, детето се отнася по съвсем различен начин към всичко, което сега прави с тома от Гьотеова лирика.

В днешно време, особено в науката, но и в живота като цяло, ние сме на мнение, че развиваме онези качества у хората, които са, да речем, наследени, които могат да

бъдат придобити чрез обикновено образование, и тогава обикновено сме готови за днешния живот и за научен живот. Това е отправната точка, особено в научния живот. Човек се смята за повече или по-малко завършен по определен начин, по отношение на своите обикновени наследени качества и своето образование, и гледа на света, така да се каже, от тази завършена гледна точка. Човек комбинира това, което умът и сетивата предоставят и, без да навлиза в дълбочина, може да се каже, че обмисля само това, което липсва в областта, която иска да изследва. Човек се разширява, човек се разширява и като може би въоръжи окото си с телескоп, микроскоп, [спектроскоп] или рентгенов апарат. Но по този начин човек не постига нищо повече от това, бих искал да кажа, дори и косвено, посредством спектроскопа, рентгеновия апарат или телескопа, да вижда същото нещо, което иначе има пред сетивата и другите сетива. Но това, което човек трябва да има за духовната наука, е интелектуална скромност. Това означава, че в даден момент от живота си човек просто трябва да си каже: Човек може да развива способности от петгодишна до двадесетгодишна възраст. В известен смисъл той извлича от вътрешното си същество това, което е латентно в него. И само защото е извлякъл нещо от вътрешното си същество, светът сега му изглежда различно. Ако човек просто опише външните сетива: Вече го няма, но сега е по-присъстващо за него, защото е извлякъл способности и качества от дълбините на душата си. Така човек си казва: В тази душа може да има други способности, способности, които не идват чрез обикновените наследени качества в естественото им развитие и чрез обикновеното образование, а които може би идват само чрез приемане на душевния живот интимно навътре - макар и с подходящата скромност, защото това е само чувственост - дълбоко навътре и че човек го извежда отвъд гледната точка, която иначе може да се получи в живота и в обикновената наука.

Това е, което естествено трябва да вземе за отправна точка току-що характеризирания интелектуална скромност, възгледът, че в душата може все още да се крие нещо неразвито, но което все още може да бъде развито. От тази гледна точка, какво е антропософски ориентираната духовна наука? От тази гледна точка тя всъщност се стреми да оформи от душата това, което е латентно в нея. Методите, които използва за това, не могат да бъдат сравнени с никакви външни мерки. Това са методи, които се прилагат интимно към вътрешния живот на самата душа. Но не бива да се мисли, че това, което се получава чрез развитието на интимните вътрешни душевни способности, е някак по-лесно от изследванията в лабораторията, клиниката или астрономическата обсерватория. По-скоро това, което сега накратко ви посочвам, по принцип изисква години и години вътрешна, сериозна и всеотдайна душевна работа. Тази всеотдайна душевна работа не се оценява от някои хора, които знаят малко по темата. И затова те вярват, че казаното в областта на духовната наука е нещо фантастично, извадено от нищото. Но това изобщо не е така.

Това, което сега ще спомена съвсем накратко, ще намерите по-подробно описано в моята книга „Как да познаваме висшите светове“. Разбира се, не мога да дам всички подробности тук, но бих искал по принцип да предложа, че въпросът, с който се занимаваме при изследването на духовните светове, както се разбира в антропософията, изобщо не е нещо, което е било възникнало по чудо или подобно, а че е само продължение, по-нататъшно развитие на обикновените душевни способности на човека. Затова, моля да ме извините, ако обясня по малко елементарен начин как човек може да премине от обикновените душевни способности към тези, чрез които в науката може да се вгледа по-дълбоко в причините за съществуване, отколкото е случаят с обикновените външни сетива и със съчетаващия ум.

Всички сте запознати с две човешки способности. Ако ви говоря за развитие на първата способност, може би не толкова много хора ще се обидят, защото поне ще признаят, че това, което се получава чрез такава способност, все още може да се нарече наука. Но когато ви говоря за развитието на втората способност, тогава, разбира се, възраженията ще се увеличат, което е съвсем разбираемо. Възраженията, дами и господа, са добре известни. Тогава, по-специално, учените първоначално ще се разбунтуват срещу нещо подобно, но само докато не се предвиди пълната трансформация на съответните способности.

Двете способности – разбира се, има и много други, но това са двете основни способности, които искам да характеризирам – тези две способности на човешката душа, които, така да се каже, трябва да бъдат възприети в момента, в който се намират в обикновения живот, и оттам да бъдат допълнително развити, точно както умствените способности на петгодишно дете трябва да бъдат допълнително развити. Тези две способности са, от една страна, човешката способност да запомняме, а от друга страна, това, което наричаме любов в обикновения и социален живот. Способността да запомняме и способността да обичаме – ние ги прилагаме в науката поне като помощни средства. Паметта и любовта играят огромна роля в обикновения и социален живот. И двете способности обаче могат да бъдат развити по-далеч, отколкото в обикновения живот на човешката душа.

Както знаете, способността да си спомняме е това, което внася съгласуваност в живота ни. Първоначално ние притежаваме тази способност да си спомняме по такъв начин, че можем да си припомним събитие, което може да сме преживели преди много години в определен по-късен момент от живота си. По това време ние бяхме напълно потопени в това събитие с цялото си същество. По това време ние докоснахме, така да се каже, това, което беше причината за определено преживяване във външния свят. По това време сетивата ни бяха изложени на това преживяване. В по-късни периоди от живота, може би чрез външна причина, може би чрез вътрешна причина или нещо подобно, ние извикваме в самата душа под формата на образ това, което някога е било преживяване. И ако имаме здрави

душевные силы, ние знаем съвсем точно, просто вътрешно чрез това, което се формира в жизнените контексти за нашето душевно съществуване, дали си представяме някаква фантазия, дали просто измисляме нещо или дали това, което възниква в душата ни, е само образът, така да се каже, въображението на това, което сме преживели във външния сетивен свят.

Тези, които са изучавали по-задълбочено значението на способността за памет за човешката душа, знаят, че нашето „аз“ никога не е истински здраво, ако нещо не е наред с тази памет – връщайки се назад към момента във времето, до който обикновено можем да си спомним, връщайки се назад в първите години от живота. Ако има период от живота, който не може да бъде достигнат в паметта, където нишката на живота е прекъсната, ще се появи нещо, което ще смути „аз“-а дотолкова, че „аз“, центърът на човешката душа, не може да се чувства здрав. И вие също знаете как болестни състояния могат да се намесят в егото и как чрез разкъсването на паметта могат да възникнат доста ужасни психични заболявания. Има хора – сигурно сте чували за тях, скъпа публика – които са се качили на влак някъде и са пътували до някаква точка. После са слезли. Едва по-късно са намерили пътя си отново. Те са напълно прекъснали нишката на живота. А след това? Те не могат да си спомнят през какво са преминали. Тази нишка на паметта е това, което държи нашето его заедно.

Каква всъщност е основата за запомняне на всяко събитие? Да, преминавайки през преживяванията, те са, така да се каже, пред нас в момента. Можем да преживяваме отново и отново вътрешно това, което преживяваме в тях. И това, което сме правили отново и отново, може да бъде съживено вътрешно в душата ни като образ. Няма нужда днес да се спирам на това, което всъщност се случва във вътрешния живот на човешкото същество; можете да намерите това в моите трудове по духовна наука. Факт е, че можем да извлечем образи на преживявания, които сме имали, и по този начин преживяването става трайно в душата ни. Виждате ли, ние трябва да се придържаме към това качество на постоянство и, бих казал, да се научим да експериментираме с него, точно както човек експериментира с външни неща в химическа лаборатория. Всъщност трябва да се научим да мислим за тези вътрешни неща по същия начин, по който сме придобили умения в науката, в съвременната наука, чиито достойнства не бива да бъдат засенчени от духовната наука. Точно както се стремим да правим определени неща в съвременната наука, така стигаме до различно заключение за това, което можем само да наблюдаваме в природата. Точно както човек преминава от наблюдение на природата към провеждане на експерименти и по този начин стига до определени неща, които не биха могли да бъдат заключени от самото наблюдение, а се заключават само от това изкуствено аранжирано наблюдение на експеримента, така и определени душевни способности на човека не могат да бъдат развити, ако човек, така да се каже, не прибегне до вътрешна работа върху самите душевни способности.

Характерно за образите в паметта е продължителността и това е, което човек абсорбира. Човек формира лесно разбираеми образи, образи, които не могат да бъдат смеси, които не могат да излязат от някакво подсъзнание, това биха били сложните образи. Не, човек формира лесно разбираеми образи, чиито отделни компоненти може да види доста добре. Вие ги влагате в съзнанието си, точно както иначе бихте вложили в него спомен. Сега се спирате на такива образи дълго време. Но не мислете, че е достатъчно да направите това два пъти. Такива упражнения трябва да се продължават с години, точно както човек трябва да изследва сериозна наука с години. Защото човек трябва постепенно да възпитава способностите, които се намират в дълбините на душата, и по този начин може да оживи подобни идеи и да ги поддържа по този начин.

И в допълнение към това, бих искал да кажа, че трябва да се премине и определена подготовка за вътрешни житейски преживявания. Защото, скъпи мои присъстващи, ще сте чували, че има всякакви мистици и други подобни, които сега също се стремят към вътрешно виждане. Това, което тук се разбира като антропософска духовна наука, в никакъв случай не е такъв мъгляв мистицизъм. Точно обратното! Този, който работи по този начин върху вътрешния живот на душата си, си поставя много съзнателен идеал в тази работа. Той си поставя и идеала в тази работа, който човек може да постигне и в една наука, но само ако наистина се посвети на тази наука с пълна яснота и независимост, с вътрешна свобода.

Това е методологията, която Гьоте е имал в своите изследвания: макар че всъщност не е бил математик, той е искал да провежда изследвания в областта на природата по такъв начин, че да може да даде отчет за метода си на всеки строг математик. Така го прави и човекът, изучаващ хуманитарни науки. В математиката човек работи с прозрачни понятия. Питагоровата теорема не се описва в мъгляв мистицизъм; човек има всичко необходимо да види, за да стигне до тази питагорова теорема. Тези понятия, с които човек постоянно работи, трябва да бъдат представени на душата с такава вътрешна яснота и светлина. Аз наричам това почиване върху такива идеи „медитация“ и ви моля да не си представяте нищо друго чрез тази медитация, а първо: това почиване върху лесно разбираеми идеи, които не могат да имат нищо мъгляво в себе си. Те ще имат по-малко мъглявина, колкото повече придобиете способността, чрез определено вътрешно душевно преживяване, да разпознавате такава мъглявост и подсъзнание веднага щом то възникне.

Съвременната наука също се е занимавала много с това подсъзнание, което се издига от дълбините на душата и след това живее в нас. Ние всъщност не знаем причината му, но то принадлежи към живота на душата. Именно за тези неща трябва първо да знае всеки, който иска да стане истински духовен учен.

Нека ви дам пример, който можете да намерите и в обикновената литература. Професор по зоология върви по улицата. Минава покрай книжарница, поглежда

през витрината и вижда книга за по-нисши животни. Заглавието на книгата е нещо за по-нисшите животни. И виждате ли, на добрия професор се случва – само си представете: професор по зоология! Случва му се, само като погледне заглавието на тази книга – това е много сериозно заглавие на книга за земните червеи или нещо подобно – да започне да се смее. И така, професор по зоология, който трябва да се смее на може би много сериозно заглавие на книга! Той самият не може да повярва. Затова решава да си каже: Може би ще си затворя очите, за да се опитам да разбера защо точно на мен ми се случва да се смея на това сериозно заглавие на книга. Той затваря очи. И ето, като не вижда, чува по-добре. И чува мелодия в далечината, свирена от латерна. И сега си спомня: преди десетилетия е танцувал първия си танц на същата тази мелодия, която сега свири латерната. Това, което беше преживял тогава, не му беше минавало през ума оттогава, а беше дремело в подсъзнанието му. Но сега, когато гледа заглавието на книга, той чува и не чува – сякаш е в междинно състояние между чуване и нечуване – и мелодията го връща в паметта му. И той трябва да се усмихне, както се е смял, когато танцьорът му беше пред него и той изтанцува първия си танц на същата мелодия.

Виждате ли, като се запознае с нещо подобно – а в човешкия живот има огромно количество такива неща – човек преживява колко много така наречени спомени могат да се открият в душата и колко лесно могат да възникнат илюзии и фантазии, когато се отдаде на някакъв вид въображение. Ето защо някои мистици са такива. Те вярват, че чрез постоянно подчертаване, те гледат в душата и намират в нея всякакви неща, които след това често характеризират с възвишени думи, които си мислят, че намират в душата. Но това, което човек веднъж е погълнал по този начин в душата, не винаги трябва да се появява по същия начин. То може и да се промени. И когато някой говори за всякакви велики възможности и преживявания, които твърди, че е имал, това може да са просто трансформираните тонове на мелодията на латерната, която е чул преди десетилетия. Моля, извинете това сравнение, но се надявам, че съм разбран.

И така, какво всъщност присъства в душата, какви са възможностите за ограничение, първо трябва да бъде напълно и ясно разбрано от всеки, който иска да бъде духовен изследовател. Той трябва да има тези преживявания. Само тогава ще може да чувства правилно. Сега бих искал да го характеризирам с думите, които използвам, ако тези думи не са разбрани погрешно.

Това вътрешно експериментиране, това почиване върху ясни идеи, които не могат да бъдат спомени, за които човек знае, че само това, което е налично в съзнанието, е ефективно, в крайна сметка извежда на повърхността на душата определени сили, които се развиват чрез такава практика по същия начин, както се развива мускулната сила, когато човек работи физически. Душевните сили се развиват и човек постига способност, която далеч надхвърля простото спомняне. Самото спомняне носи в съзнанието преживявания под формата на образи, през които сме

преминали в този физически живот. Но това, което сега човек развива като душевна способност чрез по-нататъшно развитие на способността за спомняне, го учи толкова добре, че човешкото същество, такова каквото стои там в света, наистина се ражда от цялата природа и вселена. То ни учи, че всичко, което е разпространено в света и всичко, което някога е било разпространено в това време, в този свят, който ни заобикаля и в който самите ние сме, че всичко това е в някакъв контекст на развитие с човешкото същество.

Със сигурност никога не е моето намерение да възкресявам стари идеи, но човек може да използва изрази – дори ако лесно бъде разбран погрешно от онези, които искат да го разберат погрешно – но човек може да използва стари изрази, за да опише нещо, което е наблюдавал директно.

Например, стара е идеята, че човекът е малък свят, тоест микрокосмос. Това означава, че всичко, което съществува в света по някакъв начин, присъства и в човека по свой собствен начин. Интересно е, че най-новите изследователи многократно са посочвали, че когато разглеждаме машините си от гледна точка на техния принцип, всъщност не виждаме нищо друго освен трансформирани човешки сетивни органи или други човешки органи. В почти всяка машина може да се докаже как е формирана по принцип, как нещо е в човека. Това, което се наблюдава външно, може, когато се наблюдава истински вътрешно, да достигне до пълно съзнание.

Когато се появи тази развита способност за памет, човек поражда, така да се каже, нещо различно от човешката душа по отношение на ефектите, отколкото може да извлече от тази душа чрез обикновената способност за памет, която извиква образи на това, което сме преживели преди душата. Чрез способността за памет, за която току-що говорих, чрез развитата способност за памет, това, което идва в душата, е всъщност това, което е непознато за самата душа, това, което точно представлява връзката на човешкото същество с цялата околна среда, с големия свят, с макрокосмоса. И това, което също идва в душата, е това, което всъщност формира това физическо тяло отвътре, защото то не е нищо друго освен инструмент на душата. Трябва само да погледнем.

И когато имаме усет за това, което действа в човешкото същество, бих казал за вътрешната пластична сила, дори след раждането – човек трябва само да погледне с необходимата отдаденост и с необходимата сериозност и безпристрастност към развиващото се дете, как то се развива ден след ден, от седмица след седмица, от година след година, как движенията му стават все по-артикулирани, как се случва чудното, нещо чудно е за този, който го гледа безпристрастно – тази реч се развива. Когато човек види произведение на непознат човек отначало – но сякаш от пластично гравиращ принцип – в детето отначало, той продължава да изследва. И това, което действа в човека отвътре, което вече е действало преди да се роди или зачене, което оформя физическото му съществуване от духовния свят, това е,

което сега се изстрелва в душата ни, точно както в по-късните години спомен за преживявания, през които сме преминали.

Духовният изследовател, дами и господа, не може, подобно на спиритуалист, да представи на външното ви сетивно възприятие това, което е изследвал. Той може само да загатне как, чрез развитието на душата от гледна точка на интелектуална скромност, чрез все по-нарастващото разгръщане на такива сили като паметта, човек стига до това да види това, което първоначално преминава през живота като голяма неизвестност.

Човек просто гледа на нещата с това вътрешно съзнание, с което иначе само гледа във физическия си живот чрез способността да си спомня. Точно както пред душата възникват образи от математически характер, но те нямат съществуване, така и когато душата работи от вътрешното си същество и не изработва нещо празно или фантастично, а нещо, в което разпознава реалността, когато образът е там, и душата изработва това от себе си и разпознава реалността както в обикновената памет, където тя също знае, че не си въобразяваш нищо, че в този образ има нещо, което е свързано с реалността – тогава знаеш, че чрез тази допълнително развита способност за запомняне, ти също имаш образи в душата си, които са свързани с реалностите, които са изградени в душата ти по абсолютно същия начин като образите, да речем, на геометрията, но които, както казах, нямат съществуване, докато сега човек се потапя във вътрешно, душевно преживяване, което обаче чрез собствената си същност показва как е свързано със съществуването и с духовното съществуване, от което човек се ражда, точно както се ражда от физическото съществуване, как е свързано с духовното съществуване. Това наистина не е фантазия, а по-скоро, чрез същите усилия, чрез които човек постепенно разбира математическите структури в техните тайни взаимоотношения, чрез усилия - но които отиват много по-далеч - да развие такива вътрешни способности, които до известна степен дават световна картина, вътрешно изградена световна картина, която предоставя световно познание.

Това е просто факт, до който човек стига, изхождайки от интелектуална скромност. И човек просто трябва да отрече на човешкото същество способността да се развива, ако не иска да признае в началото, че нещо подобно е възможно.

Останалото зависи само от това дали наистина се опитва. Всеки е свободен да опита нещата. Други доказват, че водят хората към микроскопа и се казва, че това не се основава на сляпа вяра, защото всеки може да види сам.

Не е по-различно и с духовната наука; тя просто трябва да изисква различни неща. Всеки може сам да види какво твърди духовната наука. Но както човек наистина трябва да погледне в микроскопа във физическата наука, така и в духовната наука човек трябва действително да премине през това, което духовният изследовател показва, че трябва да се развие, ако иска да погледне в духовните светове. Тогава човек не просто придобива вяра от духовните светове, а действително придобива

истинско знание, прозрение за духовните светове. Тогава човек вижда това, което може да нарече вечен аспект на човешката природа, защото човек не вижда само това, което се произвежда в живота, което стои пред сетивните ни очи като човешко тяло, а вижда произвеждащия духовно-душевен аспект, това, което формира това човешко тяло, но също и това, което едновременно с това се грижи за разграждането на този физически аспект в момента, когато се формира физическият. Защото обаче, скъпа публика, човек вижда и това! От такива изходни точки всъщност прониква в определени тайни на нашата мозъчна структура съвсем различно, отколкото с външната анатомия или физиология.

Преди всичко, чрез вътрешно наблюдение човек опознава как мисленето, как въображението е свързано със структурата на нашия мозък, с нашата нервна система. Материалистите вярват, че обикновеният процес на растеж, който иначе изгражда тялото ни, продължава и в мозъка и че такъв органичен процес на изграждане, който например е в основата на нашия растеж или хранене, е и в основата на мозъка ни, когато мислим. В това може да се вярва само докато човек фантазира за тези неща. Това вече не може да е така, когато човек погледне тези неща навътре. Тогава знаеш, че мозъкът трябва да бъде добре подхранван. Но защо? Защото той постоянно се саморазрушава. И именно този процес на разрушение, а не процесът на изграждане, е свързан с това, което наричаме мислене и въображение. Не бихме могли да мислим, ако мозъкът постоянно растеше, постоянно се хранеше и изграждаше.

Какво представлява процесът на изграждане – можете да го наблюдавате, когато наблюдавате състояния на здрач или сън, където процесите на растеж стават твърде силни. Това, което е растеж, това, което е процес на изграждане, води до безсъзнание, а не до съзнателни идеи. Съзнателното въображение се случва именно при разпадането на мозъка, при разпадането на нервите. А това, което е изграждането на нервите, е именно ретроактивният процес. Това от своя страна формира нервите, формира ги от органичния процес. Но ако трябва да се осъществи мисълта, ако трябва да се развие нещо от душата в човек, тогава мозъкът трябва да деградира. В известен смисъл мозъкът първо трябва да направи място за разгръщане на душата. Ако човек разбере този процес, тогава никога не може да стигне до възгледа, че мозъкът мисли. Мозъкът мисли само дотолкова, доколкото се разрушава като мозък.

Мозъкът мисли толкова малко, колкото може да се каже – нека се изразя с едно сравнение: някой върви по кален път или кола кара по кален път и стъпките или следите от колела, които човек стъпва или оставя в земята, стават видими. Сега някой идва и казва: В земята има всякакви форми, така че трябва да предположа, че под земята действат сили, които оформят форми, стъпки. Всеки, който търси тези сили в земята, разбира се, ще търси напразно. Той трябва да предположи, че става въпрос за нещо съвсем различно, нещо, което няма нищо общо със земята, освен че

земята трябва да е там, защото иначе човек би потънал в бездната. Земята трябва да е там, но тя е само основата. Обаче това, което причинява формите в земята, е нещо, което няма нищо общо със земята. По същия начин мисленето и въображението нямат нищо общо с мозъка, освен че мозъкът осигурява физическия субстрат, върху който се развива духовно-душевната, правейки своите впечатления. Нищо чудно, когато физиологът или анатомът дойде и каже: Да, всичко, което се случва в душата, може да се види и в мозъка. Виждате го, но душата е това, което го прави на първо място, душата се изразява там. И тя се нуждае от мозъка за нищо друго, освен за да осигури някакъв вид съпротива, точно както аз се нуждая от земята, когато пресичам улицата. Това се изразява чрез сравнение.

Но това, което наистина може да се види чрез духовната наука, както се вижда, бих искал да кажа, излизането на човека от духа чрез развитата способност за запомняне, не мога да навлизам повече в това сега, тъй като казах, че методите са описани в „Как да познаваме висшите светове“ - човек идва да си каже: По принцип човек започва да умира, като се ражда, защото този процес на деградация е постоянно там. И това, което се случва при смъртта, не е нищо повече от това, че тялото, което вече не може да бъде създадено, се откъсва от духовната душа. Това духовно-ментално сега търси други светове. Човек се учи да разпознава преминаването на духовно-менталното, на вечното в човешката природа, през крехкото тяло, като наблюдава процеса на самото умиране в мисленето, бих казал от час на час, като постоянно умира в малките неща, бих казал, когато мислим. Така всичко, което човек намира в живота, се появява по такъв начин, че го вижда в истинската му форма чрез духовната наука.

Първо трябва да ви опиша [това] – скъпа публика – с много елементарни думи, защото това е единственият начин, по който можем да общуваме. Във всяка наука човек трябва да започне от първите принципи. Бих искал само да спомена в скоби, че казах, че развитата памет е таблица, сравнима с математическата таблица, която тя извиква пред душата ни, но че тази таблица ни въвежда в [духовно-душевия живот], от който сме формирани.

Имената не са важни – скъпи мои присъстващи – това, което можете да възприемете там, също трябва да има име. В книгите си съм нарекъл това „Акаша хроника“, защото всъщност има нещо общо с хрониката. Точно както самата памет има нещо общо с хрониката, така и това, което ни води от нея, има нещо общо, подобно на паметта, само в обикновения живот, в живота на света. Следователно, бих казал, ако просто наречем духовното „етер“ или „акаша“, можем да говорим за „етерна хроника“ или „акаша хроника“. Тези думи нямат никакво мистично значение. Нито пък има някакво мистично значение в тези думи, както няма мистично значение и в цялата геометрия. Тя със сигурност може да се сравни с цялостната геометрия, която обаче не се отнася за времето, а за пространството. Следователно геометрията не може да се нарече хроника. Но това със сигурност

може да се разбира по този начин. Нещата, които се имат предвид тук, не трябва да се изваждат от контекста, а само да се разглеждат в контекст. Ако ги погледнете по този начин, ще откриете, че те всъщност означават нещо съвсем различно от това, което може да ви се стори, ако ги изтръгнете от контекста. Никъде не става въпрос за мъгълан мистицизъм, а навсякъде за излизане от източниците на съществуването на душата, които могат да бъдат проследени парче по парче, и то по такъв начин, че отделните парчета да стоят пред душата с математическа яснота.

Втората способност на душата – уважаеми присъстващи – която трябва да се култивира, за да не се създават само образи, защото всичко, което ви описах досега, са основно само образи. Човек знае, както и с образите в паметта, че те са за живота, но няма живот. Знаете много добре, че не живеете във фантастичен свят. Имате въображения, въображения за реалността, но не стоите в тази реалност. За да живеете в тази реалност, за да имате това пряко преживяване на духовно-реалното, е необходимо да изпитате силата, която иначе е свързана само с нашата човешка организация, която, като ни се изправя пред живота, винаги ни въоръжава с голяма доза егоизъм, така че да развиваме тази способност все повече и повече, така че наистина постепенно да можем да гледаме на нещата по такъв начин, че да можем напълно да забравим себе си, да се потопим напълно във всяко отделно нещо и във всяко отделно същество. Необходимо е тази способност да се развива все повече и повече.

Това обучение се основава на нещо много просто: човешкото внимание, тъй като проявявам интерес и насочвам вниманието си към нещо или процес. Мога да обърна внимание на това, което всъщност правя вътрешно, като отклоня вниманието си от други неща и го насоча към ново същество. Трябва да осъзная как работи това внимание. И чрез трениране на тази способност, което от своя страна изисква години тренировки, аз вътрешно, така да се каже, разбирам капацитета на вниманието. Трансформирам го в силата да се посветя на нещо, да бъда напълно погълнат от нещо или процес. Накратко, това, което човек иначе преживява само като абстрактна способност да обръща внимание, може да се увеличи, за да се превърне в всеотдайна любов.

Чрез все по-голямо развитие на тази любов, човек се доближава до това, което описах в моята „Философия на свободата“ още през 1893 г., показвайки, че само човекът, който наистина има тази любов, може да бъде свободен, при което той също не извършва действията си от способността си да желае, а от любящо потапяне в нещата на света. Той открива, че нещо трябва да се случи. Той е напълно безразличен към това какво е неговото желание. От обективност той осъзнава, че нещо трябва да се случи. Това развитие на способността да се види, че нещо трябва да се случи, води, от една страна, до истинска човешка свобода, а от друга страна, до силата на любовта.

И тогава, когато сте развили тази способност, скъпа публика, вие не само можете да приемате такива образи, които възникват вътре и изобразяват реалност, но можете и да премахвате тези образи от съзнанието си по желание. Точно както във физическите неща човек трябва да има способността да погледне нещо и след това да отмести поглед, иначе не би имал здравословен душевен живот, така и човек трябва да развие способността, когато има вътрешно зрение, да има образите и след това да не ги има. Човек трябва да стане напълно вътрешен господар на това да има тези образи. И като може да редува между нещата, които живеят в душата, и напълно празното състояние на душата, като научи това редуване в душата, човек също се научава да има образ и след това да оставя образа да изчезне в душата. Тогава човек продължава да живее. Образът го няма, но човек има преживяването на вътрешната реалност на нещата. Човек преживява духовното. Вие го преживявате чрез силата, която сте придобили, чрез развитието на любовта. Точно както наново изучавате духовното чрез развитието на способността си да обичате, така се учите да преживявате духовното чрез увеличаването, чрез непрекъснато нарастващото нарастване на силата на любовта.

Знам колко много е против учения, когато той трябва да разглежда способността за любов като сила на познанието. Ученият изисква това, което трябва да се приложи обективно в науката, да бъде постижимо само с изключение на любовта. Но по този начин той достига границите на познанието. Тези граници на познанието произтичат от факта, че човек не навлиза във вътрешните механизми на нещата с душата си, а спира и фантазира всякакви неща, всякакви молекули и атоми. Ако чрез увеличената сила на любовта преживявате това, което идва при вас от повърхността на нещата, и след това преживявате това, което можете да имате в образи чрез увеличената способност за запомняне, тогава знаете откъде идват образите в [увеличените] дълбини на съществуването. Защото човек може да сравни това, което вижда на картината, с това, в което след това се потапя с преживяването. И човек практикува, така да се каже, ако искам да използвам тези изрази толкова просто, постоянното битие в битието, както иначе вдишва и издишва. Това е, което наистина води човек в духовния свят, това, което му позволява да опознае какво всъщност лежи в основата на човешкото същество. Сега, скъпи мои присъстващи, това, което се развива по този начин у човека като определени способности за вглеждане в духовния свят, вече може да се приложи във всяка отделна наука. Съвсем не става въпрос за това, че това, което се случва в лабораторията, в обсерваторията и т.н. или в клиниката, се презира. Но сега човек се учи да го гледа по такъв начин, че да може да наблюдава всеки детайл едновременно с това, което се разкрива като духовно. И човек не фантазира, както са правили например немските естествени философи, а изследва също толкова обективно, колкото търси обективно с очите си, както се комбинира обективно с външния ум - въпреки че със сигурност може да се сбърка. Но във вътрешното

виждане онези неща просто идват пред погледа на душата, които иначе изобщо не биха могли да се появят, точно както това, което е в стихосбирката на Гьоте, може да се появи пред душата на петгодишно дете. И така, във всички отделни науки човек стига именно до това, което на тези отделни науки в момента им липсва. Това не е нещо, за което може да се говори само в абстрактни обобщения. По този начин може да се внесе светлина в науката, която е най-близо до човешкия живот, например в медицинската наука. И сега сме в процес на създаване на такива институции на отделни места, които се занимават с науката за терапията в духовно-научен смисъл. Става въпрос преди всичко за задълбочаване на научния живот. За това става въпрос в Дорнах - да не се намесваме в сферата на каквато и да е религия, да не се занимаваме с нищо сектантско, а да се занимаваме със сериозна наука, тъй като тази наука позволява да бъде ангажирана чрез задълбочени познавателни сили, които са точно толкова задълбочени, колкото казах.

Аз самият преживях тази епоха, уважаеми присъстващи, тази епоха на науката, в един някога най-важен медицински факултет, където капацитетът просто се трупаше – Ополцер, [Рокитански] и т.н. Аз самият преживях как се появи това забележително терапевтично направление, което тогава се наричаше медицински нихилизъм. Този медицински нихилизъм вече не преобладава в същата степен, както когато бях млад – отдавна – но това, което се появи тогава като медицински нихилизъм, отрече на медицината по онова време възможността да премине от патологичното изследване на клиничната картина към лечебния процес, към терапията. Те не искаха да намерят мост между патологията и истинската терапия. А това не може да се намери, ако се действа само с външната естествена наука. Може да се обясни по много популярен начин защо не може да се намери.

Не е ли така, здравият човешки организъм претърпява определени процеси, които наричаме естествени процеси. И можем да кажем: Нека разгледаме здравия човек от гледна точка на неговата физическа природа. Ние възприемаме естествените процеси. Но не е ли болният човек, това, което се случва по време на болестта, също толкова естествен процес? Нямаме ли естествен процес и в здравия, и в болния човек? Имаме ли две природи? Как единият естествен процес е свързан с другия? Ако говорим за причинно-следствена връзка в единия естествен процес, трябва да говорим и за причинно-следствена връзка и в другия.

Духовната наука ни показва, че каквото и да навлезе в света духовно, винаги поражда противоположен естествен процес. Естественият процес на човешкото израстване първоначално е конструктивен. Процесът, който трябва да се случи, за да може духовното просто да се намеси, е деструктивен. Ние наистина опознаваме процесите от различни посоки, когато се потопим в духовната наука. Учим се да гледаме вътре в тази забележителна структура, която е човешкият организъм, и разбираме, че наистина има два противоположни процеса. И след това се научаваме да разпознаваме човешкото същество във връзката му с останалата част

от природата, научаваме се да разпознаваме как останалата част от природата действа върху човешкото същество. И от всичко това произтича духовният поглед върху света, че има връзка между определени лечебни процеси или вещества и това, което се случва в човешкото същество, което е свързано с целия свят. Може да се каже: човек наистина може да стигне до истинско лечебно изкуство чрез духовната наука. Давам това като пример, можех също толкова лесно да спомена и друга наука. Това е, което има значение.

Научаващ се да разпознаваш, особено когато си потопен в този съвременен научен живот – и наистина опитните, здравомислещи учени вече признават това днес – че науката днес не предлага решения на загадки, а напротив, трупва все повече и повече загадки. Колкото повече изследваш с микроскопа, толкова повече загадки изследваш в малкото, но също толкова малко истински загадки изследваш с телескопа. Тези загадки обаче могат да бъдат решени до известна степен чрез изчисления.

Но е необходимо да не приемаме, че ще открием нещо известно, а да бъдем отворени за откриването на това непознато, както е била Америка между Европа и Индия по онова време, това непознато, което умът открива като своя собствена същност, когато размишлява върху себе си. Ние прилагаме ума в отделните науки. Дори един материалист трябва да прави това. Духовният изследовател се опитва само да разбере себе си. Той прилага духа, търси да открие какво е този дух и всъщност осъзнава, че този дух не е свързан с анаболните процеси – с които би трябвало да бъде свързан, ако материалистическият възглед беше правилен – а че духът е свързан с катаболните процеси, че духът представя именно това като факт, което директно противоречи на материалния процес, разрушава го, подкопава го. Това са значимите преживявания, които се правят например в духовната наука. Така е и с духовната наука. Другата наука работи основно върху човешкия ум, само че по такъв начин, че човекът да може да развие това, което е интелигентността. Сега много хора вече казват, особено в областта на съвременното образование, че това, което се е появило от по-новия научен живот като училищно образование, всъщност тренира твърде много интелекта, а не ума. То не иска да завладее волята, не целия човек. Но за да се гарантира, че това е така, не е нужно просто да се декларира, че трябва да бъде така, че умът трябва да се формира отново. По-скоро, точно както по-новият период в крайна сметка е формирал външната наука, е необходима и духовна наука, която не говори само на интелекта, а би могла да завладее целия човек.

Това може да се види и от факта, че наскоро успяхме да въведем тази духовна наука като елемент в отделни области. Един от тези опити е нашето Валдорфско училище в Щутгарт, което беше основано от Емил Молт, първоначално за децата от неговата фабрика. Но оттогава то вече се е удвоило по размер! Ученици се стичат в това училище от всички сфери на живота и от всички страни. Това училище не е

училище за мироглед; само клевета е, когато се твърди, че е такава. Не става въпрос за присаждане на антропософски мироглед или някаква нова религия на децата. Когато това училище беше основано, аз самият се съгласих да го ръководя. От самото начало беше установено, че религиозното образование, което ще се дава на децата – на католическите деца от католическия свещеник, а на протестантските деца от протестантския пастор – трябва да се дава от съответните религиозни учители на децата. Ние напълно се въздържахме от всякакъв вид мироглед в това училище. Само онези деца, чиито родители не принадлежат към никаква вероизповедание или подобни, които следователно не искат да изпращат децата си на религиозно образование, трябва да бъдат свободни да посещават религиозно образование, което можем да осигурим сами. В противен случай тези деца изобщо нямаше да имат религиозно образование, ако то не им беше дадено. Но тези, които искат конкретно религиозно образование, основано на живота, в който са израснали, ще получат такова обучение от своя религиозен учител.

Това би трябвало да ви докаже, че ние, макар и да не стоим на антропософска почва, не искаме да основаваме нова религия или по някакъв начин да присаждаме светоглед на хората. По-скоро това, което трябва да ни води, например, е следното: Всеки, който притежава наука като антропософската духовна наука, притежава нещо, което обхваща целия човек, което го прави умел, което преди всичко прави душата му умела, което го прави съдия на характера, също и съдия на децата, съдия на развиващото се човешко същество, детето. [И затова във Валдорфското училище ние постигнахме това, че работим само чрез метода, чрез дидактиката, чрез изкуството на образованието, което може да се развие от антропософията, по начина, по който преподаваме, и това е важното, а не насаждането на някакво религиозно кредо, което по някакъв начин се предполага, че е ново в сравнение с другите.] Ние полагаме големи грижи, за да гарантираме, че детето се третира по подходящ за него начин, което е възможно само ако наистина вземем предвид цялостта на душата и духа, и бих казал всяка година, седмата, осмата, деветата, в нейните специфични способности.

Сега, скъпи мои възпитаници, в това училище, именно защото учителите са пропити с духовната наука и внасят тази атмосфера в класната стая, има, бих казал, атмосфера на любов. Разбира се, хората може да не приемат особено дълбоко, когато казвам нещо подобно. Но всеки път, когато идвам в Щутгарт, за да одитирам това училище, питам децата във всеки клас и в актовата зала: Скъпи деца, обичате ли и вие вашите учители? Можете да разберете по начина, по който децата се държат и по начина, по който очите им светят, дали наистина го казват или не. И това е нещо, което винаги доставя голяма радост, че все пак нещо се е случило, че такава дидактика се е формирала от антропософията: когато децата отговарят с цялото си същество, с „да“, което идва от цялата душа, което не е било репетирано.

Уважаеми участници! Когато раздадохме училищните доклади след първата учебна година, в тях нямаше нищо обичайно. Иначе казваха: „задоволителен“, „почти задоволителен“, „по-малко от задоволителен“, „почти задоволителен“ и т.н. По-скоро за всяко дете, въпреки факта, че някои класове са доста големи, имаше нещо в него, което беше или е напълно подходящо за индивидуалността на детето, така че децата многократно поемат тези доклади и, бих искал да кажа, многократно виждат себе си отразени в тях. Отново и отново те четат това, което учителят им дава като сила на живота, така че една-единствена поговорка или нещо подобно, а не нещо от схема, която е склонна да бъде, бих казал, „по-малко задоволителна“ и други подобни. Разбира се, това е малко радикално изразено, но може да се направи, ако влезете в клас с известни познания за децата, дори в големи класове, така че индивидуалността на детето да дойде докрай.

Това е пример за това как антропософията може да стане неразделна част от живота, тоест, може да бъде приложена в човешкия живот. И в края на краищата, образованието и преподаването са много важна част от човешкия живот. [Но сега това е само една част, частта, която ни е донесена от по-интелектуалното образование напоследък.]

Нека да погледнем – уважаеми присъстващи – какво е станало велико. Разбира се, всеки, който иска да задълбочи науката в духовна наука, няма да подцени големите триумфи и значението на съвременната наука – напротив! Говорейки с вас тук, аз напълно осъзнавам значението на съвременната наука за нашия външен живот. Но от друга страна, тя образува само главата, тя образува само това, което произтича от главата в социалния живот. И така, в днешно време, ние сме развили това, което познаваме като великата, значима технология, която ни заобикаля навсякъде, от този научен подход. Но в тази модерна епоха, в която технологията се е развила до такава степен, че се е превърнала във външно-механична технология в цялата световна икономика, в целия световен трафик, едновременно с това тя е прераснала в целия съвременен живот, това, което наричаме социален въпрос. Трябва да се каже, че съвременната наука наистина е стигнала до разбиране за външния механизъм, за това, което може да бъде съставено от външни природни сили, за това, което може да служи на човешкия живот. Но ние виждаме това в хаоса, който се е появил до наши дни и който е довел до милиони хора, разстреляни и пребити до осакатяване през последните години. Виждаме, че съвременната наука, щом иска да бъде активна в социалния живот по някакъв начин, се проваля. Тя не може да помогне. Тя стига до машината, до механизма, може да стигне дотук с това, което заимства от природата. Но точно както машината е била въведена между счетоводната книга в офиса и касовата книга и това, което се произвежда в производството, и е била създадена тясна връзка, така и в последно време не е създадена такава тясна връзка между тези, които са били водещи личности през последните [десетилетия], и тези, които са във външната

работа. Човекът е намерил пътя си към машината, но не е намерил пътя си към човешкото същество.

Ще намерим пътя си към човешкото същество само чрез една човечно задълбочена наука, която го обхваща толкова дълбоко, колкото е имала предвид духовната наука тук, защото това ще бъде и ориентирана към живота наука за социалния живот.

[Това, което се основава на нея - като концепция, като теоретичен възглед - само разрушава човешкия организъм, пренасянето във външния свят се превръща в разрушение.] Днес е достатъчно само да видите как хората създават нещо толкова опустошително в Източна Европа днес, че то почти би трябвало да доведе до падението на цивилизацията, ако продължи така, както е в Русия. Как тези хора, които правят това, действат добросъвестно и вярват, че с марксизма и други подобни те само разширяват съвременната наука върху социалния живот. Но това се превръща в смърт за социалния живот. Това трябва да бъде различна наука, наука, която не произтича само от човешкия ум, а от човешкото същество като цяло. Това е наука, която не произтича просто от съзерцанието на физическия свят и оттам формира своите методи, а която е извлечена от самото човешко-духовно същество, както е духовната наука. Ако човек изучава тази духовна наука, ако се опитва да надгражда, както аз се опитах – колкото и спорно да е това в детайлите – в тези две книги, „Основните моменти на социалния въпрос“ или „В прилагането на тройния социален организъм“, ако се опитва да стигне до социална гледна точка от тази духовна наука, тогава тя е изцяло конструктивна. Това тогава се доказва в социалното мислене, което наистина може да води човека към човека, като животворно съкровище.

И така, бих могъл да ви цитирам много примери – като този като цяло, както и училищната система в частност – където тази духовна наука се оказва жизненоважен актив. Абсолютно необходимо е, за да се справим в социалния живот, преди всичко да задълбочим разбирането си за човешкото същество, да му помогнем да види духовния и душевния живот в себе си.

Ако започнем с характеризиране на духовната наука с тези елементарни термини, ние имаме целта, към която тя се стреми. Можем да оценим нейните детайли само ако навлезем в нейните взаимовръзки. Бих могъл да продължа да говоря с часове, но днес искам да кажа само още нещо в заключение. Точно както преди векове се е смятало, че коперниканството, идвайки в света, ще застраши религията, ще застраши християнството, така и днес се смята, че духовната наука, която се стреми да навлезе в света днес чрез Гьотеанума по по-интензивен начин, би застрашила религията, би застрашила християнството.

Уважаеми присъстващи! Когато се сблъскам с нещо подобно, винаги си спомням какво направи един мой приятел преди много години. Бях много близък приятел с професор Мюлнер, който по това време беше професор по християнска философия във Виенския богословски факултет. Когато встъпи в длъжност като ректор, той

говори за Галилей в встъпителната си реч като ректор на университета. И този професор Мюлнер – той почина отдавна – говори по такъв начин, че последната му дума беше, че е умрял като верен син на своята църква. И все пак, какво каза той, когато произнесе ректорската си реч за Галилей? Той каза: Днес, в рамките на християнството, когато гледаме на нещата от този свят с истински отворен ум, ние гледаме на идеите на Галилей по различен начин, отколкото Църквата го е гледала по време на живота на Галилей.

Църквата днес трябва да осъзнае, че никое ново научно откритие не може по никакъв начин да отклони вниманието от дълбоките човешки сили на християнството. Напротив, Църквата днес трябва да гледа на тези неща по такъв начин, че да си каже: Чрез всяко ново научно откритие славата на божествения духовен живот става видима и очевидна за човечеството само в по-висока степен. Това е казал по онова време професор Мюлнер – не мога да ви го цитирам изцяло днес – този професор по християнско богословие, католическият християнин във Виенския католически богословски факултет, който преди смъртта си е казал, че иска да умре като верен син на своята църква. Това е било все още по време на понтификата на Лъв XIII. Днес ние гледаме на гроба на Галилей по различен начин, отколкото неговите съвременници в Рим по онова време са гледали нагоре към Галилей.

Сега, дами и господа, когато професор Лауренц Мюлнер говореше по този начин, той знаеше, че използва тези думи не за да застраши християнството, което самият той представляваше, а за да създаде още по-здрава основа за християнството от научна гледна точка. Така говореше един християнски свещеник. Често ми се налага да си го напомням. Водих и много лични разговори с него и с други богослови, които бяха чести посетители в дома му.

Уважаеми присъстващи! Днес няма да говоря за връзката между антропософията и християнството, но бих искал да кажа само едно нещо в заключение: че човек може да проследи развитието на християнството чрез филология, може да проследи развитието на християнството през историята. Човек може да проследи развитието на християнството и чрез антропософската духовна наука и по този начин да стигне до определени истини за християнството, които може да открие само чрез тази духовна наука. Но истините за християнството, до които човек се докосва по този начин, наистина не са подходящи да застрашат християнството по никакъв начин. И всеки, който вярва, че християнството като такова може да бъде застрашено от някакви нови познавателни истини, независимо дали във физическата или духовната сфера, бих искал да вярвам, че той няма достатъчно високо мнение за християнството. Този, който има високо мнение за християнството и тайните на Мистерията на Голгота, когато осъзнае какво е християнството в духовно-научен смисъл, си казва: Християнството и Мистерията на Голгота са дали на развитието на земята истинския смисъл.

Често съм казвал, че това е само сравнение и че нищо не може да се каже за жителите на други светове. Ако някой жител на Марс слезе, той би видял голяма част от нашия свят – това е моето най-съкровено убеждение, което съм придобил именно чрез духовната наука – много, което би било неразбираемо за него. Но ако би видял това, което е достигнало до нас като картината на Леонардо „Тайната вечеря“ – Христос сред апостолите си – ако би видял само това, което е там (не му е нужно нищо повече от тази картина), тогава би си казал: „Попаднах на странен план. Това, което е изобразено от този образ, сочи към онези дела в земния живот, които не са просто земни факти, а са факт на целия свят и без които целият живот на земята не би имал смисъл; смисълът на земята се крие в този факт. Това е нещо, което човек се учи да разпознава все повече и повече, именно като се потапя духовно в християнството и в тайните на Мистерията на Голгота.“

Наистина, човек трябва да има твърде ниско мнение за християнството, за да повярва, че то може да бъде застрашено по някакъв начин от ново откритие. Наистина – дори и да не е писано в Библията – както християнството не е било застрашено от откриването на Америка, така не може да бъде застрашена и която и да е физическа или духовна истина, било то галилейската истина или многократните животи на земята, за които не говорих днес, но можете да следвате от литературата като в права линия, започвайки от това, което говорих днес, точно както малко може да бъде застрашено християнството по някакъв начин, ако християнството остане във вътрешната си истина, и нека милиони и милиони физически или духовни прозрения все още преминават през света. Напротив, чрез всички тези осъзнавания християнската истина се задълбочава и по-точно разпознава, и по-задълбочено се въвежда в човешките души, когато тези истини са наистина извлечени от самия Дух на Истината.

Но, скъпа публика, различните времена се нуждаят от такива възгледи за всички неща на света, произтичащи от техните духовни нужди, както произтичат от епохата. Затова мога да го повтарям отново и отново: Веднъж говорих на тема „Библия и Мъдрост“ в един южногермански град, който днес вече не е в Южна Германия. На тази лекция присъстваха и двама католически богослови. Именно в тази лекция не беше просто нещо, което те биха могли по някакъв начин да оспорят. Те дойдоха при мен и казаха: „Е, това, което казахте - ние наистина бихме могли да се съгласим с него, но начинът, по който го казвате, не можем да го признаем. Защото не е за всички хора, а за някои подготвени хора. Но ние говорим от името на всички хора.“ По това време можех само да кажа: Преподобни, разбира се, че мислите, че говорите от името на всички хора. Това съответства на естественото чувство, което трябва да имаме като човешки същества. Но чрез това, което е духовна наука, човек постепенно си проправя път до различна гледна точка. Човек се отдалечава от себе си. Вече не вярваш, че можеш да оформяш нещата така, както искаш, в рамките на своята среда. Научаващ се да гледаш какво изисква

времето, какво изискват обективните факти. А сега те питам какво изискват обективните факти, как се отнасяш към тях. Остава така, че вярваш, че говориш от името на всички хора, но това не решава нищо. Единственото, което има значение, е дали всички хора все още ходят на твоите проповеди. И виждаш ли, там не можеш да отговориш с „да“. Сред тези, които не ходят на църква, има и такива, които търсят пътя другаде. Не говоря на тези, които ходят на църква с теб, а на тези, които също искат да намерят пътя към християнството и които не ходят при теб. Това е ясно от фактите. Но фактът, че имаме религиозно образование във Валдорфското училище, което се дава на децата от съответните пастори при дадените обстоятелства, и че сме създали религиозно образование само за тези, които иначе не биха имали религиозно образование, доказва, че това не е нещо, което отклонява вниманието от религията. Така че ние не вредим на никого [като правим това, което е желателно при тези обстоятелства, а напротив, ние предаваме нещо на „децата дисиденти“, което може да ги доведе до истинско религиозно преживяване], докато иначе те не биха чули нищо от религиозен характер в най-добрите години на своето развитие.

Всичко това би могло да накара човек да отбележи, че този Гьотеанум и тази духовна наука не са просто някакъв фантастичен продукт на човешката своеволност, а нещо, което представлява научно разбиране на духовното в една епоха, която иначе би останала невярваща, поне там, където науката би трябвало да остане само при външното разбиране на нещата, докато хората искат да се развиват по-нататък. Защото, ако настоящият хаос иска да доведе цивилизацията все повече и повече до упадък, тогава от обстоятелствата на самото време ще дойде онова велико учение, което по същество иска да бъде следвано от тази антропософски ориентирана духовна наука. И истината ще надделее, независимо колко препятствия ѝ се поставят. В краткосрочен план целите на духовната наука могат да бъдат потиснати, може би дори унищожени за известно време, но истината има пътища, които могат да бъдат намерени през всичко. И че тези пътища могат да бъдат следвани, ако методите, чрез които се вижда духът, се търсят честно и искрено, човек може да реши за своето убеждение по определен начин.

Защото всеки, който наистина се ангажира, не само с главата си, но и с всичките си сетива, и който се занимава с всичко човешко, с отделния човек, с индивидуалния живот, винаги ще стигне до точката, в която трябва да си каже: науката не трябва да остава само на повърхността, тя трябва да се развива като наука, като знание, към духа. Защото

За едно възходящо развитие, хората се нуждаят от това, което се търси там – от духа! А без духа човечеството няма да напредва. Духовната наука не преследва абстрактен дух с идеи и фантазии, а живия дух, който трябва да влезе в душите по жив начин. И нека се каже още веднъж: човечеството, ако иска да напредва, се нуждае от духа. Затова трябва да поискаме духа.

Дискусия и заключителни думи

Улрих [Дикенман]: Уважаеми лектор, уважаеми присъстващи! Д-р Щайнер положи усилия тази вечер да направи антропософията по-достъпна за нас и да ни вдъхне доверие. И ние сме много благодарни за допълненията, които ни бяха представени тази вечер в сравнение с лекцията, която щеше да бъде изнесена преди осем дни. Сега бих искал да задам въпрос относно това, което д-р Щайнер представи и което може би може да бъде засегнато малко повече от негова страна.

Д-р Щайнер говори за два различни начина за постигане на висше знание, за духовни преживявания, с които може би много от нас са само повърхностно запознати. Той говори за задълбочена способност за запомняне, която дава резултати за духовната наука, и говори за любов. Сега виждам празнина в това, че има нещо в тези два метода, за което все още трябва да бъдем просветлени, преди да можем да имаме по-дълбоко доверие по въпроса. Доколкото си спомням от книгите му, там може да се прочете, че преди целта в тези духовни резултати, пред очите на тези, които се занимават с антропософска наука, се появяват светлинни явления – може да са били и цветни явления, не помня точно – на определено ниво на духовната наука. Сега бих бил благодарен, ако д-р Щайнер ни разкаже малко повече за това.

Защото, виждате ли, скъпи присъстващи, когато ние или нашите по-млади приятели се обърнем към антропософията, може да се наложи да се ръководим от емпирична, задълбочена психология. Каква друга е природата на духовната наука, ако някой, след дълъг период на саморефлексия, започне да изпитва подобни светлинни явления? Това ли изпитва той, екстаз, или е нещо като духовно предчувствие, което все още се намира в сферата, в която можем да изследваме научно, в която се прилагат логика, разбиране и разум?

Второ, от забележките на д-р Щайнер научихме, че тези, които се стремят към най-високите нива, трябва до голяма степен да се отдадат на духовен водач, че не могат да черпят изцяло от себе си. От моя гледна точка като протестантски теолог, това ми се струва донякъде сериозен въпрос. Защото, както е добре известно, винаги има две опасности, свързани с прекомерната отдаденост на личността. Или човекът, който се отдава твърде много на своя водач, става духовно зависим и летаргичен и вече не е сигурен какво е собственото му убеждение или какво е било вложено повече в душата му, вложено в душата му чрез внушителни средства. И от друга страна, човекът, който се радва на широкото доверие на втори човек, е подложен на мощно изкушение, на което само високо развити, високо духовни личности могат да устоят: а именно, изкушението да бъде доволен от властта, която е придобил над другия човек, и след това лесно да упражнява твърде голямо влияние върху него във всичко. Това не означава, че имам някакво недоверие към лектора, който ни говори толкова отлично по този въпрос. Но в цялата световна история е доказано, дори ако човек я разглежда само по определен начин, както аз я

разглеждам, че тук има известна опасност, за която трябва да внимаваме и към която трябва да бъдем внимателни, когато искаме да насърчим един или друг от нашите познати да проявят интерес към духовната наука. Между другото, с удоволствие отбелязвам, че казаното тази вечер от д-р Щайнер за неговите религиозни възгледи беше много полезно за мен лично.

Роман Боос: Д-р Щайнер има последната дума, ако няма други въпроси?

Рудолф Щайнер: Уважаеми присъстващи! Разбира се, с удоволствие бих отговорил на всякакви въпроси. Особено съм доволен от двата въпроса, които ми бяха зададени днес, и съм много доволен, че имам възможността да ви ги задам тази вечер.

Необходимо е това, което живее в душата, когато човек е напреднал до това, което днес характеризирах като виждане, ако иска да го изрази, да бъде назовано по някакъв начин и за това човек разполага с много различни думи, определена терминология. Ако следите моите писания, някои от които вече са се появили в много големи тиражи, ще видите, ако следите отделните тиражи, как съм се стремил от тираж на тираж – или поне винаги в продължение на няколко тиража – да формулирам изреченията по такъв начин, че това, което трябва да се каже по такава тема, която в края на краищата не е лесно да се изрази с думи, да бъде казано с определена яснота и отчетливост.

Не бива да забравяме, че нашият език, особено както се е развил сред цивилизованите народи днес, до голяма степен вече е нещо изключително конвенционално и че преди всичко е включил значението, което е навлязло в светогледа чрез материализма през последните няколко века. Следователно, днес, когато се използват думи, е изключително трудно да се лишат тези думи от материалистическото им значение и да се придаде подходящо значение на нещо, което се има предвид духовно. Въпреки това съм се опитвал отново и отново и особено във фундаменталните книги ще откриете борба за изразяване. С това не искам да кажа, че в последните издания тази борба навсякъде е довела до идеал - разбира се, че не! Но сега, специалната характеристика, която дадох на това, което човек вижда, използвайки [за характеризиране на цветните възприятия] - не е ли вярно, че казвам, че човек има работа с въображения; тези въображения са напълно различни от това, което човек може да има в сетивния свят. Сега бих искал да избира следния подход, за да можем да се разберем.

Ако изучавате „Теорията на цветовете“ на Гьоте – може би някои от вас, уважаеми присъстващи, знаят, че от четиридесет години се стремя да представя значението на „Теорията на цветовете“ на Гьоте във връзка със съвременната физика. Е, в „Теорията на цветовете“ на Гьоте ще намерите една изключително важна глава в края за чувствено-моралния ефект на цветовете. Тази глава може би ще срещне най-малко съпротива от страна на физиците и, когато бъде прочетена, е

изключително стимулиращо четиво. Написаното тук може да се намери и другаде; но толкова чудесно красиво съставено, всъщност може да се намери само у Гьоте. Какво откриваме там, в характеризирането на външните цветове? Откриваме и споменатото емоционално преживяване на цвета. Откриваме преживяването, което човек има например с жълтото, тази особена агресивност на жълтото, вълнението на жълтото, подобно на червеното. След това откриваме балансирането на зеленото, предаността на виолетовото. Имаме тези душевни преживявания, когато позволим на чувствените цветове да ни въздействат. Ако някога посетите Дорнах, ще видите, че там, в Гьотеанума, е направен опит да се рисува изцяло от цвят, да се създава картината от цвета. По-специално, ще откриете това например в малкия купол, където е направен опит да се оформи това, което след това води до трансформацията на картината, изцяло от цветовото преживяване.

Сега, от една страна, имаме сетивното преживяване на цвета, а от друга страна, имаме вътрешното духовно преживяване, което обаче съвсем ясно принадлежи към преживяването на цвета. Ако сме напълно човешки същества, не можем да имаме сетивното преживяване на цвета, без да имаме съответното духовно преживяване. Това е, което Гьоте е описал в своята теория за цветовете.

Когато човек навлезе в духовния свят, той има преживявания, които наистина не са екстатични - точно както животът в геометрични изображения е екстаз. Ако човек не осъзнаваше напълно, че се намира в психологическото си състояние точно както когато си представя математически, тогава не би бил на правилния път. Така че, човек преживява нещо, което е напълно в съответствие с модела на математическото преживяване в душата, но преживява истински духовен свят. И преживявайки този истински духовен свят, човек първоначално не преживява цветовете, а по-скоро онези преживявания, които вътрешно преживяваме в сетивните цветове. Разбира се, човек вече трябва да се е развил до степен, в която обръща внимание на тези преживявания.

Виждате ли, за духовното преживяване е необходимо известно присъствие на духа. Така че, човек трябва да има това вътрешно преживяване, което иначе се преживява с цвят. Най-добрият начин да се характеризира това преживяване е да се запомни цветът, наистина да се има цветът пред себе си. Точно както човек има, да речем, триъгълното преживяване, като рисува триъгълника навътре, така и човек има това, което преживява вътрешно най-добре, когато е пред него, не като рисува геометрична фигура, а като рисува цветна картина. Този цветен образ е толкова адекватен на духовното преживяване, колкото, да речем, рисуването на триъгълник със 180° и ъгли е идентично с триъгълното преживяване, докато трябва да знаете, че това е вид сензуализация, тогава, ако го изразите с Гьотеови термини, то е и свръхсетивно-сензорно представяне на това, което действително се преживява. Това, разбира се, сочи към фини преживявания, така че човек не бива да ги рисува грубо, а наистина да се задълбочи в тях. Но тогава ще открие, че наистина се е

появило нещо реално, като го опише с цветове. Опитах се да развия това много прецизно в последните издания на основните си книги. Не можеш да не опишеш преживяването по точно такъв начин; в противен случай би станал още по-материалистичен, ако го опишеш, и би го описал твърде символично.

Но по този начин човек описва, като всъщност покрива това, което е вътрешно преживяване, чрез преживяването на цвета. Човек винаги е наясно с това – че действа по определен начин, както при представянето на математическото – и няма нищо екстатично по никакъв начин.

Изключително съм благодарен на предишния оратор, че засегна този въпрос.

Защото ми се е налагало да го преживея, че ми е било казвано от много страни: това, което се преживява във въображението, са потиснати идеи, потиснати нервни сили, които след това изплуват и представляват нещо фантастично, нездравословно. Виждате ли, ако някой иска да поддържа подобно твърдение, най-много ще трябва да представи доказателство, че човекът, който говори за такива неща, не може, както другият човек, който го обвинява в такива неща, да говори в строго научен смисъл. Ако човек не е загубил научното си чувство, от една страна, а е здраво основан в научния смисъл и след това последователно се насочва към нещо друго, тогава такова обвинение не може да бъде отправено.

Нито пък може да се възрази, че става въпрос само за внушение. Вече посочих днес как по същество към обучението на духа принадлежи възможността, бих казал, да се проникне във всички специални процеси на подсъзнателния живот на душата, така че да се компенсира и изключи всеки източник на грешка, който се появява. Ще видите, когато прочетете книгата ми „Как да постигнем познание за висшите светове“, как се опитах да опиша всички предпазни мерки, които трябва да се вземат предвид.

Често са ме питали: Как лесно може човек да различи внушенията от невнушенията, от истината? Например, в живота може да се случи така, че на някого само му е нужно да си помисли за лимонада и да усети вкуса ѝ в устата си. С готовност признавам това, тъй като тези неща са добре известни. Но – и това е адресирано до тези от вас, които присъстват – всеки, който е епистемолог, знае, че едно реално преживяване може да се определи само чрез живота. Само чрез живота и контекста на живота можем да определим дали нещо, което си представяме, съответства на реалността – но само от контекста на живота можем да бъдем сигурни [в това]. Същото е и по отношение на висшите светове; и там можем да го определим само от контекста на цялото. Ако човек иска да премине от внушението за вкуса на лимонада към цялостта на преживяването, тогава сравнението вече не е приложимо. Сега трябва да се каже: Хубаво е да имаш вкуса на лимонада в устата си чрез внушение, но възниква въпросът дали някой е утолил жаждата си с такъв образ на лимонада. Не може да се твърди това. Ето го преходът към съвкупността от явления. И това е, което винаги трябва да се има предвид:

реалността не може да бъде решена, като се остане с частичното явление, но явленията на живота винаги имат нещо, което означава техния преход към съвкупността.

Бих искал да насоча вниманието към нещо, което може да изглежда доста отдалечено, но което може да бъде много полезно приложено за сенситивизиране на материята. Виждате ли, ако имате солена кристал, солена куб, той в известен смисъл е затворена реалност. Той може да съществува за определен период от време, много, много дълго време на земята, като солена куб пред вас. Вземете розова пъпка. Розовата пъпка не е истинска реалност, каквато я виждаме, защото може да бъде възприета като реалност само във връзка с цялостта на розовия храст, корените и т.н. Реалностите имат много различни степени, различни значения. Ако не се задълбочим в това, няма да стигнем до ясни, светещи понятия.

И затова е необходимо, предвид описанията, каквито даде уважаемият господин, който говори пред мен, да се има предвид, че за основа се взема цялостта на преживяването. Тогава човек вече ще забележи как се имат предвид подобни цветни проявления. Човек изобщо не губи връзката с обикновеното съзнание, не изпада в глупост, а обратното е случаят с пътищата, които са избрани, за да се стигне до антропософията. Това е точно обратният път на патологичното; те водят точно далеч от патологичното, те правят човека вътрешно консолидиран.

Следователно, той може не само да прави рисунки, особено в математически форми, но и да вижда определени рисунки в цветовете, тоест да има свръхсетивно преживяване. Не знам дали това ви удовлетворява.

Относно втория въпрос бих искал да кажа: Абсолютно прав сте и в двете посоки, но трябва да подчертая, че където и да имам възможност да говоря за тези неща, ще откриете, че самият аз съм посочвал, че тези две опасности наистина могат да възникнат, но че те също трябва да бъдат разпознати и избягвани в истинското духовно изследване. Ако не ги избягвате, не можете да постигнете това, което духовното изследване трябва да постигне. Те се избягват именно когато сте наясно с тях, когато знаете, че такива опасности могат да присъстват. И ако имате и чувство за отговорност, със сигурност ще се опитате да ги избегнете.

Относно така наречения ученик, трябва да кажа, че в духовното изследване това, което може да се опише като връзка между ученика и учителя, не е нищо повече от пренасяне, само че в различна област, на същата връзка, която съществува и когато някой се учи от някой друг. Вярно е, че насоките за духовно обучение достигат малко по-тясно до човешкия живот, но, виждате ли, има коректив, бих казал. Всъщност изобщо не е вярно, че няма опасности за ученика във външния живот в съвременната наука.

Помислете само колко малко ученици всъщност са имунизирани срещу сляпата вяра в авторитетите и особено срещу това, което първоначално е налице като ограничение, но с течение на годините се превръща в нещо, което е много силно

внушавано – [принудата да се каже каквото е] и т.н. Съществуват и опасности за самостоятелното развитие на ученика или слушателя, които могат да бъдат описани по същия начин като тези, които присъстват у онези, които искат да напреднат в духовната наука.

Но освен това има и коректив, особено когато човек докосва по-интимни струни на човешката душа с духовната наука, бих искал да кажа, чрез желанието да научи нещо. По този начин се развива и изключителна чувствителност към независимост, особено когато човек събужда способностите на душата. И опитът показва, че такова чувство за авторитет, каквото понякога съществува във външната наука – такова клетво за думите на учителя, такова оттегляне с тефтера и клетва за това, което е написал в тефтера, след като го е чул – не се случва при истински отговорно боравене с метода на духовното обучение.

Чувствителността, дадена от опита, показва – особено когато човек трябва да се справи с нещо, което дълбоко засяга душевния живот на човешкото същество – че по този начин стремежът към свобода определено се увеличава. И във всеки случай, по моя опит, онези, които се считат за сериозни духовни ученици, скоро дори преминават към приемане на нещо не с добра вяра, а едва след понякога много обстойно изследване; така че може да се каже, че именно чувството за свобода се пробужда до определена степен.

Разбира се, има и другата страна, където абсолютно трябва да се съглася с уважаемия предишен оратор, че съществува много реална опасност за човека, който ще поеме подобна роля – нека просто кажем, че трябва да съветва някого въз основа на собствения си опит, защото е почти невъзможно да се направи друго – и да каже: ще можете да развиете паметта или любовта си чрез това или онова.

Тогава изкушение може да се сблъска с учителя – знаем, че това изкушение може да се сблъска. И ако мога да ви кажа моето собствено убеждение в това отношение – скъпа публика: когато сте по средата на това, което представлява духовното изследване, всъщност няма нищо по-отвратително от това, което би могло да се нарече лично обожание или нещо подобно. Дори хората, които искат да ви клеветят, да продължават да сочат подобни неща. Това изобщо не е така; всъщност е нещо, което фундаментално намираме за много отблъскващо. Ако сте дори малко напреднали по пътя – което показва духовната наука – тогава истината не може да ви убягне. Истината не може да убягне на човек, който в същата степен, в която упражнява неотризирана сила, губи способността си да разпознава. Просто така стоят нещата, това е обективен факт и човек го разпознава, когато върви по пътя на духовната наука, чрез пряко емпирично познание.

Не е ли вярно, че пътят към духовната наука е фин, път, който трябва да се поддържа жив чрез постоянно вътрешно преживяване на душата? Доколкото човек сега практикува неща, които съответстват на способността за желание, които съответстват на суетата или чувството за власт, дотолкова човек замъглява точно

онези сили, които искат да се разпространят. Помислете само, необходима е огромна работа, за да се развие това, което нарекох способност за любов. Това е най-голямата недоброжелателност, в която човек може да изпадне, когато развие чувство за власт. Не знам дали по този начин ми се дава контекст от ваша страна, но е вярно, че чувството за власт всъщност замъглява истинското чувство на любов. И така, навсякъде има възможности да се види ясно как да се отхвърлят подобни изкушения. И все пак, макар че е абсолютно правилно, че това изкушение може да ме застигне, бих казал, безброй пъти, този, който има някакво напътствие, което да ми даде, знае също, че поддаването на него – това изкушение – е това, което може да го срина най-много. Защото това може да се обясни само със суета, с жажда за власт. Но това са неща, които отклоняват от пътищата, които човек трябва да следва, ако наистина иска да постигне нещо.

Вярвам, че уважаемият господин, който говори пред мен, също е имал предвид тези неща в своите забележки, основавайки се на собствения си дълбок опит. Такива неща са се случвали, разбира се, и ще продължат да се случват, естествено. Но няма причина – скъпи присъстващи – да се въздържаме от пътя на развитие само защото някъде дебнат опасности; по-скоро, ако някъде дебнат опасности, това може да е причина да се избегнат опасностите, ако човек осъзнае необходимостта от въпроса по здравословен начин. Дали това е може би достатъчен отговор на зададения въпрос? Ако не е, тогава с удоволствие бих го обяснил по-подробно.

Сега, уважаеми присъстващи, тъй като не бяха зададени други въпроси, нямам какво специално да добавя по този въпрос. Бих искал само да отбележа накратко, че духовната наука, както е разбираана тук, не иска да бъде религия.

Повдигнат е въпросът: Може да обясни позицията на антропософията по отношение на деноминациите, ако ни кажете какво преподавате на децата на родители без деноминация в религиозното образование.

Виждате ли, скъпа публика, моето мнение е следното – но в смисъл, че съм го придобил изцяло от духовната наука – че нещо толкова интимно като религиозното образование може да се преподава само в рамките на това, което изпълва душата на човек изцяло. Това се отнася до религиозното образование за деца на родители без деноминация или за такива, от които се очаква да бъдат считани за безденоминационни в училище. Следователно в тази интимна област може да се постави под въпрос само това, което човек носи в душата си, с което е изцяло изпълнен. И това е, което се преподава. И става въпрос за това, че антропософското направление, което аз следвам, е на първо място всъщност метод, път, жив живот. И затова то може да окаже влияние върху всички отделни науки и затова може да окаже влияние и върху изкуството на образованието, а всъщност и върху самото изкуство, както показва художествената концепция на сградата Дорнах. Но в крайна сметка това, което се изследва, е живият дух и това може да доведе само до задълбочаване на религиозния живот.

Разбира се, ние сме до голяма степен зависими от непредсказуеми неща и предпочитам да изяснявам нещата с конкретни детайли, вместо да говоря с абстрактни обобщения. Виждате ли, ние се опитваме да покажем на децата пътя към Христос по такъв начин, че този път да води от останалата част от човешкия живот. Колкото и да се твърди от някои деноминационни страни – или по-скоро от представители на определени страни – не е вярно, че антропософията иска нещо друго, освен да покаже пътя към Христос в тази религиозна област по свой собствен начин, на онези, които трябва да го намерят по този начин.

Със сигурност може да сте последовател на антропософията и да не искате нищо повече от задълбочаване на науките, биологията, психологията и т.н. Не е нужно да установявате каквато и да е връзка между антропософията и религията. Но днес тук има много хора, които, въз основа на антропософията, на духовната наука, търсят религиозно задълбочаване по същия начин, както хората, въз основа на материализма, са търсили религиозно задълбочаване, макар и може би по-стара религия, както например Давид Фридрих Щраус, автор на „Старият и новият глауком“ и други подобни. Не е вярно, тъй като по това време редица такива хора са се опитвали и са търсили някакъв вид материалистична религия, така че човек намира истински духовна религия, а също и пътят към Христос - сред много други - по пътя към духовната наука. В допълнение към медицината, психологията, философията, биологията и т.н., които човек може да задълбочи, човек също така придобива, бих казал, определени познания за онези специфични пътища, които трябва да се следват.

Нека предположим, че първо трябва да научим децата на концепцията за безсмъртието на душата. Опитваме се да направим това – както казах, говоря за пример, лесно може да се обясни по различен начин – но нека предположим, че се опитваме да научим детето чрез образ. Посочваме какавидата на пеперудата. Пеперудата се появява. След това се опитваме да покажем как душата на човешкото същество също напуска тялото при смъртта и навлиза в [различен] свят, макар и сега в невидимия, и така нататък. Можете да измислите нещо подобно. Но ако просто го измислите, ще забележите – за това ви е нужен педагогически опит, но ако го имате, ще забележите: ако току-що сте измислили тази гледна точка – аз съм толкова умен, а детето е толкова глупаво, трябва да го донеса на детето, тогава в действителност вие не го учите на детето. Учите го на мозъка, на разпознаването на думи, но не и на сърцето. Учите сърцето само на това, в което можете да повярвате сами; тогава го преподавате, бих казал с радост, ако наистина има нещо реално в него, ако можете да си кажете: „Да, имам съответствие там; вярвам в него.“ Именно това се формира в нашата духовна наука, но не по мъгляв, неясен начин. Защото това е нещо, което се отхвърля от духовната наука, както е предвидено тук. Отново е клеветата, когато ни обвиняват във фантазми. Това, което търсим, не е абстрактна духовна реалност, а конкретна духовност, съдържаща се в детайлите. И

така, за тези, които разпознават духа в природата, този процес на пеперудата, излизаща от какавидата, е същият на по-ниско ниво, както това, което е смъртта с безсмъртната душа на човека на по-високо ниво, реалност. Не аз създавам картината, а самите явления на света създават картината. И когато застана в тях и преценя явленията на света по такъв начин, че природата става, така да се каже, за мен живата визия за това, което мога да изведа от целия свят като разбиране за божествената същност, тогава аз съм способен да я науча и на детето. Защото тогава не само, бих казал, се формират обичайните отношения с детето. Има немерими сили, сили, които действат от човек на човек. И именно тези немерими сили, които се крият вътре, правят възможно да се научи друг човек само на това, в което човек може да вярва с всички сили. И основните истини, които ни се представят, осъзнаването на религиозните истини по пътя, който може да се извърви чрез духовната наука, това е, което прави възможно религиозното образование, където е необходимо да се даде на детето.

Положихме много усилия в намирането на метод за преподаване на религия. И трябва да кажа, че това всъщност е нещо, което работи много добре. И успях да подчертая отново и отново на различните училищни тържества това, което ми се струва истина сега, че в нашето Валдорфско училище християнският дух присъства не само в часовете по религия, но е там и когато влизате в училище или излизате от клас. Той присъства във всичко, без човек винаги да казва „Господи, Господи“ или постоянно да сочи с думи това, което по някакъв начин е религиозност. Това, което е религиозният дух, е нещо съвсем различно, когато останалото се влива в обективност.

Това е в основата му. И когато казвам, че нашите пътища водят към Христос, тогава може би въпреки цялата враждебност, която идва от различни страни, мога да си спомня и един библейски стих, който е наистина важен за мен не само защото е предаден, но и защото ежедневно се доказва като истина и със сигурност се е превърнал в ценен библейски стих. Това е стихът, който е вложен в устата на Спасителя:

Аз съм с вас през всичките дни, дори до свършека на века.

Така Той не само присъства по време на земния Си живот, но е винаги присъстващ. И ако човек желае, винаги може да преживее това, което живеят Христос иска сред хората. Това живо разбиране за Христос е особено важно – този винаги присъстващ Христос – което, разбира се, не изключва от нас Мистерията на Голгота като историческо събитие. И за да избегна недоразумения, подчертавам, че тя се разбира като свръхсетивно събитие и че дори е било възможно протестантските духовници, които са били недоволни от съществуващото представяне, което е станало доста рационалистично – списанието вече показва това днес – да бъдат върнати към истинско, свръхсетивно разбиране на Мистерията на Голгота, именно чрез антропософията.

Всичко това ви показва, че нашето религиозно образование търси метод, който го свързва с всички останали аспекти на света, с всяка друга човешка дейност и с човешкия живот като цяло, а от друга страна, че въпросът не отклонява от християнството.

И виждате ли, скъпи дами и господа, ние не насилваме никого от никоя религиозна общност или от която и да е друга общност, но въпреки това успяхме да имаме еврейски деца, седящи в нашето Валдорфско училище, които слушат знанията за християнството с пълна вътрешна душа и с истински религиозен плам, без това да е нещо необикновено.

Образованието може да бъде такова, че например следното се е случило с нас във Валдорфското училище, но това не е заслуга на Валдорфското училище, момчето вече е направило това, преди да дойде във Валдорфското училище. Едно еврейско момче, което по-късно е изпратено във Валдорфското училище, е получило еврейско религиозно образование, преди училището да бъде създадено. Когато е дошло в нашето училище и е чуло какво се случва тук, го е сравнило с начина, по който се подхожда към религията в дома на родителите му. И просто е избягало, просто е излязло през вратата и е отишло в другия клас, където се е преподавало безплатно християнско религиозно образование, и е останало вътре. Така че, ако твърдението е, че християнството не се култивира, това не е вярно. Въпреки че трябва да кажем: ние не сме секта, не се конкурираме с никоя религиозна общност; нашите източници са преди всичко в науката, както обясних днес. Така че би било напълно неоправдано обвинение да се твърди, че християнството не се култивира. И ако погледнете реалния живот, ще видите колко далеч вече сме успели да стигнем в най-разнообразни области, използвайки антропософския метод за разбиране на света. Ще ви стане ясно колко неоснователно е това, което вече се говори срещу антропософията по донякъде неопределен начин от някои страни. Но това не е, което е достойно за обсъждане на първо място. По-скоро е важно да се знае, че тази духовна наука не иска да остане в сферата на чисто теоретичното развитие, в сферата на чистото теоретично познание, защото това в крайна сметка е нещо, което отчуждава хората от света и ги държи далеч от него. По-скоро тя се стреми да проникне в сферата на волята, в целия човешки живот и следователно е далеч от всякакъв мъгляв мистицизъм, всякакъв мистицизъм, който се стреми да се отдръпне от живота.

Разбира се, има хора, които с пълна добросъвестност вярват, че този свят е твърде лош в края на краищата, че човек трябва да се оттегли в друг, мистичен свят. Срещал съм много такива хора; те бяха доста добри хора, но не бяха от типа хора, от които се нуждаят днешните трудни времена. Днешният свят се нуждае от хора, които не само вярват в духа в знанието и абстрактните теории, но днешните трудни времена се нуждаят от хора, които поглъщат този дух по такъв начин, че да могат да го пренесат в материята и в самия живот.

Уважаеми присъстващи! Преживяхме го – и по-дълбоките връзки го показват за по-дълбоко разбиране – тези неща ни доведоха до бедствие. Преживяхме, че хората бяха религиозни, от една страна, според собствените си възгледи, а след това през цялата седмица не имаха нищо от религията във външните си действия, освен че в счетоводството в главната книга все още пише на първата страница: „С Бога“. Не знам дали това е вярно или не. Но във всеки случай се случи нещо, което бих нарекъл един вид двоен начин на живот: от една страна, човек може да бъде последовател на всяка изповед, а от друга страна, нищо не може да бъде внесено в живота му от тази изповед. По същия начин, днес вече има много учени, които се занимават със своята наука по такъв начин, че от една страна я обработват, а от друга, схващат живота по съвсем различен начин. Те правят от тези неща две неща, които всъщност би трябвало да са едно. Но ние трябва да стигнем до единен живот, не просто до концепция за живота, а до начин на живот.

Именно към това се стреми антропософската духовна наука: не просто да разпознае духа в абстрактно, мистично съзерцание и потапяне и да вярва, че човек го притежава, когато се оттегли от външния живот, а да поеме духа в душата по такъв начин, че след това да го пренесе в материята, във външната материя, и по този начин да задълбочи външния живот. Човекът трябва да работи не само като познавач на духовния ред на света, но и като осъзнател на духовния ред на света. И това е основата на импулса на духовната наука:

се основава: не просто да разпознаеш духа в абстрактни идеи и да можеш да говориш за него, а да приемеш този дух толкова пълноценно в себе си, че човек да е способен не само да го носи в понятия, но и да го носи в ума и волята си, така че самият той да принадлежи към онези сили в света, които актуализират духа, че да може да стане слуга за осъществяването на духа в световния ред.

3. Задачите на Гьотеанума в Дорнах

Уважаеми участници,

От многото посетители на Гьотеанума в Дорнах, до който може да се стигне от Базел с конвенционален транспорт за по-малко от час, мнозина питат: Какви са задачите на този Гьотеанум? На какви цели иска да служи? Е, дами и господа, ако трябва да се говори за тези цели и задачи на Гьотеанума без никаква връзка с големите, сериозни задачи на нашето време, едва ли би си струвало да се говори за тях публично. Но този Гьотеанум в Дорнах иска да бъде свързан в своите задачи с големите задачи на човечеството в днешно време. И именно за тази връзка бих искал да говоря днес, поне с няколко думи.

Тези, които не само виждат Гьотеанума отвън, но и се запознават малко с начина на живот там, ще могат да забележат, че две човешки дейности, които иначе протичат съвсем отделно в живота, са дълбоко свързани там и може би външният подпис на този Гьотеанум първоначално изпитва своите характеристики чрез това.

Миналата есен организирахме курсове за Училището по духовна наука. Вече ги споменах в предишната си лекция. По време на тези курсове представители на най-разнообразни специализирани науки изразиха мнението си за начините, по които техните индивидуални специализирани науки биха могли да бъдат обогатени от това, което може да се внесе в тях от духовната наука, култивирана в Гьотеанума. Така че науката е била култивирана там, но наука в смисъл на духовна наука. Освен това обаче може да се види как артистични натури и артистични хора работят върху този Гьотеанум от години и цялата сграда се е появила в сегашните си, все още незавършени форми чрез тези артистични хора. И можеше да се види как тази есен отделните учени, а също и личности от практическия живот, говореха от един дух, който беше абсолютно същият като този, от който артистичните хора са дали на тази сграда нейните форми, нейните образи и така нататък от години. Това е, което прави тази сграда, Гьотеанума в Дорнах, толкова уникална: всичко, върху което е било артистично обработено, е вдъхновено от същия дух като всичко, което трябва да бъде постигнато научно там. Този единен дух на науката и изкуството е това, което характеризира Гьотеанума на първо място.

Но има и трети елемент, който се обединява с това. Всички, които са говорили там за най-разнообразни научни въпроси, както и за най-разнообразни клонове на практическия живот, и всички, които работят артистично от години и сега, са дълбоко пропити с факта, че това, което говорят, това, което работят, това, което по някакъв начин постигат, е по някакъв начин свързано с великите задачи на човешкото същество. Всичко, което трябва да се мисли в голям мащаб, и всичко, което трябва да се постигне в детайли, може да се каже, че има един вид религиозен дух. Не някакво неясно сектантско движение, както казват хулителите на сградата на Дорнах, е това, което движи нейната същност, а това, което е

движено, то е движено от сериозен научен дух, но по такъв начин, че този сериозен научен дух може да стане толкова жив едновременно, че да може да се изрази артистично. И това, което се изразява научно и художествено от две напълно различни страни, носи едновременно с това, не в сектантски смисъл, дори не в някакъв ограничен конфесионален смисъл, а в съвсем общочовешки смисъл, един вид религиозна преданост, един вид религиозно благоговение пред нещото, на което човек се посвещава.

Но можем да се задълбочим още повече, скъпа публика, и да чуем това единство на труда в Дорнах. Можем да видим как, разбира се, в други форми, по други начини, науката се говори по начин, различен от този, който иначе е в нашите образователни институции. И научният език се говори по такъв начин, че например отделните науки влизат в диалог помежду си, взаимно се осветявайки и изяснявайки, така че тесногръдият дух на специализацията и на специализираната наука отстъпва пред това, към което трябва да се стремят всички отделни науки заедно като общочовешко. Говорейки научно, бих искал да кажа, че се говори с различен тон.

И ако след това се разходите из сградата, ако погледнете сградата вътре, картината и скулптурата и се запитате: в какъв стил е построена тази сграда? Тогава няма да получите обичайния отговор. Когато обикновено влизате в образователна институция, чувате тази или онази наука, представена от нейната специфична, специализирана гледна точка. След това гледате сградата. Питате: в какъв стил е построена? Получавате отговор: в ренесансов стил, в античен стил, в готически стил и други подобни. Не можете да получите такъв отговор по отношение на архитектурния стил на Гьотеанума в Дорнах. Единственият отговор, който може да се даде, е, че Гьотеанумът в Дорнах е построен в същия стил във всичките си отделни форми и че това се отразява в работата, която се извършва там в различните науки. Същият дух, от който извира научният живот, е същият дух, който е възплътен във формите. Дорнах има свой собствен архитектурен стил и всичко, което среща посетителя, когато той влиза в сградата през портала от едната страна, оглежда формите, които го заобикалят, и след това се вслушва в словото, което трябва да му разкрие каква наука се практикува тук, е едно цяло.

Това единство – уважаеми присъстващи – е това, което характеризира Дорнах. И с това, този Гьотеанум в Дорнах със сигурност се представя като противоречие, но вярвам, че светът постепенно ще осъзнае, че това е благотворно противоречие на разединението на нашия настоящ живот, този живот, от който отделните дейности и отделните начини на мислене и гледане на нещата идват от най-различни ъгли, взаимно враждувайки и със сигурност не сраствайки се в хармонично единство. Защото именно това е толкова пагубно в наше време, че отделните дейности, които произтичат от най-разнообразните [специализирани области] на нашия живот, не могат по някакъв начин да се обединят, за да образуват хармонично цяло. Когато

погледнете нещата по този начин, първоначално може да изглежда, че този Гьотеанум в Дорнах би трябвало, така да се каже, да бъде един вид модел за начина, по който отделните дейности в живота трябва да работят хармонично заедно. Обаче, скъпа публика, той не иска да бъде просто един вид модел, той иска да бъде място, този Гьотеанум, в което и от който се работи по такъв начин, че тази хармония да може да навлезе и в задачите на нашето време и че от западащия живот, който ни заплашва, да се издигне един възходящ живот.

За да разберем това обаче, трябва да разгледаме по-отблизо начина, по който се е развивала съвременната цивилизация през последните три до четири века. Двете най-значими характеристики на тази цивилизация – често съм ги подчертавал в лекции, които съм имал привилегията да изнеса тук на същото място, и днес искам да ги подчертая отново от определена гледна точка – тези две най-значими характеристики са, че в продължение на триста до четиристотин години в развитието на човечеството се е оформил научен живот, особено естественонаучен живот, който е станал доминиращ за най-широките кръгове по отношение на чувствата, волята и по отношение на начина на мислене. Човек не бива да се заблуждава за това! Разбира се, много хора днес са здраво привързани към стари конфесионални традиции или други подобни със своите възгледи и също действат от импулси, произтичащи от тези традиционни изповедания. Но все повече се е разпространило, особено през деветнадесети век и през първите две десетилетия на този двадесети век, това, което е произлязло от авторитета на съвременния научен живот.

Това, което човек мисли днес за устройството на света, за това, което живее и се движи в различните царства на природата, и накрая за самия него, се изразява чрез това, което той счита за авторитетна наука. И в рамките на определени деноминации те са се стремили стриктно да отделят така наречената вяра от науката, защото са искали да запазят за душата нещо, което надхвърля приемането на тази наука. Но тъй като не са смеели да извлекат от самата тази наука нищо, което би могло да каже нещо и за вечното в душата, за висшия смисъл, за свръхсетивния смисъл на човешкия живот, те са искали да открият, така да се каже, място в душата, до което науката няма достъп, от което не са искали да извлекат това, което говори за най-висшите въпроси на душата. Те са искали да си осигурят мястото на вярата, за да могат поне да предположат нещо за този вечен аспект на душата, този свръхсетивен аспект на човешкото същество, който науката не е позволено да предполага или който науката описва като нещо отвъд нейните граници.

Но това не е предназначено да каже и най-малкото нещо против огромния напредък на тази наука през последните векове. Защото – скъпа публика – духовната наука, както е представена тук, не смее да използва каквито и да било суеверни основания, за да повдигне нещо против науката като такава, а признава в

пълния смисъл на думата какво е донесло това научно развитие от последните векове. Тя оценява постигнатото от науката чрез наблюдение на външния свят във връзка с експериментирането и във връзка със съчетаващия интелект. И духовната наука, която се има предвид тук, не бива да се бърка с целия дилетантизъм, който произтича от мистични или други среди, които също искат да задоволят човешките души, които се противопоставят на науката само защото никога не са влизали в какъвто и да е контакт с нея. Духовната наука, представена тук, напълно отчита — дори и да греши в някои отношения — тя напълно отчита напредъка на съвременната наука и абсолютно иска да следва път, който не отстъпва на нищо по отношение на строгостта на метода, на съвестността на начина на мислене на съвременната наука.

Но, скъпи мои участници, всеки, който се занимава с тази съвременна наука във всичките ѝ различни области и с всичко, което тя е донесла, в крайна сметка ще стигне до много специфично заключение — заключение, което е не по-малко важно, защото в известен смисъл оправдава скептицизма.

Виждате ли, уважаеми присъстващи, аз самият бях посрещнат с много враждебност, защото преди да се обърна към това, което трябваше да кажа въз основа на антропософското знание, се опитах да се изразя в чисто научни трудове в най-различни области. Направих това, защото вярвам, че днес един по-висш светоглед изобщо не бива да се предлага на света, без първо да се оправдае, като се е огледал в най-разнообразните научни области. Но когато човек се задълбочи в тези различни научни области, си казва: Въпреки това, ние не само сме развили съвестно външните методи за наблюдение, не само сме усъвършенствали комбиниращия ум и изкуството на експериментирането, но и сме стигнали до всичко, което въоръжените сетива ни предоставят чрез телескопа, чрез микроскопа, чрез рентгеновия апарат, чрез спектралния апарат и така нататък, и така нататък — въпреки че сме развили всичко това, всъщност именно защото сме развили всичко това, загадките на живота и света не са намалели за нас, а са се увеличили. И всеки, който подхожда към това научно развитие от последно време с отворен ум, знае, че по същество с всеки поглед през телескопа, през микроскопа, с всеки резултат от рентгеновия апарат или спектроскопа, всъщност не се появяват решения на това, което наричаме загадки на живота и човечеството, а нови въпроси и все нови гатанки, и че с всеки такъв резултат човешката душа все повече трябва да иска нещо, което поне до известна степен може да осигури решението на тези загадки. По този начин, не са се появили решения на триумфите на съвременната наука, а са възникнали нови житейски загадки и нови въпроси, и тези, които се занимават с научния живот на настоящето с отворен ум, се сблъскват с тях в по-голяма степен. Това е от една страна, по отношение на потока от знания; развитието от тази страна ни донесе сбор от нови загадки, нови въпроси. Но можем да се огледаме и от другата страна и да открием какво са донесли последните векове, ако го погледнем

безпристрастно, в специална светлина. Справедливо е да се каже, че това, което науката ни е дала, ни е показало и практически резултати. Това ни донесе съвременните технологии и можем да кажем: По-голямата част от това, което ни заобикаля днес на всеки етап от живота, всички тези технологии, които ни донесоха толкова значителен напредък, всичко това е резултат от последните няколко века и е основно производно на резултатите от съвременната наука. Технологията е станала част от живота и животът е станал силно зависим от технологиите. В известен смисъл, не можем ли да кажем също, че точно както научното развитие ни е представило загадки и въпроси от друга страна, така и съвременният технологичен прогрес ни представя загадки и въпроси, свързани с технологиите? Ние сме по средата на тези загадки и въпроси, защото когато погледнем към големия напредък в технологиите, трябва да си кажем: Да, те са там и хората също живеят в живот, доминиран от тази технология. Но тази технология все още не е намерила пътя си към хората, иначе нямаше да имаме днес, сред нас, нещо толкова парещо - скъпа публика - което в най-широк смисъл се нарича социален въпрос. Хората са се научили да настройват машините си. Но това, което ни е донесено от машините, не е решението на житейските въпроси в пълния смисъл на думата. Вместо това от него произтича най-големият житейски въпрос: Как трябва да се оформи този човешки живот в социално отношение, така че хората, които трябва да работят - както някога са работили без машини - сега да трябва да работят със съвременни технологии, така че тези хора да се обединят в пълно разбирателство в социалния живот? Точно както развитието на съвременната наука ни е поставило въпроси и загадки на познанието, така и съвременната технология, произлязла от това научно развитие, е поставила пред нас големия въпрос: Как трябва да бъде организиран животът, така че хората да могат да намерят възможността за достойно съществуване в рамките на живот, проникнат от технологии? Така че може да се каже: Както теоретичните, така и практическите въпроси на живота всъщност са се появили от съвременната цивилизация. И днес ние не сме в позиция да имаме напълно развити решения, нито теоретични и интуитивни решения, нито практически решения, но навсякъде сме изправени пред въпроси, пред загадки, които се трупат, които поставят изисквания към хората, които вече не могат да бъдат игнорирани.

Това, дами и господа, трябва да се усети в цялата му жизненост, ако искаме да отдадем дължимото на задачите, които Гьотеанумът в Дорнах поставя. Защото може да се каже: Тези, които са свързани с основаването и разширяването на този Гьотеанум, са именно онези хора, които чувстват тази пламенност, от една страна, на знанието, от друга страна, на житейските въпроси в съвременното, и които искат да допринесат с каквото е възможно, за да могат хората да се справят с тези житейски задачи, които се появяват.

От една страна, виждаме как хората предлагат опростени решения: човек като Хекел, в своите „Световни загадки“, предлага опростени решения, докато всичко, което може да предложи, е купчина нови загадки. А хората, които вярват, че те са основани на практическия живот, също вярват, че например производствените отношения пораждат човешки житейски взаимоотношения. Продължаваме да чуваме да се подчертава от програмата на социалдемократите, че именно производствените отношения са създали живота, че са създали формата на живот. Сега, скъпи присъстващи, когато разглеждаме въпроса за съвременните технологии, можем да видим, че производствените условия, създадени от тези съвременни технологии, не са довели до формата на живот, която ги съпътства. Ако бяха я довели, нямаше да имаме социален въпрос.

С оглед на това, трябва да се запитаме: какво всъщност характеризира този съвременен живот? В крайна сметка, това зависи от това човек да намери начин да се отнесе към живота, който е повлиян от това, което той или тя може да разбере, почувства, иска и прави като човешко същество. Лесно е да се каже, че днес става въпрос за икономически проблеми, че хората трябва да се издигнат над въпроса за хляба преди всичко.

Сега, скъпа публика, няма друг начин да се преодолее този хлябен въпрос, освен като се използва по правилния начин това, което земята предлага на човека за човечеството, и се пусне в обращение. Но това, което трябва да се направи, за да се постигне това, не може да се направи по друг начин, освен чрез това, което човек може да чувства, прави и иска, и с което човек може да се позиционира в света. По същество, именно светогледът, вътрешната духовна способност на човешкото същество е това, което единствено може да осигури лек дори при най-крайните икономически въпроси. Следователно, трябва да се обърнем към това, което може вътрешно да одухотвори душата на човешкото същество, което може да го подтикне към плодотворна воля, към това, което може да лежи в основата на човешкото разбиране, ако искаме да погледнем правилно към големите въпроси на настоящето, към задачите на нашето време. Тук трябва да се каже: това, към което се стреми Гьотеанумът в Дорнах и което до известна степен е видимо в работата, която се върши навън, може би ще вдъхнови някои хора да се замислят върху мястото на човешкото същество в хода на човешкото развитие.

Казах по-рано – уважаеми присъстващи – че в Дорнах може да се види как научните въпроси се обсъждат в дух, който е едновременно същият дух, в който артистичните натури са работили в самия Гьотеанум по отношение на неговата външна архитектура, скулптура и изобразително изкуство. И казах, че има не само известно единство между това, което се прави научно навън, и това, което се създава артистично, но че има и известно религиозно настроение, което преминава както през научната, така и през артистичната работа. Тези, които наистина се потопят в този Гьотеанум в Дорнах, ще открият, че има известно единство между

три човешки начина на разкриване на вътрешната същност на този човек – между науката, религията и изкуството. Разбира се, не говоря за – и бих искал да подчертая това – за основаването на нова религия в Дорнах. Изобщо не става въпрос за това. По-скоро става въпрос единствено за това, че създаденото в науката и изкуството е едновременно пропито с религиозен дух.

Скъпи мои присъстващи! Тази съвременна цивилизация, която току-що характеризирах по други начини, се характеризира с факта, че науката, религията и изкуството все повече се разпадат в нея. Особеността на съвременния ум е, че той иска да култивира науката по съвсем различна причина от тази, която е съдържанието на религиозния живот, и от своя страна не иска да има нищо общо с единството на науката и изкуството. Тези възгледи, от които Гьоте все още е имал някои – Гьотеанумът е получил името си от него, може би точно по причините, които току-що споменах – избледняха, че науката трябва да се култивира, от една страна, чрез преследване на това, което се крие в потока на истината, но и изкуството трябва да се създава от същия дух.

Известно е, че Гьоте се е интересувал и от науката през целия си живот. Той е изучавал подробно как растенията развиват различните си форми и как животните се създават органично чрез метаморфоза; занимавал се е и с други науки. Във всичко това е имал артистичен поглед. Той е схващал артистичното по такъв начин, че като схване с душата това, което може да проникне и научно, след това го оформя вътрешно, така че това, което той, от една страна, прави свое безформено, научно, да се оформи в него, за да може от него да създаде произведението на изкуството. Гьоте е мислил [за тясна връзка] между истината, която трябва да преобладава в науката, и истината, която трябва да преобладава в изкуството. Тези неща днес почти напълно са изчезнали и това е именно защото съвременната цивилизация е абсолютно решена да разглежда науката, религията и изкуството като три различни области, които произтичат от различни основи на човешкия живот и които всъщност нямат нищо общо помежду си.

Това не е било така в началната точка на човешкото развитие. От това, което имаме днес, е изключително трудно за нас да разпознаем тази начална точка. В началната точка на човешкото развитие хората са имали специален, различен вид знание – не онова знание, което е особено ценено днес, което се отнася само до външни природни неща и наблюдава тези външни природни неща с въоръжените човешки сетива – което са комбинирали с обикновения човешки ум. Не, в началната точка на човешкото познание е била способността да се комбинира всичко, което очите наблюдават и което може да бъде комбинирано от ума, с определено духовно виждане за нещата, виждане през външния свят, така че заедно с това, което сетивата възприемат и което умът може да комбинира, вътрешните духовни същности, вътрешната същност на нещата, също могат да бъдат разкрити на умствения поглед.

И [в] това, което човекът в началото на своето развитие и все още в продължение на векове напред – към които можем да погледнем назад като не чак толкова далеч – в това знание, което човекът е придобил, е било толкова пропито с духовна субстанция, че е възприемал тази духовна субстанция, която е дошла при него от самата наука, едновременно с божествено-духовното в природата, във всичко, всичко. Той не е познавал наука за себе си и нещо, което е трябвало да му бъде дадено духовно чрез вярата, а е познавал наука, която едновременно осигурява наблюдение на външната природа, а също и това, което е в основата на неговите природни неща и целия му живот като духовно същество. В това, което науката му е дала, той е познавал едновременно божественото, така че науката за него едновременно е станала разкривател на това, на което той е могъл да се покланя от най-съкровенията част на ума си. Това, което разумът му е схванал, се е явявало на душата му по такъв начин, че той е могъл да му се покланя едновременно религиозно. Ако се върнем към онези места, които са били едновременно места за учене и места за поклонение в древността – към школите на мистериите – ще открием, че това, което е било разкрито там чрез науката, е било едновременно посланието на това, което божествено прониква в света. Така че това, което словото на науката е изразявало, е давало едновременно и това, което е напомняло за човешкото поклонение на боговете.

И може да се стигне по-далеч. Това, което беше предложено в това отношение, от една страна, като знание, а от друга страна, като нещо, което ангажира и човешкия емоционален живот, така че човекът да може да задоволи нуждата си да се покланя на своята божественост чрез това, което му беше позволено да знае, му беше дадено по такъв начин, че не беше абстрактно и пасивно, давайки му просто знание, така да се каже, само позволявайки му да бъде обмислен, а беше дадено по такъв начин, че беше изпълнено с живот, че се намесваше в живота му по същия начин, както, да речем, външни обстоятелства се намесват в живота му, някакво приятелство, някакви други обстоятелства, които проникват в целия човек.

Настоящите ни знания могат да ни оставят толкова студени, че да ходим в лаборатории, за да правим изследвания; когато сме навън, вече не се занимаваме. Животът е нещо отделно от това изследване. Или сядаме на масата и се занимаваме с някаква наука. Занимаваме се с нея, докато седим на масата. Тогава животът се развива навън.

Но този живот завладява целия човек. Този живот изисква повече от просто умствено усилие. Трябва да се хвърлим в него с цялата си личност. Понятия, които могат да бъдат преживени само в лабораторията днес, които могат да бъдат преживени само на масата за четене и така нататък, понятия, които заемат само главата, които заемат само разума и разбирането, не са съществували в старите места на учене. Имаше понятия, които като живи сили завладяваха целия човек, като самия живот, така че всичко, което беше технология, и най-вече изкуство, се

появяваше от тези идеи едновременно. Човек беше придобил идеи чрез знание, чрез което задоволяваше нуждата си от знание. В същото време в тези идеи имаше нещо, на което умът и чувствата можеха да се предадат в обожание. Волята беше пропита от това, което идваше при човек, така че волята можеше да го излее във външната материя, да може да създаде техника в обикновения живот, изкуство в извисения живот. И в култовите действия нямаше нищо друго, което да се прави на местата за поклонение, освен да се създаде нещо художествено и техническо, пълно с живот, от това, което беше съдържанието на знанието и религията. Човешкото познание, човешкото чувство на благоговение пред божественото в света, човешкото творчество, те бяха едно цяло. Човечеството не би могло да се развие по-нататък във формите на цивилизация, в които е трябвало да се развие, ако животът беше останал неразбран. Обогащение на живота е, че това, което е било, така да се каже, недиференцирано единство в началото на човечеството - и дори във времена като тези, които са били в основата на по-старата гръцка цивилизация - се е развило. Беше абсолютно необходимо човечеството да надхвърли тези неразбрани съдържания на цивилизацията, да развие по-специално научна област, религиозна област и област на изкуството. Но какво се е появило в резултат на това, дами и господа?

Постепенно сме придобили религиозно поле, което, както казах, искаме да спасим от настъпленията на съвременната наука, които са приети от всички хора и все повече се приемат от онези, които днес все още не са ги приели. Все повече се е зародил копнежът да се установи, наред с тези изисквания и настъпления на съвременната наука, поле на вярата, в което науката не би трябвало да има думата, в което човек би трябвало да се просвещава за най-интимните, най-съкровени и най-свещените въпроси на човешката душа. И изведнъж имаме наука, която не иска да каже нищо, защото твърди, че не може да каже нищо за вечното, за свръхсетивното на човешката душа, и вяра, която със сигурност иска да каже нещо, иска да разкрие нещо за товаечно, за това свръхсетивно на човешката душа, но която се свива от това да придаде на това, което приема, такова значение, каквото външната наука придава на своите твърдения. Може да се дефинира, може по някакъв начин да се характеризира такова разделяне. Но в дългосрочен план човек не може да живее под такова разделение, защото вярващият ум трябва да се чувства ограничен в дългосрочен план, когато науката се появява от една страна и излага своето мнение с претенцията си за сигурност в определена област, и когато истината на вярата иска да се утвърди като особен път към истината, който е именно да предостави информация за най-важното за човешката душа.

Днес все още не виждаме ясно в тази област и затова продължаваме да се опитваме да оправдаем това разделение на науката и вярата. Но човечеството страда от това. И това, което страда от тази страна, често се случва в подсъзнанието. Но не се проявява в първоначалната си форма в човешкия живот. В резултат на това

собственото интелектуално развитие на човешкото същество също е ограничено; то е принудено да прави преценки, които не са достатъчно сигурни в живота; то се обезсърчава в преценката си. И ако днес се запитаме: Защо толкова често откриваме просто рутина в практическия живот, където са необходими ясна проникателност и реалистично чувство? Защо сме се докарали до такива ужасни, катастрофални времена в практическия живот, в икономическия живот? Тогава трябва да кажем: Да, точно тук влиза в действие нещо, което човешката преценка не е в състояние да направи. Ние просто не виждаме връзката с нещо друго. За тези, които виждат голямата картина, фактът, че не сме развили такава далновидност във външния си икономически и практически живот, че нашите преценки, с други думи, са станали толкова късогледни в този практически живот, че са ни донесли социален хаос, произтича от факта, че сме го направили, като сме ограничили научната си преценка до това, което може да се наблюдава само външно и да се комбинира с интелекта, и сме притъпили тази преценка, когато става въпрос за най-важните въпроси на душата, за свръхсетивното, вечната част на душата. Фактът, че сме възпитани в училище по такъв начин, че не ни е позволено да прилагаме научното си образование към разбирането на душата, формира такава преценка в нас, че след това имаме и късо съединение в мислите, когато се очаква да мислим икономически, а това води до катастрофи.

И така, днес живеем в ужасната трагедия, че теоретиците, че представителите на религиозните деноминации многократно и многократно заявяват, че истините на вярата трябва да се държат отделно от научните истини, че това се отразява на нашата педагогика, на нашата дидактика. Трябва да се признае – и се обръщам към присъстващите – че това поражда човешка късогледност, което, бих казал, подсъзнателно влияе на практическата преценка, същото късогледство, което след това ни доведе до хаоса на икономическия живот. Трябва да разпознаем тези вътрешни връзки, защото самият човек е решаващ за живота, не външните икономически условия, не външните институции, а само човекът е решаващ за външния живот. Ако човек е образован в грешна посока в една област на практическия живот, същото е и в други области. И ако, от една страна, човек е доведен до тъпота на преценката, тази тъпота на преценката ще бъде особено очевидна в практическите области, където се очаква да бъде проникателен, където се очаква да вижда света.

И отново, скъпа публика, артистичното в началото на човечеството, току-що се опитам да го характеризирам, беше така, че човекът едновременно схващаше свръхсетивното със сетивното и че придаваше характер на сетивните форми от схващането си за свръхсетивното в изкуството. Така изкуството се разкриваше от същия източник, от който произлизаха науката и религията. Гьоте усещаше нещо от тази връзка, когато изричаше своите забележителни, многозначителни думи:

Който притежава наука и изкуство, притежава и религия.

Който не притежава нито едното, нито другото, може да има религия.

Но подобни възгледи и чувства всъщност са напълно изчезнали днес и затова сме стигнали до ситуация в изкуството, в която, от една страна, сме изпаднали в чист натурализъм, превръщайки подражанието на природата в единственото нещо, към което се стремим. И тъй като в по-ново време хората са се уморили от това подражание, тъй като най-накрая са осъзнали, че с това подражание на природата, с този чист натурализъм, по принцип не може да се предложи нищо, което по някакъв начин да надминава природата - защото в края на краищата, когато някой е просто натуралист, трябва да се каже, че все пак предпочита да гледа природата, а не това, което просто иска да имитира, защото що се отнася до природата, човек не може да навлезе в изкуството, ако просто иска да имитира. След като това беше осъзнато, хората сега търсеха - и това е съвсем разбираемо и дори оправдано от определена гледна точка - хората сега търсеха отвътре, в експресионизма и във всякакви други течения, те се стремяха да уловят в цвят и форма това, което не е в природата, но което човешкото същество може да изпита във вътрешното си същество, по някакъв начин в цвят и форма. Това е търсене, което отново представлява задача за нашето време, също и в областта на изкуството.

Така че виждаме, че до известна степен и изкуството се е отклонило, като се е отделило от другите области на човешкия духовен стремеж. Но това разграничение е трябвало да се случи – казах го и преди – иначе човешката цивилизация не би могла да прогресира. Но днес отново живеем във време, когато това, което се е отделило едно от друго, има такъв ефект в разделянето, че когато човек му позволи да го засегне, този човек започва да се разкъсва. Постепенно стигнахме до това да живеем като човешка раса в наука, която ни учи за външния свят по прекрасен начин, но която, докато проникваме в нея, ни отчуждава точно от това, от което се нуждаем, ако искаме да бъдем просветлени за собствената си душа. И стигнахме до религиозен живот, който, бих казал, трябваше да създаде свое собствено царство на истината, защото не смееше да призове самата наука, за да проникне в трансценденталното чрез същите средства, които използва, за да проникне в чувственото. И изкуството се обърна към природата или се обърна към всякакви случайни човешки преживявания в импресионизма, експресионизма, натурализма и така нататък, и така нататък, за да има своята независима позиция. Но след това човек се отдава на това изкуство.

Човек трябва, така да се каже, да раздели и разцепи това, което е единство в човека: мисленето, чувството и волята. Това, което живее външно, като действа върху човека, разделя човека. Днес определено сме достигнали точка в човешкото развитие, където човекът е загубил себе си по такъв начин, че различните най-важни, съществени клонове на познанието за неговата дейност - научният,

религиозният и художественият клонове - са се разминали до такава степен, че той вече не е в състояние да ги държи заедно.

Виждате ли, скъпи присъстващи, това трябва да чувства някой, който, от една страна, има безпристрастен ум, за да прозре правилните тенденции на цивилизацията на нашето време, а от друга страна, има сърце и разбиране за това, което липсва в нашето време в практически, икономически, духовен, образователен и тренировъчен план и което ни е довело до ръба на катастрофата. Всеки, който има истинско сърце за трудностите и мизерията на нашето време, а от друга страна може да погледне безпристрастно как са разделени човешките души, ще види връзка между двете, защото вижда, че това, което е приело катастрофални форми в живота днес, произтича от факта, че хората са разделени вътрешно и не знаят как да се позиционират в живота.

Духовната наука, като една от задачите на Гьотеанума в Дорнах, се сблъсква с това. Тази духовна наука говори за това - и аз често съм представял подробностите в тези лекции тук. Днес бих искал да се позова на тези лекции и само да ги посоча, но можете да ги намерите и в моите писания „Как да познаваме висшите светове?“ и в моята „Окултна наука“ и т.н., обяснени подробно. Тази духовна наука, каквато трябва да се култивира в Дорнах, каквато трябва да се включи постепенно в цивилизацията чрез Гьотеанума, тя говори за факта, че има не само такова знание, като това, което се придържа към външното сетивно наблюдение, към въоръжаването на външните сетива - телескоп, микроскоп и т.н., и към комбиниращия ум, но че човек носи в себе си способности, които са латентни, скрити, в обикновения живот, в обикновената наука, които могат да бъдат свалени чрез средствата, които посочих в споменатите и представени тук в по-ранните [лекции]. Тази духовна наука говори за това как обикновеното, обективно, външно знание може да си проправи път до по-висше знание: въображение, вдъхновение, интуиция в по-дълбок смисъл. Тази духовна наука говори за различни нива на познание, които от своя страна водят към свръхсетивното, които пренасят самото познание нагоре в свръхсетивната област.

И ако човек развива подобни методи на познание по този начин, скъпа публика, тогава той придобива специална позиция по отношение на съвременната наука. Преди всичко, този съвременен научен подход наистина е извървял дълъг път в най-разнообразни области! Нека само помислим – бихме могли да разгледаме и друга област тук, но нека просто помислим за това, което се появи в по-ново време като теория на еволюцията. Не е нужно да мислим за крайно материалистическия дарвинизъм, а само за теорията на развитието, каквато е установена в последно време, и как е била съвестно и методично разработена за най-разнообразни сфери. Ще кажем: по отношение на всичко, което е могло да се постигне, са постигнати велики неща. По отношение на формата и същността наистина можем да разгледаме все по-съвършеното от по-малко съвършеното и можем да кажем: на

върха на тази редица стои човешкото същество. Можем да видим връзка между човешкото същество и другите същества. Можем, като разглеждаме нещо подобно, да останем изцяло в сферата на външното, обективно познание.

Но, скъпи дами и господа, по този начин човешкото същество не се разбира. Това е, бих казал, само един конкретен аспект от казаното по-рано. Човешкото същество не се разбира чрез прилагане на методите на съвременната наука към природата и към човешкото същество, както сме свикнали да правим досега. За това е необходимо нещо друго. Но ако се издигнем от това обикновено знание, както се култивира днес, до това, което антропософски ориентираната духовна наука нарича въображение, където това, което иначе се схваща само абстрактно, се трансформира в образна концепция, но образна концепция, която не е нито сън, нито фантазия, а носи в себе си сигурността, че човек има работа с образа на духовна, а не на физическа реалност - ако човек се е развил до това въображение, до това схващане за образа чрез свръхсетивните сили на познанието, както ги описах в книгата си „Как да познаем висшите светове?“, тогава човек вижда, докато стои осъзнато пред човека, вече представен в неговата форма: не може да го разбере със средствата на днешната наука; човек трябва да позволи на мисленето да премине в съвсем различни вътрешни душевни преживявания, ако иска да разбере човека.

Може да се каже, че едно човешко същество има толкова и толкова кости и да се сравни с броя на костите на висшите животни; може да се преброят мускулите, може да се погледне формата на сърцето, може да се направи всичко това със средствата на обикновената наука; но след това идва момент, в който тази обикновена наука не води доникъде, където тя се трансформира само навътре в душевния живот, където човек трябва да се опита да схване това в човешкото същество, което може да се схване само чрез въображение, където човек трябва да погледне човешкото същество – дори само формата му, когато стои пред нас – и да си каже: Да, човешкото същество има точно толкова кости, колкото и висшите животни, но тези кости са издигнати от определени форми, придават им се други форми. Човек може да изследва метаболизма на висшите животни и след това може да погледне метаболизма на човешкото същество. Ако го погледнете с въображаемо познание, ще откриете, че е отделен, ще откриете, че човешкото същество е поставено в света по различен начин, ако погледнете на цялото нещо духовно от гледна точка на въображаемото познание.

Но какво се случва там? Това, което се случва там, е нищо по-малко от това, че иначе абстрактното интелектуално и наблюдателно познание постепенно се трансформира в художествено възприятие. Сега, скъпа публика, колкото и да се възмущавате от това художествено разбиране за човека, след като сте преминали през цялата поредица от животни със средствата на обикновената наука, можете да кажете: Изкуството не е нещо, което науката разбира. Разбира се, някой може да

намери най-красивите логически причини, за да докаже, че изкуството няма нищо общо с науката. Нека го направи и ще се окаже прав по отношение на всичко, което логически измисля и до което стига. Всички, които казват: „Науката, както я разбираме, не трябва да бъде повлияна от никакво художествено разбиране на реалността“, ще се окажат прави.

Но има и нещо друго, което трябва да се обмисли, скъпи присъстващи. Ако реалността е такава, че не се поддава на този вид знание, ако реалността е такава, че до нея може да се стигне само чрез художествено разбиране, чрез прехода на абстрактни понятия във въображаемо-художествени форми, тогава колкото и дълго човек да спори, че изкуството няма нищо общо с науката, тогава той трябва да признае, че със своята наука той остава извън реалността и че ако иска да влезе в тази реалност, той трябва да превърне тази наука в художествено разбиране на реалността. Но дотам води антропософски ориентираната духовна наука.

Реалността не възниква от тези абстракции и научни методи, дори не от тези, които работят с телескопи и микроскопи, които работят с рентгенови апарати и със спектрален анализ; реалността не възниква от тази външна природа, а само когато понятията, придобити в науката, се трансформират в изкуство на най-високо ниво. Тогава човек вижда и човешката форма художествено. И именно до това художествено разбиране, до това художествено разбиране води антропософски ориентираната духовна наука.

Някои въпроси, които възникват пред човешкото същество, въпроси, които стоят например като най-суровите загадки на живота и света, например в медицината, в изкуството на лечението, където човекът трябва да бъде третиран като такъв, могат да бъдат решени само чрез такова въображаемо, артистично наблюдение на човешкото същество. Под въпрос се поставя не само външната форма, но се взема предвид и трансформацията на материята. Всичко, което е в отделния орган, се разкрива на ума, който не се страхува от абстрактното знание, което никога няма да изгради мост между патологията и терапията, който не се страхува да доведе това абстрактно и чисто външно наблюдавано знание до артистично разбиране за това какво представлява човешката форма, но и вътрешната човешка форма в трансформацията на материята.

Виждате ли, дами и господа, това е една от задачите на Гьотеанума в Дорнах. Ние не отричаме постигнатото в лабораториите, във физическите институти, в клиниката или в астрономическата обсерватория. Напротив, ние искаме да създадем такива институции, проникнати от нашата духовна наука, така че методите на духовната наука да могат да бъдат внесени в тях. Това е, което е налично под формата на Гьотеанума, централната сграда, в Дорнах. Такива институции трябва да бъдат свързани с него, именно за да може методологията, която позволява

разпознаването на духа от експериментите и от наблюденията, да бъде пренесена в лабораторията, във физическия институт; в същото време това, което например преодолява пропастта между патологията и терапията в областта на медицината, където в терапията трябва да вземем лекарствата от по-големия свят, макрокосмоса, и да ги приложим към човешкото същество, микрокосмоса.

Именно това кара метода на Дорнах, чрез своята стриктна научна природа, да води към артистичното, като показва, че когато развиваме силите на душата си, издигаме се от обикновеното знание и науката на обикновения живот до въображението, човек се издига едновременно до мястото, където науката, оставайки строго научна, навлиза в артистичното разбиране. На свой ред ние се връщаме към това, което Гьоте е усетил в миналото. В съвременен смисъл, това, което е било в началната точка на човешкото развитие и което е трябвало да се диференцира и раздели за известно време в човешкото развитие, за да може цивилизацията да напредне, но което сега би разбило човека, ако той не намери отново единение, се развива. Но не е нужно по някакъв начин да свързваме художественото с научното отвън; символизмът или алегорията са ни съвсем чужди, а искаме да оформим самата реалност. Искаме да бъдем научни, много по-строги, отколкото сме свикнали в днешните си образователни институции. Но именно защото притежаваме научния метод и не само искаме да си представим неговия край, но и искаме да го преживеем, това, което е научният живот, се влива в художествено разбиране, за да може да се схване пълната реалност. И затова можем да схващаме и от самия дух в това, което външно представяме в художествени форми.

Това е аспектът на антропософски ориентираната духовна наука, който създава моста между науката и изкуството, мостът, който някога е съществувал, мостът, който трябва да бъде намерен отново и който ще бъде плодотворен за всички отделни научни области, но който едновременно с това ще доведе до това душата ни да бъде толкова стимулирана от това, върху което работим от най-разнообразни научни области - душата ще бъде толкова стимулирана, че нашите идеи няма да останат сухи, празни, абстрактни, педантични, филистерски идеи, а ще се превърнат в живот в душата ни, както науката, така и изкуството, не като алегорично, подобно на лампа изкуство, а като изкуство, което внася в тази външна, чувствена реалност чувствен образ на свръхсетивното, на духовния свят.

И, скъпи присъстващи, така е и с вдъхновението. То е следващият етап след въображението, както можете да проследите в споменатите книги. Там духовното, което прониква в света, се разкрива в човека, не само че образите го изпълват, както във въображението, но и самото духовно прониква.

Този, който иска да отрече този духовен аспект, стои по отношение на света в по-висш смисъл от този, който иска да твърди, че човек не живее от вдишвания въздух, който от своя страна иска да освободи във външния свят. В този момент човекът е вътрешно това, което е било точно извън него. Той преработва този въздух навътре;

той го освобождава отново. Точно както не може да се твърди, че този въздух идва от организъм, а е това, което го свързва с целия голям свят, така е и с духовното. Човекът изпитва нещо духовно в себе си. Но това духовно е такова, че е свързано с цялата останала духовност на света. В човека има непрекъснато вдишване и издишване на духовното. Мога само да наметна за това тук. Това е, което става осъзнато у човека, когато се издигне до метода на познанието на вдъхновението. Тогава той преживява в себе си това, което иначе се преживява като духовно, разпространено по целия свят; това е това, което той преживява във въздуха, който е в него и се преработва в него [и] въздуха, който е извън него. Но като преживява това вдъхновение, той преживява духовността на света. Той се пронизва отвътре с това, което като божествено-духовно пронизва света. Какво е душата, може да се схване само ако се разбира като част от духовността на целия свят. Следователно, само вдъхновението може да ни разкрие същността на човешката душа. Точно както се издигаме от простото външно познание, от простото познание до художественото схващане на пълната реалност чрез въображението, така можем да се издигнем, за да схванем душата, само чрез вдъхновение. И това вдъхновение е едновременно това, което изпълва душата с живото знание, което тя съдържа за нейния вечен характер, за нейната вечна същност, за нейната свръхсетивна същност. За тази вяра не ни е нужно специално поле на истината, а по-скоро издигането на самото поле на познанието до вдъхновено знание, което отразява същността на нашата душа.

В утрешната лекция ще трябва да говоря по-подробно за тази връзка между душевно-духовното, безсмъртното в душата, във връзка с така наречената вътрешна природа на природата, в продължение на това, което обсъдихме днес. Засега ще кажа само, че това, което душата трябва да преживее като свое най-важно нещо, трябва да бъде взето именно от това, което в по-ранни времена е било и въпрос на религиозно убеждение. Но тъй като днес човечеството се е образувало по такъв начин, че може да вярва само в определено количество научни знания, самото това научно познание трябва да бъде издигнато до религиозното.

Така, произлизайки от самото вътрешно познание, ние имаме едновременно артистичен и религиозен елемент. Това е, което антропософски ориентираната духовна наука има за цел да изясни на човечеството. Сградата на Гьотеанума в Дорнах е предназначена да бъде живо свидетелство за това, защото тази антропософски ориентирана духовна наука иска да предаде живия дух, а не мъртвия, абстрактния дух. Ето защо той дава възможност на творците да създават артистични форми от същия дух в собствената си сграда и ето защо, тъй като предава живия дух, а не абстрактния дух, той придава на цялото произведение религиозно настроение. Той придава това, което е съществувало в началото на човешкото развитие като единство, като научно-религиозно-художествено единство.

Това е, от което се нуждае човешкият ум днес, ако иска да играе активна и действена роля в социалния живот. От това, което човек придобива за своята дейност, за вътрешното настроение на човешката душа, може да възникне това, което осигурява и външна, практическа преценка. Затова не се страхуваме да го основаваме на това, което живее в Дорнах - което първоначално не би могло да живее естествено, освен като формира самия Дорнахски Гьотеанум в единство - че това, което го осъществява, основава нещо като „Футурум“, което иска да внесе същия начин на преценка, същия начин на мислене в практическия живот, за да внесе този реалистичен начин на мислене в практическия живот.

Уважаеми присъстващи! Този Гьотеанум не е просто единична структура, издигната, за да служи на някаква особеност, да има нещо, което е същото във външния си стил като това, което се мисли, практикува и изследва вътре, а този Гьотеанум е единна концепция, защото това, което е в основата на неговия произход, е насочено към онова единство, към което човечеството трябва да се стреми днес извън задачите си на времето, защото се стреми към това, от което човечеството се нуждае в най-широката сфера на живота за възстановяване на социалната реалност. Гьотеанумът в Дорнах е проектиран по този начин, защото начинът на мислене, на който е базиран, е предназначен да достигне до това, което чрез своите пукнатини, чрез липсата на единство е довело до катастрофите на настоящето. Гьотеанумът не иска да бъде просто модел; Гьотеанумът иска да бъде мястото, където човек може да придобие, когнитивно, артистично, творчески, религиозно, емоционално, това, от което се нуждае днес, за да се ангажира с великите задачи на времето, включително социалните задачи.

Още веднъж трябва да се каже: социалният живот изисква от човека не само създаването на други институции. Можем да създадем колкото си искаме други институции, които ни се струват райски; ако човекът остане антисоциално същество, ако социалното не блика от дълбините на душата му, тогава не може да възникне никакъв възможен социален ред. Самият човек трябва да стане социално същество. Тогава и институциите ще се намерят взаимно, когато човешкото същество е вътрешно вдъхновено от социалните импулси по правилния начин.

Това искаме да живеем в Дорнах, това искаме да дадем на Гьотеанума в Дорнах като негови задачи, а не това, което казват хулителите, или това, което твърдят онези, които казват, че някаква неясна секта е основала някакъв дом на хълма Дорнах. Дорнах не се основава на това, а на честно наблюдение и сърдечно състрадание към великите задачи на времето, живеене във великите задачи на времето, както в тези, които са дадени на човешкото познание, така и в това, че именно с големия напредък на науката ни се дават нови загадки, че с напредъка на технологиите ни се дават нови задачи за живота. Следователно, скъпа публика, тъй като човек има сърце и ум за тази задача на знанието, за тези загадки на знанието, за тези задачи на живота, загадки на живота, човек е свързан, ако наистина разбира

какво трябва да се направи със задачите на Гьотеанума в Дорнах. Защото, ако човек погледне на въпроса в правилната светлина, тогава трябва поне да се стреми да може да отговори на въпроса: Какви са задачите на Гьотеанума в Дорнах? Те са задачите, които са задачите, великите задачи на съвременното знание и съвременния живот.

4. Прагът в природата и в човека

Мисля, че от казаното по-рано ще стане ясно, че Духовната наука, култивирана в Гьотеанума, няма нищо сектантско в себе си, нито пък се стреми да основава нова религия. Тя отдава пълно признание на прогреса на естествените науки в днешно време, като в известен смисъл извлича крайните необходими последици от цялата тенденция и дух на съвременната наука. Това ще стане особено очевидно, когато разгледаме въпроси, отнасящи се до нашия вътрешен живот и познанията ни за света; и днес ще ви насоча към един такъв специфичен въпрос. Той обхваща много широка област и всичко, което мога да направя тук, е да дам няколко насоки за неговото решение. Ще се опитам да ги дам по такъв начин, че да хвърля светлина върху това, което считаме за задачи на Гьотеанума в Дорнах.

Темата, която разглеждаме, е свързана с две идеи, които човек никога не може да размишлява, без от една страна да почувства силен копнеж, пробуждащ се в него, а от друга страна да бъде изправен лице в лице с дълбоки съмнения и загадки. Тези две идеи са: вътрешното същество на Природата и вътрешното същество на човешката душа.

В своето познание човекът се чувства извън Природата. Какво би го подтикнало да предприеме труда на познанието, ако не беше надеждата да проникне отвъд непосредствената област, в която се намира в обикновения живот, да навлезе по-дълбоко в Природата, която се представя във външния си аспект на сетивата и интелекта му? В края на краищата, факт от живота на душата, който става все по-очевиден, колкото по-сериозно се занимаваме с въпроси на познанието, е, че човек се чувства *отделен* от вътрешното същество на Природата. И винаги остава въпросът - на който единият или другият ще има различен отговор според своя светоглед - дали е възможно хората да навлязат достатъчно дълбоко в същността на Природата, за да могат да получат известна степен на удовлетворение от търсенето си. В същото време имаме чувството, че всичко, което в крайна сметка може да се знае относно същността на Природата, е някак си свързано и с това, което можем да наречем същност на човешката душа.

Този въпрос за същността на човешката душа е представлявал предмет на човешкото познание още от най-ранни времена. Достатъчно е да си спомним аполонската поговорка: „Познай себе си“. Тази поговорка поставя изискване, което съвестният търсач на знание ще сметне за никак лесно изпълнимо.

Може би ще можем да добием по-ясна представа за задачите на днешния ден в тази връзка, ако се върнем към по-ранни епохи и си припомним представи, които са били тясно свързани за хората от древността, от една страна с познанието за вътрешната същност на Природата, а от друга - със самопознанието на човека. Нека тогава разгледаме за кратко някои от тези представи, дори и те да ни отведат в области, донякъде отдалечени от обикновеното съзнание на днешния ден.

В древността тези две цели – познание за Природата и познание за себе си – са били свързвани в човешкия ум с доста странни, да не кажем ужасяващи, представи. Наистина се е смятало за невъзможно човек да продължи по обичайния си начин на живот, ако иска да тръгне по пътя към знанието; защото по този път той неизбежно би се озовал в присъствието на дълбоки несигурности, преди да може да стигне до каквото и да е задоволително убеждение. В наши дни не сме свикнали да мислим за пътя на знанието като за нещо, което ни отдалечава от естествения ред на живота ни; той ни оставя свободни да продължим напред в ежедневието както преди. И човек трябва да признае, че знанието, което ни се предлага в нашите лаборатории, обсерватории и клиники, не е такова, че да ни „изхвърли веднага от релсите“ по начина, приписван на пътя на знанието, по който учениците на мъдростта в ранните времена е трябвало да вървят.

Те виждаха някаква пропаст между това, което човек е и може да преживее в обикновения живот, и това, в което се превръща и с което се сблъсква, когато прониква в дълбините на световното съществуване или в познанието за собственото си същество. Те описваха как човек чувства как земята се изплъзва изпод краката му, така че само ако е достатъчно силен, за да не се поддаде на замаяността на душата, може изобщо да продължи напред в полето на крайното познание. Да върви по този път на познанието неподготвен би довело човека до по-трудно изпитание, отколкото е способен да понесе. Необходима е сериозна и съвестна подготовка, преди да се осмели да преодолее бездната. В обикновения живот човек не осъзнава бездната; той просто не я вижда. И това, казваха те, е благословия за него. Човекът е обгърнат от един вид слепота, която го предпазва от това да бъде обзет от замаяност и да падне стремглаво в бездната. Те говореха също за това как човек трябва да премине „Праг“, за да влезе в полетата на висшето познание, и как трябва да е станал способен да се изправи без страх пред откровенията, които го очакват на Прага. Отново, в обикновения живот човекът е защитен от преминаване на Прага. Наречете го олицетворение или както щете, в онези древни школи на мъдростта, когато са говорили за това, че човек е защитен от „Пазителя на Прага“, и за това, че преминава отвъд него през период на мрак и несигурност, преди в крайна сметка да постигне видение за реалността, „стояща вътре“ в изпълнената с дух реалност, са разказвали реални преживявания. Неизбежно е в наши дни всякакви объркани и смътни понятия да се свързват с изрази като „Праг“, „Пазител на Прага“. Нека веднага кажа, че човечеството претърпява еволюция; не само външните културни проявления се променят и развиват, но и душевният живот на човека се променя непрекъснато, преминавайки от състояние на състояние; следователно изразите, които в древността са могли да се използват за описание на интимни процеси в живота на душата, не могат да носят същото значение за днешното човечество. Това, което човекът е имал предвид в древността, когато е говорил за Прага и Пазителя на Прага, е било нещо

различно от процесите, които протичат в човека днес, когато той решава да премине от обикновеното познание към свръхсетивното познание; и само с цел да направя по-разбираемо това, което ще имам да кажа по отношение на последните, привеждам сравнение с древните представи.

От какво са се страхували хората от древността? От какво е трябвало да бъде подготвен ученикът в Школата на Мъдростта чрез точна и щателна дисциплина на волята – дисциплина, която би трябвало да направи волята силна и енергична, способна да устои непоколебимо в изключително трудни и объркващи ситуации в Живота? Колкото и странно да звучи, ни става ясно, ако успеем да наблюдаваме хода на човешката еволюция, че това, от което хората са се страхували в онези времена, всъщност не е било нищо друго освен състоянието на душата, до което човечеството като цяло е достигнало днес. Те са искали да предпазят ученика от това да стигне неподготвен до състоянието на ума и душата, до което сме доведени от научното образование през последните три или четири века. Нека ви илюстрирам това с конкретен случай.

Днес всички ние приемаме така наречения Коперников възглед за Вселената. Този възглед поставя слънцето в центъра на нашата планетарна система; планетите се въртят около слънцето, а Земята е планета сред другите планети. Още от времето на Коперник това е картината, която хората са имали. В по-ранни времена в общото съзнание на човечеството е съществувала съвсем различна картина на света. Земята се е виждала в центъра, а слънцето и звездите се въртят около нея. Човекът е имал, тоест, геоцентрична картина на света. Коперник я е заменил с хелиоцентрична картина на света. Човекът вече няма чувството, че стои на твърда земя; той вижда как е хвърлен през пространството, заедно със Земята, с огромна скорост. Що се отнася до това как всичко изглежда за околното, това, казват ни, е просто илюзия, породена от отношения на перспектива и други подобни, на които е подчинено човешкото зрение.

Тази хелиоцентрична картина на света вече е съществувала в по-ранни епохи. Плутарх е писател, от когото можем да научим много за хората от древността и как са мислили за света. Нека ви прочета един пасаж, преведен от неговите произведения. Плутарх говори за Аристарх Самоски и описва начина, по който Аристарх е възприемал света. Следователно се връщаме в ранните гръцки времена, в епоха много векове преди Средновековието и преди Коперник. Според Аристарх, казва Плутарх, вселената е много по-голяма, отколкото изглежда; защото Аристарх допуска, че звездите и слънцето не се движат, а че Земята се върти около слънцето като център, докато сферата на неподвижните звезди, чийто център също е в слънцето, е толкова огромна, че обиколката на кръга, описан от Земята, е равна на разстоянието до неподвижните звезди, както е центърът на сферата спрямо цялата ѝ повърхност.

Така в гръцката епоха откриваме хелиоцентричната концепция за света; откриваме същата картина, която имаме и днес, за мястото на човека в планетарната система и неговата връзка с небето на неподвижните звезди. В древността обаче тази хелиоцентрична концепция за света е била тайна, известна само на малцина, които са преминавали през стриктно обучение на волята, преди да им бъде предоставено такова знание.

Важно е да се разбере значението на този факт. Това, което днес е общоизвестно, за което свободно се говори от всички, в по-ранни времена е било мъдрост, известна на малцина избрани. Това, което такъв ученик на мъдрост е знаел например относно слънцето и неговата връзка със земята, се е смятало за знание, което се намира „отвъд Прага“; човекът първо трябва да премине Прага, преди да може да стигне до онези области, където душата открива тази нова връзка с вселената. Същото знание, което цялото ни образование прави познато и естествено за нас днес, за тях е било от другата страна на Прага, който не трябва да се преминава без надлежна подготовка.

Това, което показахме по отношение на астрономическата концепция за света, би могло да се приложи и за други сфери на знанието. Бихме могли отново и отново да откриваме доказателства за това как цялото човечество в хода на еволюцията е било тласкано през това, което за древността е било Праг по пътя към висшето познание. Опасението, което се е изпитвало в онези времена относно състоянието на душата, предизвикано от такова знание, се е проявявало често в по-късните векове в отношението на църквите, които запазват и са склонни да увековечат традициите на миналото. Отново и отново църквите са отхвърляли знанията, постигнати в хода на цивилизацията; и когато например Римската църква е отказала да признае учението на Коперник (както е правила до 1827 г.), причината е била същата, която в древността е пречила на свещениците да раздават мистериозно знание на масите – а именно, че знанието би довело човека до несигурност, ако той не е бил предварително подготвен надлежно.

Сега е добре известно, че никоя сила на земята не може да устои дълго на марша на прогреса; и ние в наши дни трябва да мислим по съвсем нов начин за това, което може да се нарече „Прагът на духовния свят“. Духовната наука не е „загрязване“ на гностично или друго древно учение, а работи абсолютно върху принципите на съвременната естествена наука, както мисля, че ще стане очевидно от примера, който разглеждахме.

Как е възможно хората от древността да са се страхували от знанието, което днес е общо достояние на цялото човечество? В моята книга „*Кръстопът на философията*“⁴, Описах промените, които са настъпили в човешкия ум и душа от ранните гръцки времена. Гъркът не е имал самосъзнание, което да е напълно отделено от външния свят. Когато е мислил за света, той се е чувствал, така да се каже, „сраснал“ с него; той е бил толкова тясно свързан с него, колкото сме ние днес в акта на сетивното

възприятие. За него мисълта също е била, в известен смисъл, сетивно възприятие. Червено, синьо, сол, до диез - това са за нас сетивни възприятия; но мисълта ние самите произвеждаме чрез вътрешна дейност. За гърка този вид вътрешна дейност все още не е съществувал. Точно както ние получаваме червено, зелено, сол, до диез от сетивното възприятие, така и той е получавал мислите от външния свят. Той все още не е имал независимостта, която идва от разбирането на себе си. Едва съвсем постепенно възприятието и разбирането на себе си се е развило до това, което е днес. Самосъзнанието е ставало все по-силно с течение на времето и по този начин човекът се е отделил от заобикалящата го природа. Той се е научил да се вглежда в себе си, навътре, да разбира себе си като нещо, което действа самостоятелно. По този начин той се е поставил срещу Природата; той стои извън нея, за да може тогава да съзерцава нейното вътрешно същество отвън. И с това откъсване на мисълта от външния обективен живот е свързано и раждането на чувството за свобода, онова чувство за свобода, което всъщност е продукт само на последните няколко века.

Все повече започваме да разглеждаме историята в нейния чисто външен аспект; но ако я разгледаме, както се опитваме да правим в духовната наука, по по-вътрешен начин, бихме открили, че преживяването, което имаме днес, когато говорим за „свобода“, не е било налице за гърците. Въпреки че превеждаме съответната дума в техните писания с нашата дума „свобода“, чувството, което свързваме с думата, е било съвсем непознато например за стоиците и други философи. Внимателното и безпристрастно изучаване на гръцките времена неминуемо ще изясни това.

Наблегнах на моята *Philosophie der Freiheit*² която беше написана в началото на деветдесетте години, върху връзката на преживяването на свободата с това, което нарекох „чисто мислене“ – мисленето, което е напълно отделено от вътрешния органичен живот и което (ако изразът не е разбран погрешно) се превръща, дори в обикновения живот, в познание на по-високо ниво. Защото, когато пропиваме чистото мислене с морални идеи и импулси – тоест с идеи и импулси, които не са свързани с желания или със симпатии и антипатии, а единствено с чиста, любяща преданост към делото, което трябва да се извърши – когато направим това и позволим на импулса да се ускори в душата ни към действие, тогава действието, което извършваме, е наистина свободно.

Не може наистина да се постави въпросът за свободата по начина, по който често се прави, когато се пита: Свободен ли е човекът или несвободен? Всичко, което може да се каже, е, че човекът е на път към свободата. Като култивира самоеволюцията и себепознанието, като постига вътрешно освобождение от свикналото си отношение на ума и душата, човекът върви по път, който ще му позволи да се издигне до чисто мислене; и по този път той става все по-свободен. Следователно не става въпрос за „или – или“, а по-скоро за постепенно приближаване или, да кажем, и за двете. Защото ние сме едновременно свободни и несвободни; несвободни там, където все

още сме управлявани от нашите желания, от това, което извира от нашия организъм, от живота на инстинкта; свободни, от друга страна, където сме израснали независимо от инстинктивния живот, където сме способни да събудим в себе си чиста любов към деянието, което е било предвидено в чистото мислене. Състоянието на духа, което води до преживяването на свободата – а именно състоянието на чисто мислене, на което човек е способен да се отдаде – по необходимост трябва за съвременния човек да остане идеал; идеал обаче, който е неразривно свързан с неговата ценност и достойнство като човек.

Ние сме на път към такъв идеал и именно естествените науки ни насочиха по този път. В цялото развитие на естествените науки в съвремението – а резултатите от тези естествени науки носят авторитет в най-широки кръгове и все повече се стремят да се превърнат в основата на цялото ни образование и култура – едно нещо ясно се откроява. Изучавайте развитието на естествените науки и ще бъдете поразени от нарастващото признание за стойността и важността на мисълта – мисълта, която е разработена от самия човек вътрешно. Това е вярно в областта на неорганичното, от физиката до астрономията, както и в областта на органичното, и въпреки факта, че учените навсякъде основават резултатите си на наблюдение и експеримент. И чрез работата, която върши в мисленето, човек развива засилено самосъзнание; което означава, че неговото откъсване от вътрешната същност на Природата расте. Тук можем да вземем отново примера с астрономията. Това, което Коперник направи, по същество казано, беше да сведе до изчисления резултатите от наблюденията. По този начин се стига до световна система, която е напълно отделена от човека. Световните системи от древността не бяха такива; те винаги бяха тясно свързани с човешкото същество. Човекът се чувстваше в света; той беше част от него. В наше време човекът е, така да се каже, инцидентен. Той вижда себе си хвърлен през вселенското пространство заедно с планетата Земя и неговата представа за цялата структура на света е напълно отделена от него самия; това, което живее в собственото му вътрешно същество, по никакъв начин не бива да играе роля в неговата представа за вселената. Човекът се изпълва, тоест, с мисловно съдържание, което е средство за отделянето му от самия него. Вярно е, че *той мисли* мислите си и в мисленето си винаги остава съединен с мислите си; но той ги мисли по такъв начин, че те нямат никаква връзка с това, което се издига от неговия организъм, от неговия инстинктивен живот. Той е принуден да мисли така, че макар мисълта да остава свързана с него, тя все пак се освобождава от човешкото-личностно в него, така че в мислите си той всъщност става напълно обективен.

И това преживяване води човека до по-голямо осъзнаване на себе си. Напрегнатите усилия, необходими за намиране на път към ясни представи в областта на астрономията, физиката или химията днес, или дори само за проследяване на

результатите от работата на другите, неминуемо ще доведат до засилване на самосъзнанието.

В древните цивилизации – и тук се крие голямата разлика между тях и нашата – образованието не е било насочено към укрепване на самосъзнанието. По-скоро е имало тенденцията да приведе мисленето на човека в съответствие с това, което е виждал с очите си. Така възниква птолемеевата концепция за света, която по същество е възпроизвеждане на това, което възприемаме с външните сетива. Човекът не е бил изтласкан толкова далеч от себе си, колкото е от съвременния научен мироглед; следователно неговото самосъзнание не е нараснало. Той е останал повече в тялото си – държан там, така да се каже, от омагьосване.

Съзнанието за себе си той е извличал от инстинктите си и от чувството за живот и жизненост в себе си. Въпреки че в нашата епоха сме се отнесли към материализма, този живот в тялото е преодолян от развитието на мисленето; и съзнанието за себе си е нараснало съответно. Самият факт, че сме станали материалисти и сме загубили осъзнаването си за духовното в обектите, възприемани от сетивата, е допринесъл за постиженията на мисълта. В древността се е имало опасения, че ако човек бъде подготвен за начина на мислене, какъвто е необходим например за разбиране на хелиоцентричната система, той ще „припадне“ в душата си; съзнанието му за себе си няма да е достатъчно силно, за да го поддържа.

Това обяснява акцента върху тренирането на волята; защото силната и енергична воля укрепва и съзнанието за себе си. Подготовката на ученика в Школата на Мъдростта следователно е била насочена предимно към волята, за да може той да стане достатъчно силен, за да издържи отвъд Прага онази картина на света, за която е необходимо високо развито съзнание за себе си.

Виждаме тогава от какво са се страхували хората в древността за ученика, който е трябвало да бъде воден към вътрешното същество на нещата на света, към вътрешното същество на Природата. Те са се страхували да не би да нарани душата си, като изпадне в състояние на несигурност и мрак, състояние, сравнимо в царството на душата с физическа слабост. Тази опасност са се надявали да избегнат чрез щателна дисциплина на волята. В обикновения живот, казвали те, човек трябва да остане от тази страна на царството, където се намира опасното знание; Пазител го държи далеч от областта, за която е негоден, като по този начин го предпазва от това да бъде победен от слабост на душата. И тяхното описание на преживяванията, които ученикът трябва да преживее, ако иска да премине Прага и да премине Пазителя, съответства точно на вътрешните преживявания на душата.

Разказваше се как, когато ученикът се приближи до Прага, той веднага изпитва чувство на несигурност. Ако е достатъчно подготвен, той е способен да стои изправен в сферата, която иначе би му завила свят; той преминава Пазителя на Прага и, благодарение на силите на душата си, навлиза в духовния свят – който Пазителят иначе не би му позволил дори да съзре. Но той трябва да може също така

да остане в духовния свят с пълно съзнание. Защото огромните преживявания, които го очакват там, изискват сила, а не слабост, и ако се откаже, тези преживявания биха имали разрушителен ефект върху цялата му организация; той би претърпял тежка вреда.

И сега странното е, че в хода на еволюцията знание, което учениците на древните Школи на Мъдростта можеха да постигнат само след най-внимателна подготовка, се е превърнало в общо достояние на цялото човечество. Днес в нашето обикновено знание ние стоим отвъд това, което хората от древността са смятали за Праг. Целта, която са имали предвид в древните Школи на Мъдростта, е била ученикът, когато погледне в собственото си вътрешно същество, да се почувства там единен с вътрешното същество на Природата. И вярвайки, че ако го направи неподготвен, ще потъне в един вид духовна слабост, те не са му позволявали да се опита да изследва това, докато не получи правилната дисциплина и обучение. И въпреки това в нашата епоха всеки прониква в тази област напълно неподготвен!

Всъщност човекът преживява днес точно това, което древните са се старали да избягват. Той придобива знания за Природата; и също така придобива силно самосъзнание, което му позволява да стои изправен сред всички знания, които са актуални днес в астрономията, физиката, химията, биологията и т.н. Той попива тези знания и може да остане непоколебим, без да губи равновесие. Въпреки това в душевния му живот има едно качество, което хората от древността биха осъдили дълбоко. Защото в хода на еволюцията сме придобили мисъл и чувство за свобода и по-силно самосъзнание, следователно не губим себе си, когато изучаваме резултатите от естествената наука; но губим нещо и загубата е твърде очевидна днес в душевния живот на човечеството навсякъде.

В това отношение ние се трудим под влиянието на голяма илюзия; мечтаем, вкопчваме се в мечтите си и не ги пускаме. Често съм говорил за това как естествените науки водят съвестните ученици до осъзнаване на границите на познанието, граници, които човек не може да премине, без да отведе способността си за познание в забранени – дори в невъзможни – области. Един много изтъкнат учен от съвременното говори за „Невежеството“, влагайки в думата признание, че колкото и далеч да стигнем в знанията, които придобиваме от сетивното наблюдение и интелекта, никога не проникваме до вътрешната същност на Природата. Тук засягам тема, която веднага ни въвлеча в конфликт, какъвто се усещаше дори по времето, когато естествените науки бяха далеч по-слабо развити, отколкото са днес. Албрехт фон Халер е този, който изразява „Невежеството“ в добре познатите стихове:

До сърцето на Природата
никоя жива душа не може да достигне.

Трижди щастлив е онзи

, на когото тя покаже
дори външната си обвивка.

Гьоте, който постоянно чувал тези думи от устата на онези, които споделяли отношението на Халер към Природата, наричал такива мислители „филистимци“. За него те са хора, които не искат да се събудят към вътрешна дейност на душата; защото чрез вътрешна дейност душата на човека може да запали светлина в себе си – светлина, която, огрявайки сърцето на Природата, ще отведе душата в най-съкровено и същество. Гьоте провъзгласява това по силен и остър начин в поемата си „*Allerding's*“, цитирайки за начало думите към Халер:

„До сърцето на Природата
никая жива душа не може да достигне.“

О, филистимчанине,
до мен и моите,
каква е ползата от такава реч?
Мислим си, че чрез всяка част
ние проникваме в сърцето ѝ.

Все още викът отеква:
„Три пъти щастлив е онзи,
на когото тя покаже
дори външната си обвивка.“

Шестдесет години чувам този вик;
проклинам го, но тайно, мълчаливо
си казвам хиляди пъти: „
С радост тя дава и ни дава всичко!“
Природата не е нито зърно, нито обвивка,
тя е и двете в едно; тя е едно и всичко.

Погледни в сърцето си, човече, и кажи
дали си зърно или черупка!³

От инстинктивно чувство, което е било съзнателно, но същевременно и несъзнателно, Гьоте напълно отхвърля отделянето на същността на човешката душа от най-съкровено същество на Природата. Той ясно вижда, че ако душата осъзнае по здравословен начин собственото си истинско същество, тогава това съзнание носи със себе си преживяването на пребиваване в най-съкровено сърце на Природата.

Именно това убеждение е попречило на Гьоте да приеме философията на Кант. Голяма грешка правят онези, които твърдят, че в един момент от живота си Гьоте се е доближил много до философията на Кант. В противоречие с това, което Кант е признавал за човешка способност за познание, Гьоте е постулирал това, което той

нарича „перцептивно съждение“. Това означава, че за да формираме съждение, ние не просто преминаваме в абстрактно разсъждение от понятие на понятие; по-скоро използваме вътрешно за мисъл вида съзерцание, което използваме външно при сетивното възприятие. Гьоте казва, че никога не е мислил за мислене; това, което непрекъснато е правил, е било да съзерцава живия елемент в мисълта. И в това съзерцание на мислите той е виждал начин да съедини човешката душа със самото същество на Природата.

Антропософската духовна наука би продължила по-нататък по същия път. Тази проникателна преценка – която, както е представена от Гьоте, е все още в начален стадий – тя се стреми да развива в посоката, посочена в моята книга „*Как да постигнем познание за висшите светове*“. Способностите за познание, които в обикновения живот, а също и в заниманията с обикновена наука, остават латентни у човека, се водят до „зрение“, до „ново съзерцание“. Точно както човек възприема около себе си с физическите очи цветовете или светлината и тъмнината, така и с окоето на духа той сега съзира духовното. Чрез практикуването на определени интимни упражнения на душата, той призовава и развива в себе си сили, които обикновено остават скрити, и така се издига до по-висш вид познание, което е способно да се потопи в самото сърце на външната природа. Често сте ме чували да говоря за последователните етапи на това висше познание и тук бих искал да кажа малко за тяхната еволюция от определена гледна точка.

Свикнали сме да мислим за хода на живота си като разделен на будност и сън. Знаем, че тези две състояния трябва да се редуват, ако искаме да останем здрави духом и тялом. Как е с нас от момента на пробуждане до момента на заспиване? Преживяванията на душата са пропити с мисли; мислите получават определено оцветяване от живота на чувствата; а също така съществува и животът на волята, който извира от тъмните дълбини на нашето същество под ръководството на мислите и извършва дела. В другото състояние, това на съня, ние лежим неподвижно; мислите ни потъват в тъмнина; чувствата ни изчезват и волята ни е бездействаща. Обикновеният, нормален живот на човека показва тези две редуващи се състояния. Картината обаче е непълна; и няма да стигнем до задоволителна представа за природата на човека, ако се задоволяваме да виждаме хода на живота му по този прост начин.

Приемаме за даденост, че между събуждането и заспиването сме будни. Но факт е, че не сме будни в цялото си същество. Това се пренебрегва и следователно нямаме истинска психология; не стигаме до правилно разбиране на душата. Ако, освобождавайки се от всички предразсъдъци, се опитаме да наблюдаваме вътрешно какво преживяваме, когато чувстваме, откриваме, че нашият чувствен живот в никакъв случай не е толкова осветен от светлината на съзнанието, колкото е животът на мисълта и идеите. Той е слаб в сравнение. За едно усещане за себе си, за едно преживяване на себе си, животът на чувствата е несъмнено също толкова

реален, колкото - дори може би в някои отношения по-реален от - живота на мисълта: но яснотата, изпълнената със светлина яснота, се радва само от мисълта. Винаги има нещо неопределено в живота на чувствата. Всъщност, ако разгледаме въпроса внимателно, сравнявайки различните състояния на душата едно с друго, накрая стигаме до заключението, че животът, който пулсира в чувствата, може да се сравни с живота в сънищата. Изучавайте живота в сънищата на човека; помислете как той извира от непознати дълбини на неговото същество; как се проявява в картини, но в картини, които са смътни и неопределени, така че човек не вижда веднага как точно са свързани с външната реалност. Нима животът на чувствата няма същото качество и характер?

Чувствата, разбира се, са нещо съвсем различно от картините в сънищата, но когато сравним степента на осъзнатост и в двата случая, ще открием, че тя е много сходна. Животът на чувствата е вид буден сън; картините, които се появяват в съня, тук са вплетени в целия органичен живот. Преживяването е различно във всеки случай, но въпреки това преживяването присъства в душата по един и същи начин и в двата. Така че в действителност ние сме будни само в живота на идеите; в живота на чувствата ние сънуваме дори докато сме будни.

С живота на волята е отново различно. Ние по правило не мислим много по въпроса, но не е ли така, че импулсът на волята възниква в нас, без да имаме ясно съзнание за неговия произход? Имаме мисъл; и от мисълта извира импулс на волята. После отново виждаме себе си да действаме; и после отново имаме мисъл за действието. Но не можем да проследим със съзнанието какво се намира между тях. Как една мисъл се превръща в импулс за волята и се изстрелва в мускулната ми сила; как нервът регистрира движението на мускулите; как, с други думи, това, което е било изпратено в дълбините на моето същество като мисъл, се осъществява в действие, след което се появява отново, когато възприемам себе си да извършвам действието - всичко това живее в мен по не друг начин, освен преживяванията на съня.

В дълбокия сън ние в известен смисъл сме загубили собственото си същество; преминаваме през преживяванията на съня, без да ги осъзнаваме; и същото е и с това, което се случва чрез дейността на волевия импулс у човека. Сънуваме в живота си на чувства и спим в волята си; сънуването и сънят по този начин са постоянно присъстващи в будния живот. И в тези непознати дълбини на битието, където волята води своя произход, възниква и това, което в крайна сметка събираме – фокусираме, така да се каже – в съзнанието за себе си. Човек стига до осъзнаване на пълната си човечност само когато познае себе си като същество, което мисли, чувства и желае.

Следователно, обикновеният живот обхваща несъзнателни състояния. И именно чрез отделянето на живота на идеите от останалата част от душевния живот и издигането му до съзнанието се проправя път за развитието на преживяването на

свободата. Тук, в известен смисъл, ние се разделяме. Ние сме будни в една част от себе си, в живота на идеите, докато по отношение на друга част от нас сме толкова несъзнателни, колкото и по отношение на вътрешното същество на Природата. Именно в този момент Антропософската духовна наука се намесва със своите методи за постигане на висше познание. Тази духовна наука е много далеч от всякакъв мечтателен, неясен мистицизъм, нито пък се основава, подобно на спиритизма, на външен експеримент. Основата на целия метод на духовно-научно изследване се крие във вътрешното същество на самия човек; то може да се развива в пълно съзнание и ще прояви същата яснота като най-точните материални представи. Светът на чувствата, който като цяло, както видяхме, води един вид мечтателен живот, може да се обгърне от същата светлина, която прониква в мислите и идеите – които според някои философски школи сами по себе си произлизат от чувствата. Чрез упражнения, описани в моята книга „*Как да постигнем познание за висшите светове*“, се постига това осветяване на света на чувствата, в резултат на което областта, която обикновено е подобна на сън, сега живее в душата като „въображаемо“ съзнание. В момента, в който човек се отдаде на това въображаемо съзнание, за него в съзнанието присъства нещо, което обикновено остава под Прага. Той си мисли картини, знаейки обаче съвсем добре, че не ги сънува, а че те съответстват на реалността.

Духовната наука води по-нататък, към „вдъхновеното“ съзнание, и тук биваме отведени в сферата на волята. Малко по малко ние стигаме дотам, че можем ясновидски да съзрем – моля, не разбирайте погрешно израза – как функционира цялата човешка организация, когато волята пулсира в нея. Виждаме какво всъщност се случва в мускула, когато волята е активна. Такова знание е „вдъхновено“ знание. Човек се потапя в собственото си вътрешно същество и придобива себепознание, което обикновено е скрито от него. Ние опознаваме човека повече, отколкото стои пред нас като „дадено“ между раждането и смъртта. Чувствайки и желаейки сега също така обляни от светлината на съзнанието, можем да познаем човека не само като сътворено същество, възприемайки в него това, което се събужда всяка сутрин и отново влиза в готово тяло; можем да разпознаем в него и творческата сила, която слиза от духовните светове по време на раждането или зачеването и самата тя формира и организира тялото. Всъщност, на този по-нататъшен етап човек опознава собственото си вечно същество, което живее отвъд раждането и смъртта; той достига до пряко съзряване на вечното и духовното в душата си.

Докато човек се учи по този начин да познава себе си, не просто като естествен човек, а като дух, той открива, че сега е и във вътрешното същество на Природата; в духа на собствената си природа той разпознава духа на Природата, която е навсякъде около него. И в този момент се разкрива факт от дълбоко значение – а именно, че с нашите съвременни познания за Природата ние вече стоим от другата страна на Прага, в стария смисъл на думата. Хората от древни времена са вярвали,

че ще загубят самосъзнанието си, ако влязат в тази област неподготвени. Ние не губим самосъзнанието си, но губим света.

Пълната яснота на мисълта и идеята, на която човек дължи своето самосъзнание, е постигната от него едва в днешно време; и сега това самосъзнание трябва да бъде развито още една крачка напред. Хората от древността са обръщали особено внимание на обучението на волята; сега ние трябва да продължим напред, както подчертах в моята „Философия на духовната дейност“, към чистото мислене. Трябва да развием мисленето си; то трябва да прерасне във Въображение, Въдъхновение и Интуиция. И това ще ни доведе отново до Праг, нов Праг към духовния свят. Не трябва да оставаме в света, който се предлага за сетивно възприятие и оставя вътрешното същество на Природата отвъд границите на познанието. Трябва да преминем друг Праг, Прага, който се намира пред нашето собствено вътрешно същество.

На този Праг вече няма да позволяваме на въображението си да ни води и да измисляме всякакви атоми и молекули, за да обясним впечатленията от цвят, звук и топлина; защото когато осъзнато разпознаем и бъдем в собствения си дух, тогава ще открием, че сме и в духа на Природата. Ще се научим да познаваме самата Природа като дух. В областта, където днес говорим за атомистичен свят (всъщност само постулираме зад Природата втора, също толкова материална Природа), в самата област, където днес губим света, ще намерим духа. И тогава ще имаме правилното фундаментално чувство към вътрешната същност на Природата, а също и към същността на човешката душа.

Както виждате, това е различно отношение, което трябва да постигнем, от това на древните времена. Трябва да осъзнаваме, че живеем в условия, които хората от древността са искали да избегнат. Това обаче не означава, че сме в опасност да се изгубим; нашият свят на мисълта е бил твърде силно развит за това. И ако развием света на мисълта още повече, тогава няма да загубим и това, което сме в опасност да загубим. Хората от древността са били заплашвани от загуба на себе си, от един вид душевна слабост. Ние сме изправени пред опасността да загубим света заради нашето его-съзнание; да бъдем толкова обградени и обзети от чисто математически картини на света, чисто атомистични концепции, че да загубим всякакво чувство за „целия“ свят в неговото безкрайно разнообразие и богатство. За да можем да намерим отново света – тоест, за да можем да намерим духа в света – трябва да преминем това, което за съвременния човек представлява Прага.

Можем дори да го кажем така: ако хората от древността са се страхували от Пазителя на Прага и е трябвало да бъдат напълно подготвени, преди да го преминат, ние в наши дни трябва искрено да желаем да го преминем. Трябва да копнеем да пренесем знанието за духа в онези области, където досега сме разчитали само на външни сетивни възприятия в комбинация с резултатите от интелектуалните разсъждения и експериментите. Знанието за духа трябва да бъде

пренесено в лабораторията, в обсерваторията и в клиниката. Навсякъде, където се провеждат изследвания, знанието за духа трябва да има място.

В противен случай, тъй като всички резултати, до които се стига в подобни институции, идват отвъд Прага, човекът по този начин е откъснат от света по опасен за него начин. Той се чувства в присъствието на вътрешно същество на Природата, до което никога не може да се доближи по външен път, до което може да се доближи само като се пробуди в душата си и се стреми към безсмъртната част от собственото си същество. Щом обаче направи това, в този момент той е и в духа на Природата. Той е прекрачил Прага, който се намира в собственото му същество, и се озовава в присъствието на духовното в Природата.

Да посочи на човека този път е задача на Антропософската духовна наука. Тя трябва да даде това, което другите науки не могат да дадат. И с право може да твърди, че е Гьотеова, защото на онези, които казват:

До сърцето на Природата
никая жива душа не може да стигне.

Гьоте отговаря:

Природата не е нито зърно, нито черупка,

тя е и двете в едно, тя е едно и всичко.

Погледни в собственото си сърце, човече, и кажи

дали ти самият си зърно или черупка!

Ние сме „черупка“, докато оставаме само в живота на идеите. Отделяме се от Природата и всичко, което можем да направим, е да говорим за нея. Но човекът, който проникне до собственото си вътрешно „ядро“ и преживее себе си в самия център на душата си – той открива, че едновременно с това е в най-съкровената същност на Природата; той преживява нейното вътрешно същество.

Такъв е тогава видът импулс, който Антропософската духовна наука е готова да даде на целия човешки живот и по-специално на отделните науки. Тези различни науки не е необходимо да останат високоспециализираните области, каквито са били досега; по-скоро всяка от тях ще бъде принос към онова търсене, което човекът винаги трябва да следва, ако иска да се издигне до съзнание за истинското си достойнство – търсенето на вечното в човешкото същество. Всичко, което отделните науки могат да преподават днес, е все още само знание, което гледа на Природата отвън. Но ако тези, които работят в тях, вървят както по външния, така и по вътрешния път на познанието, тогава знанията, придобити в различните области, могат да прераснат в познание за човека, всеобхватно познание за човечеството. Имаме нужда от такова знание в наше време, ако искаме да насочим социалните проблеми на бъдещето по пътища, където могат да бъдат намерени правилни и здравословни решения – както обясних в книгата си „Тройната държава“.

Този, който носи достатъчно дълбоко в сърцето си развитието на духовната наука, ще се оказва непрекъснато лице в лице с този въпрос за връзката между съществото

на човека и вътрешното същество на Природата. Специализираните науки не могат да ни помогнат тук; те само разпространяват тъмнина по света. Тъмнината трябва да се страхува, както хората от древни времена са се страхували от областта отвъд Прага. Но е възможно човек да запали светлина, която ще освети тъмнината; и тази светлина е светлината, която свети в душата на човека, когато той достигне духовно познание.

5. Естествена смърт и духовен живот

Уважаеми участници,

Антропософията, която имам привилегията да представявам тук от много години, първоначално се посреща с недоверие по една много специфична причина: защото нейните специфични начини на познание не само изискват тя да говори за различни неща от тези, които е свикнала да чува в научните среди днес, но и да говори по различен начин, да има различен начин на изразяване. Това обаче, скъпи дами и господа, не само води до същността на антропософията по външен, формален начин, но, както биха искали да покажат разсъжденията тази вечер по един конкретен случай, води дълбоко в цялата същност на антропософския мироглед.

Идеите и понятията, в които Антропософията изразява това, което по определен начин получава чрез така нареченото свръхсетивно познание, имат, за разлика от понятията, с които човек е свикнал в научния живот днес, нещо, може да се каже, по-ярко. Без да изоставя своята научна основа, тя се откроява по определен начин от това, което е обвързано само с външния свят на фактите, които могат да бъдат възприети от сетивата и достигнати от интелекта. От този външен свят на фактите антропософията се обръща към друг свят на фактите и от този друг свят на фактите тя не само трябва да провъзгласява нещо различно от това, което сетивата са способни да видят, но и трябва да говори по различен начин.

Това може да се види особено ясно във факта, който най-интензивно характеризира земната съдба на човека: фактът на смъртта. Защото човешките надежди да могат да надминат собствената си природа чрез смъртта са свързани с факта на смъртта; проблемът за безсмъртието е свързан с проблема на смъртта. А говоренето за проблема за безсмъртието днес се счита за ненаучно.

Сега, скъпа публика, когато разглеждаме такъв фундаментален въпрос, такава фундаментална загадка на живота, трябва да обърнем внимание на начина, по който начинът на мислене се изразява по най-разнообразни начини в различните региони на земята. Бих искал да кажа: ние тук, в германския свят на Централна Европа, сме точно вклинени между Запада и Изтока с такива въпроси. И бих искал да посоча, само като въведение, западния начин на мислене и източния начин на мислене, а след това да покажа как може да е задължение на германския ум, именно като избягва едностранчивостта на Запада и Изтока, да достигне до по-високо ниво на познание в тази област.

Ако погледнем на Запад, ще се сблъскаме преди всичко с мислител, който е оказал дълбоко влияние върху централно- и източноевропейската мисъл в продължение на почти век, мислител, който е оказал по-голямо влияние върху централноевропейските научни концепции, отколкото обикновено се осъзнава. Той е Хърбърт Спенсър. Той разглежда човешкия живот и е изключително интересно да

се приложи неговият възглед за живота към проблема с образованието. Той пита: Каква трябва да бъде истинската цел на човешкото образование? И той казва – както казах, само ще спомена това във въведението, няма да го обясня – той казва, че истинската цел на образованието трябва да бъде да се направят от всички хора подходящи родители и възпитатели. Това, което той представя като цел на образованието, може да ни интересува малко днес, но причината, поради която той признава тази цел на образованието за своя, е следната: човешкото развитие достига определен завършек в момента, когато човек стане способен на размножаване, когато човек по този начин навлезе в полова зрялост. И ако способността да се създава себеподобен е най-висшето, което човек може да постигне в хода на живота си, тогава най-висшата цел на образованието трябва да бъде и образоването и обучението на тези потомци по подходящ начин. И от контекста като цяло, а не от това единствено твърдение, става ясно, че този западен мислител всъщност вижда сигурно когнитивно прозрение за човешкото същество само чрез преследване на естествените процеси до техния връх, до точката на създаване на същите; че той разглежда, така да се каже, всичко, към което човек трябва да се стреми най-съществено, след като е достигнал полова зрялост, че той разглежда цялото така наречено интелектуално развитие само като вид надстройка, само като вид придатък, може почти да се каже, към сигурната естествена основа на човешкото развитие.

Сега е изключително интересно да се противопостави този западен мислител на един източен мислител: Владимир Соловьов, най-значимият руски мислител от най-новия период, живял през втората половина на деветнадесети век и чиито най-важни произведения по този начин се простират чак до наши дни. От съвсем различен дух, от съвсем различен психологически произход, чуваме този източен мислител да говори; в това – може да се каже – макар че се изразява изцяло в западно- и централноевропейски мисловни форми, целият Ориент все още резонира емоционално и сантиментално, което навсякъде нюансира това, което той има да каже, по топъл, дълбоко интимен начин.

Соловьов сега говори и за човешкия житейски път. И казва: Човекът трябва да има две цели в живота. Едната цел може да бъде само стремежът към съвършенство чрез все по-голямо и по-голямо развитие в познанието на истината, но другата трябва да бъде да живее в това, което дава на човека безсмъртие. Може да се каже, че Соловьов говори не от абстрактни понятия, а от пълния човешки опит, когато казва, че животът, който би се усъвършенствал само в истината, би бил безсмислен, ако не е съпроводен с безсмъртие, защото без безсмъртие стремежът към истината, към съвършенство в истината, би бил безсмислен, просто умиране, умиране на съществото; стремежът към истината би бил безсмислен. И безсмъртие без стремеж към истината би било също толкова безсмислено; животът би бил световна измама, ако стремежът към истината не е съпроводен с факта на безсмъртието. И именно на

този фон Соловьев се изказва остро срещу това, което Хърбърт Спенсър поставя като цел на човешкото развитие, без да споменава Спенсър по този повод, а самият той го обсъжда. Той казва: Нека просто предположим, че това развитие на човечеството би се състоеше единствено от отделни поколения, произвеждащи следващи поколения, като по този начин едно и също винаги произвежда едно и също; търкалящо се колело от този вид би било най-безсмисленото нещо, което можем да си представим.

Сега, скъпа публика, ако се задълбочим в основата на тези две напълно противоположни гледни точки, ще открием един много различен начин на живот в душевния живот. В творчеството на Хърбърт Спенсър човек открива задълбочено познаване на понятията, които са се появили като научни понятия в развитието на човечеството през последните няколко века, и открива неговия възглед, че истината и знанието могат да бъдат постигнати само с такива понятия. Откриваме, че Соловьев се изразява изцяло в същите концептуални светове като западния мислител, но същевременно откриваме, че той говори от нещо в човека, което не се разтваря в тези понятия, което само използва тези понятия, сякаш са език. И човек има усещането, че стари времена на човешко културно развитие, стари времена на човешко мислене оживяват в религиозно оцветен мироглед у Владимир Соловьев, мислителя на Изтока, и че говори нещо по-дълбоко в човешката природа от това, което може да се изрази във външните, сетивните и интелектуалните представи. Но докато у Спенсър откриваме, бих казал, строго аргументирана логика и докато човек се движи в стихията на известна сигурност на понятията и идеите, когато размишлява върху него, у Соловьев откриваме нещо, което не може да бъде схванато със същата сигурност; в неговото творчество откриваме нещо, което се стреми да поднови скока отвъд концептуалния свят на старите мислители, старите визионери. А в днешно време, когато обсъждаме най-дълбоките загадки на човешкото съществуване, човек се чувства хванат между тези два свята. Но може би може да се каже: Съдбата на Централна Европа е да наблюдава двете едностранчивости в пътя на развитието и да търси път, който надхвърля и двете, който след това води към един истински свръхсетивен свят, в който проблемът за смъртта, от една страна, и този за безсмъртието, от друга, наистина могат да застанат пред човешката душа по задоволителен начин. Този път, дами и господа, е това, което антропософските изследвания се опитват да поемат.

Антропософското изследване не може да остане нито в рамките на западния концептуален свят, нито в онзи свят, който, бих казал, използва само външно понятия като език, но черпи от повече или по-малко мистичен мрак, характеризиращ ориенталската същност. От една страна, антропософският метод на изследване трябва да избягва да се губи в този мистичен мрак; от друга страна, той трябва да се опита да преодолее това, което винаги иска да държи човека, който живее само в понятия, в сетивния свят. Това може да се покаже особено ясно, ако

първо разгледаме външно това, което нахлува в човешкия живот като най-интензивната съдба, ако разгледаме смъртта, за да се издигнем след това в осъзнаването на хватката на смъртта до хватката на безсмъртието.

Смъртта ни изправя пред самата природа, към която човекът принадлежи с едната страна на своето същество, като велика загадка на съществуването. И ако бихме могли да я свържем, от една страна, с това, което Хърбърт Спенсър представя като цел на човешкия жизнен цикъл – генерирането на същото – и, от друга страна, с това, което Владимир Соловьев отправя към безсмъртието, не като нелогичен, а като чисто човешки апел, тогава бихме дали на човешкото познание само онова заключение, което го превръща от обикновен фактор, доминиращ външния свят, в такъв, който вече може да носи и вътрешното на човека със сигурност и здраво държание през целия живот.

Нека тогава, скъпа публика, да разгледаме как смъртта се проявява в естественото съществуване на човека; и нека бъда ясен: днес ще говоря само за човешката смърт, а не за видовете смърт, които можем да наблюдаваме в животинския свят и дори в растителния. В човешкия свят как смъртта ни изправя пред очите? В известен смисъл тя се събира в един-единствен момент – именно в момента на края на живота – и това я прави толкова мистериозна. Ние живеем живота си, наслаждаваме се на този наш живот, използваме го във външната сфера на човечеството и света и не осъзнаваме веднага смъртта в това преживяване на съществуване, а само като загадка за факта, че този живот, такъв какъвто го живеем всеки ден, просто приключва.

Когато сега поставим този единствен факт от живота пред душата си, какво всъщност откриваме там? Човек оставя след себе си от живота си във физическия свят това, което наричаме труп. Веществата и силите в този труп са в определена връзка; когато човешкото същество се е превърнало във физически труп, те са в такава връзка, че не могат да останат в него и трябва да излязат от него, и това трябва да се случи чрез същите сили, чрез същите природни закони, които откриваме по целия свят външно със сетивата си и с интелекта си, в който сме поставени по сетивен начин. Трябва да се каже, че в известен смисъл човешкият материален и енергиен контекст се поема от този свят, когато настъпи смъртта, от който всъщност черпим знанията си от раждането до смъртта, доколкото те са знания на сетивата и ума.

И какво всъщност прави този външен свят с човешкия труп? Той разтваря човешкия труп, разрушава формата му и с други думи, кара го да премине от индивидуалното съществуване, в което е бил затворен от раждането до смъртта, в общото съществуване на физическия свят. Ние разглеждаме това съществуване на физическия свят и първоначално трябва да го наречем „завършек на живота“. Трябва да признаем, когато проследяваме процесите, които човешкият труп претърпява от началото на смъртта до пълното му разтваряне в хода на света, че

това са процеси, които са напълно различни от онези, които - макар и първоначално непознати на човешкото познание - ясно протичат до смъртта. Защото веднага щом настъпи смъртта, веднага щом външните сили на света поемат контрола над човешкия труп, неговите компоненти, неговите сили, поемат по различни пътища, първоначално за външното сетивно съществуване, отколкото са поемали между раждането и смъртта.

Между раждането и смъртта те са свързани от нещо, независимо дали това нещо се възприема като това или онова, или може би дори се отрича, и всичко, което е налично, е изтласкано в съвсем различен контекст по време на живота, като този, който е след смъртта, но този контекст трябва поне да се нарече различен. И така, от една страна, човешкото физическо тяло след смъртта, погълнато от общите сили на природата; от друга страна, същото това човешко тяло, отстранено от общото разпадане, обновяващо се отново и отново от раждането до смъртта, запазвайки своята индивидуална форма. Контрастът, полярният контраст, е първоначално голям и трябва да се зададе въпросът: Как може знанието да се справи с този полярен контраст?

Е, скъпа публика, то никога няма да се примири с това, освен ако не се обърне към това, което антропософските изследвания искат да въведат в научния живот, това, което се опитам да характеризирам в книгата си „Как да познаем висшите светове“ като път, който води отвъд простото сетивно и интелектуално познание, по който човешкото същество осъзнава определени по-дълбоки сили на познанието, присъстващи в човешката душа, които просто не се прилагат от обикновеното съзнание. Тези сили винаги присъстват в човешката душа. Обикновеното съзнание ги оставя да лежат в несъзнаваното; висшият път на познанието ги издига чрез медитация и концентрация. Търсещият се посвещава на определени упражнения, интимни душевни упражнения, чрез които той укрепва мисленето, чувствата и волята, като по този начин предизвиква по-интензивни преживявания в душата за този душевен живот, отколкото са обикновените преживявания. Но по този начин той се издига и над това, което обикновеното знание може да постигне.

Днес не мога да се впускам в описание на този конкретен път, който съм давал тук няколко пъти. Ще го засегна в лекцията си следващия вторник тук, в Щутгарт. Днес искам само да отбележа, че този път се състои в това душевните сили, които всеки човек има в дъното на душата си, да бъдат издигнати чрез медитация, чрез концентрация на душевния живот и да бъдат приложени към света.

И какво се случва в резултат на това? В резултат на това, скъпи присъстващи, към двете, в които човек се редува в обикновения живот, се добавя и трето състояние на съзнанието. Двете състояния на съзнанието, които имам предвид, са това, което имаме от сутрин до вечер, което обхваща нашия обикновен психически живот и обхваща също така всичко, което външната наука счита за достъпно – това е именно състоянието на будност; другото състояние на съзнанието всъщност дори не

може да се нарече състояние на съзнание в правилния смисъл – това е състоянието на сън. Но от това състояние се появява странният живот на човешкото сънуване – онова човешко сънуване, което може би е прието по суеверен начин от един човек, удивлявано от друг, смятано от трети за нещо мистериозно и непознато, но което насочва вниманието на много хора към факта, че може би насочването на погледа на душата именно към това появяване на вълни на сънища от дълбоките океански дълбини на човешкия душевен живот би могло да има особено значение за познанието на целия живот. Разбира се, антропософията няма нищо общо с какъвто и да е вид суеверие, свързано със сънищата. Ако обаче не черпи никакви знания от сънищния живот – това е съвсем отвъд него – то поне трябва да посочи нещо дълбоко загадъчно и жизненоважно в сънищния свят. Трябва да каже следното, за да се оправдае.

Не е ли това, на което обикновеното знание се предава, също нещо, отдалечено от живота, когато се предаваме на живота по обичайния, здрав начин, когато живеем съществуването си в света само като напъваме физическите си тела от сутрин до вечер? Това, което наричаме знание, дори в обикновения живот, не може да се осъществи чрез това. По-фините понятия, по-интимните връзки със света, които се търсят чрез знанието, зависят – първоначално по формален начин – от външния, здрав начин на живот. В известен смисъл човек трябва да се оттегли на място на съществуване в знание, което е отделно от външния живот. И все пак, трябва да се признае, че чрез това, което човек интимно изследва на това отдалечено място, чрез наблюдение, експериментиране и по този начин излизане отвъд обичайния ход на съществуване с наблюдение и експеримент, именно чрез тази светлина оживява; тази светлина оживява от нещо, което се отдръпва от живота. Не може ли също така тайнственият свят на сънищата първоначално да е безсмислен за външния, здрав живот, но именно в своята отдалеченост, и в отдалеченост в по-висш смисъл от обикновеното знание, той сочи към същността на живота?

И наистина, този свят на сънищата, който резонира и вибрира от времето, което прекарваме между заспиването и събуждането в будно съзнание, съдържа нещо, което наистина може да бъде допълнително развито. И това по-нататъшно развитие се случва именно чрез висшето познание на човешкото същество, чрез постигането на трето състояние на съзнанието. Чрез засилването на мисленето, чувстването и волята се постига нещо, което, от една страна, е подобно на света на съня, от който възниква сънуването, а от друга страна, е напълно противоположно на него. Когато казваме, че заспиваме, оставяме съня да звучи от света на съня; така че трябва да кажем: в света на свръхсетивното съзнание, в което антропософските изследвания искат да проникнат, няма заспиване, а напротив, по-висше пробуждане. Има преживяване в свят, който е подобен и все пак много различен от света на сънищата; подобен по това, че престава, когато се потопим в пълния физически живот със света на сънищата, който в края на краищата прелита покрай нас в

моменти, да речем, на събуждане, и веднага отстъпва място на живота, който прониква в мислите, пропити с воля. Животът в съзнание, който се постига по посочения начин, може и трябва да престане по същия начин, когато се потопим в обикновената човешка телесност. Точно както сънят избледнява, така и висшето съзнание престава, когато се потопим в телесността. Това пробуждане, това висше състояние на съзнанието, ако мога да използвам много обсъждания термин, се носи, бих искал да кажа, в лекота, точно като тази на света на сънищата – но от друга страна, то му е противоположно, защото е преплетено с определени мисли в също толкова строг смисъл, колкото и будното дневно познание.

По този начин, антропософското изследване се състои в напредък към знание, което се преживява с лекота като сън, но същевременно се преживява с твърдост, която е възможна само ако е логична в контекста на знанието. Но едно е положението и с двете. Когато човек осъзнае пълния контекст със своята телесност от едната или другата област на съзнанието, тогава едното или другото се случва в такава форма, че сънят се угасва от будния дневен живот, може най-много да остане като спомен, но като спомен той се интегрира в будния дневен живот, но съдържанието на висшето знание не се заличава, а стои редом с обикновеното дневно познание, а стои по такъв начин, че ясно се откроява от него, така че човекът може да преживее собственото си съществуване, сякаш има две личности, едната може да контролира другата, може да осветява това, което има в обикновеното съзнание в будно състояние от сутрин до вечер, с висшето знание, което е постигнал, което от своя страна може да контролира чрез обикновеното си логическо мислене, за да преживее как то се свързва с това, което може да се преживее в сетивния свят. Това висше познание ни поставя в едно чисто душевно-духовно преживяване, такова, което е изпълнено със съдържание и вътрешна реалност. Точно както в обикновения сетивен живот човек може да различи нещо просто фантастично въображаемо от самата реалност в живота, точно както човек може да различи просто идеята за нажежено желязо от истинското нажежено желязо, до което се докосва чрез самия живот, така и човек може да различи нещо просто фантастично въображаемо от това, което наистина се вижда във висшето познание, което се преживява директно.

Но тази реалност се изправя пред човека по такъв начин, че представлява пълна противоположност на това, което ни среща при естествената смърт. При естествената смърт, както видяхме, човешкото тяло е обхванато от общите, естествени закони на света, които го разтварят, отнемат му формата и му позволяват да се слее с общото им съществуване. В по-висшето познание душевният живот става по-могъщ, прониква се с чисто душевно-духовна реалност и се разбира в чисто душевно-духовна реалност. Но той не се влива в общите закони на природата, както човешкото тяло след смъртта. Той не се влива в общите закони

на природата и това душевно-духовно преживяване също не се влива в никакви общи закони на света.

В това душевно-духовно преживяване ние се запознаваме с нещо, което трябва да се каже, че е различно от това, което иначе преживяваме между раждането и смъртта в будното си ежедневие; нещо, гледано отвътре, което е толкова различно от това будно ежедневие, колкото мъртвият труп е различен от живото човешко тяло, което носим в себе си между раждането и смъртта. Ние гледаме нещо отвън в човешкия труп, което ни позволява да се доближим до мистерията на смъртта в царството на природата; ние гледаме нещо, което е различно в най-съкровено то си същество от това, което носим в себе си между раждането и смъртта в един и същ организъм. И във висшето познание ние съзираме нещо – духовно, вътрешно – което е също толкова различно от всичко, което преживяваме вътрешно, духовно, чрез нашия човешки организъм, който в смъртта се превръща в труп. Човек би искал да каже: От една страна, мъртвият труп се е отделил от живота за нашия външен поглед; за нашия вътрешен поглед, това, което може да се види като духовно-душевна реалност във висшето познание, се е отделило от същото преживяване пред погледа на нашата душа.

Скъпи мои присъстващи! В тази конфронтация със смъртта, която ни гледа от природата, когато я гледаме, бих казал, във формата, в която ни се представя, когато проследяваме съдбата на човешкия труп след смъртта, в конфронтацията на този факт на смъртта и онова, което знание - когато човекът внася душевните сили, които съществуват подсъзнателно, може да се каже и свръхсъзнателно, в душевния си живот - в това съпоставяне се крие това, от което в известен смисъл произтичат най-важните проблеми на човешкия живот, дори преди антропософските изследвания. Това е вътрешно укрепване, вътрешно укрепване на себе си в това, което човек схваща като свой собствен духовно-душевен живот. Човек се чувства сякаш е върнат в най-съкровено то си същество, човек се чувства напълно в себе си, като схваща себе си в тази своя духовно-душевна реалност, отделно от живота между раждането и смъртта.

И един особен нюанс на идеята, която той получава от тази гледна точка, възниква за него, когато противопоставя тази идея на идеята за естествената смърт. Но след това, когато човек е преживял чрез висше познание тази реалност, консолидирана в него самия, този засилен духовно-душевен живот, и след това отново се е потопил във физическото тяло, тоест, както споменах, съзнанието, което дава висше познание, и съзнанието, което е свързано с тялото, което ни съпътства по време на физическия живот между раждането и смъртта, от събуждането до заспиването. Когато тези две неща се съпоставят, когато човек проникне в човешкото същество в неговото обикновено физическо съществуване с това, което изглежда, когато съзре истинското му, висше съществуване, тогава – моя скъпа публика – човек се сблъсква със загадката на смъртта за втори път и се сблъсква с нея по начин, който

не е представен в обикновения живот и обикновената наука. След това човек се потапя обратно във физическата организация с това, което първоначално е възникнало от инструмента на тялото, от цялата физическа организация; и човек преживява тази физическа организация по различен начин, отколкото в обикновения живот. Сега човек преживява какво означава, че ние наистина носим в себе си по време на физическия си живот това, което пада от нас при смъртта като труп, който трябва да се движи по съвсем различни физически закони след смъртта, отколкото по време на физическия живот. И всъщност вижда, че този момент на смъртта се откроява като отделно събитие в човешкия живот. Сега чувствате в разпознаване: Вие носите в себе си през цялото време това, което виждате в мъртвец във физическа връзка с разрушителните сили пред вас; вие винаги носите тези разрушителни сили в себе си. Това е значимо осъзнаване, моя скъпа публика! Човек се потапя със своето душевно-духовно съществуване, което е зърнал чрез висше познание, във физическото тяло и едва сега открива как всъщност носи непрекъснато в себе си силите на смъртта; и как тези сили на смъртта сега непрекъснато биват побеждавани от жизнените сили, как в човешкия организъм се води непрекъсната борба, борбата, която се води между силите на смъртта и жизнените сили. Едва сега започваме да усещаме какво всъщност означава, когато бодърстването и сънят се редуват в обикновения живот. Чувстваме, че целият човек в съня напуска физическото тяло, точно както човекът с висше познание, което описах, напуска това физическо тяло. Но човек също така усеща как в обикновения живот между раждането и смъртта човек разчита на използването на физическото си тяло, за да упражнява своите логически сили и сили на мисълта си. Защото, когато не е във физическото си тяло по време на сън, той най-много го довежда до объркан, хаотичен живот на сънища, който трябва незабавно да изчезне, когато човек се потопи във физическото тяло. Но чрез висшето знание човек се научава да вижда и това, което непрекъснато действа в човешкото тяло, противодействащо на разтварящите сили, които са в нас от раждането до смъртта. Човек се научава да разпознава, че това противодействие е най-интензивно именно от момента на заспиване до момента на събуждане. И човек се научава да разпознава как будният живот с неговите мисли е свързан с това, което се проявява отделно с трупа. Човек се научава да разпознава как всъщност винаги носи в себе си силите, които действат в трупа, като сили на умирането. И чрез висшето знание човек се научава, че първоначално носим онези мисли, чрез които проникваме и поддръждаме съществуването си в обикновения живот, и че всъщност се справяме с него по правилния начин, че не можем да пренесем тези мисли нагоре във висшето знание. В това висше знание, в тази висша реалност, ние носим, скъпа публика, само част от нашия емоционален и волеви живот от нашето обикновено ежедневие, а в един висш свят придобиваме нови мисли. Сферата на мисълта, която е свързана с физическото тяло и която човек вижда: е свързана с това във физическото тяло,

което е винаги в нас, което са умиращите сили, тази сфера на мисълта е схваната с висше знание. Човек също така осъзнава, че е трябвало да засили мисленето, чувството и волята, за да носи мислите, които физическото ни тяло носи в обикновения ни живот, за да носи себе си.

Поради тази причина, скъпа публика, целият вътрешен душевен живот и целият вътрешен духовен живот трябва да бъдат укрепвани и засилвани в името на висшето познание. Това, което можем да оставим на силите на тялото в обикновения си живот, трябва да го носим и да го осъществим сами в духовно-душевната сфера във висшето познание. И ние преживяваме този личен принос. Ние преживяваме мисли, които не са обвързани с външното, физическо тяло, които са световни мисли. Ние не преживяваме природни закони, ние преживяваме световни мисли! Чрез висшето познание ние преживяваме начина, по който това, което е външно световно откровение, се създава и формира от световната мисъл. И това, което е обикновеният свят на мисълта, и това, което е светът на мисълта, в който човек навлиза само с висше познание, се разкрива на това висше съзнание. Сега човек се учи да разпознава интимната връзка между силите на умирането и смъртта в човешката природа и силите, които действително се изразяват в нашето мислене, в нашето обикновено въображение, от момента, в който се събудим, докато заспим.

Намираме се в едно притъпено състояние на съзнанието, което достига само до сънищата, които се озаряват само от висшето познание и по този начин също стават прозрачни. Това състояние на съзнанието също достига само до света на образите в сънищата, който не е пропит от мисли. За да има мисли в обикновеното съзнание, човек трябва да се спусне във физическия организъм, който носи в себе си силите на умирането и смъртта. И ако няхахме тези сили на умирането и смъртта, нямаше да имаме самостоятелен свят от мисли в обикновеното съзнание между раждането и смъртта.

Сега учим как човешкото същество трябва, така да се каже, да се втвърди до физическа организация, която се откъсва от него, която действа по същия начин, както физическите сили действат в смъртта, която може да бъде преодоляна само чрез проникването на човека от неговата душа и дух. Човек се научава да разпознава тези сили на умирането и смъртта чрез факта, че с висшето познание има свят от мисли, който не се спуска в тези сили на умирането и смъртта. И така духовният живот се поставя редом с естествената смърт за това висше познание и така човек се научава да разпознава как точно силите на мисълта – тези сили, които свързват нашия вътрешен живот със света на сетивата, които предават външния свят – как тези сили на мисълта са свързани с разтварящите се, с умиращите сили на човешкия организъм. Това, дами и господа, е важно прозрение, защото ни позволява да видим загадката на смъртта в нова светлина. Виждаме, че имаме пред себе си не само същността на смъртта, когато тя ни се явява като последна

загадъчна връзка, като завършек на физическия живот, но и я възприемаме така, както тя непрекъснато действа между раждането и смъртта в човешкото същество, и осъзнаваме нейната тясна връзка с обикновения мисловен живот. Но с това – скъпа публика – ни става ясна и същността на този мисловен живот.

Именно защото това, което носим в душата си като чувство и воля, трябва, така да се каже, да се съчетае с умиращите сили, за да бъде проникнато от света на мисълта, от който се нуждаем за обикновения си живот, душевният ни живот приема характера, който е развил до най-висшия си разцвет в настоящата епоха, с който е най-изявено и с право горд.

Нека се опитаме да си представим на какво е способен този свят на мисълта, за който сега знаем, че е свързан със силите на умирането и смъртта у човека. Той е способен да проникне в това, което външно е и мъртва природа, и в това отношение по-новите знания са отбелязали своите големи, оправдани триумфи. Той се е разпространил все повече и повече в областта на мъртвата, неорганична, нежива природа; той иска да прозре през тази мъртва, тази нежива природа по такъв начин, че един ден - това е неговият идеал - да може да види появата на живота в мъртвото, като комбинация от силите, които действат в мъртвото. Днес, в известен смисъл, се смята, че сме на път към такова разбиране на органичното от неорганичното. Но дори и такъв идеал за научно познание, който е напълно оправдан в своята област, да може да бъде изпълнен, ние ще разпознаем само това, което е мъртво в живота. Позволете ми да изразя това по следния начин, дами и господа.

Когато гледам растение, виждам живо същество, в което се въртят вещества и действат сили. В това, което имам пред очите си в това живо същество, действат същите сили и закони, които изследвам във физиката и химията; има физичност, химия в него. Тази физичност, тази химия, присъства в живото същество по различен начин, отколкото извън него, но само в това живо същество то е неживо. И може да е възможно да се прозре през специфичния начин, по който това неживо се проявява в живота, но човек все още остава само с неживото. И човек остава с неживото, дори когато го изучава до степен да разбере човешкото същество. Човек носи в себе си силите, начина на действие на мъртвата материя. Но именно защото носи тези сили на мъртвата материя в себе си, това означава, че винаги има смърт и умиране в себе си. Чрез висше познание човек получава прозрение за факта, че човек мисли в обикновеното съзнание, като носи това неживо, това неорганично, това, което непрекъснато го снабдява с умиращи сили. Важно е да се прозре фактът, че човек трябва да вижда това, което разпознава като най-висше във физическия живот, като свързано с това, което постоянно се отделя от живота, тоест, че човек може да мисли, че постоянно отделя силите на мъртвите от живота.

И затова се случва също така, че в същия момент, в който жизнените процеси се увеличават в обикновения физически живот – да речем при треска или

ненормални, болестни състояния – тогава човешкото съзнание също се превръща в болестно; че човек може да има здраво съзнание само когато жизнените сили, ефервесцентните, топли жизнени сили, са държани под контрол от силите на смъртта. Мислите, каквито ги имаме в обикновения живот, са поставени в силите на ума и волята, които са свързани с живите; те са поставени в тях поради факта, че силите на смъртта са поставени в човешкия живот. Съзнателните сили на мисълта на физическия живот са свързани със смъртта и умирането, са вътрешно свързани, най-ясно, с тези сили на смъртта и умирането.

И така, чрез такова съзерцание, това, което срещаме във външното познание за неодушевеното, неорганичното, се поставя в перспектива. Ако се запознаем със света на идеите и понятията във всичките му човешки аспекти, както той се явява в най-висшето си развитие между раждането и смъртта във физическия живот, тогава го възприемаме като нещо, което е дадено по своята природа, по своята същност на неодушевеното, а е дадено и на външната, мъртва природа. И човек открива великия закон на човешкото съществуване: тъй като в нас силите на мисълта и познанието са свързани със силите на смъртта, следователно можем да познаем неорганичното, неодушевеното само по обикновения начин. Но когато висшето духовно познание, към което се стреми антропософското изследване, навлезе в този живот, тогава обикновените мисли сякаш се издигат в по-висша сфера, точно както това, което непрекъснато умира и се разлага в човека, това, което е непрекъснато активен труп с разрушителните сили, които разтварят формата му, се издига в живот. И ние имаме – скъпа моя аудитория – пред себе си един саможивеещ процес в прехода от обикновеното познание към антропософското познание.

Ние разпознаваме идеите, понятията на обикновеното знание като обвързани със смъртта; ние разпознаваме това, към което се стреми антропософското знание, като това, което възкресява обикновените, мъртви, неодушевени понятия и идеи към живот. Ние разпознаваме не само формален процес на познание, ние разпознаваме оживяване на нашия душевен живот; ние разпознаваме директно представяне на това, което няма нищо общо с раждането и смъртта, което наистина надхвърля раждането и смъртта, защото не участва в силите на смъртта и умирането. Ние разпознаваме безсмъртната част на човешкото същество и се учим да я различаваме от това, което е непрекъснато обвързано със смъртта. По този начин, както и във висшето знание, бих казал, че духовният живот произтича от естествената смърт, а не просто духовно, формално знание. Ето защо, скъпа моя аудитория, това антропософско знание първоначално изглежда странно на хората. То обикновено се приема като просто продължение на обикновеното знание. Това е в пълния смисъл на думата, но е продължение по такъв начин, че характерът, цялата природа на това обикновено знание също се променя, че преживяваме нещо като раждане на живо същество в мислите и идеите, които иначе са полезни само за

неодушевеното, в онези мисли, които нарекох световни мисли. В днешната медитация се сблъскваме с това, в което човешкото същество е погълнато за първи път, когато се отделя като духовна душа от живота си между раждането и смъртта. Когато физическото му аз се отделя чрез естествена смърт, тялото му се поглъща от общите природни сили и формата му се разрушава. Когато духовната душа се поглъща в света, до който висшето знание вече достига по когнитивно жив начин, тогава човешкото същество се консолидира. Тогава човешкото същество не се разтваря в останалия свят; тогава то влиза в духовния свят с пълната си индивидуалност – да, [тази висша индивидуалност се засилва, усилва] – то влиза в духовния свят с този свят.

По този начин, чрез развиване на силите на човешкото съзнание, антропософското познание се стреми да подходи към проблема за безсмъртието. И виждате ли, скъпа публика: за това антропософско познание е важно да подходим към този проблем за безсмъртието не само чрез философстване за безсмъртието, но и чрез изследване: Къде в човешкото същество се намира безсмъртието? То може да бъде намерено чрез висше познание, когато човек достигне до онова, което, връщайки се в тялото, обективно съзерцава смъртта в нейната непрестанна дейност в нас и следователно знае какво единствено може да се поддаде на смъртта.

Само онова, което вече е непрекъснато в лоното на тази смърт, може да ѝ се поддаде. Чрез прозряването на непрекъснатото умиране, действителният момент на смъртта се разпознава само като своеобразно обобщение на това, което винаги е там. И докато ние непрекъснато спасяваме живота си, бих казал, от смъртта, като винаги преодоляваме силите на смъртта във физическия живот, но ги преодоляваме чрез факта, че в нас винаги има това, което се вижда само от висшето познание, така че във физическата смърт, чрез това духовната душа в нас, именно във физическата смърт, това, което в своите отделни добавки, в своите отделни елементи, трябва да бъде преодоляно от момент на момент на живот, е преодоляно – напълно преодоляно, бих казал – във физическата смърт. Ние преодоляваме естествената смърт във всеки момент чрез нашия духовен живот, който няма нищо общо със смъртта. И когато човек придобие такова знание за преодоляването на смъртността чрез безсмъртието, тогава загадката на смъртта се представя и пред човешката душа точно в онази обновена форма, която си позволих да ви опиша тази вечер, скъпа публика.

И в това се крият причините, поради които антропософията трябва не само да говори за други неща, но и различно от обикновената наука. Тя трябва да извлича своите понятия и идеи, които в края на краищата са за духовните светове, от това, което имаме в обикновените си улове като понятия и идеи и което може да се приложи само към мъртвите, защото те идват от смъртта и умирането. И следователно само онези могат да влязат в този свят на мисълта, които носят волята в себе си да преминат от мъртви понятия към живи понятия; които носят волята в

себе си да оформят дейността на душата по такъв начин, че да схванат това, което трябва да се схване в живота, а не просто да схванат по удобен начин това, което може да се схване само в смъртта. Днес ние до голяма степен формираме нашата физиология, нашата антропология, като наблюдаваме човешките същества след смъртта и след това изграждаме живот от смъртта. Антропософията се опитва да съживи това в човешкото същество, което е обвързано със смъртта, и по този начин да издигне самия вътрешен душевен свят, като жива духовност, на по-високо ниво на познание.

Със сигурност не е нужно самият вие да ставате изследовател в тази област — позволих си да спомена това тук няколко пъти — за да проникнете в обосновката на антропософския свят. Тези, които стават изследователи, имат духовния свят директно пред себе си, както го описвам тук от години. След това те го описват от това, което възниква за тях, когато преведат видяното във формата на човешка мисъл. Но описвайки го, те се обръщат не само към собственото си виждане, но и към вътрешната човешка жизненост. И тъй като всяко човешко същество има този вътрешен живот, точно както има свой собствен процес на умиране, то може постепенно, дори и да не стане изследовател в областта на духовната наука и антропософията, да придобие разбиране за това, което изследователите носят от духовния свят. Публикуването на такива произведения като моята книга „Как да познаваме висшите светове“ показва как всеки може поне да започне собствено изследване на духовния свят. Но това също така показва, че подобни книги са написани предимно такива, каквито са, за да може всеки, така да се каже, да получи обосновката на духовния изследовател за това, което той всъщност прави. Но това, което се явява пред човечеството като идеи, като понятия, може да бъде схванато от здравия разум. Защото този здрав разум е това, което може да се издигне до живи мисли, така както може да остане с мъртви мисли. И това разбиране не е просто вяра, не е просто емоционално разбиране, а е разбиране, което произтича от свободната природа на човешкото същество, което просто свързва това, което е в него на световното съществуване, с това, което може да бъде провъзгласено чрез изследване от това световно съществуване.

Винаги трябва да се подчертава, че антропософията, така да се каже, е предадена на света, за да може да бъде изпитана от обикновеното, здраво човешко разбиране. Ако човек практикува това, позволи му да бъде изживяно по всеобхватен, а не едностранчив начин, тогава ще види как се отнася към антропософията по различен начин, отколкото често се вярва днес. Тогава можем да разгледаме понятия като тези на Хърбърт Спенсър, които остават само във физическия живот, както описах във въведението си. От друга страна, можем да разгледаме понятия като тези на Владимир Соловьов, които произтичат от пълнотата на човешкия живот. Ще видим в случая с Хърбърт Спенсър защо той трябва да се спре на физическия живот, защото всичко, което той изразява, идва от начин на мислене, който е свързан със силите

на умирането и смъртта. И ще видим в случая със Соловьев, че макар той да използва понятия, които са разпространени на Запад и които до голяма степен съдържат концептуалната форма, свързана с умирането и смъртта, но в случая със Соловьев ще видим как тези понятия остават външни за него, но как той измисля това, което всъщност иска да каже, от мистична тъмнина и мистична дълбочина и по този начин става едностранчив и от другата страна.

Ще видим как антропософията не просто взема мъртвото в западния свят и го използва като средство за изразяване, а как самата тя съживява мъртвото, как води от смъртното към безсмъртното, като събужда мъртвото към живот.

Струва ми се, уважаеми присъстващи, че Централна Европа, със специалните предпоставки за своето мислене, чувстване и воля – тези големи подемови, които се проявиха у Гьоте и у онези, които, така да се каже, могат да бъдат описани като принадлежащи към Гьотеанството – има задачата да избегне както едностранчивостта, като продължи в посоката на тези начинания, така и всъщност да издигне нашия научен концептуален свят, който ни привързва към земята и може да каже нещо истинско само за естествената смърт, до духовен живот, който има какво да каже за безсмъртието.

Мнозина ще възразят: тази наука, която описвате като антропософия, сякаш виси във въздуха; човек не стои на твърда основа от факти. Скъпи дами и господа! Днес се опитам да ви покажа как антропософията може да бъде правилно разбрана само ако се разглежда в контекста на целия процес на световна еволюция и мястото на човешките същества в този процес. Ако погледнем какво ни заобикаля тук, на земята, трябва да кажем за всичко: то се нуждае от основа, върху която да стои. Ако държим земен предмет във въздуха, той ще падне. Това, което ни заобикаля в непосредствената ни среда, се нуждае от основа; това, което ни заобикаля в непосредственото ни познание за живота между раждането и смъртта, фактите от външния сетивен свят и съчетаващия го интелект, се нуждае от такава основа, за да съществува духовно. В същия момент, когато погледнем от земния живот към живота на света, би било глупаво да кажем, че земята се нуждае от основа, върху която да почива, за да съществува в света.

В света на пространството вече сме свикнали с факта, че едното космическо тяло свободно поддържа равновесието на другото чрез силите, които разгръщат такава основа. Докато науката се издига от смъртното към безсмъртното, тя трябва да осъзнае, че трябва да поеме по същия път в духовно-душевната област, както това, което ни се изправя пред смъртното. За познанието тя се нуждае от основа. Това, което ни се изправя в света на безсмъртното в различните области, трябва да се самоподдържа. И докато не успеем да схванем този образ, няма да разберем как антропософската духовна наука се отнася към външната наука, която тя не отрича, а напълно признава. Но духовната наука не само трябва да изследва различни неща

от обикновената наука, тя трябва също така да изследва различно и да говори различно.

Това исках да представя на душата ви чрез днешното съзерцание, основано на същността на тази духовна наука, и това, което сега бих искал да обобща с няколко думи, като кажа: едно по-интимно съзерцание на позицията на антропософията и света ни води до един много специален поглед върху връзката между естествената смърт и духовния живот. Но можем да постигнем такова прозрение само ако изпълним това, което Антропософията ни призовава основно от по-дълбоката природа на самия свят, като казва: Човешко същество, ако искаш да разпознаеш това, което живее безсмъртно в духа, първо съживи собствения си свят на знание. Ако искаш да схванеш живота в духа, първо съживи знанието си в себе си. Разбери какво означава, когато се казва не в мъртви, а в живи понятия. Издигнете се от това, което като мъртва материя се нуждае от опора, към това, което като духовно се движи свободно в духовното, в духовните светове, което не е обвързано с това, което живее и тече в преходното, което живее само по себе си и което може да бъде схванато, може да бъде схванато от човека, когато представи пред душата си великите, значими антитези: естествената смърт сама по себе си, духовният живот, който той може да схване, когато се освободи от това, което е обвързано с преходното в земния живот!

6. Хармонизацията на изкуството, науката и религията чрез антропософията

Уважаеми участници! Днешната лекция няма друга претенция, освен да бъде просто въведение към разсъжденията, които ще обсъдя през следващите няколко дни, разсъждения относно връзката между антропософията и различните области на науката и живота.

Един от най-значимите факти от съвременния интелектуален живот несъмнено е съвместното съществуване, сътрудничеството и съвместното мислене на Гьоте и Шилер, особено в ранните дни на тяхното приятелство през последното десетилетие на осемнадесети век. И е изключително важно, че през това време, когато двама от най-великите гении на човечеството се сближават, един парещ интелектуален въпрос между тези личности е бил, така да се каже, обсъждан и разглеждан от всички страни. И Гьоте, и Шилер са били творци по душа. Но през въпросния период те са били дълбоко загрижени за връзката между изкуството и знанието, разкрита в научните наблюдения, от една страна, и, макар и малко по-неясно, за връзката между изкуството и религиозното чувство и възприятие у хората, от друга. И ако човек остави да осъзнае основната идея, която отеква във всички разсъждения на Гьоте и Шилер за взаимната връзка между знанието, изкуството и религията, тогава стигаме до извода: Преди всичко, за тези два умове, този въпрос беше един от следните: Как силите на знанието, изкуството и религията работят заедно в човешкото същество, за да го водят да живее и изразява своята пълна, хармонична човешка природа за себе си и за света?

Всеки, който се впусне в това оживено разглеждане на въпроса, несъмнено ще бъде силно впечатлен от това, което е излязло наяве при разглеждането на този въпрос от Шилер в неговите, за съжаление твърде малко оценени, „Писма за естетическото възпитание на човека“ и от това, което Гьоте е добавил към размислите на Шилер в своята „Приказка за зелената змия и красивата лилия“, която е заключението на „Разговори на немския народ“.

върху естетическото възпитание на човека“ и какво Гьоте добави към размислите на Шилер в своята „Приказка за зелената змия и красивата лилия“, която е заключението на „Разговори на немските емигранти“. И не вярвам, че човек може да навлезе по-задълбочено във въпроса, който бих искал да обсъдя малко днес, отколкото като първо съсредоточи вниманието си върху позицията на двама такива изключителни умове. Защото всичко е, така да се каже, характерно за факта, който споменах; моментът, в който Гьоте и Шилер изпитват най-дълбока нужда да се просветлят по този въпрос, е характерен; характерно е, че те използват приятелството и съвместния си живот, за да изяснят този въпрос, който им се е струвал толкова изключително важен по онова време; и в много други отношения

все още може да се подчертае значението на разбирането на въпроса по днешната тема от изследване на взаимодействието между Гьоте и Шилер.

От една страна, Шилер виждаше научното размишление, към което в известен смисъл го водеше това, в което трябваше да се превърне външната му позиция по това време, професорството му в Йена, а също и фактът, че искаше да се просветли относно философските основи на изкуството от Кантовата философия. Но всеки такъв въпрос приемаше характер, който водеше към общочовешкия, към по-всеобхватния въпрос: Каква е действителната същност на човека, какво допринася най-много за тази същност на човека в рамките на развитието на културата и ума? И така въпросът стана: Как човек постига възможността да поеме по пътя на своята съдба, от знанието, от науката, от художествения стремеж? Този въпрос стана парещ за Шилер. Той го постави в есето, което написа за естетическото образование на човешката раса. По това време Шилер често си казваше, че има нещо незадоволително в научното наблюдение, когато човек иска да се стреми към най-висшето, най-чисто развитие на човешкото същество. Шилер направи някои забележителни изявления в това отношение. Например, когато получава откъс от „Вилхелм Майстер“ на Гьоте и го прочита с изключителен интерес, той пише на Гьоте за чувствата си относно художественото отношение на Гьоте към това произведение, започвайки с изречението: „Художникът е, в края на краищата, единственият истински човек, а най-добрият философ е, в края на краищата, само карикатура до него.“

Какво е имал предвид Шилер с такова радикално твърдение? Той е имал предвид, че като се занимава с художествено творчество или се потапя в произведения на изкуството по признателен, артистичен начин, човек чувства пълната си човечност вътрешно активна и вътрешно жива и че това, което преживява в истинските произведения на изкуството, е нещо съвсем незадоволително в сравнение с това, което може да преживее в научното познание. Именно от такива чувства Шилер стига до своеобразното решение, което дава на този въпрос в своите „Писма за естетиката“. Той си казва нещо подобно: Когато ние, като човешки същества, сме най-тясно свързани с най-висшите неща тук на земята, когато сме отдадени на съзерцанието на света на идеите, което в края на краищата е целта на всяко научно начинание, тогава чувстваме необходимостта да бъдем логични; не смеем да се отклоняваме от законите на разума, който, така да се каже, завладява духа и душата ни и ни предписва пътищата. Ние не сме истински свободни вътрешно, когато се занимаваме с този вид познавателна дейност, и във вътрешната си свобода можем истински да изживеем своята човечност само.

В тази когнитивна дейност Шилер вижда, така да се каже, единия полюс на човешката дейност; той вижда другия полюс в това, че човек се предава на естествената необходимост на собственото си същество, на инстинктите, нагоните,

на способността си за желание, която в обикновения живот произтича от нисшия му организъм и нагоните му. Именно върху тези импулси човек действа, именно върху тях той първоначално основава живота си. Но човек се предава на естествената необходимост на собственото си същество, когато се предава на своите нагони и инстинкти; човек следва, така да се каже, своите нагони и инстинкти, както външната природа следва своите естествени условия; човек не е свободен. Между тези две състояния, предаване на необходимостта на разума и предаване на необходимостта на природата, Шилер търси онова „средно състояние“, в което човешкото същество може да се намери и което той нарича естетическо състояние, онова състояние, в което човекът се намира като художник или като артистичен наслаждаващ се. Как Шилер сега описва това средно състояние от своя опит с изкуството?

Той казва: Когато се наслаждаваме на произведение на изкуството като човешки същества, ние не чувстваме твърдата, строга рационална необходимост, която трябва да ни води в разбирането ни, но не чувстваме и простото желание, което живее в нашите импулси и инстинкти; защото когато се издигаме до свободното наслаждение на красивото, не бива да се зацикляме в това, което ни дават само нашите чувствени импулси. Бездуховните чувствени импулси никога не могат да се издигнат до истинското разбиране на произведението на изкуството. Но отдавайки се на артистичното, ние не живеем по абстрактен, духовно отдръпнат, безчувствен начин, както е при научното познание, когато то се издига до нивото на идеите; ние живеем, защото това, което изглежда чувствено, е и артистично, в това средно състояние на преданост към чувствено нещо, а живеем в преданост към чувствено нещо по такъв начин, че едновременно с това нашата собствена чувствена природа е оставена настрана, че не сме отдадени на неговата необходимост, че сме я одухотворили, одушевили. Спуснали сме се от твърдата необходимост на разума в чувствеността, която е подходяща и сродна за нас в артистичното; Откъснали сме се от твърдата необходимост на разума; но от друга страна, откъснали сме се и от потискащата необходимост на природата. В това междинно състояние ние сме наистина свободни човешки същества. Когато създаваме изкуство, например, ние не следваме методични правила като тези, които трябва да спазваме в науката; ние се предаваме на свободната игра на това, което управлява в собствената ни душа. Вътрешната свободна закономерност, която едновременно се обръща към нашата симпатия и антипатия, ни ръководи, докато създаваме изкуство. Ние сме в свободно състояние на духа.

Именно от този фон Шилер се осмелява да говори толкова радикално в тези естетически писма. В тази дейност, която се управлява от сетивата и въпреки това е духовна, толкова духовна, колкото необходимостта на разума, без да се поддава на тази необходимост на разума, и толкова чувствена, колкото може да бъде само животът в чувствеността, без да се губи в необходимостта на природата, погледът

на Шилер е привлечен от свободната игра на детето, което все още не познава необходимостта от знание, но и което все още не се е потопило толкова дълбоко в своята чувственост, както се отдава на свободната си игра, разгръщаща се от неговата симпатия и антипатия. В това настроение Шилер изковава радикалното изречение: Човекът е напълно човек само когато играе, и играе в истинския смисъл на думата само когато е напълно човек.

Това, което Шилер изрази тук, принадлежи към по-високо ниво на духовно развитие. Тук немският дух се опитваше, така да се каже, да се просветли за човечеството от изключително висока гледна точка. Немският дух се опитваше да схване цялата вътрешна същност на художественото, като се питаше: Какво може да бъде изкуството, за да изведе човека възможно най-високо в неговото развитие чрез художествената същност?

Шилер е бил изправен пред този въпрос. Той е бил не по-малко належащ и за Гьоте. Гьоте е следил с интерес всички мисли и идеи, които Шилер е развивал, така да се каже, чрез въпроса: Как човекът се освобождава чрез съдържанието на духовния си живот? Но Гьоте по природа не е могъл да свикне с по-абстрактните нишки на мисъл в естетическите писма на Шилер. За Гьоте, който е бил художник в съвсем различен, в по-широк смисъл от Шилер, въпросът не е бил толкова прост, колкото е бил за Шилер. Гьоте си е казал: Шилер вижда три сили, действащи в човека: необходимостта на разума, необходимостта на природата и между тях естетическото състояние; от тяхната взаимна връзка той иска да разпознае свободната човешка душа по духовен начин. Но не е толкова просто, си е казал Гьоте. Защото тази човешка душа е нещо безкрайно сложно; не можеш да я прозреш, като просто натрупаш три такива абстрактни сили, колкото и изобретателно да философстваш за това. Гьоте не е могъл просто да следва философията на Шилер. За него отговорът на същия въпрос е бил под формата на образ, онзи мощен образ с най-разнообразни подобрази, който срещаме в неговата „Приказка за зелената змия и красивата лилия“. Сега ще пропусна всички останали фигури, съдържащи се в тази приказка, и ще опиша действителната ситуация, как душата иска да постигне целите си, свободата си, преживяването на истинската си природа, по различни пътища.

Пътищата, които отделните герои – има около двадесет такива – поемат в приказката на Гьоте, са все пътища на душата, не замислени алегорично или символично, а по начина, по който Гьоте е трябвало да говори за тези пътища на душата. Всеки, който вижда алегии или символи в нещо подобно на тази „Приказка за зелената змия и красивата лилия“, все още не е проникнал в истинския, истински духовен живот, какъвто той преобладава например у Гьоте. Ако някой каже: В тези фигури виждам само алегорични или символични изображения на състояния на духа или други подобни, тогава той няма представа колко богати са били преживяванията на Гьоте по индивидуалните пътища на душата и как Гьоте не

е могъл да изрази това, което е искал да разкрие за пътищата на душата, по друг начин, освен в образи, които са двусмислени, но и обещаващи. Но бих искал само да посоча целевите фигури: всички различни личности в тази приказка в крайна сметка се движат към храма на четиримата царе, към храма на златния цар, сребърния цар, бронзовия цар и царя, който е съставен от тези три субстанции по неправилен начин. И виждаме как Гьоте иска да насочи целия сюжет към целта на определена връзка, възникваща със златния цар, сребърния цар и бронзовия цар, които в известен смисъл, въздействайки върху друг човек в приказката – върху красивата лилия – предават същността на света върху най-дълбокия човек; и докато тези три могъщи личности излъчват най-съкровенията същност на света върху човечеството, виждаме как четвъртият цар, който е хаотично смесен от субстанциите на останалите трима, се свива в себе си.

Ако се опитаме да изразим с донякъде абстрактни думи какво е почувствал Гьоте при тази среща между красивата лилия и четиримата царе, трябва да кажем: Той искаше да покаже как човешката душа, ако иска да стигне до истинска човечност, в крайна сметка трябва да достигне до определена връзка с това, което представлява златният цар: когнитивното, това, което води човека към мъдростта; как трябва да стигне до сребърния цар, който дава на човека това, което е красота, това, което е артистично; и как трябва да стигне до това, което е представено в медния цар, до доброто, до истинските благочестиви дела. Така за Гьоте човекът в крайна сметка достига до знанието, каквото то живее в науката, до красивото, каквото живее в изкуството, и до доброто, каквото то съществува в религиозното. Но по този начин Гьоте изобразява как поотделно всеки от тримата царе излъчва върху човека това тройно световно същество на мъдрост, красота и доброта, докато в същото време човекът достига до истинската си човечност, тъй като това, което преди го е влияело – смесеният цар, който е хаотично смесен от трите субстанции – се разпада и вече не съществува. Гьоте иска да покаже как истинската човечност може да бъде постигната само чрез много специфична връзка между мъдростта, красотата и добротата или – както би могло да се каже още – между науката, изкуството и религията, тъй като тези три откровения на света имат въздействие върху човека. Това, което Гьоте има предвид под това, не бива да се изразява в абстрактни изречения, защото то представлява, може да се каже, цялата сума на Гьотеовия опит по отношение на мъдростта или науката, на изкуството или красотата, на религията, както тя се проявява в добротата на човешките същества. Гьоте е трябвало да се опита да изобрази в отделни образи това, което Шилер е представил по-скоро в абстрактни, философски идеи. Само това е важно. Важно е, защото от цялата си епоха с характерния ѝ интелектуален живот, Гьоте – подобно на Шилер – е стигнал до въпроса: Как науката, изкуството и религията трябва да се впишат в човешкия живот? И не е намерил начин да изрази това по друг начин, освен по приказен начин в началото. Въпреки това може да се види, че за него това е бил парещ

въпрос, точно както е бил и за Шилер. Шилер е виждал в просто съзнаващия карикатура на истинския човек. Но откакто е стигнал до истинско, пробудено съзнание за човечеството, Гьоте всъщност винаги се е стремил да търси основите на художествената същност и художественото творчество и значението на това художествено творчество за човечеството в самата природа на света. И бих казал, че човек стига до изключително интензивни идеи и чувства в посочената област, когато проследи как Гьоте интензивно изучава философията на Спиноза с Хердер, как чете „Етика“ на Спиноза с Хердер, как иска да почерпи идеи от тази етика за това как божествената необходимост, в нейното съответствие със закона, управлява и се вплита в света. В известен смисъл, Бог в действието на света – това е, което Гьоте иска да съживи в себе си, изучавайки Спиноза. Но по същество той остава неудовлетворен. А как остава неудовлетворен, може да се види от изключително характерните изказвания към приятелите му в писмата, които пише до своите ваймарски приятели от италианското си пътуване. Там, в Италия, той чувства, че се намира в стихия, която изведнъж започва да го удовлетворява, когато се сблъсква с произведения на изкуството, които му дават представа за артистичната природа на гърците. В писмата, които той отговаря на Ваймар, четем думите: Сега, пред лицето на тези италиански произведения на изкуството, започвам да усещам гръцкото изкуство; Подозирам, че гърците, създавайки своите произведения на изкуството, са действали според същите закони, по които протича самата природа и по чиито следи съм. Гьоте вярваше, че разпознава: вечните, железни закони на природата, които е искал да усети от философията на Спиноза, но не е могъл да намери там, но които е усетил от собствените си изследвания на природата и които след това е успял да проследи в своето изкуство, за да усети науката и изкуството в единство. Той можеше да усети това единство само там, където вярваше, че гледа същността на гръцкото изкуство. Той вярваше, че гърците са стигнали до разбирането на същността на природната необходимост и че са издигнали това разбиране и същност в своите произведения на изкуството. Но по такъв начин, че в тези произведения на изкуството живее същото нещо – но в преобразена форма – което иначе живее само в природата. Чувствайки това, чувствайки необходимостта от художествено творчество в това, което сега си представяше като гръцко изкуство, Гьоте стигна до съкрушителните думи, които сега написа на своите приятели от Ваймар, застанали пред произведенията на изкуството, които тогава можеше да види: „Има необходимост, има Бог!“

Можем да видим пътя, който Гьоте е поел: той е търсил необходимостта, божественото съответствие със законите в природата на света, от философията на Спиноза, за да получи знание; той е стоял пред произведенията на изкуството, които е смятал за най-съвършени, и е усещал от тях това, към което се е стремил с всичките фибри на душата си. Именно в присъствието на тези произведения на изкуството той е преживявал това, което е чувствал като усещане за божественото.

Но от това виждаме също, че Гьоте не е могъл просто да разбира изкуството като незадължително допълнение към живота, а че се е стремил да разпознае как изкуството е дълбоко вкоренено в корените на света в неговите форми. И може би едно особено характерно изказване на Гьоте, което, бих искал да кажа, води много дълбоко към това, което Гьоте е преживял и почувствал в тази област. Веднъж той е възразил срещу говоренето за „идеята за истина“, „идеята за добро“, „идеята за красота“. Можете да прочетете за това в неговите „Изказвания в проза“. Той каза: Има само една идея и тя не живее в нищо друго освен във възприеманата всеобхватна духовност, като форма, в която може да се яви на човека. Той казва за тази идея, че тя може да се изрази като истина, като красота, като доброта. В известен смисъл Гьоте е искал да установи в корените на света, в природата на света, това, което е оформил художествено; той е искал това, което творецът създава, да има своя източник не само в свободния човешки произвол, но и едновременно с това, като свободен творец, човекът да стои в природата на света. И така, чрез въпроса за изкуството за него се е развил не само въпросът за истинската човечност, но и другият въпрос: Как същността на света надделява в човека, когато той е истински творец? Как законите на света продължават да действат в творческия, свободен артистичен човек?

Споменах това само защото показва как в случая с Гьоте и Шилер, пълната дълбочина на въпроса за хармонизацията на науката, изкуството и религията в природата на самия човек се проявява в духовния живот на съвременната епоха. Вярвам, че всеки, който се доближава до умовете на Гьоте и Шилер с отворен ум и сърдечна преданост, трябва да почувства този въпрос, въпроса за хармонизацията на науката, изкуството и религията. Защото тези двама изключителни гении на човечеството са смятали за един от най-важните въпроси в живота си да проумеят как световната същност е единна, каква връзка човекът придобива с тази световна същност, когато е когнитивно активен, когато е артистично активен и когато е религиозно активен. Сега бих искал да кажа, че най-дълбокото вдъхновение за правилен, изключително задълбочен подход към този въпрос може да бъде почерпено от Гьоте и Шилер. Но не може да се отрече, че ние, в епоха, която е толкова дълга след Гьоте и Шилер, също трябва свободно да се изправим пред това, което те повдигнаха като важен човешки въпрос. И така, именно от едно по-задълбочено, от едно наистина – мога да го кажа без да бъда нескромно – всеотдайно изучаване на Гьоте и Шилер, човешкият въпрос ми се яви като въпрос за свободата по времето, когато се заех да пиша своята „Философия на свободата“. Не можеше да ми се стори логично, че човек е истински свободно същество само живеейки в художественото. Това, което Шилер твърдеше, със сигурност е така: че при когнитивното наблюдение на света на рационалната необходимост човек трябва, така да се каже, да следва духовна принуда. Но е налице и нещо друго: когато човек следва тази рационална необходимост, когато се посвещава на научно

наблюдение в този смисъл, тогава той живее в това, което преживява от природата, от света като цяло, и дори ако това са идеите за законите на природата, в идеи. Човек живее с нея в образи и чувства, че не може наистина да проумее нищо в природата, освен ако не позволи на свободната вътрешна човешка дейност да надделее, и че дори ако необходимостта на природата ни принуждава, тя не може да ни принуди да действаме, а че трябва свободно да поемем дейността. Човек усеща образната природа на това, което природата и светът винаги са, и тогава, в познанието, човек усеща собствената си свободна човешка природа по един много специален начин. Това е, което исках да представя в моята „Философия на свободата“. Когато човек напредне към истинските импулси на моралното действие и когато тези импулси на моралното действие се превърнат в чисто мислене, тогава човекът отново живее, подтикнат към действие от образи. Ние усещаме образната природа в нашето познание и когато доведем морала си до същата образна природа, тогава се чувстваме свободни. Това е и това, което всъщност направи човека свободен в епохата, в която се появи науката в съвременния смисъл. Само животът в това, което всъщност не се потапя в природата и следователно има своите граници по отношение на природата, само животът в сферата на мисълта, в сферата на образите, освобождава човешкото същество от необходимостите, в които е поставено като природно същество, и само тогава научната дейност би могла да има възможност за пълна вътрешна свобода, когато наистина доведе хората до вътрешно образно преживяване. Човек не може да бъде несвободен пред образите. Човек може да бъде тласнат или подтикнат към действие от някаква друга сила, физическа, емоционална или интелектуална. Представете си дали можете да бъдете подтикнати да направите нещо само от образ - сравнете мисловните образи с езиковите образи - те са безсилни и импотентни. И така нашите образи са безсилни и импотентни в морален смисъл. Но ако започнем от просто образи, тогава ние сме свободни човешки същества в моралното действие. Следователно трябва да се каже, че човекът е истински свободно същество не само в естетическо състояние, но и когато издига морала си до такива висоти, че може да управлява, когато се посвещава на истински свободна познавателна дейност. Следователно, в постгьотеанската епоха става необходимо да се търси вътрешна хармонизация на знанието, изкуството и религията по нов начин. И антропософията, която не иска да бъде просто някакъв стар теоретичен, абстрактен светоглед, а която иска да бъде духовно съдържание, което има ефект върху цялото, върху цялостното човешко същество, защото произтича от цялостното, цялостно човешко същество, антропософията трябва преди всичко да се стреми да свърже това, което може да даде, със знанието, с художественото творчество и с религиозния опит. Бих искал да кажа, че това не води до някаква изкуственост на антропософския път, а по-скоро, че този антропософски път естествено води до него и като се стои на антропософска основа, човек може да бъде напълно в

хармония с конкретния начин на поставяне на въпроси в тази област, както той е възникнал с Шилер и Оете.

Уважаеми присъстващи, трябва да се спра на нещо, което наистина е един от елементите на антропософското изследване, но което бих искал да скицирам поне в няколко реда, за да покажа как антропософията стига до хармонизиране на знанието, изкуството и религията по един много естествен начин, а не чрез някакво измислено изобретение.

Ако човек иска да характеризира как протича антропософията, разбира се, винаги е необходимо да посочи как силите на познанието, които спят в душата и не са активни в обикновения живот на човека и в обикновената наука, трябва да се развиват чрез определени интимни душевни упражнения. И значението на такива душевни упражнения за човешкия живот също трябва да се говори по най-разнообразни начини. На този етап бих искал само да предложа, че тези душевни упражнения се състоят от медитация и концентрация, но по съвсем различен начин, отколкото някога са се практикували на Ориента. В такива медитации и концентрации, където култивирането на мислите се извършва по много специален начин, мислите стават по-живи и по-интензивни. Чрез специални упражнения човек започва да живее не само в сенчести мисли, както в обикновената наука, а в такива засилени мисли, така както иначе живее само във външния сетивен опит, където е отдаден на сетивните преживявания с очите и ушите си. Същността на медитацията е, че човек се отдава на живота на идеите по интензивен начин, както никога иначе не живее само в мислене. По този начин мислите оживяват. Човек усеща как постепенно се освобождава от физическите условия на мисленето и сякаш се учи да мисли свободно от тялото. Мисленето става, без да става патологично, вътрешно по-пълноценно, по-интензивно. Стига се до образи. Възниква това, което в моите писания наричам имагинативно познание. Чрез това се стига до първите значими резултати на антропософския мироглед.

Когато човек е укрепил мисленето си по този начин за известно време, така че то е станало по-интензивно и живо и вече не се нуждае от тялото за опора, тогава той вече не преживява мислите си като просто таблица от спомени, а по-скоро като общ преглед на действието на силите в нас, които са в нас, защото сме човешки същества на земята. В нашето съзерцание ние имаме пред себе си таблица, в която виждаме как нашият мисловен живот е станал интензивен и се е свързал с това, което действа в нас като сили на растеж, което самото действа в нас като сили на метаболизма. Учим се да разпознаваме, че освен физическото ни тяло, което вече е в пространството, има времево тяло, тяло от формиращи сили в нас, което прониква във физическото ни тяло и е в постоянно движение. Виждаме през това тяло от формиращи сили в една единствена таблица. И като се издигаме по този начин, за да опознаем първия свръхсетивен аспект на човешкото същество в това тяло от формиращи сили, ние опознаваме мислене, което е много по-живо от

обикновеното, абстрактно мислене, така че да изпитаме и всички онези реалности, където мислите за времето преливат в органичен растеж. Човек вижда в действието на едно духовно тяло, което ни е проникнало от нашето раждане. Като се издигаме до него, човек започва да гледа много ясно на онази епоха в нашето човешко развитие, която иначе винаги лежи извън нашето съзнание. В обикновения живот ние си спомняме по-ранното си детство до определен момент. Преди този момент, до раждането, има време, което е приблизително толкова тъмно за нас, колкото преживяванията на душата в състояние на сън.

Един вид състояние на сън се проявява пред нас, поглеждайки назад от точката, от която си спомняме, до раждането, в този период от нашия живот. Тази епоха от нашия земен живот започва да проблясва в своята същност преди въображаемото познание, преди това вглеждане в духовния свят. Бих искал да кажа, че наред с това, което се преживява като знание, в нас царува духовно тяло, тяло от формиращи сили. Наред с това човек получава великото, мощно, трогателно впечатление за това, което е царувало в нас, откакто сме влезли във физическия свят при раждането си. По това време силите, които оформят мозъка ни толкова пластично от мъдростта на света, така че той да може да се превърне в инструмент на мъдростта, са действали най-интензивно; формиращите сили на мозъка са оформили останалата част от организма. Като се издигнем до разбиране на тялото от формиращи сили, ние преживяваме това, което е царувало и е изтъкавало в най-ранните години на детството и как всичко, което някога е функционирало в човешкия живот, дори и да отслабва за други епохи, ще се появи отново по-късно. По този начин, това, което е ефективно в първите години на детството, е най-особено, най-интензивно ефективно при оформянето на човешкото същество през тези години; то е ефективно и по-късно, но само тихо, докато в първите години на детството е мощно, могъщо ефективно. И ние се учим да гледаме силите, които преобладават в първите години на детството, когато човешкото същество току-що е преодоляло ранното детство и все още особено се нуждае от грижите на външния свят; ние се учим да гледаме как той, излизайки от първото земно сънуване, формира физическия човешки организъм; ние се учим да гледаме нещо, което сега ни прави впечатление, че е артистично по-велико, по-възвишено от всичко, което можем да развием в света по отношение на изкуството. И като го гледаме, ние се учим да разпознаваме в какво всъщност се състои същността на художественото въображение и художественото удоволствие. Едва сега започваме да разбираме истинската връзка между по-късния човешки живот и по-ранния живот, да я разпознаваме в художественото творчество и художественото удоволствие. Когато погледнем директно към произведение на творчески гений, виждаме, че този гений е погълнал повече от този първи детски период в по-късен живот, отколкото който и да е нехудожествен човек. По същия начин, човек, който е особено добър в артистичното удоволствие, има повече от тези сили, излъчващи се

в живота му, отколкото абстрактен човек, глупак. Без да искаме да бъдем по някакъв начин изтънчени, ние се научаваме да прилагаме библейска поговорка по следния начин: Ако не се научиш да разпознаваш важността на първото детско състояние, не можеш да влезеш в сферата на артистичния опит. — То просто се излива в артистичния живот със своите специални органични сили. Ето защо изкуството се усеща като такъв ободряващ елемент в цялото човешко същество, защото изкуството съживява в нас това, което е било най-силният живот в началото на нашето земно съществуване.

И така, бих искал да кажа: първичните сили на художествената дейност у човека възникват съвсем естествено, когато ние в антропософията – чисто когнитивно – се издигаме до първото свръхсетивно, до тялото на формиращите сили на човешкото същество, до въображаемото познание. И ако след това искаме да се издигнем до следващото ниво на познание, ние наистина трябва да го развием по следния начин. Ние развиваме първия, въображаемия етап, като многократно поставяме определени идеи в центъра на нашето мислене в медитативно състояние на концентрация, като по този начин събуждаме мисловните си сили. Трябва обаче да развием и обратната дейност. Трябва да се научим да изтегляме от съзнанието си онези образи, към които първоначално сме насочили цялото си внимание, така че те да се фиксират в нашето съзнание до известна степен, а след това да създадем напълно празно съзнание. Това създаване на празно съзнание е втората важна стъпка по пътя към свръхсетивното познание.

Когато сме развили това празно съзнание до такава степен, че знаем, докато сме будни: сега нямаме нищо в съзнанието си, нито външни впечатления, нито вътрешни спомени, направили сме съзнанието напълно празно, тогава в това съзнание прониква един духовен свят, досега непознат за нас; по този начин ние се запознаваме с духовен свят, както се запознаваме с обикновения свят чрез външните си сетива и чрез обикновеното съзнание. Тогава навлиза вдъхновеното познание и с него вторият резултат от антропософското изследване. Сега можем да потиснем и цялото тяло на формиращите сили, всичко, което по-специално организира това, от което в крайна сметка можем да придобием художествен усет, можем да го потиснем и да създадем празно съзнание по отношение на тялото на формиращите сили. Но тогава имаме същността на нашата духовна душа пред душевния си поглед, каквато е била преди да слезем от духовно-душевен свят в земния свят чрез раждане или, да кажем, чрез зачеване с тази духовна душа от духовно-душевен свят, преди да приемем плът и кръв чрез родителите си. Сега се учим да разпознаваме вечността на човешката душа – от една страна, от страната на неродените.

Но ние също така се учим, когато насочваме чувствата и възприятията си към това, което възниква за нас като прозрение за духовното и вечно същество, да разпознаваме сега как тази човешка душа е живяла в чисто духовна и божествена

среда преди земното си съществуване, как, така да се каже, божествени сили са се излъчвали през нея в нейното съществуване, подобно на природни сили в земното съществуване. Точно както веществата и силите, които ние поглъщаме в земното си съществуване, пораждаат онези сили, които от своя страна живеят в нашия организъм, така и божествено-духовните лъчи на светлината живеят в нашето духовно-душевно съществуване, преди да проникнем в земния живот. Там ние сме пронизани от божествени сили, точно както сме пронизани от природни сили тук, във физическия земен живот.

Разбира се, можем да се спрем само до антропософската духовна наука; тогава стигаме до тялото на формиращите сили. Но можем също така да обърнем чувствата си, сърдечния си живот, към това, което ни дава знанието за това тяло на формиращите сили; тогава се сблъскваме с жизнеността на пълния човешки обхват на това, което ни прониква в първите години от нашето съществуване като сънлив, като спящ живот, но което действа във формирането на нашето физическо тяло. По същия начин можем да останем чисто когнитивно и научно в съзерцанието на духовната душа в нас, каквато е била проникната от божествени духовни сили преди нашето земно съществуване. Но можем да се обърнем към самото това същество и да насочим чувствата си към него; тогава се учим да разпознаваме какво е преживявала тази душа вътрешно по това време. Тя е изпитвала стремежа да прегърне земното съществуване с божествените духовни сили, които са я обграждали.

Причината, поради която душата се е потопила в земното тяло, е да се свърже с физическото чрез божественото духовно. Тази причина не е нищо друго освен онази, която живее в сенчестия послеобраз на земното съществуване в религиозното чувство и религиозното благочестие. Ако имаме религиозно благочестие, може да не се интересуваме от това каква е тази душеподобна природа, преди да се е спуснала в земния живот. Това са силите на чувството и възприятието, към които душата се е стремяла да изживее душевния живот в земното съществуване, тоест, когато се е стремяла към физическо въплъщение; но когато мислим за тези сили в оставащия образ на земята, те се проявяват в религиозния живот. Точно както изкуството е сияние на силите от първия детски живот в по-късния живот, така и религиозният живот е ехо от това, през което е преминала душата, преди да се спусне във физическия живот.

И така, откриваме, че ако спрем на нивото на знанието и се издигнем до идеята там, стига да пребиваваме в чисто земния живот, където трябва да използваме организма си за познание, откриваме само знание, редом с което стои изкуството, което може най-много да се разглежда естетически, и редом с което стои религията, която може да се разглежда теологично. Но с физическата наука не стигаме до жив преход към художествено чувство или религиозно преживяване. Когато се издигнем до антропософско познание, имаме изцяло истинско научно познание, но то се

издига до въображението. Въображението може да остане изцяло научно. Като остане такова, то не става художествено. Следователно, никой не трябва да се страхува, че създавайки изкуство, ще се върне към алегорията и символизма, ако е пропит с антропософия; това би направил, ако се спре само на идеи.

Но антропософията не е като другите науки по това, че се спира само на идеи; тя продължава да прониква, напипвайки си път от съзерцанието на съвкупността от формиращи сили до преживяването на законите на това, което за първи път ни е оформило в най-ранното ни детство и продължава да влияе на живота ни, и чрез което се чувстваме толкова стимулирани във въображението си. Това не означава нищо против елементарната природа на въображаемото творчество; но въображението може да бъде стимулирано, като се напредва по описания начин към епохи от живота, които иначе биха се изплъзнали на външното наблюдение. И като се придвижваме по-нататък към преживяването на душата преди нейното слизване в земното съществуване, човек стига до усещането за това, което живее тук, на земята, в послеобраза на религиозния живот и преживяване, когато живеем по такъв начин, че животът ни чрез това, което Бог е в нас, е едновременно нещо, пожелано от Бога, така че настроението да се върши това, което е пожелано от Бога, е ехото на това, което е било важно дело, пожелано от Бога, когато самият Бог все още е действал в душата като духовно дело, преди душата да слезе в земния живот. Ако разгледаме целия човешки живот с вечната природа на човешката душа, ще открием, че има естествен преход от науката към изкуството, към религията. Защото това, което се появява в знанието, се появява в изкуството и в религията, ако го проследим само до съответните човешки сфери. Бих искал да кажа, че Антропософията не може да не стимулира човека артистично, когато го обхване в способността му да чувства и емотира. И Антропософията не може да не позволи, когато обхване човека в неговия или нейния живот на воля, да му позволи да почувства ехо от това как по някакъв начин се е посветил на божествения създател на света в земното си съществуване и да прави това, което Бог желае. Тогава волята се стимулира към религиозно преживяване.

Уважаеми присъстващи! В древните мистерии това, което по-късно се раздели на три заради обогатяването на човечеството, произлиза от едно единство. В древните мистерии, в школите на мъдростта от сивата древност, които едва ли са познати на външната история, но които антропософията опознава, науката е била толкова пропита с дух, че по отношение на човешката душа този пропит с дух стремеж е бил и красота. Това, което човек е разпознавал, е включвал в материята; е правил своята мъдрост творческа и артистична. И чувствайки наученото в своята жизнерадост като управляващ света божествен мъдрец, ученикът на школата на мистериите е предлагал своя акт на поклонение на божественото, така да се каже, пресъздавайки свещеното изкуство в култ. Науката, изкуството и религията са били едно. Човекът не е можел да остане в това единство. В името на човешкото

богатство е трябвало да възникне тройното разделение на изкуство, наука и религия: на научна сигурност, художествен вкус и религиозна вяра.

Днес обаче отново стигнахме до точка, в която вътрешното хармонизиране на науката, изкуството и религията се е превърнало във въпрос за най-изявените умове. Виждали сме това у Гьоте и Шилер. Днес отново трябва да се стремим да обединим това, което ни е дошло във външна диференциация. Антропософията не иска да допринася за хаотичното смесване на религията, науката и изкуството, след като те исторически са се диференцирали – и това има своето оправдание; по този начин тя би станала жертва на четвъртия цар в приказката на Гьоте. Тя се стреми да развие мъдростта, дара на златния цар, красотата, дара на сребърния цар, добродетелта и религията, дара на медния цар, в идеално разделение; тогава те могат да излъчват заедно в човешкото същество. Когато човекът насочи вниманието си към цялото човешко същество, тогава това, което живее в него като цялост на живота и което е особено изразено в първите години на детството, става източник на храна, а също и на оплождането на изкуството. Но това, което душата е преживяла, преди да слезе на земята, става източник на оплождане на религиозния живот.

Без никакво хаотично смесване на тези три области, антропософията в частност може да доведе хората по напълно естествен начин към науката, изкуството и религията, към истината, красотата и добротата, като позволи на всяка от тях да съществува в собствената си природа, но все пак ѝ позволи да въздейства върху хората по такъв начин, че в човешкия опит това, което се намира като истина, може да срещне красивото, художественото – и да му отговори като пряко свързано, като друг израз на природата на света – и от своя страна да срещне доброто, религиозното, и също да му отговори като друг израз на природата на света. Гьоте, макар че все още не е застанал на позицията на антропософията, е чувствал това много силно. „Който притежава наука и изкуство, има и религия; който не притежава нито едното, нека има религия!“ – така е казал Гьоте; и така, по същество, антропософската духовна наука трябва да говори отново днес, в световното битие, образувайки три взаимосвързани организирани връзки: религия, изкуство и наука. И човек намира истинската си човечност само като позволи на същността на всяко от тези световни откровения да проникне в душата му, като същевременно запази пълната си индивидуалност. Но в него те се намират взаимно в пълна вътрешна хармонизация, когато той чрез нея се превръща в цялостен човек. И в тази хармонизация на науката, изкуството и религията, човек може да намери своята пълна човечност, своето развитие, достойно за човек, през всички нива на съществуване на неговото същество.

7. Антропософията в нейния научен характер

Уважаеми присъстващи! С научния си характер, антропософията не се справя добре с нашите съвременници. Учените установяват, че тази антропософия няма характера на това, което те наричат наука; и от своя страна, хората на вярата, тези, които от религиозна гледна точка се застъпват за начин хората да намерят пътища към духовния свят, критикуват именно този научен характер на антропософията. Учените са свикнали да приемат това, което е достъпно за сетивно наблюдение, това, което може да се изследва чрез експеримент, да го приемат, да го комбинират рационално и след това да се издигат до определени закони, които са в основата на природните явления, възприемаеми от сетивата.

Всеки, който се е запознал с изследванията в тази област с онази научна съвестност и сериозна вътрешна дисциплина, които са в основата на нашата по-нова наука, често е възприемал мнението, че точното, реалното, научното е възможно само когато се основава на външното сетивно възприятие и на това, което интелектът може да проумее с преценките, които прави за сетивното възприятие, и със заключенията, които прави от тях. Този вид изследване има известна сигурност, бих казал дори известна основа в това, което не може да се отрече в неговото съществуване, защото то се доказва в това съществуване независимо от човека и му се обявява извън това съществуване. Човек може, както е при много физиологично или дори психологически настроени личности от съвременното, да вярва, че това, което сетивата възприемат директно, това, което е съдържанието на човешкото възприятие, е обусловено от особеностите на сетивата и по този начин има известен субективен характер. Но те са сигурни, че дори ако това, което се възприема директно, има субективен характер, за външното наблюдение все пак стои нещо обективно за човека, което се представя пред това наблюдение и осигурява солидна основа за изследване. Следователно, такива личности, които са, така да се каже, обучени в точното изследване на външните природни явления, се чувстват несигурни в момента, в който тази област на външните сетивни явления е изоставена и те се издигат към други области. Те вярват, че вътрешната сигурност, гарантирана от наблюдението и експеримента и от ума, който е свързан с тях, престава в момента, в който човек напусне почвата на този сетивен свят. Това е източникът на съждения като това на Дю Боа-Реймон в класическата му реч „За границите на познанието за природата“, че науката свършва там, където започва свръхсетивното. Всеки, който подхожда към антропософията с тази нагласа, естествено ще трябва да отрече нейния научен характер и по същество само този психологически фон се бунтува в най-широките кръгове днес, когато се споменава за научния характер на антропософията.

От друга страна, има хора на вярата. Те често не оспорват, че Антропософията представя това, което има да каже за свръхсетивните светове, под формата на идеи

и понятия, а също и под формата на връзки между идеи и понятия, които са изцяло научни по своя характер или поне се стремят да подражават на научния характер. Но те оспорват легитимността на Антропософията именно защото тя се стреми към този научен характер. Защото казват: Всичко, което може да се разкрие на човека от свръхсетивните светове, трябва да му се разкрие в най-интимните преживявания на душата му; човек трябва преди всичко да се стреми към това, което чувства от свръхсетивното с чувство и склонност на волята, и това свръхсетивно трябва да носи определен тайнствен характер. Именно когато човек стои пред мистерията с душата си, пламенно и религиозно настроена, пред това, което не се поддава на прозрачната идея, на ясната концепция, човек може да развие в себе си онази извисеност, онази безкористна преданост, която е необходима на човешкото същество по отношение на свръхсетивния свят.

И затова именно такива личности са на мнение, че антропософията, тъй като иска да внесе свръхсетивното в разбираемия елемент на човешкото съзнание, по този начин изкривява религиозното чувство на човека, неговата благочестива преданост. Това, което се отнася до религиозното, трябва – както се казва – да носи ирационален характер. Дори се казва, че религията трябва да има един вид парадоксален характер, че не трябва да се ограничава до това, което научно се нарича разбираемо.

Антропософията сега се сблъсква с тези две гледни точки. Напълно разбираемо е, че в сравнение с обичайните школи на мисълта на нашето време, всички от които могат да бъдат категоризирани горе-долу в една от двете описани категории, научният характер на антропософията е неразбираем и труден за разбиране. Защото антропософията се стреми да стигне до свръхсетивното по научен начин, по пътища, различни от обичайно разпознаването в науката, и се стреми да следва този път към свръхсетивното със смелост - докато не се достигне целта, където този свръхсетивен фин свят се поддава на човешките идеи по същия начин, както външната природа се поддава на човешките идеи за естествената наука, и за антропософията става трудно да оправдае научния си характер пред лицето на често твърдата тенденция на духовните течения на нашето време. Сега, за да характеризираме този научен характер в днешния дебат от определени гледни точки, ще е необходимо да се обърнем към методологията на антропософията от определена гледна точка.

Тази антропософия се чувства най-удобно в своята отправна точка, когато може напълно да застане там, където ни е довело времето на научно мислене и научни изследвания. Дилетантството и лаицизмът по отношение на естествените науки може би ще бъдат засегнати с ентузиазъм от антропософията; но те няма да могат да намерят най-дълбокото вътрешно удовлетворение в това, защото антропософията ще им се стори, че работи твърде много в смисъл на научно мислене. Но трябва да се каже, че антропософията започва там, където свършва

днешната призната наука. Днешната призната наука започва от външно даденото, издига се от това дадено до идеите, наречени природни закони на това дадено. Ако тогава живеем в рамките на тези идеи, така да се каже, свързвайки идеите, които сме придобили от природата, с нашия душевен живот, тогава имаме вътрешен поглед върху природата и този вътрешен поглед ни удовлетворява, защото можем ясно да наблюдаваме прехода от една идея към друга, защото вътрешно, така да се каже, в цялото поле на нашите естествени идеи, ние имаме ясно пред себе си това, което ни се представя външно в детайлите на сетивното наблюдение и експеримент. И когато тази естествена наука е стигнала до това преживяване на естествените идеи, тогава тя се чувства в своя край. Антропософията обаче се стреми да започне именно от тази точка. Тя разглежда това, което е влязло в душата като естествени идеи, и разглежда състоянието на ума на човека, който е съединил тези естествени идеи с душата си. Тя разглежда начина, по който човекът е приложил собствената си дейност, е привел душата и духа си в действие, докато е изследвал природата, как е стигнал до своите идеи за природата; тя разглежда дейността, която човекът е извършил по време на изследването, и след това се стреми да развие тази дейност по-нататък. В известен смисъл тя се стреми да постави началото с вътрешно душевно развитие, използвайки това, до което е стигнала естествената наука, като своя цел. Това сега сякаш води изцяло към субективното.

Да, чрез по-нататъшно развитие на придобитите идеи, чрез търсене на вътрешен душевен живот като продължение на приложеното по отношение на външната природа, човек вярва, че може да достигне до чисто субективното, до чисто личното, за което могат да се правят само твърдения от субективен характер. Сега, скъпи читатели, за първите стъпки в тази посока, това несъмнено е така. Но всеки, който проследи подробностите на тези вътрешни душевни упражнения за по-нататъшно развитие на човешките душевни способности в моите трудове „Как да познаваме висшите светове“, „Окултна наука: Очерк“ и т.н., ще открие, че този субективен подход е само преходен етап и че в крайна сметка, отвъд субективното, човек стига до обективно, обективно, което наистина се преживява вътрешно субективно – подобно на идеите на природата – но което в своята сигурност, в своята валидност е толкова независимо от човешката субективност, колкото са, в края на краищата, и математико-геометричните съждения, които се изработват субективно, макар и само формално. Тези съждения обаче са независими от човешката субективност по своя истинностен характер, въпреки че са изработвани субективно. Само по пътя, извървян от антропософското изследване, човек не навлиза в чисто формална област, както в математиката, а в област, в която се създава човешко духовно съдържание, свързано с реалностите. Когато в математиката чертаем триъгълник и изследваме неговите закони, това първоначално е само вътрешно субективно преживяване и след това трябва да го

приложим външно към нещо, което може да се възприеме чрез сетивата, за да можем да говорим за обективност. Антропософският метод води до определени прозрения, точно както в математиката, но същевременно те водят до прозрения, които имат своето значение и валидност в истински духовно съществуващия свят. Това става ясно, когато се опишат – от определена гледна точка, мога да направя това днес – методите, които антропософският изследовател прилага към собствения си вътрешен душевен живот, за да навлезе в свръхсетивния свят. Казвам: от определена гледна точка мога да предприема това, защото този антропософски път на изследване е много сложен, той трябва да включва много подробности от вътрешната душевна практика и по отношение на тези подробности трябва да ви насоча към споменатите книги.

Но сега, по отношение на днешната тема, която би трябвало да се занимава с научния характер на антропософията, бих искал да започна от един вид историческа перспектива, защото оттам може би най-ясно ще се вижда научният характер на това, което в момента се опитва да включи антропософията в човешката цивилизация. Когато днес говорим за методите, чрез които антропософията се стреми да проникне в свръхсетивните светове, много от нашите съвременници се сещат за методи, които са подобни на тях или които може би дори смятат за същите като антропософията.

Само през последните няколко седмици ми се наложи да говоря за антропософски методи в най-различни градове и отново и отново чувах съждението: Европа не е подходяща да насочва хората към древния азиатски култ към йога, към древната система на йога, където човек трябва да подготви душата чрез вътрешни душевни упражнения, за да види нещо различно от това, което е способна да види без тези упражнения в обикновения живот и в обикновената наука. Но хората, които съдят по този начин, не осъзнават, че има радикална разлика между това, което аз описвам като антропософски методи, и това, което е присъствало - макар и да се връща към далечна сива древност - в източните школи на мъдростта и източните духовни течения като душевни упражнения за достигане до друг свят по начина на тези духовни течения, различен от този, който представя обикновеният живот. Ако посочим какво са искали да дадат тези школи на мисълта на човека, веднага забелязваме, че древният духовен и душевен характер на човека на Изток е бил доста различен от този на днешните европейци.

Ако сме непредубедени, трябва да приемем сериозно идеята, че търсим прогресия в човешкото развитие от една метаморфоза на душевния живот към друга. Всеки, който вярва, че човешката душа е била по същество една и съща във всички културни периоди или най-много различна в някои примитивни, диви племена, прави огромна грешка. Всеки, който е способен да се потопи в начина, по който например древните Веди или други древни документи от по-ранни времена са се стремили да предадат мъдрост на света, ще открие, че този начин на предаване на

мъдрост се е основавал на много различна възприемчивост у човешкото същество, на много различно състояние на духа и може би само антропософските изследвания са в състояние да предоставят информация за това как човешкото същество се е променило в това отношение в хода на своето развитие. Ако се потопим в идеите, които са приели поетични форми във Ведите например, ще открием, че има огромна разлика между начина, по който Ведите са били абсорбирани в душевния живот, и начина, по който днес чувстваме, че те са подходящи за нашето душевно състояние. Днес чувстваме нуждата да имаме строго дефинирани, рязко очертани идеи, идеи, които имат разпознаваем логичен характер, които са прозрачни, които не се обръщат директно към чувствата, а само косвено. Това са само изолирани черти на характера, които мога да посоча. Но всеки, който сравни мъдростта, предадена на човечеството във Ведите, например, с това, което днес наричаме стремеж към наука и мъдрост, ще открие огромна разлика. Каква е причината за тази разлика?

Това, което днес обикновено се нарича психология, не е много способно да проникне във вътрешните механизми на човешката душа, която е толкова подвижна и носи толкова много индивидуални, характерни, съществени черти. Ето защо днес откриваме малко, което действително да наподобява мъдростта, предадена ни във Ведите. Но известна яснота може да се постигне, ако не сравняваме съдържанието на Ведите с нашите рязко очертани, интелектуализирани понятия, а по-скоро ако вземем предвид следния факт.

Представяме си човешка душа, която е в процес на преход от състояние на сън към състояние на будност. Представяме си, че е пропита със съдържанието на сън. Това съдържание на съня може да приеме чудни и красиви форми, може да разкрие вътрешна драма, може да има живописен характер, носещ изцяло поетично настроение. Разбира се, това съдържание на съня не може да се сравни директно с чудната мъдрост на Ведите. Но има нещо в него, когато Платон усеща поетичното преживяване на тайните на света от човешката душа като нещо подобно на сън. Ако проследим душата, докато тя излиза от състоянието на сън и има тези образи на съня пред себе си по време на прехода към будно състояние, ние проследяваме нейния път по-нататък: образите на съня постепенно парализират, човекът завладява физическата си природа, особено волевата си природа; защото само когато е завладял пълната си волева природа, всичко подобно на сън изчезва. Тогава той е способен да използва сетивата си чрез телесността си; тогава той осъзнава връзката си с физическия свят около себе си, тогава е способен да схване разликата между света на сънищата и света на реалността.

Тогава какво всъщност е същественото в този преход от състоянието на сън към будно състояние? Можем да наблюдаваме как, така да се каже, сънят избледнява все повече и повече, когато се появят дневните възприятия; дневните възприятия разсейват съноподобното. Но никой не може да се съмнява, че това е реално

преживяване на душата, на което се отдаваме в сънищата си, и че онази част от нас, която по-късно завладява физическото ни тяло, живее в тези образи на сънищата. Образите на сънищата му се изплъзват, като се потапят във физичността. С по-изтънчена психология от тази, с която разполагат нашите съвременници, човек може да проследи това, за което намерявам тук, много подробно. Тогава ще разбере как душата всъщност излиза от състояние, което засега ще оставим неопределено, чрез състоянието на съня, как е в състояние на сън, в което не е съвсем притежател на тялото си. В същия момент, в който има тялото си, тя вече не сънува. Когато антропософските изследвания се приложат към тези факти, се очертава следното. Антропософските изследвания, както трябва да се разбират днес и както отчитат съвременната цивилизация, първоначално целят да развият човешкия мисловен живот, така че мислите да станат по-силни и по-интензивни, отколкото са в обикновената наука и обикновения живот. Това укрепване на мислите се постига чрез медитация и концентрация. Човек се посвещава на определено съдържание на мисълта, прилагайки към него цялата сила на душата си. По този начин душата се укрепва по същия начин, както мускулът се укрепва, когато се използва в работа. Целият умствен живот се променя. Човек постепенно усеща, че вече не живее в абстрактни, бледи мисли, които могат да бъдат стимулирани само от външния свят, а че живее в самите мисли, като в елемент, който е толкова жив, колкото иначе само преживяването на външния сетивен свят; и като развива все повече и повече силата на мисълта, човек най-накрая се освобождава от физическата си организация в мисленето си. Човек развива вътрешна душевна дейност, която до известна степен се осъществява извън тялото. Едва сега започвате да осъзнавате какво означава да имате вътрешна душевна дейност. Отначало, чрез тези упражнения, те се осъществяват в простото мислене. Но мисленето е независимо от всяка телесност; човек може да го доведе до такова мислене, независимо от всяка телесност. Но след това, когато човек го доведе до такава вътрешна живост в мисленето, човек може да различи това, което се случва в буден живот, от това, което е налице за човека от заспиването до събуждането в състояние на сън. Защото сега знаем чрез пряко наблюдение, че когато човек е буден и мисли, той трябва да използва тялото за дейността на своето мислене. За будното, обикновено мислене тялото е основата. Мисленето, което е свойствено за нас в обикновеното съзнание, не може, така да се каже, да се осветли до такава степен, че да стане истински съзнателно чрез собствената си сила; тялото трябва да бъде негов помощник. Мисълта трябва да се мисли в тялото, така че мисленето, което използваме в науката и в обикновения си живот днес, е просто мислене с помощта на тялото. В това отношение, антропософските изследвания в частност правят хората по-материалистични, отколкото биха били иначе по отношение на обикновеното мислене. Но вие се научавате да разпознавате и нещо друго, а именно вътрешното състояние на ума, в което се намирате, когато се отдадете на мислене без тяло, което е

възникнало чрез медитация и концентрация, когато имате мисловно преживяване в душата, освободена от тялото, и сега можете да сравните това, което преживявате, с това какво е състоянието на съня. Сега човек се научава да разпознава, че по отношение на тялото си човек е също толкова независим по време на засиления независим живот на мисълта, колкото е независим и в съня; само че в съня, в независимата душа, напуснала тялото, преобладава най-слабото, което може само с помощта на тялото да се просветли вътрешно по такъв начин, че да дойде в съзнание. Следователно мисленето остава несъзнателно по време на сън; ние се спускаме в безсъзнание по време на сън. Влизаме в много подобно състояние на свобода от тялото след медитация и концентрация. Но сега мисленето е станало толкова силно, че не настъпва безсъзнание, а по-скоро пълнота на съзнанието, така че човек живее в състояние, коренно различно от състоянието на съня, а именно в душевен живот, независим от тялото. Сега човек опознава характера на човешкия сън. Сега човек знае, че човешката душа напуска тялото, когато заспи, но че в сегашното състояние на човешкото развитие тя има само онези мисли, които могат да бъдат вътрешно осветени с помощта на тялото до степен на осъзнатост; и като съзнателно се е издигнал до такова състояние на душата, което е свободно от тялото и е изпълнено със съдържание, сега човек се научава да сравнява това състояние с това, в което са били авторите на Ведите.

Тези автори на Ведите не са могли да използват начина на мислене, който имаме в днешната ни цивилизация, и ние сме върнати към състояние на ума от по-стари етапи на човешкото развитие, когато човекът просто не е чувствал за свое естествено състояние да предава тайните на света чрез тялото в рязко очертани мисли, а е можел, чрез определен инстинкт, да екстернализира мислите си, дори ако те са се развивали извън тялото. Ние гледаме назад към условия, не такива, каквито ги имаме днес, а към съноподобни, скучни, но все пак към условия, в които хората са развили най-важното нещо, което са развили в душевния си живот, а именно погледа към света, извън тялото си. Човек получава представа как е протичало развитието на човечеството по отношение на състоянието на душата от по-стари времена до наши дни. Може да се каже, че последните останки от по-ранно състояние са били все още налице до средата на Средновековието, дори до зората на новото време. Едва в епохата на Галилей и Коперник, които учат хората да виждат света в ясни, математически моделирани термини, тази епоха напредва към преживяване на душата в мисленето чрез тялото; докато до тази епоха все още се забелязва как последните остатъци от душевно състояние, свободно от тялото, присъстват във форма на познание, свободно от тялото, и колкото по-назад човек се връща в по-стари времена, толкова повече открива такова познание, свободно от тялото. Това може да се изрази само в душевни образувания, подобни на сънищата. В известен смисъл хората преминават от състояние, свободно от тялото, към

състояние, в което използват тялото и развиват това, което съответства на тяхното прозрение за духовния свят.

Трябва да погледнем назад към такива времена, ако искаме да разберем какво ни се съобщава в по-старата литература за мъдростта на света. Не бива да критикуваме тази мъдрост на света директно с нашите концептуални светове; тогава я разрушаваме и не можем да я разпознаем в нейната истина. Но ако можем да се пренесем обратно в тези по-стари времена и до това, чрез което тези по-стари хора са искали да надхвърлят обичайното си възприятие, тогава много ще ни стане разбираемо. За тези хора не е била нашата наука ежедневна, а по-скоро това, което са виждали в своите образи, в инстинктивното си въображение. Те не е трябвало първо да постигнат това чрез специални упражнения. За тях задачата за по-нататъшно развитие е трябвало да се състои в нещо различно от това за нас. Ако сега се допуснем до това осъзнаване с това, което ни е предадено, и особено погледнем йога упражненията на Ориента, трябва да кажем: Всички тези йога упражнения са целяли постигането на начин на познание, който надхвърля тялото в състояние, свободно от тялото, начин на познание, който използва тялото като инструмент.

Това може да звучи странно, но все пак за безпристрастен наблюдател точно така се представя! Целта на по-старото човечество е била именно да постигне нещо, което ни е дадено в ежедневието. Те не са имали остро очертаното мислене, което ние прилагаме с такъв триумф в науката; те са се стремели да го постигнат чрез своите упражнения. Да, дори ако се занимавате със систематично добре изпълняваните йога дихателни упражнения, където личностите, посветени на тях, не изпълняват дихателния процес по обичайния начин, а по ненормален, но все пак закономерен начин, виждаме, че те са били предназначени да ви позволят да схванете човешкото тяло с това, което сте били в състояние на ума без тяло. Някой би могъл да каже: Това, което ни е дадено като дар, е това, към което тези хора са се стремели чрез своите йога упражнения; виждаме навсякъде как те се стремят да мислят по такъв начин, че тялото да стане инструмент на мисълта. Така, за всеки, който напълно разбира фактите, древните йога упражнения, които са запазени до днес, имат ефекта да ги накарат да видят: Тези хора са се стремели към състояние на ума, което е, така да се каже, отчасти вродено и отчасти придобито чрез възпитанието ни от детството.

Разбира се, сега може да възникне въпросът: Но такъв ученик по йога, чрез своите йога упражнения, е изследвал тайните на света за собственото си възприятие, установил се е в прекрасни светове; но когато човек чуе това, което те описват като откровения, които е чул, скоро схваща идеята: това, което е преживял, наистина е много различно от това, към което можем да се стремим днес с нашите абстрактни, разсеяни мисли. Но ето един важен психологически факт, който трябва да се вземе предвид. Това, което може да предложи на човека най-висшето в определена

връзка в отношението му към света, произтича именно от практиката, от стремежа, от вътрешната работа, а не от завършеното състояние. Учениците по йога е трябвало да се преборят с вътрешни душевни завоевания, за да видят това, което ни е дадено като завършен продукт, и само по време на тази борба и чрез тази борба ние се настройваме към по-дълбоките тайни на света. Ако постигнатото е вродено или придобито, то се приема за даденост и се представя като самоочевидно в околната среда; човек вече не живее в тайните на света, а просто вижда през света според своята организация в околната среда. Следователно, за нас, които сме на хоризонта, до който първо е трябвало да достигнат учениците по йога, съзерцанието на по-дълбоките тайни на света, които са съзерцавали учениците по йога, е престанало. И днес ние чувстваме необходимостта да продължим практиката, да я продължим на различно ниво, да поемем оттам, откъдето са спрели учениците по йога.

Началото на йога обучението е подобно на сън, инстинктивно картинно; но именно към това, което днес чувстваме като действителния дух на науката, се е стремил да се насочи ученикът по йога. Днес, тъй като духът на науката е естествено състояние на цивилизацията, ние трябва да започнем от това състояние в нашата душевна конституция и да го развием по-нататък. Следователно можем да кажем: ученикът по йога се е развил до нашия начин на мислене, ние трябва да се развиваме по-нататък от нашия начин на мислене. Ученикът по йога е проектирал всички свои упражнения, за да включи мисленето в душевната си дейност. Днес, когато описвам упражнения, които трябва да се практикуват с цел постигане на висше знание, казвам, че тези упражнения трябва да бъдат насочени към укрепване на мисленето, към неговото издигане – не само до несъзнателното въображение, което принадлежи на древността, а до съзнателното освобождаване от тялото. Трябва отново да се освободим от физическото, докато ученикът по йога се е стремил да влезе в него; така че в известен смисъл вървим в обратната посока.

Но след това трябва да опиша този път по-нататък, как тези упражнения трябва да се стремят да развият жизненост на душата, каквато иначе имаме в преживяването на външните сетивни възприятия. В нашите сетивни възприятия ние сме до известна степен независими от нашата физичност. Сетивата са интегрирани в нашата физичност. Ние обаче ставаме относително независими от нашите сетивни възприятия; само в нашето мислене ние напълно възприемаме това, което ни се разкрива от външния свят. Едва когато се развиваме по-нататък от това мислене, към което ученикът по йога първоначално се е стремил, сега става важно да потиснем самото мислене на определен етап и да постигнем състояние, подобно на сетивното възприятие, което не се слива с мисълта, а което, така да се каже, оставя мисълта зад себе си във физическото тяло. Същността на нашите упражнения, предприети с цел антропософско изследване, е следната: да преодолеем мисленето на свой ред, да се издигнем до състояние, което дава на човека преживяване, така

да се каже, във втора личност, но по такъв начин, че тази втора личност сега да има интензивното, засиленото, образното мислене, а обикновената личност със здрав разум, със здравословно мислене, обвързано с физическото тяло, да остане отзад, напълно осъзната.

Следователно, всеки, който в днешния свят се стреми да получи пряк опит от свръхсетивното познание, трябва да се стреми да постигне това двойно разделение на своята личност. Антропософията не бива да се бърка с никакъв вид патологично състояние. При халюцинациите и виденията личността се губи в халюцинациите и в света на виденията; в антропософските изследвания личността остава и обикновеното, обвързано с тялото мислене продължава да живее. Тези личности, които навлизат във висшите светове, живеят в тях със своето развитие, метаморфозирани мислене. По този начин антропософският изследовател винаги е в състояние да проследи със своята обикновена личност това, което вижда във висшите светове, и да го направи по строго критичен начин.

Уважаеми участници, това е именно същественият момент. В хода на нашето развитие ние се обучихме да можем да преценяваме научно по свой собствен начин; обучихме се да развиваме този научен метод чрез наблюдение на природата и чрез експериментиране. Ние познаваме състоянието на ума, в което човек се намира, когато методите се развиват в смисъла, в който точно се наричат днес.

Тази подготовка сега е абсолютна предпоставка за антропософския път на изследване; и това, което е в човешката личност по силата на тази подготовка, научният характер на състоянието на духа, в никакъв случай не е изоставен. Тази научна личност стои там, критикува, контролира - и дори разказва - от своите научни понятия това, което другият аспект на личността, този, който е навлязъл в свръхсетивния свят, вижда. Но тогава трябва да кажем: от една страна е външното сетивно възприятие; естествената наука се обръща към него, тя търси законите на природата, тя се стреми да преживее вътрешно в естествените идеи, които имат законите на природата за свое съдържание, това, което се явява външно на сетивата. Антропософският изследовател се намира в състоянието на душата, което произтича от това. Като формираме идеите за природата в природата, ние сме научно удовлетворени от характера, който носи този свят на идеи. Това научно убеждение е вътрешно преживяване! Не външният свят, природата, ни казва какво е научно, а нашата собствена методология. Когато чрез обикновеното си мислене придаваме на тези идеи съдържание от сетивното възприятие, ние им придаваме свръхсетивно съдържание с по-висшия поглед на нашето засилено мислене. Няма друго съдържание на мисълта, друга логика, друг научен метод, който да преобладава в обикновеното естествознание и който да преобладава в това, което се вижда свръхсетивно от антропософския изследовател и се предава на научната душевна диспозиция за описание.

Това е вътрешната връзка. Йога обучението е търсило духа на науката като своя крайна цел. Ние сме я обучавали в епохата на Галилей и Коперник във външния свят на природата, ние я водим по-нататък към съзнателно вътрешно виждане, но не го отричаме. Ние изследваме това, което се вижда във висш смисъл в свръхсетивния свят, точно по същия начин, чрез същите идеи, както изследваме това, което може да се схване чрез очите, ушите и другите сетива във външния експеримент. В своето развитие човечеството се е стремяло към наука. Това, в което се е превърнала науката, се е превърнало в човешко състояние на душата. Това състояние на душата се култивира чрез издигане в свръхсетивния свят чрез антропософията.

Но развиването на мислите е само една част от това, към което се стреми антропософското образование. В предишната лекция на тема „Хармонизация на науката, изкуството и религията“ вече посочих, че чрез укрепване на мислите ни чрез медитация и концентрация, ние стигаме до интуитивно възприятие на душата и духа на човешкото същество, каквито са били в духовен и душевен свят преди раждането или зачеването. Човек може да се издигне до вечната част на човешката душа в нейното пренатално съществуване, като развие мислите, които присъстват в обикновената наука. Но ако антропософското изследване трябва да бъде пълноценно, към това развитие на мисълта трябва да се добавят и упражнения на волята. Отново, не мога да опиша подробно какво трябва да се предприеме като упражнения на волята за целите на антропософското изследване; трябва да се позова на вече споменатите книги, но отново мога да кажа нещо принципно. За да тренираме волята, е преди всичко необходимо да я издигнем, доколкото тя се простира до мисленето, на по-високо ниво, отколкото е в обикновения живот. Добро упражнение за това е това, което наричам „обратно въображение“, например, когато вечер си спомняме за ежедневието си, за предпочитане в образи, така че да се развие различна сила от тази, която се съдържа в мислите. Когато преглеждаме ежедневието си назад по такъв начин, позволявайки му да премине пред въображението ни с големи подробности, например, когато слиза по стълбище, бихме си го представили по такъв начин, че да започнем от най-долното стъпало и да се изкачим до върха; не губим целия си ден в това, но може да се направи за кратко време, ако се практикува правилно; ако свикнем да мислим за хода на обикновените събития, тогава трябва да напругаме волята си, за да си представяме събитията по различен начин, отколкото обикновено се случват. По този начин можем също така да усетим мелодия назад или да си представим драма назад. По този начин развиваме волята с по-голяма сила, отколкото е обичайно. Сега можем да си помогнем в такива упражнения, като правим други волеви упражнения. В обикновения живот ние преминаваме – ако вземем предвид по-дълги периоди от време, можем да посочим – от метаморфоза към метаморфоза; но обстоятелствата са тези, на които се подчиняваме и които след това правят други от

нас. Но ако вземете собственото си развитие в свои ръце, например, ако се опитате да се откажете от лоши навици, ако се опитате да се отучите от нещо, което може да отнеме години, и направите този стремеж характеристика на вашата природа, като го приемете във волята си, човек се опитва да вземе развитието си в свои ръце според строго очертана цел. По този начин волята се укрепва и човек постига нещо по отношение на свръхсетивното виждане в различна посока от посоката на мисълта. Искам да изразя това чрез сравнение.

Вземете човешкото око. Тъй като е прозрачно и не влага собствената си материалност в действие, ние сме способни да виждаме през окото. В момента, в който то влага собствената си материалност в действие чрез заболяване на очите, ние вече не можем да виждаме. Окото трябва да бъде безкористно интегрирано в човешкия организъм, ако трябва да служи на целта да вижда. Сега не искам да твърдя, че човешкият организъм е болен в обикновения живот; но за свръхсетивното зрение то е също толкова неподходящо, колкото е неподходящо едно острогледо око за обикновеното зрение. Чрез упражненията на волята нашият организъм става, така да се каже, духовно прозрачен. Обикновено тялото е духовно непрозрачно; ние го носим със себе си, живеем с волята си в неговата материалност. Чрез упражненията на волята то става прозрачно душевно и духовно; то става, така да се каже, сетивен орган. Чрез него се учим да виждаме духовно и душевно, както виждаме физически през прозрачното око. Когато гледаме през тялото си, което е станало прозрачно, ние стоим – сякаш през нашето физическо, сетивно око във физически външен свят – в духовен свят. Преминали сме от въображение към вдъхновение и към действителното преживяване на това да бъдем в духовен и душевен свят. Учим се да бъдем в духовния и душевен свят с душата си по същия начин, както сме във физическия свят с нашата организация. Оказва се, че сега преживяваме нещо по образ, което иначе бихме преживели в смъртта: в смъртта тялото се отделя, докато душата и духът продължават да живеят. Че това е истина, е изразена в образа за тази свободна от тяло воля, тоест за положението в духовния свят, по същия начин, както това, което се отнася за нашата сетивна среда, се изразява само чрез мисъл. Така стигаме до другата страна на човешкото безсмъртие; към това да си нероден, добавяме, че си безсмъртен. Антропософският изследовател по този начин се издига до истинска визия за безсмъртието.

Но когато човек стигне до това виждане, той се научава да оценява и други душевни състояния от обикновения живот по правилния начин в една по-изтънчена психология. Това, което присъства в будно състояние като факти от живота на душата, може да бъде разпознато чрез засилено мислене. Ето защо дадох примера за душата, която се събужда през света на сънищата в будно състояние и го свързах със засилването на засиленото мислене. Но когато сега правим упражнения на волята, като по този начин навлизаме в духовния свят и също така можем да

придобием образ на душата си след смъртта, когато сме напуснали тялото, тогава ние също опознаваме момента на заспиване по-точно за нашия обикновен живот. Отначало ние преживяваме заспиването по такъв начин, че рязко дефинираните идеи, които проникват в душата ни по време на будни часове, постепенно стават все по-тъмни. Но сега знаем, че когато преминем през портата на съня, нашето съзнание не е убито, а само парализирано; и като преживяваме това, ние сега също живеем в засилена воля, сега можем да разгледаме и състоянията, в които се намира душата, когато навлиза в духовния свят след заспиване. Там ние преживяваме как душата все повече се потапя в едно цялостно усещане за света, а когато заспиваме, това, което се улавя по един много специален начин, е това, което е противоположно на образния характер на сънуването. Когато се събудим, душата е по-склонна да изрази в съновидни образи това, което е преживяла по време на сън; когато заспиваме обаче, ние също навлизаме в един вид сън, който приглушава дневните ни възприятия, но се движим към общо преживяване на величината на света. Когато се събуждаме, мислите е по-вероятно да се уловят под формата на образи, докато когато заспиваме, чувствата и особено преданата воля е по-вероятно да се уловят. Накратко, човек сега се учи да разпознава, да разпознава психологически прехода на душата, както го преживява, когато заспи, от преживяването на собственото си аз към това да бъде отдадена на света в чувство и воля.

Човек се научава да разпознава какво парализира мислите, какво ги приглушава, но от друга страна и какво позволява на другите душевни сили да се слоят със света, което, когато се преживява в един вид състояние на съзнание, докато е буден – а това може да се преживее – представлява състоянието, в което се намира благочестивата душа, онази благочестива душа, която не иска вътрешното си душевно състояние да бъде облечено в мисли и идеи, която иска именно идеите и мислите да бъдат потиснати, за да придаде чувство и емоция на цялостта, на величието на света, на божественото, което прониква в света. Накратко, чрез антропософските изследвания човек опознава както състоянието, в което човешкото същество се стреми към мислите, така и състоянието, в което се стреми далеч от мислите, и се научава да вижда и двете състояния на по-високо ниво. Човек се научава да разпознава, че човешкото същество живее по такъв начин, че първо се измества извън вселената, за да използва тялото си, а след това се връща към вселената, когато отново напуска тялото си. Състоянията, които след това се поемат от съзнанието, са състоянията на ежедневно познание и ежедневно благочестие; но тези състояния се издигат на по-високо ниво в свръхсетивното съзерцание, което се постига чрез антропософско обучение.

Следователно може да се каже, че научният характер на душата не се отнема от навлизането в свръхсетивните светове чрез антропософско обучение, защото това, което човек е придобил като научно убеждение, като състояние на ума, което го

съпътства, се пренася нагоре, когато се опитва да проумее какво вижда споменатата втора личност в свръхсетивния свят. От друга страна обаче, това, на което душата безкористно иска да се подчини, в което иска да се потопи, е вплетено в идеите. Това изобщо не губи своето величие, изобщо не губи характера на своята святост, като бива извадено от мистерията и доведено до интимно вътрешно виждане, чрез което ни кара да гледаме към нея с преданост, с благоговение. Начинът, по който антропософията внася мистерията в душата, където тя може да бъде схваната, не отнема нейния свещен характер. И така, антропософията се стреми да поддържа научен подход към познанието, не само по отношение на обектите на обикновения опит, но и да поддържа научен подход към познанието на свръхсетивното. Точно както нищо не се отнема от природата, когато я познаваме по правилния начин, чрез преданост към нейната красота и към нейните величествени особености, така нищо не се отнема и от свръхсетивното, когато то се свежда до прекия човешки опит в истинската му форма, а не в абстрактна форма.

По този начин човек не може да се убеди в научния характер на антропософията чрез повърхностно определение или чрез повърхностни логически дискусии за критериите за научност, а по-скоро като се вживее в хода на антропософското изследване. Човекът, който размишлява върху това, трябва да се убеди, че тук има истинска научност и такава, която със сигурност не пречи на свръхсетивното да приеме отново религиозен характер. И така, бихме искали да кажем:

Антропософията има смелостта да действа с научна точност, с научна нагласа и научен метод, където основата на външната чувственост вече не съществува. Всеки, който възразява, казвайки, че там изобщо няма основа, е като някой, който би казал следното: Точно както камъкът е привлечен от земята и пада, докато може да се спре върху нея, когато живеем на земята, така и всички неща на земята са привлечени от нея и в крайна сметка трябва да се спрат на земната повърхност. Това е вярно, докато се движим в орбитата на планетата [Земя]. Но в момента, в който се издигнем от условията на нашата земя до тези в нашата планетарна система, ние си имаме работа с нещо различно; Там планетите се поддържат взаимно и не се нуждаят от никаква специална основа като основа. Всеки, който иска да каже, че трябва да има специална световна основа, за да не потънат планетите в дълбините, би казал нещо глупаво. Така е и тук. Ако приложим същата точност на външната наука към антропософската област на изследване, ще открием, че двете взаимно се подкрепят. Цялостността на свръхсетивната наука, цялостността на антропософията, произтича от взаимната подкрепа на отделните истини.

По този начин, Антропософията има смелостта да развие науката от сетивното към свръхсетивното и гарантира, че научният ѝ характер не се губи. Но тя не е толкова плаха, че да вярва, че мистерията непременно трябва да надделее над това, което е свръхсетивният свят, за да може човекът да запази благочестието си. Не!

Антропософията има смелостта да твърди, че величието на нещо не само има своето величие за човека, защото му е непознато, но то доказва своето величие дори когато е познато; и чрез познаването на религиозното съдържание, религията не бива да се смята за омаловажена.

Така антропософията се стреми да се оправдае пред двете обвинения, които характеризирах в началото на днешното размишление. Защото тя се стреми да проникне в свръхсетивния свят с пълно уважение към науката, а също така се стреми да развие смелостта да спусне свръхсетивното в човешкото сърце. И това свръхсетивно е достатъчно велико, за да изпълни човешкото сърце по такъв начин, че това сърце все още да може да се развива в истинска преданост, дори когато тайната бъде разкрита!

8. Антропософията като начин на живот

Уважаеми участници!

Когато се говори за връзката между антропософията и човешкия живот, трябва да се посочва отново и отново как, от една страна, тази школа на мисълта достига до своите резултати и как, от друга страна, тези резултати могат да бъдат усвоени от човешкото същество. Антропософията обаче достига до своите резултати едва когато антропософският изследовател първо е преминал през интимни вътрешни душевни упражнения, душевни упражнения, които му позволяват да се движи със своите душевни сили независимо от условията на физическото тяло, така че да може наистина да влезе в онова състояние, което трябва да се опише като „преживяване на душата извън човешкото тяло“. Но когато след такива подготовки от страна на антропософския изследовател съдържанието на висшите светове е било зърнато до една или друга степен и резултатите са налични, тогава всяко човешко същество, дори най-простият човешки ум, може да схване тези резултати със здрав разум и също така да ги усвои. И днес бих искал да говоря за това, в което Антропософията може да се превърне за индивида чрез това присвояване на смисъла на живота, който индивидът може да придобие за себе си чрез присвояването на антропософски прозрения с помощта на здравия разум.

Това, което самият антропософски изследовател е постигнал, прониквайки в свръхсетивните светове, не е нужно да споменавам от моя страна. Защото онези, които току-що са започнали да вървят по пътя, водещ към тези светове, не се нуждаят от допълнително убеждаване в това, което получават от съзерцанието им. Но ние трябва да отидем малко по-далеч от това размишление върху пътя към свръхсетивните светове, ако искаме да разберем какво всъщност печели човек, който приема резултатите със здрав разум.

Съществуват по същество три етапа на вътрешно душевно търсене, чрез които антропософският изследовател достига целите си, и днес само накратко ще спомена това, което вече беше обсъдено в предишните лекции, които изнесох тук през последните няколко дни. Първият етап от тези душевни упражнения се състои в укрепване на силата на мисленето чрез определена практика, правейки я по-интензивна, отколкото е в обикновения живот и в обикновената наука. Чрез това укрепване на силата на мисленето, човешкото същество достига до това, което аз наричам въображаемо мислене, въображаемо въображение. Човек отива отвъд бледността, абстрактността на обикновените мисли; стига до мисли, които се трансформират в образи, но в които човек е също толкова живо потопен [с душата], колкото иначе е потопен в преживяването на външно сетивно възприятие. Чрез такива упражнения човек постига определена вътрешна мобилност на мисълта и чрез всичко това мисленето му се освобождава от физическата телесност на човешкото същество, с която иначе обикновеното мислене е изцяло обвързано.

Когато духовният изследовател е завършил тези упражнения до степента, необходима за неговото специфично разположение, той стига до обзор на миналия си живот от раждането му като в цялостна таблица.

Но този общ преглед е изцяло активна вътрешна дейност; той не е просто припомняне. Този общ преглед е припомняне на онова, което е действало и се е укрепвало в нашия организъм от нашето раждане. Мислите са станали по-интензивни и по-образни; по този начин те едновременно са се превърнали в нещо различно от обикновените абстрактни мисли, които носим в душата си. Свързали сме се с мисли, които наистина са сили, и същите сили, които мозъкът ни, когато сме още много малко дете, оформя, прониква и овластява, докато не станем напълно зряло човешко същество. Така ние за първи път преживяваме силите на живота в това овластено мислене. Чрез това ние виждаме себе си във вътрешното си ставане тук като земно човешко същество от нашето раждане.

След като успеете да си представите вътрешния образ на земния си живот в това всеобхватно въображение, можете да преминете към втория етап от упражненията за антропософско изследване, който ви отвежда до това, което аз наричам вдъхновено познание. Човек трябва абсолютно да пренебрегне това, което тези изрази традиционно носят със себе си; не трябва да мисли за нищо суеверно или подобно, когато прави това, а само за това, което аз самият характеризирам тук. Този втори етап на свръхсетивното познание не се постига чрез засилване на мисленето, а чрез третиране на вече засиленото мислене по такъв начин, че човек премахва от съзнанието онези идеи, които присъстват в съзнанието чрез засиленото мислене, и по този начин придобива това, което може да се нарече празно съзнание. Ако сте способни да се озовете в това празно съзнание в състоянието си на ума, което сега не позволява нищо да влезе от външния сетивен свят или от спомените, които обикновено са във вас, тогава това е именно чрез първо засилване на мисленето ви и след това до възприемане на реален духовен свят, както в сегашното ни обкръжение, така и по-специално до възприемане на духовния свят, към който човешката душа е принадлежала във вечната си същност, преди да слезе от духовния свят чрез раждане или зачеване, за да приеме физическо тяло тук. В празното съзнание човек достига до реално виждане на това, което не присъства в обикновеното съзнание и което следователно може да се нарече обект на вдъхновено осъзнаване, защото то се влива в нашата душа от първоначално непознати светове, което по този начин е истински вдъхновено от това, което ни е толкова достъпно от свръхсетивните светове.

След като сме опознали безсмъртието на човешката душа по този начин, можем да опознаем и другата страна на това човешко безсмъртие, като продължим упражненията от мисловните към волевите упражнения. Отново би се казало: от една страна, вечността на човешката душа се изразява като нероденост, а от друга

страна, в отвъдното на смъртта, като безсмъртие. Но по-нататъшното продължение към третия етап на свръхсетивното познание произтича от волевите упражнения. Човек тренира волята по такъв начин, че тя да се укрепи. Вече споменах, че това се постига чрез отделяне на самата воля от нишката на външните събития, например, като погледне назад в края на деня към хода на ежедневието си, като усети мелодията назад, като си представи драма назад [връщане от последната сцена на последния акт към първата сцена на първия акт] и така нататък, по този начин в обратна посока на външния ход. Ако човек се опита да контролира и развива волята по този начин, както си поставя за цел да прави индивидуално по начина, който съм описал в книгите си „Окултна наука: Очерк на езотеричната наука“ или „Как да познаваме висшите светове“, и ако успее по този начин да откъсне волята от обичайния ѝ ход и физически условия, тогава човек, като духовен изследовател, навлиза в реален духовен свят. Човек получава картината на смъртта, на душата, напускаща физическото тяло, когато човек преминава през портата на смъртта; човек получава когнитивната картина на вечната част на човешката душа след смъртта.

[Скъпа публика], това са три етапа, през които човек се изкачва в свръхсетивния свят. Това, което той има да каже за тези свръхсетивни светове, след като премине през тези етапи на познание, може да бъде проследено с обикновения човешки ум, стига човек да е достатъчно безпристрастен. Обаче, разбира се, този човешки ум сега трябва, бих казал, да заеме известна различна позиция, тъй като трябва да стане донякъде гъвкав, ако иска да следва това, което казва антропософията. Така например, този здрав разум трябва да се държи по различен начин в зависимост от това дали следва това, което духовният изследовател има да каже от въображаемо знание, или това, което има да каже от вдъхновено знание, или от третото ниво на знание, което споменах и което наричам интуитивно знание. В действителност, някой, който следва резултатите от духовната наука само чрез здравия си разум, се чувства принуден да гледа различно на това, което се получава чрез въображение, различно на това, което се получава чрез вдъхновение, различно на това, което се получава чрез интуиция.

Ако опознаем свръхсетивния свят на човешкото съществуване чрез въображение, ние чрез вдъхновение узнаваме през какво е преминал човекът преди раждането или зачеването. Разширявайки вдъхновението до интуицията, ние узнаваме през какво преминава човешката душа след смъртта. Но след като сте опознали тези два свята, това, което човек опознава във физическия свят като свръхсетивен и това, което опознава като свръхсетивен свят преди раждането и след смъртта, тогава вие също така имате общ преглед на връзката между тези два свята и сега опознавате нещо още по-висше. Това, което се представя пред интуитивното познание, е нещо още по-висше, по отношение както на сетивния, така и на свръхсетивния свят.

Човек стига до осъзнаването на повтарящи се земни животи, които със сигурност

някога са имали начало и ще имат край; но за междинното положение на човешката душа е така, че човекът веднъж преминава през живот между раждането и смъртта и след това съществуване в свръхсетивен свят между смъртта и новото раждане и че това се повтаря от отделните човешки същества на най-разнообразни нива. Чрез този троен път, с обикновения човешки ум, който преследва това, което е извлечено от свръхсетивния свят, това, което може да бъде постигнато от антропософията като цел на живота, се развива именно в това преследване.

Уважаеми участници, антропософията не дава тривиални правила за живота, не дава тривиално утешение за тази или онази житейска ситуация или подобни, а посочва какво постига човек, борейки се да го разбере. И в това, през което човек преминава, за да стигне до това разбиране чрез собствената си вътрешна работа, се крие това, което човек може да изработи за себе си като цел в живота, която произтича от антропософията. Антропософията не налага специфично съдържание на човека, а по-скоро посочва вътрешна работа и може да обещае само тази вътрешна работа, че е способна да даде на човека цел в живота, вътрешна опора и вътрешна сигурност чрез тази работа.

Нека направим първата стъпка: човек се опитва да използва здравия си разум, за да проправи път през всичко, което духовният изследовател има да каже от въображаемото знание, например за силите, които организират човешкото същество като организъм и действат в него. Всеки, който се опита да размисли върху откритието на духовния изследовател, ще открие, че в процеса на преработка на материала, самото му мислене става по-вътрешно мощно и вътрешно активно, отколкото е в обикновения живот и в обикновената наука. Обикновеният живот и обикновената наука също не се нуждаят от тази вътрешна дейност и точно това възпира много хора от антропософията, особено в наше време. Днес хората са свикнали пасивно да приемат всичко, което външният свят им представя; те всъщност искат да получават всичко, което идва при тях, дори под формата на знание, само пасивно, за да му се наслаждават, така да се каже. Но антропософията, по самата си природа, трябва да отправи различно изискване към човешкото същество. Човек не може просто пасивно да се отдаде на мисленето и въображението си, за да разбере; Той трябва, по силата на вътрешната си природа, да направи мислите си по-силни, като се стреми да събере мисловната сила, която царува в него, да я задвижи и в движеща се мисъл да следва това, което вижда духовният изследовател. Но в резултат на това някои хора се чувстват отблъснати от антропософията в нейно присъствие. Те не искат да развият тази вътрешна сила в душата си; искат всичко да им бъде дадено, докато те могат да останат пасивни. Но именно като изисква този вид разбиране, антропософията развива в човешката душа това, което води до известна независимост на личността.

Това, [скъпа публика], е може би едно от първите житейски преживявания, които човек има, когато иска да опознае света чрез антропософията. Неговата личност

става вътрешно по-самостоятелна, тя е сякаш вътрешно кондензирана в такова мислене - което той трябва да практикува - и по този начин му се дава възможност да се държи различно в живота към много неща, отколкото често се случва днес. [Уважаеми присъстващи], човек трябва само да погледне малко безпристрастно живота, за да види колко пасивно са отдадени на живота днес хората, и особено на духовния живот. Ако отидете днес на партийно събрание, например, можете да преживеете всякакви интересни психологически явления. Можете да видите как публиката не противопоставя на говорещия някаква вътрешна независимост, а по-скоро попива това, което ѝ се представя, сякаш чрез внушение. Ключовите думи не биха имали такава сила, фразите не биха играли такава роля, ако хората можеха да се изправят срещу това, което им се предлага по този начин, с по-голяма вътрешна независимост. И ето точно това, което човек може да получи от антропософията: собствената преценка да се укрепи, да се съгсти, пълната личност да се изправи срещу това, което идва от външния свят. Това е постижение за живота на първо място.

Но това, което получаваме от това мислене, с което търсим въображаемо познание, отива много по-дълбоко в съдбите на човешкия живот. Ако следваме със здрав разум какво казва духовният изследовател за вътрешната организираща сила на човека, когато говори за това, което човек мисли и какво е повече от мислене, какво е сбор от вътрешни живи сили - тогава трябва да адаптираме това мислене към вътрешната работа, която самият духовен изследовател развива. Ако иска да донесе на хората своите собствени идеи и мисли, които са негово средство за изразяване, от дълбините на душата си, той трябва да говори с мисли, различни от тези, заимствани от външния свят на сетивата. Това стимулира човешкото същество да разгърне своите активни жизнени сили; [чрез съзерцание на духовния изследовател, човешкото същество] се обръща към неговите жизнени сили, към неговата жизненост. Това кара човешкото същество да сведе мисленето си надолу в живота си, да внесе живот в него, така че в мисленето му да влезе определена [свежест, вътрешна] увереност и сила. Мисленето претърпява пълна трансформация, то става по-силно вътрешно чрез изучаването на антропософията. Ако човек продължава това дълго време, това ободряване на мисленето става очевидно в това, което постига за организма си.

[Скъпи възлюбени участници], има голяма разлика в начина - това е само един пример, който характеризира какво човек получава от подобно изучаване на антропософията - като например лекарства, които са абсолютно правилни лекарства за определени заболявания, действащи върху една или друга човешка индивидуалност. Човек може да намери лекарства за тези или онези заболявания чрез най-добрите медицински методи и пак ще види, че тази или онази организация остава скучна пред лицето на напълно правилното лекарство. Но като се обръща към по-дълбоките сили на своята организация, като проникателно следва

това, което духовният изследовател има да каже, той призовава лечебни сили в своя организъм. Защото това, което наскоро нарекох тяло от формиращи сили, което можем да видим в голяма картина на определен етап от висшето познание, съдържа лечебни сили. Не е необходимо това засилено мислене да действа като лечебна сила от самото начало; то може да го направи, но наистина ще го направи само в най-редките случаи. Всеки, който е събудил мисленето си чрез вътрешната свежест на мисловната си сила, обаче, си позволява да бъде повлиян от лечебните средства по по-благоприятен начин, отколкото някой, който не е събудил мисловната си сила по този начин. По този начин можем да постигнем възможността да бъдем възприемчиви към определени лечебни сили, към които иначе бихме били нечувствителни. Могат да се приведат още много примери за това как подобно разбиране за човека, което е било засилено и освежено по описания начин, влияе пряко върху човешкия организъм. Трябва да кажем безрезервно: именно това, което се постига по отношение на въображаемото познание, не само прави човека по-силен по отношение на мисленето му, отколкото би бил иначе, но същевременно го ободрява по отношение на физическото му същество.

Всеки, който е подходил към антропософията по този начин, скоро ще забележи, че мисленето се превръща в нещо, което, подобно на проникващ в него поток, изпълва тялото му все повече и повече, така че те усещат нещо да навлиза в крайниците им; те стават по-умели, всъщност просто по отношение на физическите задачи, които изпълняват. Хората ще открият как, като действително правят това, което описам, стават много по-умели в обикновените житейски задачи, каквато и да е професията им. Антропософската работа предлага изключително много за нашия практически живот; в това отношение тя вече осигурява цел в живота.

[Уважаеми присъстващи], ако погледнем към втория етап, който се достига във вдъхновеното познание, мисленето се чувства отново стимулирано по различен начин, когато размишляваме върху това, което духовният изследовател във вдъхновеното познание от свръхсетивния свят е получил за природата на този свръхсетивен свят, независимо дали той е в основата на природата, която ни заобикаля, или дали е свръхсетивният свят, в който самите ние се намираме преди раждането или след смъртта. Тогава мисленето се чувства толкова стимулирано [по различен начин], че в човека се събуждат определени чувства, чувства, които се освежават и стават силни. Тези чувства не стават толкова свежи и толкова силни под никакво друго влияние, освен чрез мисловното преследване на това, което е било изследвано чрез вдъхновение. Преди всичко ще видите, че [като тренирате ума си по този начин] сте способни да проникнете в природата със съвсем различно чувство, отколкото сте могли преди. Бих искал да кажа: Докато преди, когато гледахте растение например, виждахте с очите си зелените му листа, цветните му венчелистчета и до известна степен това, което цветето отразява от слънцето, след

това прониквате, така да се каже, в тайните на самото растение. Усещате, така да се каже, слънчевата светлина, погълната от растението, пулсираща в него. Човек постепенно се отъждествява с това как растението расте от зародиша, как листът се превръща в лист, как то изтласква цвета; душевният живот на човека върви ръка за ръка с вътрешното формиране на самото растение и по този начин с всеки отделен [естествен процес]. Това е нещо като потапяне в природата, като развиване на елементарно чувство за природата. Особеността на антропософската наука, която се има предвид тук, е, че тя не създава несвързан със света мистицизъм, а доближава хората до реалността, дава им чувство за природата, чрез което те могат постепенно да задълбочат разбирането си за красотата и величието на природата, така че да могат отново да сраснат с нея и в крайна сметка да се почувстват едно цяло с нея.

Не казвам, [скъпи присъстващи], че всички тези неща не могат да присъстват до известна степен чрез определени изначални, елементарни човешки предразположения. Но това, което казвам, е, че дори за онези, които чрез вродените си способности притежават такива качества във висока степен, те все още могат да бъдат увеличени чрез преследване на резултатите от антропософското вдъхновение. Независимо дали човек има малко или много чувство за природата, той все пак може да увеличи това, което има по този начин. И още нещо се случва чрез интелектуалното търсене на вдъхновено знание: човек се научава да съчувства на своите близки по различен начин. Ако чрез умственото преживяване на въображението човек придобие собствена независима личност, тогава чрез преживяването на вдъхновението той навлиза във вътрешния живот на природата, но също така, до известна степен, във вътрешния живот на другите хора – отново нещо, което трябва да се има предвид особено в настоящето.

Нека да разгледаме как хората днес често се подминават, без да се разбират, или нека видим колко малко хора днес могат наистина да слушат другите. Да можеш да слушаш другите е част от разбирането на хората. Колко често виждаме днес, че когато някой говори, ако другият човек има само по-висок глас от другия, той прекъсва и казва това, което иска да каже, това, което знае, въпреки че социалният живот би могъл да бъде много различен, ако хората се подхождаха един към друг с разбиране. Но [скъпа публика], човекът, който следва вдъхновените прозрения с мисленето си, постепенно осъзнава, че това, което преживява с другите хора, е основно нещо, което принадлежи на най-дълбоката част от собствената му душа. Тук вече стигнахме до точка, в която антропософията трябва да навлезе в своите по-точни резултати, за да може да представи определени неща, които присъстват в живота в правилните им взаимоотношения.

В нашия [сензитивен и] емоционален живот ние, като човешки същества, разкриваме това, което преживяваме във външния свят, което е резултат от впечатления от външния свят. Но не всички тези впечатления директно формират

съдържанието на нашите чувства, на целия ни ум по време на будното ни ежедневие. Тези, които са способни да изучават нощния живот на сънищата с неговата вътрешна драма по-внимателно, отколкото обикновено, вече ще получат представа за това, което антропософията може тогава да издигне до пълна сигурност: а именно, че в дълбините на нашия емоционален живот се намира това, което е резултат от нашите интимни взаимоотношения [с хората], с които се срещаме в живота. Точно както нашите сънища разкриват по най-разнообразни начини това, което може би дори не обмисляме през деня, към което не сме привързани с интензивно чувство, както се вижда в образа, така и обстоятелствата, в които се намираме в социалните си взаимодействия с хората, проникват много по-дълбоко в нашия психически живот, отколкото нещата, за които сме наясно в ежедневието си. Има взаимоотношения между хората, които проникват дълбоко в емоционалния живот. Ние стоим между хората и разговаряме помежду си, защото сме въвлечени в живота, може би винаги само повърхностно, но има много неща, които действат между хората на по-дълбоко ниво. (Дори за тези, които не са духовни изследователи, сънищата разкриват много неща.)

Всичко, което преживяваме [от човек на човек], формира основата на нашия емоционален живот, цялата ни система от чувства. И част от дисхармонията, която възниква от дълбините на този емоционален живот, която възниква по такъв начин, че се чувстваме пронизани от вътрешна болка, вътрешно лишение или разочарование, често произтича от факта, че между хора са се формирали взаимоотношения [които не сме осъзнали], които са дълбоко заседнали в ума, измъчват ни и само чакат да ги осъзнаем напълно, за да ги поставим по правилния начин във връзка със собствения ни душевен живот. Понякога решението на мистерията на собствения ни психически живот е, че знаем как да осъзнаем преживяванията си по правилния начин.

Ако сега следваме резултатите от вдъхновеното знание в мисленето си, ние придобиваме чувство как да слушаме внимателно другите хора, например, но в по-широк смисъл, ние също така придобиваме разбиране за нашите събратя и именно чрез това развиваме социално чувство в по-дълбок смисъл. Ние развиваме в себе си това, което ни прави особено подходящи да намерим пътя си в социалния ред на човечеството за наше собствено удовлетворение и в полза на другите хора, доколкото тази полза може да дойде от нас. Животът на човек става най-богат, когато той влияе върху всичко добро и зло в човека, като е обучил мисленето си в разбирането на вдъхновяващите истини. Световното и човешкото познание чрез това чувство за природата и разбиране на човека се придобива чрез опит да се проникне в резултатите от вдъхновеното знание. Отново, тук е така, че антропософията не прави хората несветски, а по-скоро ги приближава до живота и до хората.

В нашето време преживяваме много неща, които се наричат социални изисквания. Но това, което е социално чувство и възприятие, е – [безпристрастният може да го види] – по-слабо развито в нашето време. Но това е нещо, което нашето време спешно трябва да развие и в това отношение антропософията може и е възможно да изпълни един вид задача за времето си, като сближи хората по начина, по който посочих. Справедливо е да се каже, че именно антропософията може да служи чрез разбирането на това, което описах, чрез разбирането на другия човек, чрез истинска, мощна любов към ближния. [И как се постига всичко това, дами и господа? Постига се чрез придобиване на много специфично вътрешно чувство за истина от човека, като преследва вдъхновените истини по посочения начин.]

В обикновения си живот ние имаме – ако мога да го нарека така – логично чувство за истина. Чрез нашите заключения [и преценки] ние стигаме дотам, че едно нещо е правилно, а друго – грешно; това има определен логически характер. Ако след това приложим този логически характер към вдъхновените истини, цялото ни разбиране за света се интернализира. Самото ни чувство за истина става различно. Започваме да усещаме това, което се оказва правилно в контекста на света, като нещо здравословно. [Това е голямо постижение, скъпа публика, когато вече не възприемаме едно съждение, едно заключение, просто като логически правилно, а истински възприемаме това, което е правилно, като нещо, което лекува, запазва и укрепва душата, така че да имаме съчувствие, гледайки към това, което е истина]; когато грешката ни се представя по такъв начин, че я възприемаме като нещо, което разболява душата, отслабва я и вътрешно като антипатия. В резултат на това в душата възниква нещо на по-високо ниво, което може да се нарече „психическо-инстинктивен живот“, нещо, което, именно защото е инстинктивно, може да ни води безопасно през живота.

Знаем, че животните имат известна сигурност чрез инстинкта [по отношение на физическия живот]; те избягват това, което е вредно за тях като храна, и избират това, което е полезно за тях. Разбира се, не можем да сравняваме живота на душата с живота на физическия инстинкт; но когато видим нещо подобно да се случва в човешкия живот на по-високо ниво [защото се случва на по-високо ниво в душата], трябва да говорим за психическо-инстинктивно. [Човек започва да живее в света по такъв начин, че се чувства инстинктивно сигурен относно истината и грешката, подобно на цвета, както животното чувства чрез инстинкта си относно храната и отровите си. Именно чрез това този душевен инстинкт навлиза в нашия човешки организъм чрез съзерцанието на вдъхновените истини. Именно чрез това ние обогатяваме значително целта си в живота.

Човек печели нещо [като вътрешна опора], като например житейска сигурност, като е способен да придобие тази инстинктивност на по-високо ниво. И именно защото придобиваме способността да възприемаме нещо като здравословен извод или да

го възприемаме като нещо патологично или разрушително, именно благодарение на това, ние сме способни да развием чувство за природата и разбиране за хората. Ако мога да спомена още нещо [скъпа публика], ние навлизаме по-дълбоко в резултатите на антропософията. Това, което е необходимо преди всичко като подготовка за получаване на откровенията на свръхсетивните светове с развитите знания, е определено бързо разбиране, определено присъствие на духа. Описах как да се развие това в трудовете „Как да познаваме висшите светове“ и „Окултна наука: Очертание“. Защо е необходимо присъствие на духа? Е, в момента, в който истинският духовен свят се появи пред вас, вие вече не се занимавате със същите условия на пространството и времето, както преди; по-скоро е необходимо да схванете духовната реалност в същия момент, в който тя се появи. Защото, ако човек не е достатъчно умен, за да я схване в самия момент, в който тя се появи, тя вече е изчезнала; човек изобщо не може да я схване. Основно изискване е антропософският духовен изследовател да придобие определено присъствие на духа за своите изследвания. Това, което той получава чрез вдъхновение и схваща с присъствие на духа, все още има нещо от начина, по който е било намерено нещото, прикрепено към него, когато размишлява върху него. Защото, когато човек размишлява върху това, той стимулира в себе си качествата, които са довели до откриването на нещо подобно. (Следователно, това е тренировка за присъствие на духа, за да се следват вдъхновените истини, ако те наистина са такива, в мисълта.) Но по този начин ние правим себе си по-способни да се справяме с живота. Колко много страдат някои хора днес, когато не могат да стигнат до решение за това или онова в живота, което изисква от тях да вземат решение! Да станеш решителен е това, което може да се постигне особено от размишлението върху вдъхновените истини. И това присъствие на духа се засилва допълнително, когато човек осъзнае как сега може да схване за миг много неща, за чието разбиране преди са били необходими дълги вериги от мисли, защото ги възприема директно като здравословна истина или като болестотворна, разрушителна грешка, толкова директно, колкото иначе има вкус, мирис или тактилно преживяване. Абсолютно вярно е, че човек развива същия вид живост по отношение на истината и грешката в себе си, какъвто иначе има по отношение на външното сетивно възприятие, но че развива тази живост като преживяване на по-висша, свръхсетивна сфера. [Сега, скъпи присъстващи], духовният изследовател продължава да изследва това, което му се представя чрез интуитивно познание, като допълнително развива и укрепва волята си, така че тази воля да стане независима от физическото тяло и човекът да може да се постави във външния духовен свят. Тогава той е способен да бъде във външния духовен свят със своята душа и дух, точно както е във физическия свят с помощта на сетивата си. Но това пребиваване във външния духовен свят не е нищо друго освен преживяване на един от най-благородните човешки импулси на по-високо ниво на живот: това е преживяване в любовта. То е и преживяване в

свободата, защото човек става несвободен само като стане зависим от физическото си тяло, както обясних подробно в началото на 1890-те години във „Философията на свободата“.

, както обясних подробно в началото на 1890-те във „Философията на свободата“. В момента, в който човек се издигне до импулси, които схваща чрез морална интуиция, той става свободна личност [в морален смисъл]. Но той може да стане свободна личност и по отношение на цялостното си положение спрямо околната среда, а именно спрямо духовната, свръхсетивната основа на тази среда, спрямо свръхсетивната основа на собственото си човешко същество, когато тази свръхсетивна основа се проявява в опита преди раждането и след смъртта, а също и в опита на повтарящи се земни животи.

Това, което се съдържа във външния духовен свят, а също и във външния духовен свят на фактите, е любовта на по-висше ниво, любовта, която дори в сетивния свят освобождава човека в известен смисъл от това, което иначе би му било наложено от неговата физичност чрез неговите импулси и инстинкти. Карл Юлиус Шрьоер някога е дал красиво определение за любовта, което е обяснил по-подробно в книгата си за Гьоте, казвайки: „Любовта е единствената страст на човека, която е свободна от егоизъм.“ Не може да се каже, че любовта е свободна от егоизъм в по-нисшите си етапи; но трябва да се каже, че с развитието на любовта до все по-високи етапи, позволявайки си да бъде все повече и повече пропита с душа и пронизана от дух, тя ще направи същността на човешкото същество, в което то се слива със собствената си същност в другото същество и се потапя със собствената си същност в другото, все по-свободна от егоизъм. И именно като направи тази любов истинска сила на познанието в интуитивното прозрение, тя ще събуди и любовта в този смисъл у човека, в съответствие с интуитивните истини, които се съзерцават.

Уважаеми присъстващи, знам много добре как настоящето се свива да говори за любовта като за сила на познанието; нито пък става дума за обикновена любов като сила на познанието. Но когато любовта се издигне чрез такива [сериозни душевно-волеви упражнения] в опита и преживяването на духовния свят, тогава любовта се превръща в сила на познанието; тогава, именно чрез това любящо общуване с духовни същества и духовни факти, човек постига истинска обективност, проникването на обекта в истинската му форма в човешкото познание и по този начин и в цялостния човешки опит. Именно в това развитие на интуитивното познание, а също и в интелектуалното търсене на резултатите от това интуитивно познание, човек забелязва как човек стига до преживяването на себе си и какво му пречи да преживее себе си.

Защото, [скъпа публика], всеки, който се вгледа в собственото си сърце без предразсъдъци, много добре ще осъзнае колко малко всъщност стои неговото собствено „аз“ пред душата му. Горедолу това, което наричаме наше „аз“ в обикновения живот, е само обобщение на това, което се отразява от външния свят,

сякаш в една-единствена точка. Но това, което е истинският „аз“, истинският „аз“, изобщо не е живо за обикновеното съзнание; и ако живеехме по такъв начин, че обикновеното ни съзнание да не бъде прекъсвано отново и отново от съня, изобщо нямаше да преживяваме човешкия „аз“ за обикновеното съзнание. Ако можехме да се върнем към преживяване на нещата в непрекъснат, без прекъсване ход на нашето съзнание от раждането, пак щяхме да открием само сбор от външни образи на преживяване в него, но не и човешкото его. Ние осъзнаваме егото именно защото се оттегляме отново и отново от външното преживяване в състояние на сън – дори ако не развиваме съзнание в процеса. [Абсолютно същото е, когато погледнем назад и си спомним живота си.] Всъщност виждаме само това, което сме преживели през деня, и винаги трябва да го виждаме прекъснато [от съня] през нощта. Това, което се проявява чрез това прекъсване, е в живота на човек сбор от тъмни петна в ярко осветеното пространство на паметта. Ако не бяха тези тъмни петна, ние нямаше да имаме съпротива срещу светлината, която произтича от тях. Щяхме да преживяваме само външния свят, а не себе си!

Но този, който се издига чрез интуитивно познание до съзерцанието на повтарящите се земни животи, едва тогава получава поглед върху истинското „аз“ на човека, което преминава през повтарящи се земни животи и може да бъде разпознато само в това преминаване през повтарящи се земни животи. Всеки, който е преминал през това, както духовният изследовател трябва да се изрази за същността на своето изследване на повтарящите се животи на земята, получава жива представа за „аз“-а на човешкото същество. Но той също така получава жива представа за това какво е знание в любовта: сливане с външния обект на духовния свят. И получава прозрение за факта, че можем наистина да изпитаме истинското си „аз“ само когато станем безкористни. И по-специално любовта, когато е описана в по-висшите си етапи като „единствената страст, свободна от егоизъм“, тя е едновременно това, което ни позволява да изпитаме силата на собственото си „аз“ в преживяването на външния свят, в нашата преданост към външния свят.

Това е дълбока мистерия на човешката природа: човек преживява себе си само когато преживява външния свят, прегръща външния свят с любов и е способен да проникне [в тайните на външния свят с любов], така че да може да се потопи в него с цялото си същество. Това е в основата на много поговорки, като например на Гьоте: „Онзи, който пръв го губи, за да го придобие, първо придобива истинското си аз.“ Едва когато живеем себе си в света, ние по този начин живеем себе си в истинското си аз; докато обикновеното ни аз е [по този начин] наше само защото се основава на физическата телесност и по този начин ни отклонява от истинското ни аз. Но като се обучава в такъв начин на мислене за резултатите от интуитивното познание, човекът не само мисли, чувства или усеща своето аз, но и въвежда в определен [контекст] това, което е най-важно за него за земята – това е човешката воля.

Как всъщност се отнасяме към волята за обикновено съзнание? Когато сме будни, ние сме наистина напълно будни само в психическия си живот; чувствата ни са в състояние спрямо обикновеното ни съзнание, което иначе е подобно на сънищата, само че те се случват в душевния ни живот по различен начин от сънищата; но това, което е волята, е потънало толкова дълбоко в подсъзнанието, че се преживява като състоянията от заспиване до събуждане. Нека само си дадем сметка какво се случва, когато извършваме най-простото волево действие, например когато вдигаме ръката и китката си. Първо имаме идея: намерението да вдигнем ръката си и т.н. След това това, което е мистериозно скрито в това намерение, прониква надолу в дълбините на организма и ние знаем също толкова малко за това, което се случва там долу, колкото и за това, което се случва с нас от заспиване до събуждане – докато тогава не се окажем, че се събуждаме. Отново се озоваваме и когато погледнем вдигнатата ръка или рамо отвън след изпълненото волево действие. [Така откриваме волевото съдържание на нашата мисъл.]

В известен смисъл, всеки отделен акт на волята е заспиване и събуждане, и междинно състояние на поглъщане в сън. Чрез развиване в себе си на укрепване на волята и освобождаване от физическото тяло, цялата воля става като прозрачен, холистичен сетивен орган. Точно както имаме физически органи, например очите си, и чрез тях виждаме физическия свят, така и на различно ниво човекът вижда в духовния свят чрез цялата си духовна организация и по този начин и в същността на своята воля. Когато духовен изследовател описва природата на волята или природата на човешкото его, той трябва да облече това описание в такива мисловни форми, че всеки, който следва тези мисли със здравословно разбиране за човешката природа, ще получи нещо от отражението на това как за волята трябва да се говори по този конкретен начин, как човешкото его е свързано с волята [този по-дълбок аспект на човешката природа]. Това човешко его е по същество толкова дълбоко в човешката природа, колкото и самата воля; то трябва да бъде възпитано. Но отражението на това възпитание преминава към този, който размишлява върху интуитивното познание на егото. По този начин той развива енергия на действие в себе си, по този начин укрепва волята си.

Докато отражението на въображаемите прозрения издига личността и може да я направи независима, докато отражението на вдъхновените прозрения разпалва човешкия ум по най-разнообразни начини, водещи до разбиране на природата и на истинското човешко разбиране и до преживяване на здравето и болното в истината и грешката, преживяването на интуитивното знание образува човешката воля. Тези, които се образуват по този начин, скоро ще забележат как волята им става по-активна и как наистина започват да обичат това, което съдбата им налага във външния свят. Учим се да се вписваме в съдбата си, ставаме силни по отношение на волята си по активен и пасивен начин към живота; ставаме силни и в понасянето на страдание и болка, както и в изпитването на радост. Ставаме силни – не като

подминаваме страданието и болката на живота; не, а чрез това, което се пробужда [в ума ни в здравия и болния душевен живот], ставаме по-възприемчиви към радостите и болките на живота. Ставаме по-чувствителни към нещата и преживяванията, но чрез преживяването на интуитивните прозрения волята се укрепва, така че да можем да преминем през живота по-правдоподобно и да понесем съдбата си по-сигурно както в страданието, така и в радостта.

И чрез развиване на преживяването на интуитивното знание, ние се чувстваме свързани със света по начин, който сам по себе си представлява религиозно усещане за света, което представлява това, което най-дълбоките божествени импулси в света - чрез потапяне в любовта в този свят - са способни да постигнат. Религиозното и артистичното чувство се разпалва от това потапяне в любовта в света, до каквато и степен да е налице. Тези, които се придържат към антропософията в това отношение, ще се възползват от по-нататъшното развитие на своето артистично, [религиозно] и морално същество, ако се придържат към това, което току-що беше посочено в антропософията.

И така, [скъпи мои участници], антропософията, като иска да говори за това, което може да стане цел на живота чрез нея, не се обръща към хората с никакви абстрактни проповеди или наставления, а по такъв начин, че им казва: Когато човек преживее това, което може да бъде изследвано в духовните светове чрез нея, той придобива вътрешна сила за мисленето си, която прави жива, и за чувството си, което прави по-вътрешно и по-достъпно за световните явления. Той също така придобива по-нататъшно развитие за волята си, която прави по-силна и същевременно по-способна на страдание, но и по-подходяща за откликване на радостите от живота по правилния начин.

Ето какво казва антропософията за целта на живота, която човек придобива, като се потапя в антропософията и се задълбочава в нея [сигурност в живота, която не може да бъде постигната по друг начин]. Антропософията няма какво готово да даде на човек в това отношение като негова цел в живота, а само това, което той може да изработи сам, но ще притежава още по-сигурно за това.

Животът е нещо, което философите разглеждат по различни начини: един го гледа песимистично, друг оптимистично, трети по-неутрално и т.н. Но както и да се чувства човек по отношение на тези различни нюанси, всеки, който погледне назад към това, през което самият е преминал в живота, ще се съгласи с максимата: „Само този, който трябва да го побеждава ежедневно, заслужава свобода и живот!“

Във всеки смисъл животът иска да бъде завладяван от хората всеки ден. И това е добре; защото онези личности, които само пасивно биха се развили в живота, също не биха имали нищо от живота за своето собствено същество, защото това, което човек наистина притежава, е това, което трябва да завладее в живота. Ако помним истината, че само тези, които трябва да го завладяват ежедневно, заслужават свобода и живот, тогава можем да добавим: Антропософията, от своя страна, иска

да донесе на човека средствата, чрез които това ежедневно завладяване може да бъде осъществено от човека!

9. Времевите изисквания за антропософията

Берлин, 12 март 1922 г.

Уважаеми присъстватели! От много страни се признава, че днес, когато се казва, че има стремеж да се намери нещо за сърцето, душата и духа на човека, което не би могло да произлезе от предишните традиции, а също и от съвременната наука, не се изразява само идеалът или копнежът на малцина. Признава се, че се изразява нужда на времето. Антропософията иска да обслужи тази нужда на времето. Дали обаче може дори да се доближи до това, се оспорва от мнозина. Признава се, че нуждата от духовно задълбочаване и от издигане на душата е налице днес в най-видния смисъл. Но хората се държат много странно, когато съдят антропософското духовно движение въз основа на идеи, за които често вярват, че всъщност са родени от тези нужди на времето. Сред много други, едно типично съждение е, което гласи горе-долу така (няма да посоча името на човека, който е отпечатал това съждение; имената не са важни, тъй като често само дразнят, но това е съждение, което се отстоява от много страни): Антропософията е грешен път след правилно разпозната цел, която е необходима за нуждите на времето. В основата ѝ трябва да има нещо изключително забележително, ако може да се каже, че Антропософията наистина е могла да разпознае с известна сигурност правилната и дори необходима цел за нуждите на времето, но че е било и грешка в пълния смисъл на думата да се преследва тази цел.

Нека сега, в края на курса по антропософия тази седмица, се опитаме да разберем какво всъщност може да стои в основата на подобно мнение.

Всеки, който прави подобна преценка, осъзнава, че научният начин на мислене е образовал душите на хората в цивилизования свят в продължение на векове, е придавал на търсенията им определен характер и е оставял определен отпечатък върху това, което те наричат знание. Той също така осъзнава, че това, което е било внушено на човечеството по този начин, трябва да се вземе предвид. Това е намерило своя път във всички умове, дори и в най-простите; то е дало на тези най-прости умове критичния стандарт за всичко, което се доближава до тях като мироглед. Освен това критикът признава, че именно старите традиционни вероизповедания и мирогледи твърдят, че имат известно познание за свръхестественото и вечното в човешката природа, но че начинът, по който те представят това знание на човечеството, е точно това, което не успява да задоволи нуждите на днешното човечество, което е оформено по начина, описан от развитието на последните векове. И така, съдещият човек вижда: Има човечество, жадно за удовлетворение в своя мироглед; Има и други, които са, така да се каже, естествени лидери, които виждат това човечество пред себе си, но не знаят как да говорят с него – нито от гледна точка на съвременната естествена наука, нито от гледна точка на старите традиционни вероизповедания, и дори не от това, което са

знаели да направят от двете – да говорят с него по такъв начин, че човечеството да може да възприеме казаното като прокламация на това, което изисква от така развитите си нужди на времето. И тогава тези, които съдят, виждат, че се появява антропософията. Човек може да мисли както си иска за детайлите на това, което произлиза от антропософския метод на изследване, но дори и те ще признаят, че антропософията се опитва да вземе предвид тези съвременни нужди, които току-що бяха характеризирани.

И тогава съдиите казват: Да, определен интелектуализъм, определен рационализъм се е развил именно в научното мислене. Но ако човек развива човешката душа само в смисъла на този рационализъм и този интелектуализъм и ако предлага на търсещите души само това, което може да се постигне по този начин, тогава тази човешка душа не се чувства удовлетворена. Защото нейният копнеж, нейният подтик произтича от нещо различно от просто интелект или от това, което може да бъде задоволено от просто рационализъм. Следователно, онези, които усещат нуждата на нашето време, но не са способни да навлязат в антропософията, говорят за факта, че не можем да се обърнем към съвременниците си с интелектуализъм или рационализъм; това, което се предлага като мироглед, не трябва да се облича във форми на бледи, абстрактни мисли; то не трябва да се спечелва по [рационален] път; то трябва да се изведе от ирационалните дълбини на човешкото сърце, може би дори от подсъзнателните дълбини на душата. И тогава може би някой ще каже също: Това, което човек разпознава, вече е станало обект; но това, което трябва да почита като свое вечно в душата, не трябва да бъде обект на познание. Може да се чуе също, че това, към което човек се обръща по този начин, трябва да е Безусловно, което прониква в човешката душа по някакъв начин, не по ясения път на мисълта, а по ирационален път. И могат да се чуят подобни неща.

Нещо наистина се очертава по забележителен начин, когато човек разглежда днешните рецензии на антропософската воля. Хората критикуват антропософията, че иска да преодолее чистия интелектуализъм, чистите системи на мислене, а че самата тя е нещо рационално, че работи с мисли. Хората се отдръпват от умствената работа и с известно основание, и се казва – отново с известно основание – че антропософията не иска напълно да се отърве от мислите; ето защо хората са донякъде предпазливи към нея. Казват, че по-новият светоглед е изгорен от мисловния живот, въпреки че е толкова студен и блед. Човек би искал да вземе от немисленото, от кипенето на душевните способности, които не са докоснати от мисълта, това, което трябва да стане съдържание на задоволителен светоглед и светознание. Тогава е съвсем естествено, че ако човек избягва мисълта, той се пази от желанието да изрази такъв светоглед в мисли. И така, когато човек иска да изрази съдържанието на душата си, той избира най-тънките мисли. В края на краищата човек трябва да има мисли, защото просто чувства или импулси на волята или нещо просто ирационално не може да бъде включено в мирогледа, нито може

да бъде включено в живот, който е просто концептуален. Човек дори не може да го осъзнае. Но ако искате да внесете това, към което вече се стремите, в съзнанието като съдържание на душата си, тогава правите мислите си възможно най-тънки. Вие правите много малка, мъничка мисъл: ирационалното, безусловното и т.н. Но вие не сте избягали от мисълта, просто искате да направите мисълта толкова малка, толкова мъничка, толкова лесно управляема, толкова безкрайно тривиална, че да не осъзнавате, че накрая имате мисъл, в която искате да обобщите нещо друго. За разлика от това, антропософията се стреми да разпознае в най-пълна степен, в най-обхванат смисъл, каква съдба всъщност е претърпял животът на мисълта в човешката душа през последните времена. Антропософията знае, че със съвременната наука животът на мисълта е придобил определен характер, който му позволява да проникне във външния свят, в света на сетивата, но не и в това, с което душата може да се чувства свързана във вечната си същност. Но Антропософията, вземайки предвид всички огромни духовни ценности, придобити чрез по-новото развитие на мисълта, не може просто да изключи мисълта. По-скоро тя си казва: Човечеството някога се е развило до мисълта, до разбирането на мисълта в нейната чистота, и стигайки до това, мисълта наистина се е превърнала в нещо, което първоначално има само много ограничено поле. Но Антропософията знае: тази мисъл, такава каквато е била придобита, трябва да се разглежда като нещо абсолютно ценно, тя трябва да бъде отправната точка. Тя не се страхува да приеме като дар на човешкото развитие това, което е донесло големи резултати в определена област на човечеството, но което, за да постигне тези велики резултати, е направил жертвата, която човешката душа трябва да направи в своята вечна перспектива.

Така Антропософията първо се обръща към сферата на мисълта, разглеждайки мисълта като зародиш, който, макар и да не може да се приема директно за непосредственост на мирогледите по начина, по който естествената наука го е носила по вълните на неговото развитие, но може да бъде развит, от който може да се извлече нещо, което все още не е разкрито от само себе си – точно както напълно порасналото и цъфтящо растение, което е на път да даде плод, все още не присъства в зародиша, а е само загатнато за онези, които могат да преценят зародиша. И така антропософията се стреми да укрепи мисълта чрез медитация и концентрация, средствата за вътрешно развитие на душата.

След това, когато го укрепим чрез медитация и концентрация, то се превръща в нещо различно във вътрешния ни опит. И аз успях да покажа, че чрез укрепване на мисълта навътре, ние първо виждаме свръхсетивния аспект на това, което живее тук на земята като човешко същество: виждаме физическото тяло; виждаме тялото на формиращите сили, тялото на времето, това, което е напълно организирано между раждането и смъртта като нещо духовно, което е в основата на физическото тяло като [творческа] духовна сила и което е така устроено, че когато мисълта се укрепи,

тя може да се кондензира толкова силно, че самата тя е идентична със сбора от онези сили, които са едновременно сили на растеж, формиращи сили на физическия организъм. Тези формиращи сили, като се раждат с нас във физическия свят, се разреждат в човешкия организъм; те се превръщат в сили на мисълта. Така ние ги възприемаме в абстрактна мисъл. Но когато отново кондензираме тези абстрактни мисли чрез медитация и концентрация, те стават вътрешно пълни със сок, енергично растящи и се превръщат в истински нарастващи формиращи сили на човешкия организъм. По този начин ние се издигаме в пълноценно, живо знание до това, което формира, прониква и поддържа човешкия организъм между раждането и смъртта. И когато тогава сме способни да преминем от имагинативно знание към вдъхновено знание, тоест, когато можем да премахнем от съзнанието тези мисли, формиращите сили, които сме постигнали чрез медитация и концентрация, така че да можем да създадем празно съзнание, тогава ние се придвижваме напред към възприятието на духовното в естествената среда, напредваме преди всичко [към възприятието] на духовната душа в средата, каквито самите ние бяхме, преди да слезем във физическия свят и да се свържем с физическо тяло. Вдъхновеното знание ни показва по този начин духовната душа според страната на нероденото. Какво правим, когато правим подобни упражнения и по този начин получаваме определени прозрения, които задоволяват нуждата ни от знания? Какво търсим в рамките на човешката сила на мисълта, като правим подобни упражнения? Ако искам да намекна какво търси човек, тогава трябва да кажа следното. Човешката душа е единно цяло; но тя се проявява в три различни външни откровения: като мислеща душа, като чувстваща душа и като желаеща душа. Но в мисленето има и воля; и във волята има и мислене. Човек би искал да каже, че животът на мисълта е само основното нещо в живота на мисълта; в него има скрит живот на волята. Когато свързваме и разединяваме мислите, така че да навлизаме все повече и повече в реалността чрез разединяването и свързването, волята работи в това свързване и разединяване на мислите. Но човек не вижда това; човек сякаш пренебрегва тази воля, той я крие. Но когато медитираме и се концентрираме, ние пренебрегваме това, което обикновеното съзнание има като съдържание на мисълта; чрез медитация и концентрация, чрез почиване върху определено съдържание на мисълта, ние сякаш потискаме именно това съдържание. Но това, което извеждаме в съзнанието, е волята, тъй като тя никога не се взема предвид иначе, която живее в самото мислене. И именно тази воля човек схваща, за да с нея обхване формиращите сили на тялото и вечната част на душата, както е било преди раждането, както е било в духовно-душевия свят, за да влезе във физическо тяло. Така, във волята човек схваща това, което може да бъде схванато от човешкото същество от едната страна на вечността. Другите упражнения, които описах, са упражнения на волята; те водят до това волята да стане независима от физическото тяло. И какво търсим, когато практикуваме това укрепване на волята?

Точно както търсим волята в силата на мисълта чрез медитация и концентрация, така търсим мисълта във волята чрез упражненията на волята. Когато развиваме волята си в обикновения си живот, всъщност не забелязваме нищо от силата на мисълта в тази воля. Ние започваме от идеята, както вече обясних тези дни, че когато постигнем просто развитие на волята, например, когато просто вдигнем ръка или китка. Но тогава волята прониква надолу в дълбините на нашата организация и ние виждаме резултата отново само във вдигнатата ръка, във вдигнатата ръка. Но всеки, който извършва такива упражнения на волята, каквито описах, ще открие, че където и да насочи волята си, тя е пропита и сияе от силата на мисълта, от сила на мисълта, която слиза в нашите крайници, сила на мисълта, чието съдържание дори не можем да опишем като човешки мисли, но чието съдържание трябва да опишем като световни мисли, защото ние стоим в тях чрез онези мисли, които не са в нашето съзнание, но които са в цялото ни същество и в цялото ни развитие на волята. Тези мисли, които не са в нашето съзнание, ние откриваме като световни мисли, като мъдрост, но също и когато полагаме тялото си и преминаваме през портата на смъртта. В нашия поток на волята, ние откриваме вечното си аз чрез мисли, които иначе са дълбоко скрити в човешката душа. Ето как се появява картината на знанието за умирането; ето как ние опознаваме какво сме, когато сме преминали през портата на смъртта и сме се върнали обратно в духовния свят. Така се вижда, че антропософията търси волята в силата на мисълта и мислите в силата на волята. И като взема предвид по този начин, бих казал за себе си, това, което човек иначе би пренебрегнал в живота, тя стига именно до това, което иначе остава скрито за човека, а именно до това, което преминава през раждането и смъртта като вечна част от човешката душа; и едновременно с това стига до това, което е в основата на цялата външна природа като неин духовно-душевен елемент. Антропософията цени мисълта. В мисловните упражнения тя цени мисълта като зародиш, от който се развиват други душевни способности, а те са разгръщане на волята. Но антропософията цени мисълта и когато тя е скрита предварително, като цвете в пъпка. Тъй като обаче човек познава мисълта предварително от обикновеното съзнание, тя се извлича като нещо добре познато, когато човек преживява волята независимо от тялото.

По този начин антропософията е способна да уважава мисълта и да я търпи спокойно, когато се казва, че тя все пак е рационалистична. Тя не е рационалистична, както вярват хората, които казват това, но е способна да направи нещо друго от мисълта едновременно, като оцени нивото на мисълта.

Всеки, който сега преминава през тези упражнения, както интелектуално, така и волево, ще усети нещо, преди действително да навлезе в духовния свят, което не бива да се пренебрегва, ако антропософските изследвания трябва да бъдат оценени по правилния начин. Истинският рационалист, който се потапя в света на мисълта, отхвърлен от нуждите на времето, всъщност не осъзнава колко тънък е един

елемент от душевната мисъл. Но този, който осъзнае това, ще каже нещо подобно на това, което Фридрих Ницше е говорил – това е записано в неговите посмъртни писания – за трагичната философска епоха на гърците, където показва как тези предсократически гръцки философи са стигнали до първите размисли, които, макар и все още не са толкова бледи като нашите, все пак вече са имали достатъчно бледост на мисълта в себе си. Ницше е намирал тези понятия на Хераклит, Парменид и другите за смразяващи; човешката душа буквално се чувства пронизана от ледения студ в тези мисли. Ницше описва това по трогателен начин като философско преживяване от най-интимен вид.

Антропософското изследване трябва да стигне до това преживяване и да знае с кого може да се сравни това, което живее в душата. Ако човек може да се доближи до тази тънкость, тази бледост и абстрактност на мисълта и наистина да я преживее, тогава той не се поставя над нея, като просто се връща към пълния сочен живот, а се отдава на тези мисли. Ако човек иска да влезе в духовния свят, тогава го обзема определен страх, страх от нищото, страхът, който винаги възниква пред празнотата. И този страх трябва да бъде преодолян по такъв начин, че човек да е добре подготвен предварително чрез такива неща, каквито съм описал и в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове“ и във втория раздел на моята „Тайна наука“. Човек трябва да е подготвен да премине през този страх по правилния начин, така че когато стигне до преживяването на бледата мисъл, да има сигурността: Трябва да преминеш през тази страхливост, точно както трябва да преминеш през състоянието на сън за времето от заспиването до събуждането. Но както може да вярвате, че ще се събудите от сън всяка сутрин, така може да вярвате, че когато преминете през този страх, ще ви посрещне свят, който ще можете да прецените едва тогава. Преди това сте спечелили само увереността, че духът прониква в света и че ще го намерите, когато напуснете това състояние на страх. Този, който иска да подготви душата си да види духовния свят, трябва да премине през много изпитания.

И когато, от друга страна, човешкото същество трябва да стигне до образното преживяване на смъртта, то преживява нещо друго. Духовният свят се появява под формата на обективни световни мисли от теченията на волята. Но след като той се е появил по този начин, след като започнем да попиваме тези мисли, които са по-велики от нашите субективни мисли, в които усещаме, че законите на света, като живи същества, се привличат в нашия организъм, тогава осъзнаваме, че нещо също привлича в нашите волеви импулси, привлича ги като чуждо чувство, което ни обзема като определен гняв към чисто крайното. Колкото и парадоксално да звучи, човек трябва да изпита определен гняв, човек трябва да се изложи на него, към преживяването на вечното в крайното. Този гняв дава нещо, чрез което човек може да визуализира голямото разстояние между безкрайното и крайното. Защото това, което трябва да бъде преживяно от човека, трябва да бъде когнитивно преживяно

от духовния свят. То трябва да бъде схванато с ясна мисъл, но ако беше само това, можеше да бъде просто рационализирано. Но то прониква в човешкото същество като реалност, влизайки във връзка с човешкото чувство, а също и с човешките волеви импулси, така че ясно се заявява, че имаме работа с единството на реалността, а не просто с мислите, в човешкото същество.

Уважаеми присъстващи, това, което сега може да бъде ясно и отчетливо представено в развитата душа по този начин, обаче, присъства във всички човешки души, дори в тези, принадлежащи към най-наивните умове, присъства в подсъзнателно състояние. То присъства в подсъзнателно състояние, когато от новото духовно развитие човек се обръща към абстрактните мисли, както се случват например в естествената наука, когато се обръща към тях с намерението да създаде от тях мироглед. Тогава той преживява подсъзнателно това, което антропософският духовен изследовател изпитва съзнателно, той преживява този описан страх. Той не го осъзнава, не го извежда наяве в ума си, а измисля логически причини, поради които това, което антропософията сега иска, например, като разглежда мислите, би било невъзможно. Той го преосмисля, за да избегне необходимостта да трансформира мисълта по жив начин и да проникне през страха, както човек прониква през нощта с увереността, че ще се събуди отново сутрин. А от другата страна стои срамежливостта - този гняв, който го обзема - да влезе в реалността на човешката душа като вечна.

В тази последна лекция ще ви дам само няколко характеристики на това, което живото познание на антропософията може да направи за човешкото същество, което, както казах в предишната лекция, може да използва здравия си разум, за да преживее със здравето си човешко разбиране това, което се преживява по този начин от онези, които наистина навлизат в пътя към духовния свят, за да търсят това, за което най-дълбоката нужда на нашето време в този свят въздиша и се стреми в човешката душа. И пред лицето на това хората изразходват всякаква енергия, и със сигурност рационалистични разработки, за да не си признаят, че се отдръпват от този страх, от това търпение пред лицето на гнева, което описах. Тогава такива хора идват и казват: Да, правилно е, нуждата на хората от време трябва да бъде задоволена. Но ние не искаме да знаем нищо за антропософията, защото тя иска отново да се убежи в мисълта – видяхме как иска да го направи не по рационалистичен начин, а по съвсем различен – но искаме да търсим от ирационалното това, което може да задоволи човешката душа. Искаме да се опитаме да анализираме какво може да бъде във всяка човешка душа, за да открием как може да се изрази по най-простия нерационален начин. Тогава такива хора вярват – поне така говорят – че могат да заобиколят антропософията, като преосмислят това, което преживяват в подсъзнанието си!

И тогава можете да изпитате някои много странни неща в противопоставяне на антропософията. Например, казва се: Тази нужда на времето вече съществува, но

антропософията е грешен път към правилно разпознатата и необходима цел; и тези, които правилно разпознават тази нужда на времето, но не искат да тръгнат по грешния път на антропософията - о, те биха знаели как да чакат това, което предлага Антропософията, но как нуждата на човечеството от време би могла да бъде задоволена от съвсем други, ирационални човешки душевни основи. Сега е много странно, когато се обръщате към подобни възражения поотделно, конкретно. Днес ще избягвам да споменавам имена по основателни причини; но човек може да разбере, например, казвам факти, че се казва: О, какво иска тази антропософия? Има и други хора днес, които се опитват да изградят връзка по много елементарен начин, първо с другата човешка душа, която също е духовна, а след това с духовната душа на света. Когато се каже нещо подобно, се споменава име на личност, която с писанията си се противопоставя на антропософията. След това разбрах тези дни, че е било споменато име на личност - трябва да кажа това, за да не се повтарят отново и отново недоразуменията за антропософията, и ми е позволено да го кажа, защото говоря за личност, която ценя много високо. Тази личност, за която се казва, че предлага нещо, за което няма нужда да се чака антропософията, се среща с мен преди около осемнадесет години, за да говорим за антропософията. Въпреки това, тъй като тя не можеше да стигне до антропософията, но не би била против нея, ако можеше да събере вътрешна сила да се доближи до нея, тя опита външните методи, които бяха оценени от противниците на антропософията по току-що описания начин. След това минаха няколко години и аз срещнах същия човек отново на различно място; тя отново се опитваше да стигне до антропософията, но не успя - може би и като се има предвид какво се цени повече във външния свят днес от антропософските изследвания. И по време на последната ми лекционна обиколка преди няколко седмици, тази личност отново дойде при мен, ясно изразявайки: Трябва да има нещо, което надхвърля това, което мога да направя сама, това, което мога да си дам в книгите си. И тази личност буквално каза: „Има нещо, което търси пътища към духовния свят не само от мисълта, от рационалното, но и от волята, от етиката; това е нещо, което ме интересува, бих искала да знам повече за него.“ Това е горе-долу това, което тази личност ми каза. Преди няколко дни чух, че личността, която би искала да се свърже с антропософията по този начин, е постигнала нещо, от което антропософията няма нужда!

Уважаеми присъстващи, зад кулисите на съществуването нещата често изглеждат съвсем различно, отколкото ги представят онези, които често имат много различни цели – може би несъзнателно – от тези, които са в думите. Така че, с настоящия ни живот и неговите временни изисквания, стоящи пред нас, не е нужно да се изненадваме, ако позицията на онези, които действително биха били призвани да разберат антропософията в светлината на изискванията на времето, често е все още гротескна.

Чуйте как описвам методите на познание в антропософията: те са чисто вътрешни методи на познание, такива методи, чрез които душата навлиза в духовния свят чрез вътрешен опит; това, което се преживява там, се преживява толкова вътрешно, колкото е само математическият опит; истината и сигурността се преживяват вътрешно, както е преживявана само математическата сигурност, само че тази математическа сигурност е формална и не отива в реалността, докато знанието, придобито от душата чрез медитация, концентрация и упражнения на волята и т.н., е съвсем реално и нейното положение спрямо това знание тогава е положение в реалното свръхсетивно, когато го достигне. И именно в книги като „Окултна наука“, „Как да познаваме висшите светове“, „Загадките на душата“ и други е описано как антропософският изследовател стига до тези резултати; описано е по такъв начин, че всеки, който иска да приложи тези методи към собствената си душа, може да стигне до проверка на тези неща по всяко време. Въпросът е само този, който иска да провери, да трябва да приложи методите към душата си. Тези, които просто искат да разберат антропософията и да я направят плодотворна за живота си по този начин, както обсъдих в последната лекция тук, не е необходимо да прилагат духовно-научните методи към себе си, а със сигурност могат да се спрат на това да ги възприемат чрез здрав разум и здравословно чувство за душа.

Но дори и да не сте много важен философ или учен в наши дни, все пак трябва да добиете представа от това описание на антропософските методи и техните резултати, че истинско изследване на това, което антропософията казва за своите резултати, може да се направи само чрез прилагане на същите методи, които той използва, чрез проверка как той стига до своите резултати - в нашата душа - тоест в самия духовен свят, чрез проверка и в нашата душа в самия духовен свят. Вместо да разбират нещата по този начин, хората, които днес се наричат учени, идват и казват: Някой, който стига до антропософски заключения, трябва да дойде в някоя експериментална лаборатория и да се опита да провери дали наистина може да стигне до такива заключения! Но глупостта, присъща на подобно искане, е не по-малка от тази, която би се разпространила по следния начин. Някой казва: Аз съм математик, решил съм тези и онези математически проблеми; вижте дали са правилни, като придобиете съответните математически умения и ги проверите. Но тогава хората ще отговорят: Не ни харесва това; защо първо трябва да придобием тези математически умения? Елате в лабораторията, където ще изследваме черепа ви чрез експериментална психология и така нататък и ще определим дали математическите ви резултати са правилни! Подобни абсурдни искания се разтръбват по света днес и за съжаление намират вярваща публика.

Това е, което трябва да се каже първо за пътя на антропософията във връзка с нуждите на настоящето. Но какво всъщност е това, в което душата прониква и от което тя съобщава резултатите на човечеството по такъв начин, че тези резултати да могат да бъдат схванати от здравия човешки ум, ако наистина иска?

За да характеризираме какво може да бъде дадено на света чрез него или – ако мога да се изразя по-скромно – би искало да бъде дадено на света, трябва да си припомним как по-ранните времена са се отнасяли към съдържанието на духовния живот. Нека се върнем към по-ранни времена, от които са останали традиционните светогледни вярвания. Там хората са говорили сякаш за духовни същества. Те естествено са го правили по отношение на понятия и идеи. Но въпреки че познанието и възприятието на духовните същества са били инстинктивни в древността, хората все още са имали вътрешна сигурност за този духовен свят, така че са знаели: вие не просто имате понятия и идеи за духовния свят, вие имате самия духовен свят в себе си; вие не говорите просто за богове и ангели, тези богове и ангели – може да се изберат и други термини – не просто живеят във вашите идеи, а живеят като живи същества в това, с което сте свързани с душата си, те са духовни реалности.

Ето какво доведе по-новият период - това пряко духовно преживяване вече не съществува. Когато по-новият период говори за дух, това означава мисли. Никой в по-ранни времена не би разбрал какво означава, когато днес казваме: идеите се реализират чрез историята. Но всеки би разбрал какво се има предвид: духовните същества реализират себе си чрез историята. Идеите са само изразно средство за духовния свят зад тях и това живее във всяка отделна дейност, която човек извършва. Точно както човек се чувства у дома си в сетивния свят, така той се чувства у дома си и в духовния свят. Но хората, които идват от това пряко преживяване на духовния свят, са имали например, когато са били изправени пред храст - сега говоря радикално, но може би това ще помогне да се характеризира адекватно - непосредствена връзка с него, така че духовното веднага се е изправяло пред тях и природният обект също е бил веднага видян.

Напоследък наблюдаваме как човечеството започва да гледа на детайлите в природата по такъв начин, че вече да не ги преживяваме по елементарен духовен и душевен начин, а абстрактната мисъл, която изразява природното събитие, да е там първо. Ние стоим пред храста; в мислите си първо обмисляме какво можем да преживеем за храста. Но това ни отделя от духовното и по този начин природата е била обездушена от нас. Тъй като в по-новата епоха на човешкото развитие успяхме да проникнем в природата с абстрактна мисъл, абстрактната мисъл ни отдели от действителния духовен свят. Но това, което човешките същества нямаха, когато видяха елементарното духовно във всяко отделно нещо, беше човешката свобода. Тя можеше да се развие едва в епохата, когато човекът вече преживява абстрактни мисли в природата, вместо директни духовни образи, така че природата вече не е завладяваща и вече не оказва пряко въздействие върху човешката природа.

Фактът, че сме загубили духовната реалност в природата и сме запазили образа на духовността само в абстрактни мисли, е направил нашата свобода възможна. Това е

описано подробно в моята „Философия на свободата“. Но това е довело и до необходимостта, ако искаме да се върнем към духовното, да не можем да се спираме на мислите, които днес откриваме в храсти и дървета, в камъни и слънце, реки и планини; там живеят абстрактните мисли, които човешката раса е трябвало да преживее, за да стане свободна. Днес трябва да кондензираме мислите чрез медитация и концентрация. Тогава ще погледнем отново към природата по такъв начин, че духът да ни погледне от всички същества на природата. И по същия начин ние откриваме духа в социалния човешки живот по начина, по който ние като човешки същества се изправяме един срещу друг, като развиваме любов към ближния си и изразяваме тази любов чрез дела.

По този начин, антропософията се отнася към опита на мисълта в днешно време по такъв начин, че казва: Мисълта също е станала най-тънката във външните природни явления, превърнала се е в това, което може да се каже, че е последен спомен за духа; тя трябва да бъде отново кондензирана, трябва да бъде укрепена, тогава тя ще ни върне отново към духа. Антропософията не е рационализъм; тя не се спира пред бледата мисъл, а се промъква до тази мисъл - всъщност до тази вътрешна студенина на мисълта, която Ницше също описва по толкова трогателен начин; но чрез достигането на душата до такива тънки мисли, тя сякаш получава възможност да има прозорци навсякъде. За антропософията абстрактните мисли са като прозорци; околната среда се разкрива навсякъде. И тогава, чрез кондензиране на силата на мисълта, душата прониква през прозорците, които са били отворени от абстрактността, в духовния свят. По този начин ние стигаме до преживяването не само на свят от абстрактни идеи и идеали, но отново до това, което човечеството някога е преживявало като реалност, но от което в настоящите светогледи и религии остава само абстрактното копие, дори ако днес човек вярва, че гледа в духовен свят в ирационалното. И тогава се връщаме към това не просто да искаме да знаем за духа, не просто да го представяме в мислите си, а да го преживеем. Нашето живо знание е само обиколен път, за да внесем жива духовност в живота си, за да живеем отново от сутрин до вечер по такъв начин, че да знаем: всяко наше дело, всяко наше чувство, всяка наша мисъл е такава, че духовното живее в нея. Че човешкото същество не става несвободно в резултат на това, а именно свободно, е това, което се опитам да покажа във „Философията на свободата“. Опитам се да покажа, че ако човек може да схване мисленето по такъв начин, че да може и да го схване, че може например да се издигне чрез моралните интуиции в духовния свят в етичната и моралната сфера – ако се издигне до чистото мислене по този начин, тогава е в състояние да схване световните събития в основата им. Но това е второто нещо, съвсем отделно от пътя: това е един изпълнен с Бог, изпълнен с дух свят, който се заражда. Антропософията не е предназначена да предостави просто миоглед, а трябва да стане причина човекът да има реално преживяване, чрез което божествено-духовното се привлича към по-новото развитие на човечеството,

защото човекът – заради своята свобода – вече не може да върви по старите пътища към духа и би останал бездуховен, ако не търси пътя от мисълта и от волята, както аз го характеризирах.

По този начин, антропософията не се стреми само към духовен опит, а се стреми да подготви поле, обиталище за духа, който ще проникне в човечеството, да предложи на този дух поле и обиталище, за да може той да бъде сред нас, за да можем да мислим, чувстваме и искаме всичко не само от едно временно мимолетно човечество, но и от една вечна божествена духовност! Антропософията не иска да бъде просто процес на познание, тя иска да бъде реален процес. И в това, че тя, бих казал, подготвя Господното обиталище тук, на земята, в това, че иска да бъде познание, което е едновременно живот и едновременно с това изгражда жилището за Господа, Духа, тя има самостоятелна връзка с третия аспект на нашите големи съвременни нужди: със социалния аспект.

Социалният въпрос и това, което той обобщава, има дълбоко въздействие върху душата и сърцето на днешния човек, доколкото този човек изобщо има душа и сърце в истинския смисъл на думата. Това, разбира се, е фундаменталният въпрос. Но може ли той всъщност да бъде разбран по начина, по който често се разбира днес?

Разбира се, уважаеми присъстващи, всяко добронамерено човешко възприятие трябва да бъде напълно оценено и ценено за момента; но все пак е необходимо нещо друго за доброто на човечеството. Днес чуваме как милиони гладуват; самите ние може би имаме възможността да изпитаме мизерията, останала от ужасната военна катастрофа в цивилизования свят. Научаваме как безработицата се разпространява навсякъде, как е засегнала победителите дори повече, отколкото победените страни, и особено неутралните страни. Гледаме този свят, който е бил толкова тежко изпитан. Разбира се, ние нямаме възражения срещу онези хора, които сега казват, от добро сърце, а също и от определени познания за света: „Следващото нещо, което трябва да направим, е да създадем хляб, хляб, за да задоволим глада!“ Да, това е така; това също трябва да се счита за следващата стъпка. Но ние, като човечество, трябва да продължим напред по такъв начин, че такива времена на глад и нужда вече да не са възможни, каквито станаха възможни днес. Защото какво ги е причинило?

Всеки, който гледа на света с отворено съзнание, ще каже: Дори да има природно бедствие, ако има някакъв вид природно бедствие или безплодие, то трябва да бъде компенсирано в световната икономика, ако се управлява правилно. Като цяло природата дава на хората това, от което се нуждаят от нея. Ако цели групи хора нямат това, което би трябвало да имат, това не е защото природата им го лишава, а защото хората не разбират как правилно да преработват и доставят това, което природата им предоставя! Природата осигурява всичко, което би могло да нахрани и облече всички хора, всичко, което би могло да осигури най-необходимите неща

за всички хора; просто трябва да се работи по такъв начин, че хората да могат да го дават и вземат за хората по правилния начин. Нуждата не е причинена от природата, поне не в основната си част, ако не споменаваме подробностите. Нуждата е причинена от начина, по който хората са се отнасяли към природата, от начина, по който хората са се държали един към друг. Нуждата е дошла и идва от вида духовност, която преобладава сред хората, и само видът духовност може да отстрани нуждата в дългосрочен план. Трябва не само да откриваме абстрактни понятия в човешкото взаимодействие, чрез които хората си представят себе си, за мен също и духовно, но трябва да откриваме жива духовност, чрез която да подхождаме и към работата, чрез която да откриваме средствата и начините да разберем какво могат да изискват от нас нашите събратя по отношение на резултатите от нашата работа. Трябва да откриваме онази духовност, чрез която може да се възстанови доверието в онези хора, които могат да ръководят работата, така че нейните резултати да могат да се влеят в човешките социални организми по правилния начин. И трябва да откриваме Бога, който е способен да проникне в социалния живот по правилния начин. Но ще го открием за социално действие само ако първо сме го открили в живота знание, ако първо сме го открили в природата и сме го въвели в човешкия живот като жив дух, както описах. Първо се нуждаем от път към духа; но се нуждаем от стремеж към духа, който води не само до теоретично знание, но и до преживяване на духовност, което по отношение на социалния живот води не до абстрактни идеи за социалния ред, а до конкретни идеи, така че чрез потока на тези идеи самото божествено-духовно да се влее в социалния ред. Колкото и ленинизъм, колкото и троцкизъм, тоест колкото и материализъм да има в света, толкова и сили на разрушение има в света! Единствената помощ е да се върне духовността в човечеството. Съвсем вярно е, че много неща могат да бъдат критикувани за социалния живот на по-старите времена, но това е тема, различна от тази, която обсъждаме днес. Това, което трябва да се обсъди днес, е, че нашето време изисква духовност, която може да произлезе само от най-висшето развитие на мисълта и само по този път. Но антропософията иска да върви по този път. Възможно е да има отделни аспекти на антропософията, които са способни на усъвършенстване и се нуждаят от него. Но човечеството, принудено да живее според нуждите на времето, няма да може да избегне търсенето на своите водачи там, където се поемат такива пътища към духовния свят, каквито антропософията би искала да поеме. Защото е важно не само да избегнем материализма, но и да избегнем мъртвите мисли, които са просто представители на нещо реално, и да схванем реалното в самите мисли. Това не може да бъде в абстрактните мисли, а само в кондензираните мисли, които са били доразвити в душата; това може да стане само чрез преживяване на мислите за света в развитата воля. За много хора днес, които са се установили в старите течения на науката, това изглежда парадоксално до такава степен, че искат да

тестват антропософа в лабораторията, използвайки лабораторни методи, точно както човек би тествал математик в лабораторията, за да види дали един интеграл е правилен или не; човек не иска да следва това, което той представя като своя математика, а по-скоро иска да изследва личното му поведение. Но трябва да се осъзнае, че духът може да бъде преживян само в духовната сфера, в онази сфера, която обаче навсякъде има посочените прозорци за духовната душа. Там се преживяват мислите, прозорците, през които духовното може да влезе в човешката душа, и по този начин се преживява реалността на духовния свят като нещо, с което хората се сливат като духовни и душевни същества.

Това, уважаеми присъстващи, описва начина, по който антропософията вярва, че може да служи на нуждите на времето. Днес се постарях да обясня какъв е истинският път на антропософските изследвания. Защото вярвам, че след като се вгледаме внимателно в този истински път, няма да можем да кажем, че антропософията представлява грешен път след правилно разпозната цел, която е дори необходима за времето. Не! Ако разгледате това, което хората, които я съдят, наричат грешка, в крайна сметка ще откривате отново и отново: това не е антропософският път, а карикатурата, която самите хора правят от този антропософски път; това е плашилото, което самите те създават и след това критикуват, така че думите им нямат абсолютно никаква връзка с истинския антропософски път. Това е, което човек преживява ден след ден: хора, критикуващи собствените си призрания на антропософията, защото не искат да опознаят истинската антропософия.

Тези, които по времето на този университетски курс представляваха антропософския метод на изследване в най-разнообразните научни области, честно се изправиха срещу преобладаващото и за това, което е необходимо в нашето време. Те искаха да покажат как този метод на изследване може да оплоди най-разнообразните области на науката, живота, изкуството и социалния ред. Те искаха да се застъпят за истинската природа на това, което всяка честна критика иска да подхване, но което днес често вижда само като карикатура, превръща се в плашило и след това критикува по начина, който посочих. Затова не бих искал да пропусна, от моя страна, тъй като съм свързан с цялото си сърце с това антропософско течение, да благодаря на всички вас тук, накрая, на всички онези, които през последните няколко дни се включиха от това, което са придобили чрез своята наука, чрез своя житейски опит и т.н., за антропософските изследвания, за антропософския мироглед. Именно на тях бих искал да изразя сърдечната си благодарност, в името на антропософското мислене и антропософския етос. Защото каквото и да е мнението на човек за това, което антропософията вече е постигнала и създавала, тя полага наистина съвместно усилие да приспособи намеренията си към нуждите на днешния ден - не защото иска да служи само на временното, а Антропософията изобщо не се насочва към тези временни нужди. Тя говори от

вечните дълбини на човешката душа и всъщност на вечното, но нейният стремеж съвпада с нуждите на настоящето. Достатъчно дълго човечеството се е занимавало само с преходното; днес, в отговор на изискванията на времето, то желае отново да опознае вечното, да го въведе отново в човешкото чувство и човешкото действие. Антропософията може да служи на тези изисквания на времето, на този стремеж на човешката душа, защото нейният стремеж съвпада с нуждите на времето. Тя се стреми по такъв начин, че сега бих искал да обобща в следващите думи какво е постигнала днес, но какво иска, което може би е все още далеч и което е предназначено да изрази каква е нагласата и волята на антропософския. Тази воля знае много добре колко тъмни, колко мрачни са човешките житейски пътища, ако не са осветени от определена светлина; и днешното човечество осъзнава съвременните си нужди, както ги характеризирах, като е заобиколено от много мрак в живота и затова трябва да се стреми да постигне тази светлина, която може да освети тъмнината, тъмнината на живота. Как може да се намери тази светлина? За тази светлина само човешката душа е лампата. Но тази лампа може да бъде запалена само от духа. Човешката душа става блестящата светлина на живота, когато духът я запали! Но когато човешката душа е запалена от духа като светлина на живота, тогава тя се превръща и в факлата, която може правилно да освети човешкия живот: плодотворните прозрения, стоплящите живота чувства, активните волеви импулси, които са необходими за човешкото същество.

10. Антропософията и загадката на душата

Уважаеми присъстващи, Антропософията е погрешно разбрана и често осъждана днес не само защото трябва да говорим за нея по различен начин от нещата, за които говори конвенционалната наука, а по-скоро защото тя трябва да говори не само за различни неща, но и по различен начин, по различен начин. Това, че трябва да говори за различни неща от обикновената наука, е основно това, което очаква всеки, който очаква нещо от свръхсетивното изследване. Но това, че това трябва да се прави и по различен начин, бих казал, ако думата се вземе в по-висок смисъл, в различна форма на изразяване, е нещо, което не се очаква. В продължение на векове чрез естествената наука се е развивал много определен начин на мислене и изразяване на това, което е било обмислено и изследвано, който е постигнал такива големи триумфи. Тази форма на изразяване изглежда на хората от настоящето като нещо толкова сигурно, толкова добре обосновано, че те не могат да я толерират, когато се изисква различен начин на говорене за област на знанието, която всъщност е много по-близка до човешкото същество.

Сега обаче много от нашите съвременници несъмнено чувстват, че научният подход дори не се доближава до най-важното за човека, особено когато се прилага най-вярно и най-съвестно в своята област. И затова много души от настоящето търсят път към това, което е толкова близо до човешката душа по отношение на въпроси и загадки, бих казал дори, че макар и да не се налагат отвън чрез природата, те се налагат чрез самата природа на човешкото същество.

Ако искаме да поговорим за тези последни загадки, да ги характеризираме, тогава може би, скъпа публика, можем да си спомним поговорката на един духовен мистик, Майстер Екхарт, който някога е казал: Каква е ползата за мен – или: Каква е ползата за мен да бъда крал, ако не знам, че съм крал! ако изобщо нямах представа, че съм крал?

Сега човек би могъл дори да признае, че човек може би все още би имал полза от това да бъде крал, дори и да не го осъзнава. Но това, което Майстер Екхарт е искал да изрази, се отнася за нещо друго в много по-голяма степен, отколкото за неговото сравнение. То се отнася за това да бъдеш истински човек.

Ако се запитаме безпристрастно, наистина ли сме хора в пълния смисъл на думата, ако не осъзнаваме своята човечност? Ако не можем да си кажем: Каква е нашата действителна същност като човешко същество?

Когато задълбочено си зададем този въпрос, вече сме поразени от това колко малко всъщност ни казват естествените науки за най-важния аспект на този въпрос: какво сме ние като човешки същества.

Човек би могъл да цитира много неща, ако искаше да характеризира цялата дълбочина и пълното значение – дълбочината и значението на душата – на този въпрос. Човек би могъл да подходи към това характеризиране от най-разнообразни

страни. Днес, тъй като често съм имал възможност да говоря в този град по теми, подобни на днешната, бих искал да започна от факта на живота, бих искал да кажа, който, най-интензивно от външния свят на фактите, представя истинската душевна загадка на човека.

Може би някой може да каже: Този факт представя истинската загадка на душата на човека по най-егоистичен начин. Но тази мистерия на душата е представена чрез този факт – представена по начин, който, бих казал, е общо взето очевиден. Нека имаме предвид този факт, този факт на смъртта в цялото му значение. Нека се опитаме да представим този факт просто и безпристрастно на нашите души.

Смъртта, както понякога се казва днес от естествените учени, се характеризира с факта, че е налице труп. Тривиален факт, разбира се, но именно като тривиален факт, може би един от най-мъчителните в човешкото физическо съществуване. Какво можем да видим, когато поставим факта на смъртта, съществуването на трупа, пред душата си без предразсъдъци? Тя започва в момента, в който физическото тяло се е превърнало в труп. За това физическо човешко същество започва път на развитие за това, което е вътре в него, външно материално-физическо. Този път на развитие поема съвсем различен курс, отколкото преди момента, в който човешкото същество е трябвало да премине през портата на смъртта.

Виждаме как това, което остава от човек като труп – независимо дали е предадено на огъня или на земята – се съединява с елементите на природата, как то бива поето от елементите на природата и как тези елементи на природата сега утвърждават своето съществуване, упражняват господството си над това, което им е предадено от физическия човек. Веществата и силите във физическото тяло на човека вече не следват законите, които са следвали до смъртта, поне първоначално според външния видим свят; те следват законите, които са им наложени от външната физическа природа, които до смъртта човекът само е спазвал.

За да можем да кажем: Външният свят е този, в който човек умира, не само в момента на смъртта си, но и чрез факта, че той го приема в своите закони като физическо човешко същество, той умира в този външен физически свят.

Ако погледнете на този факт с отворено съзнание, тогава, бих казал, от това съзерцание произтичат всякакви мистерии на човешката душа. И преди всичко, пред човек се появява важен въпрос, ако е достатъчно отворен.

Той гледа различните елементи, които приемат трупа му, тоест външното му физическо тяло. Казва си: Тези елементи, в които е абсорбирано моето физическо тяло, имат по същество същия ефект, както и там навън, като абсорбират моето физическо тяло; в края на краищата, те внасят същото в мен всеки ден през живота ми. Като абсорбира храна и напитки, той абсорбира в себе си тези вещества и сили, на които е предаден при смъртта.

Можем ли разумно да предположим, че законите на веществата и силите, на които сме предадени при смъртта като физически същества, съществуват само там, в

света? Не трябва ли разумно да предположим, че това, което ни приема след смъртта, влизайки във физическото ни тяло като храна и напитки, разгръща същите закони в нас? Закономерност, която се преодолява само от вътрешното същество на човешкия индивид?

Виждаме, бих искал да кажа, пътя към едната страна: предаването на човешкото физическо тяло на веществата и силите със същите закони, които всъщност приемаме във физическото си тяло.

Разбира се, човек би трябвало да даде много подробности, ако иска да стигне до дъното на тази мистерия на живота, бих казал на душата, която този факт толкова трогателно представя на нашата душа, ако иска да се впусне в нея с всички подробности.

Но веднага възниква друг въпрос: Може ли външната естествена наука, която е посветена главно на грижата, на наблюдението чрез сетивата, на познанието чрез експеримента – следователно отново на наблюдението чрез сетивата – и която е посветена на обучението на ума, който е обвързан с това наблюдение и с тези експерименти, може ли тази външна естествена наука да се доближи до най-съществената част от човешкото същество? Тя със сигурност може да се доближи до това, което след смъртта се предава на физическите елементи и техните закони. Тя със сигурност може също така да се доближи до това, което се влага във физическото тяло всеки ден въз основа на тези физически закони; и със своите съвестни методи тя може също така да изследва законите – които в човешкото тяло не се различават по това, че се отнасят до веществата и силите на външния свят и по този начин са живот в самия външен свят – тя може да следва законите на това, което се абсорбира от човешкото тяло всеки ден. Но тя може също така да следва човека с неговите психически изрази; тя може да следи какво значение има това, което приемаме ежедневно, за психическия живот на човешкото същество. И в това отношение естествената наука вече е направила изключително много и има много оправдани идеали в това отношение.

Това, което вече може да се знае днес за значението на мозъка и нервната система за въображението, какво може да се знае за определени процеси, които са свързани с правилното или неправилното хранене или правилната или неправилната обработка на храната, и които също оказват влияние върху душата, всичко това може съвестно да се изследва от външната естествена наука и тя го прави днес. И антропософията изобщо не би могла да оправдае съществуването си пред лицето на това, което науката е успяла да постигне, ако не признаваше напълно това, което науката е успяла да постигне в тази посока. Следователно, тя винаги и многократно е неразбиране на това, което антропософията иска да бъде, когато е поставена в каквато и да е опозиция на съвременната наука. Няма такава опозиция. Антропософията напълно признава това, което науката е способна да постигне!

Но сега ще бъде лесно признато и това: Да, в това физическо тяло, в което се поемат веществата и силите на природата, надарени с външни закони, в това физическо тяло се случват всякакви неща; случват се всякакви неща, за които душата първоначално не знае нищо, за които душата постепенно придобива знания, като се занимава с наука, физиология, биология и т.н. В това физическо тяло обаче, независимо дали душата знае или не знае какво се случва, причините за начина, по който душата се чувства в индивида и как се чувства чрез определено общо настроение, все пак се крият. Това, което човек няма нужда да знае от дълго време, това, което може да нарече общи неразположения, каквито и болести да има в органите, това може да звучи в душата. То се изразява в душата като настроение. Изобщо не е необходимо да се вкорени в съзнанието; то се изразява в общото настроение на душата.

Така че, бих казал, човек трябва да предположи много от това, което присъства в материалните процеси и ефекти на физическия организъм и което работи по такъв начин, че душата има дял в него. Но доколкото душата има дял в него, тя има дял в това, което вече действа по време на живота, и в начина, по който действат онези сили, на които физическото тяло е предадено след смъртта.

Ние носим в себе си – уважаеми присъстващи – същите закони, които водят до нашето унищожение като физически човешки същества. И тъй като същите тези закони влизат в нас с храната и напитките, нашата душа участва не само в това, което пониква и изниква сила в нас, но и във всичко, което в крайна сметка се изразява чрез унищожаване на нашето физическо същество. Тъй като веществата и силите на външния свят работят в нас, душата участва в нашето разложение дори през целия ни живот. И когато поредицата от факти, която възниква, когато бъде представена на душата без предразсъдъци, тогава човек се научава да разпознава: Смъртта, която стои пред нас като един-единствен момент в края на нашия физически живот, в крайна сметка е само това, което, така да се каже, се сумира към това, което основно управлява и царува в нас през целия ни физически живот. Бих искал да кажа: части от смъртта, най-малките части от смъртта, така да се каже атомите на смъртта, са в нас във всеки момент от нашия физически живот и нашият душевен живот е участник в тези атоми на смъртта.

Това се изразява в човешката душа във всичко, което възниква в настроението, чрез което душата участва в разрушителните сили на света, в силите на разрушение в света. И колкото и сложна да изглежда човешката душа, едно е вярно: най-важните настроения на съмнение, на отчаяние, онези настроения, които често възникват без никаква външна причина, поне без някаква забележима външна причина, които често отслабват човешкото същество и извикват най-важните загадки на живота от най-дълбоките глбини на душата му, които го тревожат както в здраве, така и в болест през целия му живот. Тези загадки произтичат от участието на душата в силите на упадъка в света.

Когато се вгледаме дълбоко в това, което си проправя път нагоре от дълбините на душата и в съзнанието – съзнанието не знае какво е то, но съзнанието има действието в себе си, има преживяването на това в душевното си настроение – когато сме напълно осъзнати за това, тогава пред съзнанието изплуват тези други загадки на душата, тези, които сочат, така да се каже, в обратната посока, онези загадки, които хората винаги са свързвали с думата, която е противоположна на смъртта: думата „безсмъртие“.

Въпросът за безсмъртието не е просто егоистичен въпрос за хората – произтичащ например от желанието ни да не изчезнем със смъртта – но въпросът за безсмъртието е тясно свързан с това, което може да се нарече, в смисъла на Майстор Екхарт, примерът на краля, това, което може да се нарече: Човекът е напълно човек едва тогава, когато наистина осъзнава собственото си същество. Но, скъпи мои присъстващи, бих искал да кажа: това знание, доколкото можем да го придобием чрез външна естествена наука, това знание отнема факта на смъртта. Защото всичко, което можем да знаем, дори ако е най-великото и най-значимото нещо за едно човешко същество, което можем да познаем чрез експеримент и наблюдение, може да се отнася само до тялото и трябва да загуби значението си за човешкото същество със смъртта, защото се отнася до нещо, което се слива с нечовешкото, тоест неестественото, същество. И човек трябва да си зададе въпроса: Можем ли да погледнем на разпадането на физическото тяло по подобен начин, по който можем да погледнем на вътрешните мистерии, които душата преживява, участвайки в разрушителните сили на света? Можем ли да погледнем в същия смисъл на съзидателните сили на света, на поникващите, никнещи сили? И това е посоката, в която, от същия дух, който е възприела съвременната наука, и от същата научна съвест, антропософията иска да насочи.

Но тя не може да намекне, бих казал, да посочи нещо, което може да се случва всеки ден, като смъртта, пред очите на всяко човешко същество; тя може да доведе, тази антропософия, до това – когато се разглежда според противоположния принцип на изследване на реалността на живота – само като посочи нещо, което първоначално не се разкрива като външен факт, нито като вътрешен факт от живота на душата, нещо, което първо трябва да бъде постигнато от душата.

Смъртта – драги слушатели – доброволно се поставя пред душата. Първо трябва да работим за познанието на природата на безсмъртието, ако искаме да го разпознаем. Поне в най-съкровенията му същност не можем да получим никакво познание за него.

Следователно, трябва да се изтъква отново и отново, че всеки, който сега иска съзнателно да следва пътя към света на душата, към действителната същност на душата, може да го направи само чрез вътрешна дейност, чрез вътрешна работа. Тоест, чрез това, което често наричам тук упражнения за душата.

Сега, скъпа публика, ще можем да си съставим представа за тези душевни упражнения от гледна точка, необходима за днешната тема, ако първо си представим как човешкият душевен живот всъщност е единство. Първо ще разгледаме този душевен живот, като се вгледаме в себе си. Той се извива, бих казал, нагоре и надолу. Той се изразява в образи, чрез които си представяме външния свят. Той се изразява чрез чувства, усещания и волеви импулси, които ни водят към нашите действия и на които ние, като членове на социалния ред, позволяваме да ни се явяват от душата по целия свят.

Това, което нахлува и се вплита в човека като образи, чувства, усещания и волеви импулси, това, което със средствата на външната естествена наука се посочва като това, което може да бъде изследвано само със средствата на външната естествена наука, което се посочва като това, което умира само със смъртта. Това може да се види днес от много хора, които са достатъчно безпристрастни, за да погледнат какво всъщност представлява тази душа, как тя е съвсем различна от това, което е достъпно за външното сетивно наблюдение и експериментиране. И тогава такива хора се отвърщат от научните разсъждения, защото вярват, че само науката може да съществува за външната природа, и тогава се обръщат към определени - както се нарича - мистични начинания.

Антропософията, както е разбирана тук, не бива да се бърка с мистицизма, който иска да проникне в душевния живот само чрез самовглъбяване; защото Антропософията е истинска наука и знае как да погледне назад към обикновения, земен – ако мога така да се изразя – душевен живот на човека по такъв начин, че човек да може да се отдаде на големи илюзии и големи измами.

Антропософията е по-малко податлива на заблуди, отколкото биха си помислили нейните противници и добронамерени критици! Много често се смята, че антропософията е посветена на онези вътрешни сили, които водят до илюзии, халюцинации и всякакви медиумични явления. Те не забелязват, че целият начин, по който Антропософията характеризира своите изследователски методи, върви в обратна посока на всичко, което би могло да доведе до илюзия, халюцинация, видение и т.н. Антропософията е преди всичко абсолютна яснота за това, което се представя на човешкото същество в началото. Там, този, който наистина гледа навътре без предразсъдъци, който всъщност, бих казал, следва инструкциите на мистика, ще види колко несигурно е това гледане навътре, как например спомени, които сочат към по-ранно детство, как тези спомени просто възникват в по-късен живот и как човек не разпознава, че това, което възниква като мисъл, всъщност е само спомен, спомен за нещо преди това преживяно. И ако тези спомени се появят непроменени, човек скоро ще осъзнае, че си има работа само с спомени. Но в човешкия вътрешък идеите за външни преживявания се абсорбират в чувствата, в импулсите на волята, дори в темперамента, в цялата човешка организация, бих казал в интимното човешко здраве и болест. И след десетилетия, трансформирани в

съвсем различна форма, могат да възникнат идеите, които не са нищо друго освен това, което е било запалено от външно наблюдение. Човекът, който често вярва, че е мистик

вглежда се във вътрешното си „аз“ и има такива идеи, те му се струват сякаш никога не са били заимствани от външния свят, сякаш идват от вечните дълбини на човешката душа, сякаш може директно да преживее от такива идеи как душата в божествено-духовните светове, [в] световния разум, във вечното е свързана и други подобни.

Тези, които са наясно с метаморфозите и трансформациите, които спомените могат да претърпят, знаят също, че не могат да разчитат на подобна интроспекция. И така, от една страна, резултатите от естествената наука изглеждат за непредубедените, показвайки как душата е обвързана с физическото в земния живот, с това физическо, което се предава на външните сили на природата при смъртта; а от друга страна, това, което често се появява, е мъгливата, неясна мистика, чрез която човек въпреки това не стига до нищо друго, освен да извади от душата това, което е получил отново чрез този външен свят, макар и толкова преобразено, че не го разпознава, че го смята за принадлежащо на съвсем различен свят.

Именно когато човек се е подготвил достатъчно, за да осъзнае колко малко може да му даде външната естествена наука и колко малко мистицизъм, той започва да осъзнава ценността и значението на онези душевни упражнения, които се състоят не само в размисъл или вътрешен поглед към душевния ни живот, но и в това да го приведем във вътрешна активност, така че той да стане нещо различно от това, което е в ежедневието.

Природата взема тялото ни със себе си при смъртта; тя включва веществата и силите на това тяло в своите собствени закони. Това, към което антропософията се стреми като път към противоположната цел, е предаването на душата за включване в това, което е противоположно на външната природа, в духа. Точно както физическото тяло се предава на външната природа по време на външната физическа смърт, така и сега, не във формален акт на познание, а като вътрешен факт на антропософското познание, душите се предават на духа, за да могат да се съединят с него.

И както фактът на човешкото физическо унищожение ни изправя пред смъртта, така и безсмъртието на човешкото същество ни изправя пред душата, в това, че ние обединяваме душевния живот с това, което като духовен живот, като духовно битие и духовно тъкане, е в основата на целия свят.

Това, към което се стреми антропософското познание, като действително вътрешно преживяване, е противоположно на това, което е събитието на смъртта за физическия човек. И точно както душата участва в процесите, които протичат там долу във физическата телесна организация, и как тези физически процеси влияят на настроението на душата, дори когато душата не е наясно със своята същност, така и

нашата душа е обединена – това става очевидно в знанието, за което ще говоря след малко – че нашата душа е обединена с духа от другата страна, че само чрез тази страна тя опознава своите преживявания, стремейки се към знание като факт, като действително вътрешно преживяване. И това действително знание може да се постигне чрез развиване на мисленето, от една страна, в по-голяма степен, отколкото в обикновения живот, чрез вътрешна дейност, а от друга страна, чрез развиване на волята повече, отколкото в обикновения живот.

Между волята и мисленето се намира умът, а чувството е точно по средата. Най-ценното съкровище на човешкия живот е това чувство, този ум. Но когато развиваме мислене, от една страна, и воля, от друга, умът и чувството вървят заедно с него и самите те се превръщат в нещо различно.

За да можем ние – скъпа публика – да общуваме помежду си за начина, по който се развива мисленето, от една страна, и волята, от друга, трябва да осъзнаем, че душата въпреки това е единство – в своя бурен, преплитащ живот единство – въпреки факта, че живее, от една страна, според мисленето, от друга страна, според волята, а по средата – според чувството.

Когато гледаме например природния свят около нас, първо трябва да ангажираме сетивата си. Но това, което възприемаме чрез сетивата си, след това се обработва от мислите ни. Ако приложим волята си в този процес, няма да можем да получим истинско познание за природата. Няма да можем да го направим, ако позволим на волята, която ни пронизва в ежедневието, ако ѝ позволим да се влее в мисленето ни за природата. Бихме получили фантазии вместо природни закони. Съвестният научен метод не може да бъде замесен в това.

Именно в тези идеи и мисли трябва да развием по отношение на външния свят, в душевния си живот, където волята отстъпва пред ежедневието, а също и пред обикновения научен живот, и мисълта се появява в известна едностранчивост, като просто образ на това, което е налично външно, а от другата страна имаме действителната воля. Нека бъдем честни за действителната воля. Нека вземем един прост волеви импулс: вдигам ръката си, дланта си. Първо, имам намерението нещо да бъде повдигнато в някакъв момент. И тогава намерението, което е мисъл, слиза в подсъзнателните дълбини, съединява се по определен начин с организма. Как това не се прозира в ежедневието, защото това, което [се случва], е преди всичко отново преживяване, което отново става ясно; началото и краят могат да се видят ясно. Какво се крие по средата, как волята се изстрелва в организма, така да се каже, и осъществява намерението, което е потънало толкова дълбоко в подсъзнанието, както животът на човек от заспиването до събуждането.

Човек е изкушен да каже: по отношение на волята си, човек наистина спи, дори когато е буден. От намерението да се вдигне ръката, раменете, до наблюдението на вдигнатата ръка, вдигнатата ръка, ежедневно съзнание по същество спи, заспива, докато волеви импулс се изстрелва в организма и се събужда отново едва когато

резултатът е видим. Тогава волята идва да ни посрещне, не е преплетена с мисли. Но тази воля е, бих казал, нещо толкова чуждо на нашето съзнание, колкото и това, което се случва около нас между заспиването и събуждането.

Сега човек може да развие човешката душа по-нататък и в двете посоки, както в посока на мисълта, така и в посока на волята, отколкото е в обикновения живот и в обикновената наука. И какво трябва да направим в тези две посоки, в посока на мисълта и в посока на волята?

Вече казах, скъпа публика, че волята отстъпва на заден план пред мисълта. Мислите, които ни дават яснота за света, карат волята да се отдръпне напълно. А волевите импулси, които са в ежедневието, карат мисълта да се отдръпне, както току-що обясних.

Но въпреки това, в мисълта, и в най-абстрактните, и в най-конкретните мисли, винаги живее остатък от воля, просто не е съзнателен. И във всеки волеви импулс живее мисъл. Мисълта се влива някъде и след това се появява отново в резултата. Ако сега търсим волята в мисълта и мисълта във волята, тогава упражняваме душата и в двете посоки. Какво означава да търсим волята в мисълта? Това се постига чрез практикуване на това, което вече няколко пъти характеризирах тук, чрез практикуване на медитация и концентрация, защото това означава душата да почива на определени идеи, които са ѝ представени по напълно разбираем и ясен начин, като математически понятия.

В тази често дългогодишна преданост – за един човек отнема по-малко време, а за друг – повече, в зависимост от способностите му – в тази преданост към разбираемите идеи се развива силата на мисълта, както и това, което не присъства в обикновеното съзнание на волята, както и волевият елемент в мисленето, как той се намесва в нашия организъм, и сега в целия ни организъм, човек открива – докато иначе винаги гледа само мисълта –, открива в живота на мисълта иначе скрития живот на волята; тогава първият елемент на свръхсетивното познание навлиза в човешкото съзнание. Защото това, което се смесва с нашите мисли – бих казал, че се намесва – не е, както обикновено е случаят, блед и абстрактен мисловен живот. То внася в нашия мисловен живот нещо, което е толкова живо и интензивно вътрешно, колкото иначе преживяваме само във външните си сетивни възприятия. Това, което иначе имаме като блед, абстрактен мисловен живот вътре в нас, става толкова живо, толкова живо, като откриваме волята в него, че имаме послеобраз на външното сетивно възприятие в нашия мисловен живот. И така тези процеси протичат по такъв начин, че пълното съзнание – както го развиваме в математическа задача или както го развиваме в геометрична задача – присъства във всички душевни упражнения, които водят до такова, бих казал, забулено от воля образно мислене.

Всеки, който наблюдава подробно описаното от мен за тези упражнения за концентрация и медитация в книгите ми „Окултна наука“ и „Как да познаваме

висшите светове“, както и в книгата ми „Загадките на душата“ и в други писания, ще види колко неоснователно е твърдението, че някакъв вид съноподобен душевен живот би трябвало да води до това, което е описано като имагинативно познание, като образен, познавателен вътрешен живот, че всички процеси са такива, че ние, бих казал – ако мога да използвам тривиалния израз – подходяме към тях толкова трезво и с такъв здрав разум и накрая овладяваме това имагинативно мислене, както подходяме и овладяваме решението на геометрична задача. Човек би искал да каже: всичко, което трябва да се направи, за да се постигне такова знание, се практикува по такъв начин, че да може да се оправдае пред най-прозрачното, пред математическото знание. И всъщност трябва да се каже, че е най-изненадващо, че не точно математиците симпатизират на най-съкровената същност на антропософския изследователски метод. Защото душевната дейност, която се упражнява в антропософското изследване, е по същество същата като тази, упражнявана в математиката, само че съдържанието е различно: в математиката тя е формална, докато в това, което трябва да се счита за антропософски изследователски метод, тя е такава, която води към реалността, към действителността.

И наистина, ние биваме въведени в една съвсем определена реалност, ако позволим на мисленето, чрез медитация и концентрация, да схване иначе пренебрегвания елемент на волята. Защото именно тук при нас наистина идва първият резултат от свръхсетивното изследване, от свръхсетивното познание. И това е, което в книгите си наричам формиращите сили на човешкото тяло.

Когато сме довели мисленето до този етап, до въображението, тогава се учим да живеем не в абстрактно мислене, а в един вид мислене, което е много по-реално вътрешно от абстрактното мислене. Сега се учим да живеем в живо мислене, в мислене, което се влива в реалността и обхваща нашата душа. Ние живеем себе си в мисловен организъм. И първият резултат се появява пред нас: това е, което стои пред нас в една голяма картина на живота, това, което е действало от нашето раждане, вътрешно, прониквайки нашето физическо тяло като свръхсетивно, именно тялото на формиращите сили.

Това тяло, за което говоря тук, не е разпръснато в пространството като физическото тяло; това тяло е тяло на времето. Точно както отделните органи са свързани помежду си и взаимодействат във физическото тяло на пространството, така и процесите на времето от нашето раждане до смърт са едно велико единство в това формиращо тяло. Това, което формиращото тяло преживява например от 45 до 50-годишна възраст, е свързано с преживяванията между 10 и 15-годишна възраст, по същия начин, както, да речем, някоя част от мозъка ни е свързана с частта от сърцето или стомаха ни във физическото тяло. Имаме времево тяло, което е прикрепено към нас, но което представлява мислене, което е станало активно, мислене, което едновременно с това има сили на растеж в себе си, сили, които

поникват и покълват растеж. Сега ние не само усещаме това, което вътрешно сме преживели от раждането си тук на земята – като потока от спомени, от който се появява единият или другият спомен – но усещаме как тези спомени са само абстрактните горни вълни на повърхността на обикновеното съзнание, това, което живее в нашия метаболизъм, това, което е в движението на сърцата ни, това, което живее в нашата дейност, нашата нервна система, но това, което става видимо като духовно тяло, като свръхсетивно, етерно тяло.

Етапите на познание от по-ранни епохи, които все още не можеха да разпознаят тези неща толкова ясно, колкото се стреми днешната антропософия, но които имаха представа от тъпо ясновидство, знаеха, че такова формиращо тяло съществува. Тогава то се наричаше етерно тяло или жизнено тяло. Не искам под тези изрази да се разбира нищо друго освен това, което самият аз характеризирах тук! И така, като в голяма картина, ние откриваме какво сме като единство, тъй като сме имали физическо тяло на тази земя.

Първият свръхсетивен елемент – скъпи възлюбени участници – все още не е нещо, което ни води отвъд земното ни съществуване. Антропософията трябва да продължи съзнателно да се развива на етапи, но тя е характеризирана като съдържанието на нашето земно съществуване, първият свръхсетивен елемент в нас, това тяло от формиращи сили, което е организирано във времето, както е организирано нашето физическо тяло в пространството.

Но можем да продължим напред. Можем да извършим следващо упражнение, което, така да се каже, все още е свързано с мисленето, с медитацията и концентрацията, но същевременно води отвъд тях. То се състои в това, че след като първоначално сме се концентрирали, първо насочваме цялото си душевно внимание към една идея в медитацията, така че да не възприемаме нищо от останалия свят, а да насочваме душата само към тази една идея; след това укрепваме душата чрез тази концентрация, както иначе укрепваме мускула, който многократно и многократно изпълнява дадена задача. Така, чрез тази постоянно повтаряща се концентрация и медитация, ние схващаме някакъв концептуален комплекс, който е лесно управляем, и това укрепва душата; ние се издигаме до това, което току-що описахме – до разбирането на волевия елемент в мисленето – така че да може да възникне въображаемо познание. Въпреки че здравият разум винаги остава с този антропософски метод, все пак трябва да кажем, че към човека, какъвто е обикновено, се добавя нещо като втора личност, която сега преживява това, което описах, да кажем например, в въображаемото познание.

Разликата между антропософския опит и опита като медиум е, че човекът, който изпитва халюцинации или видения като медиум, живее с цялото си его, с цялата си личност, в тези състояния, които определено са свързани с физическото му развитие. Той губи от поглед това, което иначе е; живее само в това, което се представя на душата му по ненормален начин.

Човекът, който се потапя в имажинативното познание, а също и във висшите нива на това, което ще опиша, отделя от себе си втора личност – наблюдателя на свръхсетивното; но той винаги остава там, контролирайки и критикувайки този наблюдател на свръхсетивното, със здравия си човешки разум, както е в обикновения живот.

Следователно, антропософията може да бъде представена на всеки, тя може да бъде схваната със здрав разум, защото дори и при този, който е антропософски изследовател, това, което му се представя в свръхсетивното виждане, трябва първо да бъде проверено и критикувано с това, до което е останал, с носителя на здравия разум. Но е така, че като първо се концентрира върху определени идеи, по този начин човек поддържа и склонността, вътрешната склонност, сега да задържи тези идеи в душата си, да не ги пуска отново. Необходими са повече сили, отколкото за обикновено забравяне, за да се извадят отново от душата такива идеи, които човек първоначално е поставил в душата си с всички сили, с най-силната сила на вътрешното си внимание.

Второто упражнение е постигнато, което трябва да развие идеи, върху които човек се е концентрирал рязко, бих казал, които са го завладели напълно, за да ги извади отново. Така че, след като човек се е концентрирал, бих казал, след като е медитирал върху тях, човек може да отстрани това, което наричам празно съзнание. Когато развиете това празно съзнание, когато развиете силата да създадете това празно съзнание, вие го прилагате от медитация, концентрация и тогава това съзнание не е изпълнено със спомени или впечатления от външния свят; то е наистина празно.

Но след това, когато това съзнание е празно, то не остава празно за дълго, защото външният свят прониква в него, защото човек първоначално сам е създал това съзнание, човек е буден без никакво съдържание. Но след известно време идва съдържанието – което иначе идва при нас чрез развитие и се обработва с обикновения ум – тоест съдържанието на един свръхсетивен, един духовен свят. И като е постигнал това имажинерно осъзнаване чрез медитация и концентрация, като е установил това празно съзнание, човек по този начин получава прозрения за духовния свят, за свръхсетивния свят, който ни обгражда точно както ни обгражда сетивният свят. Сега човек се учи: След като е постигнал това – сега го наричам посветено съзнание – след като е постигнал това посветено съзнание: Сега вие стоите вътре навсякъде в духовния свят и освен със здравия си разум, със здравите си сетива, имате същото прозрение за физическо-сетивния свят, каквото иначе имате като земен човек.

Фактът, че тези неща се развиват едно до друго, е съществено нещо; тогава човек никога няма да може да изпадне в патологични състояния, когато се занимава с такива методи на изследване. Но ако човек се е обучил да потиска тези сили, тези образи на медитация и концентрация, той може да създаде празно съзнание и може

също така да потисне картината на живота, която нашето вътрешно същество, нашето тяло на силата на ставане, е поставило пред душата ни, как е работило, как е вплело във всички нас свръхсетивно такова, от началото на нашето земно съществуване. Сега, когато сме присвоили тези сили, за да създадем празното съзнание, можем да елиминираме - когато първо сме довели формиращото тяло до съзнание - можем да елиминираме самото това формиращо тяло. Постепенно постигаме такава силна сила, че сега можем и да изключим този, нашия собствен духовен свят, че можем да създадем празно съзнание във връзка с него. Но тогава – скъпа публика – когато създадем празно съзнание по отношение на това тяло, тогава човешката душа, човешкото съзнание, не просто се изпълва с духовно-душевно съдържание от околната среда, както току-що описах, но тогава това съзнание на човешкото същество се изпълва с духовното и душевно съдържание, което самите ние сме били, преди да слезем от духовния и душевния свят и да приемем физическото си тяло чрез наследството на материята и силите от нашите родители и предци. Тоест, ние достигаме до разбиране за това какво сме били, преди да приемем физическо земно тяло. Тоест, ние достигаме до разбиране за нашето същество преди раждането или преди зачеването. Това възниква в свръхсетивното познание, вторият етап от вдъхновеното познание, което се постига по начина, който току-що описах.

Антропософията не е способна да създаде нещо от нищото, нито от леко драпирана мистика, а по-скоро антропософията трябва постепенно да завладее прозренията, като първо се възползва от силата в човешкото разположение, която води към свръхсетивното съществуване. Човек хули антропософията, когато я нарича просто философия. Тя не се основава на философски разсъждения, а на визия, която е толкова жива, колкото може да бъде всяка [сетивна] визия, но която трябва да се постигне чрез развиване на силите, които иначе само спят в душата, както посочих по принцип и както можете да намерите в по-нататъшните обяснения за нея в споменатите книги.

Но сега, скъпи мои участници, нещо много специално се представя пред духовния изследовател. В момента, в който той, така да се каже, опознава своята човечност, своята душевна природа, каквато е била преди слизането му на земята, в този момент физическото му тяло му се явява като външен обект. Сега той живее, така да се каже, със своята новосъздадена личност, сякаш пренесена обратно в съществуването си преди физическото му тяло. Сега той има това физическо тяло пред себе си като нещо външно. И като има това физическо тяло пред себе си като нещо външно, той гледа на това физическо тяло – това е, което трябва да се вземе предвид. Той не вижда това физическо тяло просто такова, каквото е в обикновения живот за физическо възприятие, а вижда това физическо тяло според вътрешните му органи, въпреки че тези вътрешни органи са одухотворени.

Ако си представите човешкото сърце, човешките бели дробове, човешкия мозък, различните човешки органи, не във физически термини с физически контури, а като процеси, като вътрешна дейност, като възходящи процеси на ставане и растеж, като низходящи процеси на разрушение и смърт, взаимодействащи помежду си, ако мислите за вътрешния човешки организъм по този начин – но не за човека като цяло, както обикновено го имаме преди физическото наблюдение, но и физически, а за физическото в духовен превод, бих казал, ако си представите това, тогава това е, което стои пред човека в същия момент, когато той вижда своето духовно-душевно съществуване такова, каквото е било преди да слезе на земята.

Не се отдръпвам, скъпа публика, защото нещата, за които говоря, са сигурни резултати от духовно-научното изследване и тъй като просто, разбира се, не съм в състояние да посоча всички междинни звена, които обаче могат да бъдат намерени в споменатите книги, могат да бъдат намерени в споменатите книги, но искам да изброя резултатите - да кажа, поне в някои области, това, което въпреки това трябва да изглежда доста парадоксално за днешния човек, а именно да представя това, което на етапа, който току-що характеризирах, на човека по следния начин. Помислете, скъпа публика, вгледайте се във вътрешното си същество, ще откриете спомени в душата си, спомени, свързани с преживявания, и повярвайте, че това, което се появява във вътрешния живот на вашата душа като картинен живот от идеи, като възприятия, пропити с чувства, е това, което е било преживяно. Можете да различите точно, бих казал, фината, деликатна тъкан на душата, която разпознавате; и можете да я свържете със здравия външен физически живот, с който тя трябва да бъде свързана. Но какво би се случило, ако се случи следното? Ако внезапно в душата се появи нещо, което ви кара да си кажете: „Да, откъде идва това? Никога не съм преживявал нещо подобно.“ Няма да се успокоите, докато не можете да свържете това, което се е появило в душата ви, което се проявява като спомен, с конкретно преживяване и тогава ще бъдете спокойни. И винаги свързвате това, което е фина духовна тъкан във вашето вътрешно същество, с нещо здраво и материално във външния свят, с което сте имали връзка.

Сега, пред лицето на вдъхновеното знание, човекът стои пред душата си, бих казал, пред цялата си вътрешност на организма с всички отделни органи, със силите, които съставят тези органи, бели дробове, черен дроб, всичко е там; човекът го гледа отвътре като физическо същество. Само че напоследък тази физичност му се струва по-духовно проникната, но това е физическата организация. А това е все едно да нямаш нищо друго освен спомен – можем да го сравним с това – за които не знаем към какво се отнасят. Но можем да научим какво се отнася това, което срещаме в собствения си организъм във външния свят. Ние се учим, а именно, като сме придобили празното съзнание, да виждаме външния свят в нова форма.

Виждале ли, скъпи мои присъстващи, чрез нашето физическо зрение, също и чрез физическата наука – астрономия, астрофизика, астрохимия – ние виждаме

физическото слънце в повече или по-малко точни или неточни очертания. Но това не е цялото слънце, както и това, което виждаме с физическите си очи, не е цялото човешко същество. В момента, когато се установи празно съзнание, ние виждаме освен това това, което се представя на външното око във външната наука, така да се каже, слънчев елемент, който се проплита през цялото пространство, което е достъпно за нас, и който се носи като форма на сила, която физически се концентрира там, но която също се разпространява. Виждаме слънчев елемент в цялото пространство, което е достъпно за нас.

И това слънцеподобно качество, което се разпознава само от празното съзнание във вдъхновеното познание като живо същество, това слънцеподобно качество, когато срещнем човек, то се съчетава по забележителен начин с това, което разпознаваме за себе си. Възприемаме физическото му тяло с външните си сетива. Тогава, в известен смисъл, това, което е физическото му тяло като продължение, се обобщава в душата му. Трябва да си представим душата като концентрирана форма на пространствено разширеното; когато погледнем външната велика природа, космоса, условията са обратни. Има например физическото тяло на слънцето, концентрираната форма и духовното, което сега е формата, широко разпространена в пространството. Но ние го възприемаме. Точно както възприемаме физическото тяло на човешкото същество с външните сетива като широко разпространено и го схващаме само като концентрирано в душата, така възприемаме слънцето като външно откровение; и възприемаме вътрешен конфигуриран живот и преплитане през цялото пространство, достъпно за нас, разпростиращ се силов край на слънцеподобното. Наблюдаваме как то живее в минералното, растителното и животинското царство, а също и във физическия живот на човека. Сега започваме да свързваме нещо сигурно в сърцето си, в дробовете си, със слънцеподобното, което сме зърнали само чрез вдъхновено знание.

И по същия начин ние се учим да разпознаваме духовния аспект на луната, луноподобния, и да го свързваме с нещо друго. Учим се да разпознаваме поникващите, кълнящите сили в нашия организъм като слънчев аспект; учим се да разпознаваме какви са силите на разлагане, какви са силите на разрушение, като луноподобния. Учим се да свързваме други неща в големия космос с вътрешното същество.

И така, какво учим сега? В обикновения си живот се сблъскваме с външни събития от силен характер; това са физическите събития. Те се отразяват в нашето мислене, в нашите чувства, така да се каже. Ние носим духовното в себе си. Външно е силното физическо. По отношение на това, което възприемаме от космоса като духовно, това духовно е там отвън, а вътре в нас са нашите физически органи. Точно както нашите идеи, нашите спомени са образи на физическата вселена, която преживяваме, така и нашите физически органи - както ни показва техният духовен

превод - са вътрешни образи, ако мога да използвам термина, физични образи на това, което е разпространено в големия космос. Учим се да свързваме органите си с големия космос, да ги свързваме с целия космос, тоест с духовното съдържание на космоса. Ние растем с загадките на душата си в загадките на космоса, който се учим да гледаме външно.

Сега стигаме до мисловните упражнения и бих искал да кажа, че в допълнение към прехода от мисловните упражнения към нещо друго – което характеризирах в празното съзнание – трябва да добавим и волевите упражнения.

Най-простото волево упражнение – скъпа публика – все още може да се направи с въображение и мислене. То се осъществява чрез това, което бих нарекъл мислене в обратна посока. Всеки може да прави тези упражнения по прост начин, като си припомня събитията от деня назад в обратен ред вечерта, оставяйки ги да минат пред душата; първо какво се е случило преди лягане, след това нещо, което се е случило малко по-рано, и така нататък обратно до сутринта, на възможно най-малки порции. Човек може също да почувства особен интерес, да има особен интерес от събитието, да има особен интерес към процесите от петото до първото преживяване отново!

Какво се постига чрез такива реални процеси? Въпреки че произтича от въображението, това е упражнение на волята. В противен случай, като си въобразяваме, ние се оставяме на външната последователност от факти. Развиваме душевния си живот върху нишката на външни събития, на външни факти. Сега се съпротивляваме с въображението си на това, което е налице като следствие от външните факти. Обръщаме мисълта. За да се направи това, трябва да се приложи силна сила, необходимо е силно прилагане на сила, по-силна сила от тази, която обикновено прилагаме. Волята постепенно изчезва от нашето мислене.

След това можем да засилим подобни упражнения на волята, ако постепенно разрушаваме определени навици, които имаме, и ги трансформираме в други. Ако отидем още по-далеч; например, ако си кажем на определена възраст: Сега искам да си изградиш навик за нещо, което за теб е като черта на темперамента, като много интимен, вътрешен, вкоренен навик. Ще отнеме години, преди това да стане нещо естествено за теб, но искам да работиш върху себе си ежедневно. Ако се вземеш в ръце, ако наистина вземеш нещо, което възниква от мисълта, и го включиш във волята, тогава волята става нещо съвсем различно! И тогава се случва - изглежда просто като сравнение, но е абсолютна реалност, дами и господа. Как е възможно окото ни да е организирано по такъв начин, че да може да служи за виждане? Това е така, защото собствената субстанция на окото не се утвърждава, а е, така да се каже, безкористно интегрирана в нашия организъм. В момента, в който окото утвърждава собствената си субстанциалност, например при очно заболяване, ние вече не можем да виждаме! Виждането – и същото важи и за останалите сетива

– възприятието е възможно само защото органът на възприятието изключва собствената си материалност, по този начин става, така да се каже, безкористен. Сега никога не бих твърдял – разбира се, че не – че целият ни организъм е по някакъв начин болен по отношение на обикновения живот или обикновената наука. Но този обикновен организъм, който носим със себе си в земния си живот, е, в края на краищата, предназначен за нашето външно ежедневие, за нашето обикновено, ежедневно съзнание. Той е много здравословен за това, но не и за висши преживявания, не за проникване в свръхсетивния свят. В това отношение е като болно око и, напротив, бих казал, че става още по-малко прозрачен, когато просто извършваме умствени упражнения. Чрез тези умствени упражнения именно това, което е нашето сърце, нашите бели дробове, става по-непрозрачно, като външен обект. Чрез упражненията на волята тази непрозрачност е съпроводена с прозрачност. Постепенно започваме да осъзнаваме какво всъщност се случва между намерението да вдигнем ръката и дланта и действителния ефект. Това, което между една мисъл и следващата е потопено в сън, това, което се спуска като воля в организма, става осезаемо за възприятието.

Но чрез това организъмът – разбира се, в духовно-душевен смисъл, не както окото, а в духовно-душевен смисъл – целият организъм става духовно-душевен прозрачен. В духовен и душевен смисъл, човекът се превръща в един-единствен сетивен орган. По този начин, бих казал, човекът развива непрозрачност в едната посока, като опознава органите си и се учи да ги свързва с космоса. А от друга страна, като може произволно да преминава от единия към другия – това е важното – той развива и прозрачността на целия си организъм.

И когато той развие прозрачността на своя организъм, тогава – скъпа публика – това, което иначе се проявява във физическия свят, се развива в най-висока степен в духовно-душевия смисъл: разгръщането на любовта, онази любов, която е в основата и на всички наши истински свободни действия, както я обобщих за моралния свят – представена в моята „Философия на свободата“ още в началото на деветдесетте години – и която показва, че в духовния живот е характерно за етиката, за морала. Описах тази особена склонност на волята към дейността, която се разгръща в любовта, от нейната етична гледна точка; сега трябва да я опиша от гледна точка на познанието.

Но по този начин човек става наистина свободен с волята си от физическия си организъм, както е свободен да вижда с окото си. Той вижда духовно и душевно чрез физическия си организъм. И вижда в духовния и душевия свят, така че стои в него, както стои във физическия чрез сетивата си по физически начин. Той се учи да живее в интуитивно знание, което сега стои в реалността на духовното.

Сега, като следващо преживяване, се появява образът, картинното съдържание на това, което човекът тогава наистина преживява, преминавайки през портата на смъртта. Човекът за първи път осъзнава своето духовно „аз“ в този ред на

осъзнаване, както ви описах, независимо от физическото си тяло във връзка с мисленето си. По този начин той придобива знание за своето същество, каквото е било преди раждането или преди зачеването. Сега той се освобождава от това тяло със своята воля, тъй като тялото става прозрачно духовно-ментално, тъй като човешкото същество е в духовно-менталния свят. Сега той има образа-знание за реалния процес, който се случва при смъртта, когато тялото не само става прозрачно, но се изоставя, предава се на стихията на земята и духовната душа се свързва с духовно-душевния свят.

През целия ни земен живот е било подготвено това, че това, което виждаме чрез медитация, концентрация и празно съзнание за пренаталното, или това, което се намира преди зачеването, е взаимосвързано, че се свързва с това, което възниква от волята. Учим се да се запознаваме с природата на мисълта чрез волята и по същия начин се учим да се запознаваме с природата на волята чрез мисълта. Пред нас се отварят световни мисли, не субективни мисли, а мисли, които действат от света. Светът става прозрачен за нас в мисълта, когато се поставим в този свят в интуитивно познание. Събитието на смъртта се появява пред нас, но то съдържа причините за истинско знание, което е било съзнателно развито и което само онези могат да объркат с всичко, което днес се появява като окултизъм и други подобни, които не навлизат в това, което многократно се описва като съзнателен метод, чрез който човек може да се издигне до духовна реализация, която наистина му позволява да се приближи до сферата, където се преживяват душевните мистерии, но където се появяват и онези преживявания, които в известен смисъл са всъщност отговорът на тези душевни мистерии. Защото в живота ние наистина навлизаме във факти.

Трябваше да посочим, от една страна, събитието, факта на смъртта. Тогава душата напуска тялото, напуска тялото, с което е била свързана по време на земното си съществуване. Човекът се свързва с физическо-сетивния свят в неговото закономерно съответствие. А от друга страна, човекът развива вътрешно това, чрез което душата се обединява с духовното, както описах. Там душата се обединява с духовното и преживява как, след като се е отделила от тялото, тя се развива по-нататък с духовното като единство след смъртта, докато се развие до точката на раждане или - казваме - зачеване в духовно-душевния свят. И точно както имаме процеси отдолу, които са просто пренесени от външните природни закони, които действат върху душата по време на живота на земята, влияейки на нейното състояние, настроение, щастие и нещастие - както това се обявява отвътре, така и тези процеси сега се преплитат, където взаимодействат пренаталните и постморталните елементи. Точно както сме зависими от тялото си, така сме зависими и от духовното си. И както това, което остава несъзнателно в тялото, остава несъзнателно за душата, докато не бъде научно изследвано от нея, така и това, което се влива в душата от духовното, давайки ѝ настроение, състояние,

щастие и нещастие, остава несъзнателно за душата, до която възприемчивата човешка душа изобщо е достъпна.

Това, което несъзнателно се преживява в духовното като аналог, като несъзнателно във физическото, играе също толкова голяма роля за душата и нейната независимост, колкото физическото и това, което е свързано с физическото. В края на краищата, нещо друго също е подобно на смъртта, но в своето сходство е противоположно на смъртта; с нашето физическо тяло ние живеем във външния свят. Като постоянно поглъщаме този външен свят чрез храната, като позволяваме на законите, които са във външния свят, да продължат да действат в нас, и като живеем в духовния свят, от друга страна, ние поглъщаме духовните закони в себе си. А духовните закони докосват физическите закони в нас.

Но какво е положението с физическите закони? Те са живот, те са ритмичен живот, те непрекъснато се обновяват. Трябва да се храним всеки ден. Ако мога да кажа нещо много тривиално: не можем да се задоволим с това, че сме яли вчера или онзи ден или онзи ден и го помним днес. Такъв е случаят с външното абстрактно, знанието, предназначено за обикновеното съзнание; ние не приемаме, че споменът за храненето е достатъчен за нас.

Това, което усвояваме от антропософски ориентираната духовна наука, е нещо, което в духовната сфера трябва да има същото ритмично съществуване за човека, както иначе физическите и телесните процеси. Не можем да си спомним – и да се задоволим – с това, което усвояваме като антропософия, както можем да направим в химията или във външните науки.

Тези, които са се възнесли до най-висшите сфери на антропософията, чувстват, че трябва да се връщат отново и отново към това, което за тях е възприятието на висшия, свръхсетивен свят; в противен случай в тях възниква нещо като духовен глад. Това е също толкова реално. Всъщност човек не може да се задоволи с обикновени спомени. Ние навлизаме в реалността, като търсим това, което ни показва как душата е свързана с духовния живот.

Това, дами и господа, е, което Антропософията има да каже за загадката на душата, поне в началото, бих казал. В краткото време, с което разполагах в една лекция, трябваше да скицирам как антропософията се задълбочава в областта на душевните мистерии, как тя всъщност показва, не просто се придържа към ежедневието, а как сочи отвъд раждането и смъртта, как сочи към един свръхсетивен свят, към който душата с нейната вечна същност принадлежи, както принадлежи към физическо-сетивния свят с тялото си. Като се изправи срещу факта на смъртта, човешкото същество се научава да вижда през реалността на антропософското познание и по този начин да постига нещо в антропософските експерименти, или да кажем началото на решение на загадката на душата, което се превръща в наистина необходима духовна храна за него отново и отново.

Но така се ражда живото знание. А антропософията е основата за живо знание, което не е мъртво знание, валидно само за памет. Но така от антропософията възниква и нещо, което може да бъде нещо за цял живот. Но трябва да посоча само една област, Валдорфското училище в Щутгарт, основано от Емил Молт и ръководено от мен, където се преподава и се култивира образование изцяло в духа на такова разбиране за човешкото същество, каквото може да възникне от съзерцанието на цялостното, пълноценно човешко същество, дори у детето. Ние не се стремим да реализираме това във външното предаване на мироглед. Ние не преподаваме антропософски мироглед. Той не е подходящ за деца във формата, в която съществува днес. Но това, което произтича от антропософски ориентирания мироглед за преподаване и образование, е истинско ангажиране с детското същество, истинско ангажиране с истинското същество на човешкото същество. Какво е необходимо в образованието днес, което ще развие човечеството? Човечеството ще трябва да се ангажира с големите задачи на живота по съвсем различен начин, отколкото е вече така днес. Човечеството ще трябва да се ангажира с непрекъснато нарастващите задачи на живота в образованието и преподаването по съвсем различен начин, отколкото хората вече са способни днес. И колкото и да има човек против сградата в Дорнах – и това важи за присъстващите – в художествената сфера се показва това, което иначе се представя с думи като мирогледно съдържание!

Уважаеми участници,

Бих искал да използвам следното сравнение отново и отново: вземете орех и неговата черупка. В черупката на ореха, в нейните извивки и извивки, действат същите закони, същите формации, както и в самата ядка на ореха. Антропософският светоглед прави също толкова необходимо, колкото е необходимо орехът да формира външната си черупка според ядката на ореха, да има някаква съответстваща външна рамка. Не би могъл да има само външна черупка. Не би могъл да бъде нещо, което няма вътрешен живот. Никой обикновен архитект не би могъл да построи добра сграда; това не би могъл да бъде случаят с това, което развиваме като антропософски ориентиран светоглед.

Това, което е желано от самия живот за добро виждане, това, което ни се случва като истински форми, това, което ни се случва като истински художествени форми в изобразителното и скулптурното, макар и да остава художествено, не трябва да съдържа нито един символ, нито една алегория; вместо това всичко се е вляло в художественото. Но то трябва да има същия ефект като онова, което иначе е представено с думи в Гьотеанума. Това, което е представено на сцената в Дорнах, е само различен художествен език за онова, което живее, когато иска да стане дума, за да излезе в света като дума на мироглед.

Но това, което води към духовни, свръхсетивни светове, произтича от ясно, методично мислене и методично изследване, както никога досега във външна наука,

това, което води към свръхсетивното, не само осигурява основа за живо познание, за жива наука, не само творческа сила за художествено творчество и художествено удоволствие.

Колкото и да се налага да критикуваме Дорнах и неговия стил – аз съм си най-суровият критик и някои неща не биха били построени по същия начин – човек се учи само чрез практика. Но не това е въпросът. Важното е волята! Важното е, че човек наистина може да се стреми към жив художествен стил от жив мироглед, така че външната обвивка вътре в света да работи по същите закони, както ореховата черупка според ядката, и подобно на ядката, също да има съответстваща външно обвивка. Колко външен би бил някакъв стар архитектурен стил за мироглед, който сега се ражда от непосредствените импулси и копнежи на съвременното човечество! Но такъв стремеж трябва едновременно да води до най-дълбоките основи на човешкото същество.

Това, което споменавам последно, не е последното и човек би могъл да си помисли, че публичните представители на религиозните деноминации биха видели в антропософията не някакъв антагонизъм, а по-скоро помощ. Защото днес хората се формират от популярната наука, дори в най-популярните знания и в най-простите умове. И това, което представя съдържанието на свръхсетивното, трябва да се съпоставя с образованието на човечеството. Днес дори в училище се работи според навиците и методите на външната наука. По този начин връзката между човешкото същество и свръхсетивния свят все повече се пренебрегва. Религиозният живот все повече би бил оставян да избледнява, ако не получи нова основа, ако не получи подкрепата на знанието, на доказуемото познание за свръхсетивния свят.

Следователно, представителите на религиозните деноминации трябва да гледат на антропософията като на помощник, който иска да подкрепи именно това, което те трябва най-много да подкрепят, и да го направи по начин, който днешното човечество все повече ще иска да види. Християнинът е наистина малодушен, който не осъзнава, че неговото християнство е истински подкрепено единствено от антропософията в настоящето; вече не от това, което традиционно се възпроизвежда, а чрез живото съзерцание на Мистерията на Голгота, до която стигаме, когато преминем от решението на загадката на душата, както сме я представили на душите си днес, към дълбините на религиозния живот.

Третото нещо, което би трябвало да произлезе от този светоглед, който се представя на света като Антропософия, е това, което не иска да мисли самостоятелно, което иска да оживее вътрешно с всички душевни сили в човека, което иска да направи вътрешен, духовен човек във външния, телесен човек, осезаем за собственото съзнание.

Но това е, което прави антропософията – колкото и несъвършена да е тя днес – тя е в начален стадий и аз съм първият, който признава нейните несъвършенства, но аз съм и този, който би могъл сам да напише всички критики, които се пишат днес.

Защото този, който се осмелява да каже такива неща пред света днес, както и нещата, които бяха казани тук, пред вас днес, също знае какво може да му се възрази и не е нужно да чака какво ще дойде от тази или онази страна като преценка, от съзнание, което все още не иска да се занимава с антропософията. Той няма да намери нищо ново в преценките, които най-вече произтичат от липса на разбиране! Искам да кажа това, за да покажа, че този, който е вътре в антропософията, както е предвидено тук, не бива да се изненадва от това, с което се сблъсква!

Уважаеми участници! Ако съзнанието, което не се занимава с антропософията, беше правилно, тогава антропософията нямаше да е необходима. Ако антропософията можеше лесно да се хареса на всички днес, тогава изобщо нямаше да е необходимо да се изявява! Тя не се стреми да бъде незабавно приета днес, защото говори за сили, които се намират много по-дълбоко в душата; и въпреки това знае, че дори в онези, които ѝ противоречат, присъстват тези копнежни, движещи сили за научно, артистично и религиозно задълбочаване.

И в трите области се търсят нови пътища. Антропософията е наясно със слабостите, които все още засягат днешния ден. Но тя би искала да бъде – нека го кажа накрая, дами и господа, чрез своя специален метод на изследване, чрез живота, който тя предизвиква в душата в резултат на този метод на изследване, чрез задълбочаването, до което може да доведе чувството и артистичното прозрение у човека – тя би искала да бъде основа на духовна наука. Тя иска да бъде това, което води хората към креативността на артистичното творчество и артистичното отношение. И в крайна сметка иска да бъде това, което вътрешно развива силен, душевен, изпълнен с дух проводник и за религиозния живот.

Ако се стреми да работи в тези три посоки, тогава може би ще повярва, че работи в духа на най-значимите изисквания на днешния ден.

11. Какво е искал Гьотеанумът и каква е целта на Антропософията?

Уважаеми присъстващи, ужасният пожар от миналата декемврийска нощ разруши външната обвивка на антропософското начинание. Това събитие, което е толкова болезнено за мнозина, които са се привързали към тази сграда – Гьотеанума в Дорнах – може би ще ми даде повод да отправя тези размисли първо към Гьотеанума в Дорнах днес. Имах привилегията да дам много подобни размисли тук от това място и днешното размишление също е предназначено да бъде дадено само в същия стил като останалите, като единствената връзка трябва да се направи с Гьотеанума. Този Гьотеанум със сигурност е имал много хора, които, прозрявайки волята, която е искала да произлиза от този Гьотеанум, са го почитали и обичали силно. Но може да се каже, че по-голямата част от посетителите, многобройните посетители, които са били там през годините, не са могли да направят нищо специално от този Гьотеанум. Имаше много хора, които бяха раздразнени от самото име Гьотеанум. И тогава имаше мнозина, които разглеждаха формите на тази цялостна структура, съставена от две куполовидни сгради, и ги намираха за просто странни, може би просто израз на фантастичен стремеж. Имаше и хора, които, по едно или друго от тези основания, вярваха, че в Гьотеанума се случват всякакви призрачни, може би спиритуалистични събития, че е построен, за да представлява някакъв неясен, мъглив мистицизъм и може би дори, както някои се изразяват, да служи на най-сляпо суеверие и така нататък, и така нататък.

И все пак човек би могъл да се учуди колко далеч от действителността може да е това, което се вярва в днешно време за това или онова. Защото Гьотеанумът със сигурност не е послужил на нищо от горепосоченото. И ако днес има такива, които се борят срещу всички тези повече или по-малко назадничави или суеверни тенденции, тези, които искат това, което наистина се е искало в смисъл на изграждането на Гьотеанума, те със сигурност принадлежат към тези противници. Но аз не искам да говоря за негативното днес; искам да говоря за това, което Гьотеанумът е искал и какво всъщност иска Антропософията, за която той е бил предназначен да бъде място, за съвременното човечество.

Фактът, че името Гьотеанум беше избрано с течение на времето, беше основно в съответствие с искреното желание на редица почитатели на Гьотеанума и Антропософията. Името на една от фигурите в моите мистерийни драми, Йоханес Томасий (не Йоан Евангелист, а герой в моите мистерийни драми), беше първото име, избрано за тази сграда на хълма в Дорнах. Съответно тя беше наречена Йоханесбау.

Разбира се, това по-специално породило много недоразумения, както е лесно да се разбере, и затова трябваше отново и отново да подчертавам, че за мен тази сграда в Дорнах е Гьотеанум. Защо? Мога да кажа, че повече от 40 години се занимавам с

това, което се основава на знанието, изкуството и миогледа на Гьоте. И всеки, който се задълбочи в стремежа на Гьоте към знание, в изкуството на Гьоте, в стремежа на Гьоте към миоглед с отворен ум, всеки, който се потопи в него, не само ще бъде стимулиран да погледне външно това, което Гьоте е искал, но Гьоте работи, когато наистина се ангажира с него и с универсалността на неговия стремеж. Човек може да пропита душата си с това, което е искал, като с духовна жизнена сила. И от този пропит опит на това, което бихме могли да наречем гьотеанизъм, аз съм убеден, че то е било желано от Гьоте в съответствие с неговото време за определени части от човешкото възприятие, от този опит на това, което бихме могли да наречем гьотеанизъм, е възникнала антропософията.

Разбира се, всеки, който вземе светогледа на Гьоте, художественото намерение на Гьоте и го погледне отвън, няма да може да извлече от Гьоте, с каквато и да е логика или, да речем, с какъвто и да е обикновен художествен вкус, това, което се съдържа в Антропософията. Но има, бих казал, логика на мисълта и има логика на живота. Тези, които правят логиката на живота своя, могат да се потопят в нещо подобно на това, което Гьоте е разкрил на света, така че то да оживее в тях и да продължи да расте и да се развива. И в този смисъл на жива логика, аз чувствам как Антропософията произлиза от Гьотеанизма без противоречие, колкото и малко хора да го признават днес. И тъй като антропософията дължи произхода си основно на Гьоте, беше естествена емоционална нужда да наречем мястото, където антропософията, наследникът на светогледа на Гьоте, така да се каже, е била култивирана, Гьотеанум.

Това не е глупаво твърдение, че се представя съвършено какво представлява гьотеанството, а по-скоро, бих искал да кажа, че този Гьотеанум искаше да бъде своеобразно място за почит към това, което Гьоте е дал на света. Той не бива да служи за представяне на начина на мислене на Гьоте заради престиж, а по-скоро да бъде израз на благодарност за това, което може да се получи от световните стремежи на Гьоте. И тези, които смятат, че това наименуване е в съответствие с изрази на чувство на благодарност, вероятно вече няма да се дразнят от името. Но ако трябва да продължа по-нататък – скъпа публика – и да ви покажа за какво е бил предназначен Гьотеанумът, тогава трябва да продължа днес размислите, които често съм имал привилегията да правя в тази зала, и да кажа за какво е предназначена антропософията. Антропософията наистина е предназначена да намери отговора, доколкото е възможно да бъде намерен от човека, на най-висшите въпроси на човешкото съществуване, на онези въпроси, които са свързани с човешката съдба и човешкото достойнство в най-висшия смисъл на думата. Ако човек не притъпява собствения си душевен живот, тогава въпросът за вечността на душата възниква отново и отново. Тогава възниква въпросът: Човешката душа свободно или несвободно същество ли е? Тогава възниква въпросът: До каква

степен човешката душа почива и работи в това, което може да се нарече божествен световен ред?

Нашата съвременна наука, която е постигнала такива неопишимо велики неща за външните области на живота, е станала доста плаха по отношение на тези въпроси, които често се наричат последни въпроси на съществуването, защото тази външна наука иска да бъде истинска, истинска наука само това, което може да се възприеме от сетивата, което може да се комбинира чрез човешката интелектуална дейност със сетивните възприятия, и отхвърля това, което надхвърля сетивното. Но по този начин тя отхвърля и всеки отговор на по-дълбоките въпроси на човешкото съществуване, както току-що бяха характеризирани. Защото без навлизане на знанието в свръхсетивната област, човек не може дори да се осмели да се опита да се доближи до човешки възможен отговор на този въпрос.

Антропософията обаче не иска да дава отговорите на тези въпроси само в една доктрина, доколкото това е възможно за човека. Нито пък антропософията иска да дава отговорите на тези въпроси чрез неясен мистицизъм, а иска да проникне колкото е възможно по-дълбоко в тези отговори по същия начин, както всъщност се стремят днешните науки. Единственото нещо е, че антропософията е наясно с факта, че това, което човек нарича знание, все още трябва да бъде схванато по съвсем различен начин, отколкото често се прави днес, особено от най-авторитетните власти, ако човек иска изобщо да види тези въпроси в правилната светлина.

Бих искал да започна с наблюдение, подобно на притча, но такова, което би трябвало да е нещо повече от обикновена притча. Виждате ли, скъпа публика, всяка душа, която съзерцава света, без да мисли, че може да получи специални прозрения за отговорите на загадките на света, всяка душа стои, може би само с удивление и възхищение, пред образите на онзи приглушен свят, който наричаме свят на сънищата. Започвам от света на сънищата, със сигурност не за да извлека мистично нещо от този свят на сънищата, а за да илюстрирам как антропософията мисли за това, което трябва да стане знание за човечеството, ако трябва да се подходи към характеризираните въпроси.

Представете си многообразния, пъстър свят на сънищата пред спящата душа.

Представете си как, от една страна, съдържанието на съня е отражение на това, което познаваме добре от света, в който живеем през будните часове. Но човек трябва да си представи и душата, в която светът на сънищата се носи и обгръща душата по свободно движещ се начин, трансформирайки я, ставайки по-фантастична. И всеки, който има отворен ум, всеки, който има здрав разум и най-вече здрава воля към света, няма да има друг избор, освен да си каже: Никога не можем да разпознаем реалността на света на сънищата по време на самия сън.

Бих казал, че бихме могли да сънуваме през целия си живот, тогава просто, както правим в сънищното преживяване, бихме считали съдържанието на съня за наша

реалност. Бихме вярвали, че светът, който сънуваме, е реалният свят. Но тъй като се събуждаме от света на сънищата чрез нашата организация, в будния живот получаваме перспективата да изследваме реалността на света на сънищата. Само когато сме извън съня, само когато сетивата и волята ни са, така да се каже, включени към външния свят около нас, имаме гледна точка, от която да оценим реалността на света на сънищата. Разбира се, никой не може да съди какво е пространствена реалност от гледна точка на съня. За здравословно мислене и здравословна воля е възможна само обратната оценка.

Докато човек е погълнат не от света на сънищата, а именно от света на ежедневната реалност, който, макар и по различен начин от съня, също ни предоставя разнообразни, цветни образи, но образи, чието вътрешно съдържание разпознаваме едва когато проникнем в тях, когато ги проникнем във взаимодействието им с това, което ни дава нашият ум. Докато антропософията се потапя в този свят на реалността, както антропософията подхожда към света на ежедневната реалност по същия начин, по който сънуващият подхожда към своя свят на сънищата, стигаме до въпроса: Да, не е ли възможно второ пробуждане, така да се каже, в човешкия душевен живот? Точно както естествените механизми на нашия организъм ни изтръгват от сънищата ни, както волята ни се включва по време на пробуждането във външния сетивен свят на реалността, така наистина би могло да е възможно по-нататъшно пробуждане от света, който засяга нашето ежедневно съзнание. Ако случаят е такъв, тогава трябва да се каже, че реалността на сетивния свят може да се оцени само от гледна точка на света, в който човек се пробужда, свръхсетивния свят, точно както реалността на света на сънищата може да се оцени само от гледна точка на ежедневния свят. Бих искал да кажа: Антропософията първо си задава големия въпрос: Възможно ли е такова второ пробуждане? Тя не иска да потъне обратно, за да разпознае света, в подобна на сън реалност. Тя иска да върви по обратния път; тя иска да върви по пътя, по който човекът отива от съня в сетивната реалност. Тя иска да отиде по-далеч от сетивната реалност в свръхсетивната реалност. Дали човек може да направи това зависи, разбира се, от това как човек е способен да проникне в човешкия душевен живот, всъщност в целия човешки живот. Бих искал да кажа: човек просто трябва да подложи душата и нейния живот на изследване, за да види дали има възможност за такова второ пробуждане.

Сега, скъпа публика, такова второ пробуждане е възможно. Преди всичко е възможно, ако човек не се поддава на интелектуалната арогантност, с която си казва: В началото беше малко дете, все още не беше екипиран със способността да мислиш, чувстваш или сила на волята, както имаш като възрастен; трябваше да ги развиеш с помощта на човешката си среда, с помощта на образованието си, с помощта на живота, тези способности, до степента, в която сега ги притежаваш. Но ако, като възрастен, отхвърлите интелектуалната арогантност и се запитате:

Възможно ли е способностите да бъдат допълнително развити от нивото, до което сте ги довели като възрастен, точно както са се развили от детския етап до етапа на ежедневието? И вие сте водени по пътя на такова по-нататъшно развитие на човешките способности, когато обръщате специално внимание на отделните такива способности.

Нека първо обърнем внимание на онази способност на човешката душа или, да речем, на човешкото същество, която обикновено се нарича памет в живота, дарът на спомена. Нека първо го разгледаме така, както паметта се представя в ежедневието. От царството на душата, сред впечатленията от настоящето, може би предизвикани от тези впечатления от настоящето, изплуват мисловни образи, бледи мисловни образи на нещо, което може би сме преживели преди години. И така, това, което изплува от дълбините на душата или е повдигнато от настоящите възприятия, се смесва с всеобхватната, трансформираща сила на въображението, може би и с известна фантазия. И така, чрез силата на паметта, ние имаме пред себе си образи на нещо, за което несъмнено може да се каже. То е по доста реалистичен начин, в онази реалност, с която сме свикнали, когато отваряме очи и когато чуваме обкръжението си с ушите си; то не присъства в тази реалност. Ние приемаме в паметта си събития, образи, които просто се състоят от това, че сме влезли в тази или онази връзка с този или онзи човек, това или онова природно събитие или нещо друго преди години.

Това, което се случи там, днес вече не е реалност. Но ние имаме способността да си представим от дълбините на душата си, в повече или по-малко бледи или повече или по-малко смислени образи, това, което по начина, по който иначе възприемаме реалността чрез сетивата, не е настояща реалност. Тази способност да си спомняме може да се култивира. И тя се култивира, когато човек се задълбочи в собствения си мисловен живот по начин, който обикновено не се прави в ежедневието, особено днес. Когато хората се посвещават на мислите си днес, това обикновено са мисли, вдъхновени отвън, или които възникват като спомен-мисли по начина, който описах. Ако някой е честен с душевния си живот, той трябва да си каже: това, което предоставят външните впечатления, това, което възниква от дълбините на душевния живот като спомен, всъщност е това, което съставлява тази външност на душевния живот.

Но има и нещо друго, което можем да направим. Можем да се откъснем от тази, бих казал пасивна роля, която играем по отношение на мисленето си. Можем да се опитаме да живеем в мислите си с все по-нарастваща вътрешна активност. Можете да живеете в мислите си по такъв начин, че просто да формирате мисли, които лесно можете да схванете; така че да сте сигурни, че ако се посветите на тези мисли със силна вътрешна активност, няма да станете жертва на внушения или мистични сънища, ако представяте на душата си само мисли, които са лесни за схващане, по такъв начин, че да не ги оставяте да се разбягат като мисли, стимулирани отвън или

отвътре. Тогава осъзнавате, че в това мислене, което е породено от вашия собствен произвол – в този живот, в дейността на мисленето, нещо се развива в душевния живот, което може да се сравни с това, което се случва, когато използваме част от мускулите си във външна физическа работа, например. Те стават по-силни, стават по-мощни, именно при активното приложение мускулите стават по-силни и по-мощни. Обаче, ние забелязваме това по различен начин, като многократно и многократно се потапяме в мисли, които сами сме изтъкали или дори сами сме създали или сме придобили от някой духовен изследовател, чрез вътрешната си воля – ако мога така да се изразя. Ставаме вътрешно по-силни душевно и забелязваме, когато правим такива упражнения – за някои това отнема повече време, за други по-кратко, може да отнеме седмици, може да отнеме години – когато продължаваме такива упражнения, забелязваме: вътрешната сила на душата ни се пробужда. И тя се пробужда по такъв начин, че се запознаваме с това, което преди сме познавали само като спомен в трансформирана, преобразена форма. Нова вътрешна способност, бих казал, повишена способност за запомняне, но такава, която не просто ни доставя спомени, ние ги усещаме в душата си. И в момента, когато тази сила е станала достатъчно силна, когато мисленето, което е било многократно и многократно обзето от вътрешна дейност – мисленето, което вече не е само мисъл, но и преживяно, така че човек го усеща като вътрешна реалност – в момента, когато това вътрешно мислене е станало достатъчно силно, нещо се случва, обикновено се случва част по част, нещо се случва пред тази човешка душа, което тя не е познавала преди. Не е просто спомен, който идва пред човешката душа, а директното възприятие на това, което човек е преживял от първите години на детството си в рамките на това земно съществуване. Но това, което човек преживява, не е колекция от трудно припомнени образи, а нещо, което внезапно се представя пред душата като огромна картина на живота, така че човек може да види миналия си живот такъв, какъвто е настоящ, сякаш времето се е превърнало в пространство. Ако човек е способен да направи това, тогава той също чувства себе си по съвсем различен начин, отколкото е възможно в обикновеното съзнание, всъщност вече не във физическото тяло. Човек се чувства свързан със себе си с всички преживявания, през които е преминал и които сега се появяват в тази огромна картина на паметта за съзнанието.

Бих искал да нарека това, в което човек сега преживява себе си, както човек преживява себе си във физическия си живот в земния си живот в ръцете, главата, в краката, бих искал да нарека тази сума от жизнени образи, от които човек чувства: Това е самият той, това е неговото аз, само че разширено отвъд земния му живот. Бих искал да го нарека времево тяло, за разлика от пространственото тяло, в което човек възприема себе си за обикновеното съзнание. Това е първото свръхсетивно преживяване, което човек има по този начин.

Но сега – и това е важното – човек не преживява тази картина, това времево тяло, по такъв начин, че да го гледа външно, а по-скоро, потапяйки се в мислене отново и отново с дейност, с вътрешна дейност, човек е придобил възможността да бъде потопен в преживяванията, да ги има сякаш присъстват, наистина да бъде едно цяло с това времево тяло, не просто съществуващо в пространството, а движещо се през времето и чувстващо се като човешка единица през времето, през което се движи. Човек разширява съществуването си почти до точката на раждането си като непрекъсната реалност.

Това е резултат от това, което бих нарекъл трансформирана памет. Докато сте в това състояние, гледайки на себе си като потопени в предишния си живот, нямате възможност да развиете паметта по някакъв специфичен начин. Всъщност, този, който преживява това, трябва да го преживява отново и отново, поне по сенчест начин, ако иска да го има пред себе си. Фактът, че човек е превърнал паметта в нещо друго за този свръхсетивен свят, в съзерцание на един по-фин свят на времето, едновременно с това има ефект, че самата памет се угасва за моментите, когато човек съзерцава този висш свят. Но този, който се развива по този начин по здравословен начин, няма, подобно на мистичен мечтател или сомнамбул, неволно да стигне до различен начин на въображение, а ще стигне до този различен начин на въображение с пълно съзнание. Това му позволява също, бих казал, да се връща отново и отново към обикновеното съзнание на ежедневието. Той е способен, въпреки че първо гледа в първата сфера на духовния свят, да стои здравословно с двата крака в чувствената реалност и да не се превърне в мистичен мечтател и фантазьор.

Но по този начин човек постига истинско себепознание. Защото не това, което е дошло до мен отвън, се появява в тази житейска картина, а именно как човек се е намесил във външни събития. Има разлика между това някой да се стреми да си спомни събитията, които е преживял в обикновеното си съзнание и памет, и това, което току-що описах, когато човек си спомня събитията, които е преживял при раждането си в обикновеното си съзнание и памет. Преди всичко човек се интересува как светът му е повлиял, как този или онзи човек се е отнесъл към него, какво въздействие е оказало това или онова природно събитие върху него. Когато имате пред себе си тази по-висша духовна, трансформирана споменна картина, тогава всъщност не виждате какво ви е направил друг човек, а по-скоро виждате как самият вие сте се държали спрямо другия човек, как сте се държали спрямо това или онова природно събитие, този или онзи житейски факт. Човек вижда себе си като действащ, като активен. Накратко, скъпа публика, човек е напреднал към истинско себепознание, към живо себепознание. Това се дължи, ако мога така да се изразя, на засилването на мисленето до такава степен, че човек чувства, че сега живее в мисленето си, както иначе живее в кръвообращението си, в дишането си.

В обикновения живот мислите са скучни и сенчести. Те не са завладяващи; не са нещо, в което човек живее, както живее в кръвта си или както диша. Практикувайки по начина, който описах, човек усеща живота си в мисълта, така да се каже, точно както иначе усеща живота си във физическото тяло. И тогава човек знае, че освен физическото тяло, което човек носи, има и това второ времево тяло, което не е пространствено – може да се нарисува пространствено, но това е само илюстрация – че има това второ времево тяло, което е безкрайно по-fino, ако изобщо може да се използва този израз, от физическото тяло. В моите писания го наричам етерно или формиращо тяло, защото човек трябва да има израз за тези неща. Не е нужно човек да се обижда от изразите. Това, наред с физическото тяло, е втората връзка в човешкото същество и то води нагоре по първия етап към свръхсетивното тяло, за да се проникне по-нататък. Защото чрез такова съзерцание човек се учи само за собственото си човешко същество за този земен живот.

За да се проникне по-дълбоко, е необходимо, така да се каже, да се развие противоположната сила на тази, която се състои в потапянето в мисли. Наистина е така, че всеки, който е запознат с това потапяне в мисли, знае как то пленява хората. Всъщност, ако го правите по начина, по който го описвам в книгата си „Как да познаваме висшите светове“ или в „Окултна наука: Конспект“, вие наистина запазвате себе си. Вие обаче придобивате този свят, ако правите упражненията по начина, по който ги описвам там, по напълно свободен начин. Вие не сте повлияни от това, което преживявате, вие стоите в него като свободно човешко същество в сетивния външен свят.

Но все пак, доколкото всичко във външния свят, което ни движи особено, ни пленява, този свят, който преживяваме, когато се потопим в мисълта, ни пленява; малко по малко - това дори не е преувеличение, скъпа публика - човек има чувството: сега живеете в тази сила на мисълта, точно както иначе живеете във физическото си тяло. И все пак, ако човек иска да напредва в свръхсетивното познание, е необходимо да преодолее именно този етап. Защото човек трябва да е наясно с това: този етап всъщност е само това, което аз нарекох [образен] етап в моите книги. Човек преживява това, което светът е вложил в него по време на живота му на земята, това, което човек, така да се каже, си е представил като собствена концепция, чувство, воля - не в смисъл на фантастично образование, а в смисъл на реално представяне на това, което си е представил.

Но човек преживява само това, което е в най-строгия смисъл на думата като човешко същество, преживява само човешката си душа. И все още няма право да каже, че тази човешка душа, която преживява като във времево тяло, има продължаващо съществуване отвъд земния живот. За това са необходими по-висши упражнения. За това е необходимо човек сега да може вътрешно да се постави – както е поставил мисленето пред душата, как се е потопил в мисленето, така че

мисленето да се е превърнало в живот – да потисне това мислене отново по всяко време в пълна вътрешна свобода. Но това означава нещо специално сега.

Ако сте се освободили от физическото тяло в смисъла, който току-що описах, ако сте се установили в етерното тяло, тогава първоначалното потискане на мисловния живот не означава връщане във физическото тяло, а оставане извън физическото тяло. Но това, което човек е придобил извън физическото тяло, е потиснато. И човек установява това, което би могло да се нарече празно съзнание. Това е важното, че човек развива вътрешните си душевни способности до това ниво на празно съзнание.

Бих искал да кажа: точно както човек диша в обикновения живот, как вдишва и после издишва отново, как вдишването съдържа въздуха на живота, а издишването - въздуха на смъртта, така и на това по-високо ниво на преживяване на ума чрез мислене, човек трябва да стигне до това да раздвижи мисленето в себе си, точно както раздвижва вдишания въздух като физически организъм. Но той също трябва да може да изведе това мисловно преживяване от душата си. Тогава съзнанието става празно. Но след като човек е постигнал тази възможност за празно съзнание, той е проникнал до редуване в душата между това да бъде изпълнен с вътрешно мощно мислене, което протича в образите, както описах в картината на живота; след като човек е постигнал способността да редува тези образи и между това да няма нищо в душата, тогава след известно време - всички тези неща трябва да се очакват с търпение и енергия - празното съзнание, което човек е постигнал по този начин, не остава празно, но и външни възприятия не възникват. Около нас се появява духовен свят. И ние придобиваме способността да живеем известно време в това, което събуждаме в себе си като образи на собствения си земен живот, и да го променяме, като потискаме тези образи, като предприемаме подхода на създаване на празно съзнание, редувайки се с изпълването му с външно духовно-световно съдържание.

Да, скъпа публика, в това празно съзнание сега навлиза феноменът на духовен свят, който ние различаваме от това, което познаваме като себе си във времевото тяло, точно както различаваме външните цветове и звуци от физическото си тяло, когато стоим в света на пространството, във физическия свят. Учим се да различаваме това, което възприемаме външно като духовно съдържание на света, като свят на духовни същества, който е около нас, точно както е около нас физическият свят на физическите факти и физическите същества, и се учим да различаваме себе си от този духовен свят.

Ако можех да кажа, че първата стъпка на свръхсетивното познание води до истински вид себевъзприятие, което е засилено мислене, тогава тази втора стъпка, чрез която разпознаваме истински духовен свят, чрез която преживяваме, че около нас има духовен свят, подобен на сетивния свят. Тази втора способност може да се сравни с душевната дейност, която вливаме във физическия си организъм, когато

говорим. Говоренето не е просто физически, механичен израз на човешкия организъм. Това, което физическият организъм разкрива, когато човек говори, се влива в това, което е душевният живот, а това, което се влива в думите и изреченията, е това, което е душевният живот. Когато се научим да потискаме засиленото мислене, както го описах, ние научаваме нещо в допълнение към това потискане на мисленето, което ще опиша с няколко думи. Това е нещо, което е известно, но в този случай се описва по различен начин с тези думи. Човек не просто се учи да потиска мисленето, а по-скоро се учи да бъде вътрешно мълчалив в по-висш смисъл, отколкото е в обикновения живот. Да, когато празното съзнание се установи, вътрешното преживяване е налице: сега душата е мълчалива. Казах, че използвам думата така, както се използва за неговорене в обикновения живот. Но в този случай думата означава нещо различно. Тази тишина след потиснатото мислене сега е положително вътрешно преживяване, така да се каже, както иначе се изпълваме, да речем, с радост или болка, с това, което съдържа речта ни, това, което съдържат думите ни. В същия смисъл сега се чувстваме потопени в свръхсетивното си същество по описания начин: изпълнени сме с тишина. И тази тишина е от особен вид в още едно отношение.

Трябва да използвам сравнение, за да се изразя ясно. Трябва да кажа: да предположим, че сме в средата на голям град, с всякакъв вид шум около нас. Излизаме от града, звуците стават все по-слаби и по-слаби, защото звучат все по-далеч; става все по-тихо и по-тихо. Излизаме в уединението на гората – тя става още по-тиха. Накрая сме заобиколени от пълна тишина. Но бих искал да кажа: тази тишина е само нулата. Можем да отидем по-далеч. Можем да намалим още повече какво означава тишината, просто като нещо, което не се чува – ако мога да използвам един много тривиален израз – точно както можем да намалим още повече, когато сме похарчили активите си до нула, можем да намалим тези активи още повече, като се задлъжняем, като имаме дори по-малко от нула. Ето как можем да намалим тишината. Има нещо по-дълбоко в душата, след като мисленето е потиснато, отколкото е в тишината. В тази засилена тишина има вътрешна сила и в тази засилена тишина, в тази тишина, която надхвърля тишината на нулата, тази тишина произвежда нещо, което не е външно нещо, а вътрешен език, език, който не идва от дълбините на душата, а който – човек го преживява ясно – идва от свръхсетивния свят, в който сега се намира в това свръхсетивно същество, както го описах. Сега човек се чувства длъжен да опише това, което преживява във вътрешната тишина на душата. Човек преживява духовния свят и от духовния свят сякаш ни говори чрез тишината на нашата душа. Той наистина ни говори. Само че човек не трябва да излива това говорене в думите, които иначе се произвеждат с нашите речеви органи, а трябва да го излива, като използва самите природни явления, за да изрази това, което се разкрива там като духовен свят. Така се случва. Но това, което се случва, е, че – скъпа публика – човек иска вътрешна елементарна

естественост, както е поведението към външния сетивен свят. Аз възприемам нещо духовно в света по описания начин. Това духовно ми прави впечатление, много специфично впечатление. Това впечатление стои директно пред моята тиха душа. То е същото като впечатлението, създадено от червения цвят, не по начина, по който аз видях червения цвят, а точно както когато видя в паметта си напълно осветена червена цветна повърхност, виждам не червенината на цвета, а спомена за цвета, червенината на цвета. Но това е нещо съвсем различно. Така че сега изпитвам прякото присъствие на духовно в душата. Трябва да изразя това пряко присъствие на духовно по такъв начин, че да си спомня, така да се каже. Това духовно ми въздейства като червения или синия цвят. Мога да сравня духовното в червения или синия цвят с този или онзи звук, въпреки че изобщо не е предназначено да бъде някакъв звук от външния сетивен свят. С други думи, моят език по отношение на духовния свят става много специален. Моят език по отношение на духовния свят става такъв, че използвам сетивни явления, за да характеризирам и изразявам това, което ми се разкрива в духовния свят. Тези сетивни явления обаче принадлежат към духовните същности и събития, също толкова малко, колкото думата „мислене“ в крайна сметка принадлежи към самото мислене. Човек описва това, което вижда в духовния свят, както го описах например в моята „Теософия“; но това е език, който човек използва. Човек използва цветовете на сетивата, звуците на сетивата, за да опише това, което трябва да опише в духовния свят. Това е език, това е езикът на тихата душа.

И когато душата е напреднала по този начин, тогава дори ако силата, която потиска мисленето и създава тишина в душата, просто е засилена, цялата картина на самоинтроспекцията може да бъде заличена. Мога, така да се каже, да угася временното си тяло. Точно както иначе бих угасил само отделни образи или изолирани мисли от съзнанието си, сега угася всичко, което съм преживял като земен човек от раждането си. След като се науча да установявам съзнание с тишината на душата, не само се появява всеобхватният духовен свят, както току-що описах, но и собственото истинско същество, което човекът е бил, преди да слезе във физически свят в предишно съществуване. Сега, чрез потискането на това, което човек е преживял като земен човек, чрез празното, изпълнено с тишина съзнание, човек опознава своето предземно съществуване, по този начин душата в състоянието, в което е вечна, в което е била, преди да влезе във физическия земен живот чрез физическия човешки зародиш. Сега човек постига, не чрез философски разсъждения, а чрез истинско съзерцание, познанието за вечността на човешката душа.

Но заедно с това човек постига и познание за цялата връзка между човешката душа и човешкото тяло. Защото сега човек се учи да гледа в света, в който е бил, преди да слезе в земното съществуване. И сега човек се учи да разпознава как в този свят, който е чисто духовен, в който е бил, преди да слезе в земното съществуване, сега

човек се учи да знае как този човек, този, който е преди него, е човекът, точно както извънчовекът на земята е светът. Човек се учи да разпознава как човекът е развил своите свръхсетивни сетива - ако мога да използвам този парадоксален израз - своите свръхсетивни сетива, преди да слезе във физическо тяло, именно по отношение на природата и същността на човека, как тогава, в своето предземно съществуване, е виждал тайните на човека, както е виждал тези тайни на човека в духовния свят, докато е бил във вечната си природа, необлечен във физическото си тяло.

И с това се представя и осъзнаването на това, живото, а не спекулативно осъзнаване на това как човешкото същество преминава през това, което поддържа във вечното си битие, когато преминава през портата на смъртта. Могат да се формират вярвания за това, което живее отвъд смъртта. Тук изобщо не се цели да се каже, че тези вярвания е необходимо да са погрешни или неадекватни; нищо не бива да се казва срещу тяхната правилност. Все пак, ние вече живеем във време, в което човекът е насочен да проникне до това, което му е дадено чрез знанието и съдържанието на знанието, а не чрез съдържанието на вярата. Следователно, пътят на знанието трябва да се търси, а не просто пътят на вярата.

Човек започва да разбира как самата човешка душа е свързана с физическото тяло, как живее в кръвообращението, живее в процеса на дишане, живее във всяка отделна телесна функция. Следователно, човек се научава да разпознава как не само възходящ, поникващ и разрастващ се живот присъства във физическия живот на земята, но, след като опознае вечния характер на човешката душа, вижда как тази човешка душа живее във физическото тяло. Човек се научава да разпознава, че волята, силата на растежа, е свързана със силите на покълване и разрастване, но също така се научава да разпознава, че мисленето и част от чувството са свързани с разрушителните сили на човешкия организъм.

Да, скъпа публика, когато схванете една мисъл, една идея, това не е процес на растеж, а процес на разпад, един вид атомистичен процес на умиране. Ние постоянно умираме, докато мислим, и същото важи и за част от нашето чувство. Като физически човешки същества на земята, ние носим в себе си това, което расте като растение. Но ние също така носим в себе си това, което, в нашата нервна система, непрекъснато увяхва като растение. Но докато растението, увяхвайки, само се разпада, ние имаме, наред с това, което бих нарекъл разпадане на умирането, възможността да мислим и частично да чувстваме в себе си. По този начин ние гледаме на човешкия живот на земята по различен начин, отколкото бихме гледали чрез обикновена външна физиология. Виждаме как човешкото същество стига до своето мислене, как мисълта за първи път се захваща, така да се каже, когато материята вече не е жива в силата си на растеж или дори когато структурата на материята е разрушена.

Материята е толкова малка господарка на нашето мислене, че тя трябва да се откаже от собствената си природа в нашия организъм, където мисълта иска да властва. Мисълта властва в нашия организъм, тъй като цялата му структура не е растеж на материята, а в това, че материята увяхва. Материята първо отстъпва място на мисълта. Ако се научим да познаваме частичната смърт по този начин, бих казал, ние се учим да разпознаваме как нещо винаги умира в нас, именно за да направи място за нашето духовно, тогава стигаме, особено когато сме тренирали мисленето и вътрешната си тишина, както описах, тогава стигаме до това да можем наистина да видим и разпознаем човешката вечност от другата страна, отвъд смъртта. Но за това е необходимо нещо друго.

И сега, скъпа публика, трябва накратко да спомена нещо, което със сигурност ще ви се стори изключително парадоксално, но въпреки това е реалност. Все още съществува душевна сила, която трябва да бъде специално развита, за да може човек да прозре факта, че смъртта е само намекната. Докато човек развива това празно съзнание, тази вътрешна тишина на душата, той все повече придобива нуждата да развива по-нататък душевна сила, която иначе присъства в нас, която играе изключително важна роля в човешкия живот, такава душевна сила в духовното, в душата. Това е силата на любовта. Любовта, най-благородната от душевните сили, може да бъде и най-нисшата в определено отношение. Тя играе своята голяма роля в живота. Така че, когато човек премине през този етап, първо се чувствайки у дома си в своето временно тяло, след което гледайки към това много по-висше тяло – ако мога да използвам този израз – което е носил в предземното си съществуване, душевните му сили са толкова повишени, че той също чувства нужда да увеличи способността си да обича. Ето защо в моето писание „Как да постигнем познание за висшите светове“ посочих и онези упражнения, които увеличават способността да обичаш. Ако човек увеличи тази способност да обича паралелно с другите споменати способности, тогава постепенно стига до преживяване в собствения си живот на земята на това, което е виждал като своя собствена природа в предземното съществуване. И сега човек преживява трети аспект на човешката природа.

В обикновения живот човек е преживявал физическото си тяло по начина, който описах, етерното или формиращото си тяло, временното тяло. Сега човек преживява себе си в своето действително свръхсетивно тяло, в което протича душевният живот. Сега той разпознава това като този, за когото пространството винаги трябва да бъде създавано от материята, в това, че материята разрушава неговата структура, за да може действителното душевно-духовно да се разпространи в цялата ни организация. И сега ние също преживяваме, като първо виждаме как, така да се каже, материята изпада от нервната система, става мъртва и душевно-мисловният елемент се утвърждава, сега се научаваме да разпознаваме как душата преминава в духовния свят, когато цялото тяло изчезва в смъртта.

Трябваше да ви опиша, скъпа публика, докато говорех за човешкото безсмъртие – исках да характеризирам този от трите въпроса, споменати днес – докато ви казвах това, трябваше да говоря по различен начин от този, който често се говори по философски начин. Във философията се приема, че човек може да се придържа към обикновеното мислене, че може да комбинира мисли и че по този начин може да стигне до прозрения за безсмъртието на душата чрез съждения и заключения. Но тук трябваше да ви покажа, основавайки се на антропософски стремеж, как първо трябва да се развие човешката душа с потискане на интелектуалната арогантност, за да се стигне до съзерцанието на вечната същност, душевно-духовната същност в човека.

Но това, скъпи присъстващи, не е мистична дейност в душата, не е сън; то се случва в душата със същата вътрешна яснота, да, бих казал дори със същата вътрешна трезвост, както дишането и мисленето. Всъщност, всеки, който се занимава с антропософия по начина, който посочих, както можете да прочетете в моите книги, винаги чувства задължение да се отнася към душевните си сили не по-различно от математика, винаги да дава отчет за частта от душевния си живот, стъпка по стъпка. Това е същата дейност, която човек извършва в антропософията, както и в математиката, с изключение на това, че математиката борави с мъртви пространствени и числови отношения и по този начин това, което тя вътрешно схваща духовно в своите форми, в своите геометрични, аритметични и алгебрични и т.н., е приложимо само за външно мъртвите. Антропософията, от друга страна, създава в живите. Всичко е живо. И следователно, това, което е схванала, бих казал по математически начин, тя може да приложи не само към живите, но и към духовно съществуващите мъртви.

Когато си заобиколен от неговите картини в една стая, си сам със себе си като човешко същество. Човекът, който стои до теб, другите хора, които може да са в стаята, имат съвсем различен свят. Ако всички сънуват, може да сънуват различни неща. Със своя свят на сънищата човек е напълно сам, изолиран. В момента, в който се събуди, в момента, в който включи волята и сетивата си в заобикалящия го сетивен свят, той вече не е изолиран; той преживява споделен външен свят с другите хора. Но неговият вътрешен живот, неговият действителен душевен живот, е нещо, което човек има само за себе си, дори в рамките на сетивния свят на земното съществуване. Той е като сън. Имаме го само за сетивния свят отвън; вътре всеки сънува своя собствен душевен свят. В момента, в който погледнем в предземното съществуване или, както го описах, в съществуването, в което човек навлиза, преди да премине през портата на смъртта, в същия този момент ние имаме и духовно-душевно съществуване с другия човек. Ние живеем в духовен свят като всички души. Следователно, антропософията не просто отваря идеята за безсмъртието, а реално разбиране за него: когато преминете през портата на смъртта, вие се освобождавате от физическото си тяло, продължавате да живеете в

духовния свят в своята духовна и душевна природа. Но също така и онези земни взаимоотношения, които сте имали с други хора – тези, които сте имали с тези, които сте обичали, с които сте били роднини или за които сте се грижили по друг начин, приятели, хора със сходни интереси и т.н. – всичко земно в тях отпада. Но това, с което живее вашата собствена душа, вие го живеете в общност с тези, с които сте влезли във взаимоотношения, вие го живеете и с тези, които са ви предшествовали, може би или след като те също са дошли в духовния свят. Истинската общностна връзка, след като хората са преминали през портата на смъртта, се свежда до непосредственото осъзнаване на знанието, което е постигнало - ако мога да използвам този израз - да се развие вътрешно прозрачно и ясно като математиката, а от друга страна иска да достигне отново до най-висшите въпроси на човешкото съществуване. Антропософията искрено се стреми към такова знание.

И тъй като човечеството всъщност е свикнало да получава ясни и прозрачни прозрения за това, което иска да знае, чрез възхитителната наука за природата, ако човечеството не се е притъпило, то няма да се задоволи в дългосрочен план само с вярвания – които в края на краищата също са се появили само инцидентно от древното знание – човечеството ще трябва да постигне духовно прозрение, точно както е постигнало естествено прозрение през последните три, четири, пет века. Човешката душа би трябвало да се притъпи към най-висшите въпроси на своето съществуване, ако не се стреми към такова духовно прозрение. Наречете го антропософия или както искате, но такова духовно прозрение е необходимост за повечето хора на днешния ден, дори ако тази нужда все още е дълбоко вкоренена в подсъзнанието. Толкова много от богатствата и мъките на съвременното човечество произтичат от тази нужда. Ако хвърлим светлина върху това, което несъзнателно се крие в самото възприятие на днешното човечество, което се чувства неудовлетворено, което е станало нервно, което има всякакви дисхармонии и хаос в душата и също така носи това в света, тогава стигаме до заключението, че макар тези хора да не схващат или разбират това, те имат дълбока нужда да придобият знания за духа, точно както човечеството е придобило знания за природата, което е довело до външна технология. Това знание ще доведе хората до разбиране на външния опит, но също и до по-дълбоко разбиране, до истински вътрешно душевно разбиране на морала. Това също, дами и господа, е това, което антропософията има за цел да постигне.

И Гьотеанумът искаше да бъде външната обвивка. Гьоте говореше прекрасно за изкуството, когато за първи път се сблъска с него в Италия. По свой начин той написа красиви думи до приятелите си във Ваймар: „Подозирам, че гърците са действали според самите закони, по които протича природата и по които аз съм на път.“ Гьоте търсеше в изкуството чувствен израз, чувствено откровение на това, което духовното познание зърва, когато Гьоте изрече от дълбините на душата си

думите: „Изкуството е проява на тайни закони на природата, които никога не биха били разкрити без него“ – без изкуство, тоест. Гьоте разглеждаше когнитивния аспект на човешкото същество във връзка с духовния свят – не със сетивния свят – като това, което прониква в човешкото същество до такава степен, че тогава то, като скулптор, художник, музикант и т.н., иска да завладее формата от духа. Така че, може да се каже, че за Гьоте знанието е единият израз на човешкото усилие, художественото творчество и художественото удоволствие – другият. Едва в хода на човешкото развитие, в посока на абстрактното мислене, на теоретичното, в което днес сме се потопили толкова много, изкуството на познанието е станало чуждо. Гьоте, от друга страна, се е стремил да приведе знанието към изкуството и изкуството към познанието, защото е знаел, че природата, именно създавайки човешката форма, създава себе си като художник.

Каква е ползата – скъпи присъстващи – да твърдите, колкото и силно да искате, че не можете да визуализирате художествени образи, ако искате да разпознаете нещо? Ако самата природа твори като художник, тогава просто не се научавате да разпознавате природата, ако искате да я разпознаете само логически, а най-малкото се научавате да разпознавате хората, ако не сте способни постепенно да преминете от строго логическо мислене към художествено, визуализиращо разбиране на това, което живее в човешката форма, в цветовете, във всичко човешко. Правият път води от когнитивното към художественото.

В този смисъл човек искаше да бъде Гьотеанец и в онзи момент, когато някои приятели от този светоглед, който днес отново ви очертах с няколко щриха, се обединиха в дух на жертвоготовност, за да създадат място в Дорнах, близо до Базел. Бях нает да построя това място.

Много хора са придобили навика да казват: тези, които се наричат антропософи, следват моята дума, те вярват само в моя авторитет. Сега, скъпи дами и господа, аз вярвам, че никой не може да каже, че вижда волята си изпълнена по-малко чрез своите последователи, отколкото аз. Казвам това, макар че може да звучи парадоксално: през повечето време това, което искам, не се случва.

Бях натоварен да построя точно това място по определен начин. Ако такова място беше построено за друг мироглед, човек щеше да отиде при този или онзи архитект; архитектът би построил готическа, ренесансова или антична сграда в този или онзи стил за култивирането на този мироглед или духовно течение. Това не можеше да се направи за антропософията. Защото антропософията иска да бъде – ще сте разпознали това от моето описание днес – нещо, което се вписва в духовното развитие на човечеството като нов импулс. Антропософията наистина иска да доведе до промяна в знанието: че човешкото същество може да постигне това второ пробуждане, за което говорих, което се показва, когато опитът е наистина направен по описания начин. Тогава човешкото същество се събужда в свръхсетивния свят. Тогава то може да съди за сетивния свят тук, както може да

съди за света на сънищата от сетивния свят. Но това, дами и господа, не е абстрактно знание, не е сбор от теории, не е измислен миросглед, а е нещо, което човек трябва да преживее. То не е нещо, което просто изпълва главата, то е нещо, което изпълва цялото човешко същество и търси своя човешки център в сърцето. Тогава обаче то не може да се изчерпи в едностранчива дейност, тогава то трябва да проникне във всичко, което произлиза от човешката природа. Тогава човек не може да защитава миросглед в рамките на структура, която е построена от съвсем различен миросглед. В рамките на гръцка или антична, следователно всъщност ренесансова или готическа сграда, може да се защитава това, което е произлязло от гръцкия или готическия миросглед. Антропософията се нуждае от собствена обвивка по самата си природа. Защото тя не е просто миросглед, не е просто теория, тя е живот и става живот в човека, както кръвта в организма. И както кръвта изгражда човешкото тяло артистично, така и този, който преживява антропософията, изгражда това, което изгражда, като място за него. Често съм използвал едно просто, тривиално сравнение, но то е предназначено да бъде по-дълбоко. Казах: погледнете черупката на ореха. Не можете да си представите, че в черупката на ореха действат други сили, освен тези вътре [в самата ядка, която ядем вместо черупката]. От същите сили, в подобна форма, по която е създаден самият орех, [черупката на ореха] е напълно пригодена към ореха; така че градивната обвивка трябва да бъде това, което не е теория, а живот, в обсега на всички жизнени сили на човешкото същество.

И така, Гютеанумът трябваше да бъде такъв, че например, когато човек стоеше на подиума и говореше, думите, които избираше, за да изрази това, което се разкриваше чрез свръхсетивните мисловни форми, трябваше да изразяват това, което говореше на очите на хората от формите на колоните и картините по куполите. Цялото трябваше да бъде в хармония чак до последната чувствена форма. И отново, когато в Дорнах се е култивирало изкуството на евритмията, това изкуство, в което човешкото същество достига до видим език чрез сложни жестове, изцяло извлечени от неговата природа, така че човек може да изрази стихотворение както в отделни движения, така и чрез рецитация и декламация – когато сцената е била изпълнена с движещи се хора, които са изпълнявали някаква поезия или музика в движенията си, не танцувайки, а пеейки в движение – това, което се е случвало на сцената, е било продължение на формите, които са обграждали публиката в сградата. Когато зрителят е насочвал поглед към колоновидните форми, към формите на куполите помежду си, когато е насочвал поглед към картините на куполите, е имал подобно основно чувство, както когато е гледал сцената и е имало евритмия.

Точно както орехът може да бъде в черупката си само чрез законите, които сам е формирал, така и когато на Антропософията е била дадена възможността да има свой собствен дом, тя е могла да създаде тази черупка само художествено от

духовната сфера, от която самата тя преживява своя мироглед, от която се ражда целият мироглед, който обзема хората. Гьотеанумът е искал да бъде за оното това, което Антропософията е за прякото възприемане на душата чрез словото.

Тъй като Антропософията все още изглежда странна за хората и тъй като от нея се правят всякакви неща от онези, които не я познават – характеризирах това в началото – следователно и външната обвивка на един нов архитектурен стил се е струвала странна за хората, точно както черупката на ореха ще се стори странна за някой, който не знае нищо за орехите, но вярва, че нещо присъства в произволна форма и вид. Точно както самият свят е оформен, така са правени опити да се създаде от духовен свят на импулси, възприемайки антропософския светоглед, а също и художествено, в Дорнах.

Гьотеанумът искаше да покаже това във външните си форми в процес на изграждане, изцяло в гьотеански стил: Изкуството е откровение на онези тайни закони на вселената, които не могат да бъдат разкрити без изкуство – точно както Гьотеанумът говори в чувствени форми, където самата мисъл се е изчерпала в чувствени форми. Нямаше символ, нямаше алегория, навсякъде имаше художествено чувство, където мисълта като просто мисъл вече не е достатъчна, където мисълта става завършена едва когато прелее в художествена форма. Но тъй като мисълта се ражда от духа, това, в което се излива, също се ражда от духа. Изкуството е изцяло за съзерцание, но въпреки това, както всичко в света, се ражда от духа. Затова, скъпа публика, дори за тези, които наистина разбират антропософията в най-съкровеното си същество, в Гьотеанума е загубено нещо, което в известен смисъл е незаменимо, защото Гьотеанумът не е бил предназначен за измисляне, обясняване или описване, а за съзерцание, защото е бил предназначен да визуализира това, което идва от същия източник, а именно антропософията. Но това, което Антропософията може да даде само с думи, което почти крещи да бъде излято в сетивна форма – това, което би трябвало да бъде живо – това е, което огънят е отнесъл, така да се каже. Накратко, начинът, по който Гьоте е мислил по отношение на знанието, е това, което той е искал да бъде въплътено в Гьотеанума. Гьотеанумът е искал да разкрие какво Антропософията трябва да изрази.

Точно както човешката душа се разкрива като безсмъртна в смъртното тяло чрез антропософско съзерцание, така мога да кажа без сантименталност: тялото може да отпадне, въпреки че всички болки и всички страдания, които познаваме, са свързани с него. Едва когато тялото отпадне, ние мислим за безсмъртието на душата. И така, днес мога спокойно да завърша с думите, които са предназначени само да илюстрират това, което имах предвид не теоретично, а човешки, емоционално и интуитивно днес, отговаряйки на въпроса: „Какво е антропософията и какво е искал Гьотеанумът?“ Бих искал да кажа - когато възникне въпросът: „Какво е искал Гьотеанумът?“, трябва да се каже: Гьотеанумът е искал и е имал нужда да

изрази духа във външна материя, точно както човешкото тяло е оформено във външна материя. Това, което се изразява във външна материя, може да бъде унищожено от стихии; но това, което трябва да живее в Гьотеанума, е само по себе си от духовна природа. Антропософията не иска да бъде изградена и не може да бъде изградена от външна материя; тя може да бъде оформена само от това, което се разкрива от духовния, свръхсетивния свят. Но това не може да бъде унищожено от никакъв елемент, то е с продължителност, която може да се характеризира с думите: Да, всеки, който може да погледне безпристрастно човешката душа днес, знае, че човешката душа не може да остане спокойна дълго, когато става въпрос за това, което може да научи днес от знанието за [сетивното]. Тя изисква, дори и все още несъзнателно, свръхсетивно познание. И тъй като човечеството няма да може да се справи без знанието за свръхсетивното в дългосрочен план, Антропософията може да се надява, че макар сега да е загубила своя дом, тя ще се възроди още повече, когато човечеството осъзнае, че се нуждае от него, за да схване истинското човешко достойнство и да прозре истинската човешка съдба. духовното слово, че ще оживее още повече, когато човечеството осъзнае, че се нуждае от него, за да схване истинското човешко достойнство, да прозре истинската човешка съдба, като осъзнаване на истинската духовна, вечна същност на човешката душа.

12. Вечната душа на човека от гледна точка на антропософията

Първо, както и в предишни лекции тук, трябва да отделя малко време, за да се извиня, тъй като не мога да изнеса лекцията на езика на тази страна. Тъй като това не е възможно за мен, трябва да се опитам да бъда разбран на обичайния ми език. Второ, моля да се извиня, тъй като пристигнах тук с настинка и затова е възможно да има прекъсвания тук-там по време на лекцията.

Когато в днешно време се говори за въпроса, обявен за днешната тема, въпрос, който наистина е свързан с най-дълбоките нужди, най-дълбоките копнежи на човешката душа, тогава от днешното образование произтича възражението, че за въпроси, толкова лишени от открития, изобщо не може да се говори научно, че човек трябва да се задоволи с това да остави такива въпроси в рамките на традиционните вярвания, в рамките на същите неща, които се казват за тези неща, като възприятието и усещането на пръстите. Това е познатият възглед в днешно време и следователно всичко, което се излага от гледна точка на истинско духовно познание, ще бъде възприето като донякъде странно. И все пак всичко, което се излага тук, което е възникнало от валидни гледни точки, може абсолютно да стои на същата основа като приетите научни възгледи през последните три или четири века, когато естествените науки действително се издигнаха и достигнаха точката на най-високия си успех. Но ако се прилагат само същите методи на познание, които са позволени от науката днес, тогава не може да се намери път в онези области, за които трябва да се търсят отговори, доколкото е възможно за хората по въпроси, като тези, с които искаме да се занимаваме днес, въпроси за вечността на душата, за вечността на най-съкровено същество на човека.

Представената тук гледна точка не иска нищо повече от това да продължи в рамките на изложените естествонаучни методи, но не само до онези точки, от които човек може да хвърли поглед към свръхсетивния свят, от които единствено може да се постигне възможен поглед към вечната природа на вътрешния човек. Човек трябва първоначално да иска да успее в придобиването на такова знание, за да насочи погледа си към очакването на самото знание. Трябва да се запита дали прозрението, вътрешното осъзнаване, ще спре в рамките на обикновеното съзнание, когато го прилагаме към природните явления чрез измерване, чрез експерименти с баланс, чрез броене, аритметика и т.н., или е възможен по-нататъшен поглед към свръхсетивното; дали трябва да се постигне съвсем различно когнитивно възприятие или не. За да разберем по този начин това различно когнитивно възприятие, позволете ми да направя едно сравнение. От самото начало не искам да доказвам нищо с това сравнение, а само да се направя разбираем, така че това, което искам да добавя като още доказателства за всякакъв характер, да може да бъде уловено по правилния начин.

Дори в обикновения живот познаваме две състояния на съзнанието в човешкото същество, които са силно различни едно от друго. Познаваме състоянието на будност, в което сме от сутрин до вечер, и познаваме състоянието на сън, в което сме извън обичайните житейски обстоятелства и от което възникват цветни преливащи се сънища. Ако поддържаме разумна гледна точка, ние не приписваме същата перспектива на реалността на тези сънища, която преживяваме в будно състояние.

Но нека помислим: по какъв начин изобщо говорим за сънищата, които възникват от състояние на сън – така да се каже, общо взето – така че те често носят, а именно, интересен характер, но имат по-ниска реалистична стойност или може би в известен смисъл нямат съвсем реалистична стойност в сравнение с това, което преживяваме, когато сме будни? Стигаме до оценка на света на сънищата само чрез факта, че се събуждаме, а чрез пробуждането достигаме до съвсем различно състояние на съзнанието. Какво се случва поради това пробуждане? Включваме волята си, особено в тялото си, във физическите си задачи. Те зависят от волята. В крайна сметка, това, което възприемаме чрез пробудените сетива, е причинено по същество и от пробуждането на волята в сетивата, от включването на сетивните органи. До известна степен това се случва в целия ни организъм, целият ни организъм е обхванат; ние сме способни да се обърнем към природния свят чрез нашия организъм. И чрез това, което преживяваме поради тази дейност, сме напълно способни да оценим стойността на реалността на съня. В съня никога не бихме могли да стигнем до друго прозрение за него, освен това, което самият сън представя като пълна реалност. Докато сънуваме, виждаме всичко като реално, това, което сънят ни представя в своето пъстро, ослепително разнообразие. Нека си позволим веднъж да възприемем една правилна, смела, парадоксална хипотеза. Дори и веднъж да допуснем това, ние никога нямаше да се събудим през целия си земен живот, а постоянно щяхме да сънуваме. Тогава щяхме да се изпълваме по време на съзнателния си живот на земята с всички идеи, които познаваме само от сънищата си. И човек с такъв проблем би могъл определено да мисли, че всяка сила на природата – или според мен всяко духовно същество – може да ни подтикне към действията ни и във всичко, което правим от сутрин до вечер, външният ни живот протича така, както протича. Щяхме да бъдем съпътствани не само от будни понятия, щяхме да правим нещо съвсем различно, за което не знаем нищо. Щяхме обаче да сънуваме през целия си живот и щяхме да стигаме само до мисли, които не са истинска реалност. Защото това, което се случва, когато схващаме нещата, когато виждаме с очите си, каквито имаме в будно състояние, изобщо нямаше да се случи.

По този начин ние познаваме състоянието си на сън само от гледна точка на преценката на Пазителя. Ако подобно нещо се приеме сериозно, ако не пренебрегваме лекомислено по навик обичайните събития от живота, тогава точно

срещу по-дълбоките душевни въпроси възниква следната хипотетична гледна точка: Да, не е ли тогава може би възможно до известна степен от по-висша гледна точка да се обърнем от нашия обичаен ежедневен Пазител и да се събудим към нещо ново, към по-висше състояние на съзнанието? Не можем ли да си позволим да мислим, че ако можем да се събудим от съня в ежедневната реалност, можем да се събудим и от ежедневната реалност в по-висше съзнание? Точно както е дадено по-висше съзнание, с което можем да съдим реалността на ежедневния свят – където сме от сутрин до вечер – не можем ли да съдим и реалностната стойност на съня от гледна точка на будността?

Поставих това пред вас най-напред като въпрос, като изцяло хипотетичен въпрос. Същата научна гледна точка, която изложих тук, показва, че е действително възможно човешкото същество да стигне до такова второ пробуждане. Точно както преходът от сън към сънуване в живота се случва от обикновената будност, така и това явление може да се издигне до друго, по-високо ниво, при което човек се събужда от това обикновено ежедневие до по-висше състояние и от това ежедневието също изглежда сякаш е излязло от сънищата.

За да се възприеме изобщо такава гледна точка, е необходимо нещо, което в този контекст винаги наричам интелектуално смирение. Това интелектуално смирение обаче не е присъщо на съвременния човек. Всъщност, съвременният човек си казва: „Ами, когато бях малко дете, мечтаех по определен начин в живота. После напуснах детството, трябваше да го направя, да, и стигнах до родителството, като пораснах, чрез самия живот. Тогава в цялата си душевна конституция бях различен човек. Всяка интелектуална гледна точка, която бях спечелил за себе си, не бях донесъл на света, защото първо я бях развил в себе си от скучното, мечтателно състояние на детското съзнание.“ Това наистина е днешният човек, но тук той спира и след това казва: „Ами, аз имам тази гледна точка. Това, което ми се струва истина от тази гледна точка, е истина; това, което ми се струва невярно от тази гледна точка, е невярно. Чрез тази гледна точка, която някога съм спечелил за себе си, аз съм суверенният владетел над истината и лъжата, грешката и точността.“

Да, човек не бива да прави този жест на нескромност, ако наистина иска да се издигне до истинско познание за свръхсетивния свят. Затова трябва да се внимава: както човешкото същество е еволюирало от скучното, мечтателно душевно състояние на детето, така трябва да се предположи, че от гледна точка на душата – където вече е стигнало веднъж – то може да продължи да се развива, когато стане възрастен. Сега ще се покаже дали е възможно такова второ пробуждане, каквото аз хипотетично конструирах, дали такова развитие може да бъде постигнато.

Преди всичко, ние естествено използваме онези когнитивни и умствени сили, които вече са налице, когато искаме да навлезем в истинско, точно духовно изследване. Защото няма нищо друго, което човешкото същество може да използва във връзка с душевната си конституция, освен това, което вече е налице; това той може да се

опита да развие по-нататък. Сега има душевна сила, която по-проницателните философи признават, дори по отношение на нашето време, и ако човек се вгледа правилно в това, то вече ясно сочи към вечната същност на човека. Това обаче предполага, че човекът няма да развие дори тази душевна сила по-нататък; той просто ще се занимава с философски разсъждения за нея. Тоест, той иска точно толкова, колкото е необходимо, за да спре в обикновената реалност, и е сякаш той, сънуващият, не иска да се събуди, а иска да сънува по-нататък за съня, за да си даде представа за него. Той не иска да се събуди втори път. Душевната сила, за която говоря, наистина е отвъд силата на паметта. Не искам да се впускам в широкообхватни философски спорове тук - естествено няма време за това; При други обстоятелства би могло да има - искам да остана изцяло в рамките на народното съзнание. Нека си представим веднъж, че това народно съзнание действително действа в човека, точно както силата на паметта и силата на възприятието. Събития, които може би сме преживели преди десетилетия, съответно се извличат от дълбините на душата - или, за предпочитане, би трябвало да кажем от дълбините на човешкото същество, за да не представяме хипотеза за душата. От дълбините на човешкото същество пред човешката душа ще се извикат мисловни картини, които са същите като тези, които може би преди години са били преживени в цялата им жизненост. Какво всъщност се случва тук? Пред нас лежи нещо в паметта, което е различно от това, което е било възприето във външния свят. За да възприемем външния свят, той трябва да е там. Когато окото вижда, това, което се вижда, трябва да е там. Когато ухото чува, това, което се чува, трябва да е там и така нататък. Това, което се преживява от възприемащия, се осигурява от възприятието. С паметта имаме нещо в душата, което сега не е налично. Това, което е започнало като възприятие, може би отдавна, но вече не е там, се извиква пред душите ни чрез спомена.

От тези факти, предназначени тук да произлизат от духовната наука, а не от философските разсъждения, сега могат да се възприемат и развиват връзки чрез упражнения на душата. Въпросът е следният: ако сме способни чрез обикновения спомен да притежаваме нещо от възприятията и мислите, които вече не са там, но някога са били там в земния ни живот, не бихме ли могли чрез по-нататъшно развитие на такива душевни упражнения да стигнем до това, което се отнася до нещо, което никога не е било в земния живот, до нещо, което е по-силно развит спомен, но всъщност не е спомен, а въображение, където споменът е толкова напреднал, че се представя нещо, което първоначално не е било там? Това може да се постигне, колкото повече наистина развиваме мисловния живот, който се използва за обикновеното съзнание.

Това не е за критика, а само за показване на фактите от психическия живот. Защото за естествената наука и за обикновеното съзнание на практичния човек се вземат предвид само външните впечатления на неговото съзнание и е напълно правилно

той да се отдаде на мислите на тези външни впечатления и пасивно да ги преживява. Чрез този втори процес обаче може да се осъществи висшето пробуждане, за което говорих, но човек трябва да се откаже от цялата работа и дейности на мисловния живот, да се откаже от силите на мисълта.

Тогава се случва това, което не бива да се бърка с това, което днес често се нарича ясновидство, което, разбира се, се основава на всички възможни асоциации, зависещи от човешките органични функции. Това, което се придобива тук, предполага всяка стъпка по време на практиката да се изпълнява с толкова благоразумие, колкото математикът влага в аритметиката си за математическите науки; така се знае точно и прецизно как да се практикува всяка стъпка напред на душата, точно както математикът обикновено извършва работата си. Само че делата на математика са в обективни форми, докато тук работата е да се изведат напред вашите собствени душевни сили. По този начин най-накрая сте водени да си спомните. Вие живеете в съвсем различна умствена сила от преди. Преди силата на мисълта беше просто абстрактна; можехте да мислите за нещо чрез мислите си, но сега, сега вътрешно преживявате силата на мисълта като реална сила, точно както преживявате пулсирането на кръвта си. Сега преживявате мисленето и действието като реалност вътре във вас – сега виждате, че силата на паметта също живее в мисълта, само че тя е разреждане – ако мога да се изразя образно – на това, което се възприема като много по-голяма сила на мисълта, като пулса на органичните сили. Вие преживявате реалността на мисълта. И можете да преживеете тази реалност на мисълта, доколкото наистина усещате нещо, което все още не е било усетено. То е било усетено във физическото тяло и сега човек започва да усеща втори, по-висш човек. И този втори, по-висш човек тогава приема много определена форма.

Така че имате повече от живот в това *времево тяло*, главата е свободна: имате човешко същество в етерния космос. Това, което сега разпознавам и познавам само в неговата важност като земен човек – и то всъщност има чувството за Аз – това е човешкото същество като земен човек, това е само физическото тяло, което се изпарява в пространството.

Това, което сме ние като човешки същества, докато обикаляме в обикновения живот, е, че носим със себе си *пространствено тяло*, плътско пространствено тяло. След това преживяваме това, което бих нарекъл времево тяло. Може да се нарече и етерно тяло или тяло на формиращи сили, както съм направил в книгите си.

Ние преживяваме именно това, което се появява като мощна картина, общ преглед на предишния ни живот на земята, от момента във времето, който сме достигнали, връщайки се назад до началото на детството. Тъй като иначе преживяваме само пространствена картина, сега преживяваме времева картина, която се случва внезапно и е общ преглед на целия предишен живот на земята. Това е първото

свръхестествено преживяване, което човешкото същество може да има, неговите собствени земни животи внезапно се появяват пред него като картина.

Сега някой може да каже: Да, но може би това е само донякъде сложна картина от паметта. Всъщност, човек би могъл по подобен начин да събере в мисли преживяното и след това да образува непрекъснат поток от спомени; да, човек би могъл просто да приеме тази картина като картина от спомен. И може би ние сме доведени до състояние само на някаква самозаблуда тук, до нищо друго освен такава картина от спомените, от това, което ни описвате въз основа на вашето активно ръководство.

Това със сигурност би било така, ако нямаше разлики в съдържанието! Всъщност, ако тези неща се разглеждаха така, сякаш човек е учен, изправящ се пред научни неща в лаборатории, във физически кабинети, в клиника и т.н., и след това се замисли: това обикновен образ от паметта ли е? Представете си как хората са се обръщали към нас, как са ни правили това или онова, как това или онова ни е докоснало със симпатия или антипатия и т.н. Това може би може да ни осигури и образ от паметта, който представя как природните явления са се обръщали към нас. Но винаги това е, което ни идва на ум: какво е нещото главно, когато просто си го спомняме.

В тази картина, на която току-що обърнах внимание, не нещата се приближават до нас, а по-скоро всичко излиза от нас. Това изглежда главно като онова, с което се сблъскваме от вътрешните сили на душата като природни явления и човешкото същество, но всичко се появява отвътре в нас. Това е истинско себепознание, истинско, конкретно себепознание, което всъщност се случва първоначално от предишния земен живот. И ако сравним това, което виждаме като цяло, тогава трябва да кажем: това, което сме произвели от предишния си земен живот, не се държи като обикновен спомен, а – като отпечатък от въздух върху печат – е правилният обратен образ. И който просто направи това сравнение, ще знае, че това е първата стъпка на ново познание, на увеличена памет, която не е просто повече памет, а представлява цялостно въображение от предишен земен живот. Това е първият етап, в който човек чувства, че е това висше човешко същество, което носи в себе си това времево тяло; Това не е просто нещо, което космическото тяло е създадено от себе си, а нещо, което се е вплело в това космическо тяло, откакто сме на земята като човешки същества. Защото ние осъзнаваме, че силите, които се намират в това космическо тяло, са от същата природа като силата на растежа, от същия вид, който освен това – например, когато бяхме деца – е моделирал по чудесен начин нашия първи – искам да кажа – непластичен, аморфен мозък до прекрасната форма, в която този мозък постепенно се превръща и така нататък. И установявайки се в това времево тяло на човешкото същество, в този първи етап от свръхестествените преживявания на човешкото същество, това, което трябва да бъде отхвърлено, са всички тесногърди представи за егото, които човек има, като

например, че Аз-ът почива вътре в човешката кожа. Сега човек се чувства сякаш принадлежи заедно с целия космос. Сега човек чувства, че наистина е в своето етерно тяло, във времето си тяло като член на целия космос и има една много реална концепция: ако отреже пръст от тялото си, тогава той вече не е пръст; пръстът има значение само в контекста на организма. Така че, като се фокусирате върху това времево тяло, вие имате ясно осъзнаване: като човешко същество в рамките на това висше същество, вие имате чувството, че сте член на целия етерен космос, вие принадлежите към етерния космос. Наистина е правилно, че Аз-ът сега разпознава себе си в значението си като земно човешко същество; знае, че всъщност благодарение на физическото пространствено тяло човешкото същество има Аз-усещанията като земен човек.

Това обаче е само първият етап от свръхсетивното познание, което може да се придобие, за да се усети вечността на човешката душа. Следващият по-висок етап всъщност води до второ пробуждане. Защото в първия етап не сме достигнали нищо друго освен себепознанието на земния човек. По-висшето ниво сега ще бъде постигнато със същата сила, с която човек първоначално, чрез активно мислене, се е концентрирал изцяло върху понятията и със същата интензивност на душевния живот сега отвежда на свой ред тези понятия от съзнанието; само че човек трябва да се връща към тях отново и отново.

В обработката на всички тези процеси няма нищо подсказващо; то протича като нещо с най-пълно обмисляне, подобно на хода на математическите процедури. Но въпреки това, този, който се отказва от такива понятия, от такива мисли по силен начин, този, който се движи, както в описания пример, в центъра на своето съзнание, той е този, който първоначално е изцяло отдаден на тези понятия. И е по-трудно да се отървем от тях, отколкото от пасивно придобитите идеи на обикновеното съзнание. Следователно, за да забравим или отнесем нещо от съзнанието си, трябва да се приложи по-силна сила, отколкото би била приложена иначе. Но това е добре, защото чрез факта, че прилагаме тази по-силна сила, можем да достигнем още едно по-висше състояние на съзнанието.

Достатъчно е само да помислите честно какво се случва в човешкото съзнание, когато познатите, пасивно придобити представи спрат. Помислете първо за спирането на тези визуални представи и ще разберете, че човекът ще заспи – такива опити наистина са правени и в психологическите лаборатории. Точно това се случва сега в човешкото същество, когато то, като духовен изследовател, първо е концентрирало всички сили на душата си върху определени представи и след това отново ги е изчистило. Тогава в него настъпва състояние, което аз наричам *най-дълбоката тишина на човешката душа*, празно съзнание. И в тази най-дълбока тишина на човешката душа всъщност се казва нещо много важно. Така понятията, които първоначално са били доведени до съзнание с всички сили, отново се освобождават и тогава имате празно съзнание. Това е просто така. Можете да

чакате в обикновена будност това, което тогава вътрешният живот на душата разкрива, но в това, което мога да опиша само като дълбока тишина на душата, навлиза нещо друго.

Ако можем да се съгласим с това душевно преживяване, позволете ми да направя следното сравнение. Помислете: отначало сме в един от големите, модерни градове, където, ако излезем на улицата, цари такъв истински шум и суматоха, че не можем да разберем собствените си думи. След това, отдалечени от града, на пет минути път, винаги е тихо, а на още пет минути е още по-тихо и по-тихо. Нека си представим тогава, че стигаме до дълбоката, тиха самота на гората. Можем да кажем: навсякъде е тишина. С тишината на самата среда, нашата душа стига до тишина. - Но виждате ли, ние все още не сме постигнали онази тишина, за която сега говоря като дълбока тишина на душата. Когато някой говори за тишината на гората над шума на града, се казва, че звуците много бавно спират. В състояние нула - след като сме достигнали до нулевото състояние над силния шум - ние наричаме това покой. Но има нещо, което отива отвъд нулата! Разсейвайте се веднъж с някой, който има богатство; Той дава непрекъснато от това богатство, докато не остане малко, да, докато не остане по-малко от нищо.

В днешно време виждаме, че човек не спира особено, когато няма нищо, а отива по-далеч. Как прави това? Той отива под нулата, отива – както казва математикът – в отрицателното, в дългове, които са направени срещу активите, в това, което е отрицателно спрямо нулата, което е по-малко от нулата. Относно тишината, помислете за това: можем да преминем от силния рев към останалото – нулата – но можем да отидем още по-далеч, така че да влезем в областите на тишината, където тишината е по-силна от простото нулево мълчание. И животът на душата навлиза в такива области, където има по-голям вътрешен мир от простото нулево мълчание. Ако това се случи, както посочих, сложните понятия на съзнанието първо мощно се угасват; след това душата се движи в нарастващата празнота към вътрешните преживявания. Тогава от дълбоката тишина на душата излиза, обратно на противоположния сетивен свят, обективния духовен свят. Така духовният изследовател е достигнал до нивото, което описах, и от дълбоката тишина на душата той среща духовния свят и постепенно се озовава в духовния свят, точно както човешкото същество чрез очите си, чрез ушите си, е във физическо-сетивния свят. И в дълбоката тишина на душата се разкрива обективният духовен свят. И тогава човек може да продължи по-нататък в упражненията. Точно както човек може да се освободи от една концепция, така може да се освободи и от цялата тази картина на живота, която е имал в първия етап на своето свръхсетивно познание, както я описах, и която е била преживявана като истинско себепознание. Сега той може да я изчисти с всички сили, да изчисти този човек на времето, точно както когато, в момента на осъзнаване, когато е стигнал до човека на времето, вече се е освободил от човека на пространството със силното си аз-чувство. Сега човекът на

времето може да бъде премахнат. И от тишината на душата човек се разпалва, когато сравнява собственото си себепознание, истинското себепознание, с будното съзнание, което е дошло в дълбоката тишина на душата. Сега не се разкрива нищо духовно, но чрез външната работа на своя човек на времето той влиза в същия свят, където е бил, преди да слезе, за да приеме физическото тяло, което е било подготвено от неговите родители и предци. И от дълбоката тишина на душата се разкрива, освен едновременните събития в духовния свят, собственото духовно и душевно същество на човека, това, което е бил, преди да слезе в това земно съществуване. Сега той се вглежда в живота, през който е преминал с другите, преди да бъде приета земна дреха, ако мога така да я нарека, чисто духовно-душевни същества. Съществуването на човешкото същество преди раждането или преди зачеването всъщност се случва, преди душата да се стреми да се свърже с другите.

Именно тази гледна точка е представена тук. Човек не започва да спекулира с никакви гледни точки, за да определи дали душата е безсмъртна или не. Нищо не може да се очаква от това, защото това би било все едно човек да се е измъкнал от сънищата, от съня, който е постигнал просветление. Човек трябва да се събуди, за да се образува за съня. Сега човек може да се събуди в дълбоката тишина на душата до по-висш етап и да изясни какво е животът на земята. Той се формира от онова съществуване, през което е преминал преди стъпката през раждането – или по-скоро чрез зачеването – и слизането към това земно съществуване.

Духовната наука в смисъла, който се има предвид тук, иска да покаже методите, чрез които човешката душа може да придобие зрението за вечното. Това обаче е вторият етап от духовното познание, чрез който можем да се изкачим до тайните на света и който може да ни даде освен това и тайните на нашето собствено същество. Третият етап се мащабира чрез факта, че нещо вече е сила на знание, въпреки че не е сила на знание в обикновеното съзнание, нито пък силата на паметта е действителна сила. Ние помним това, което сме преживели.

Точно както друга сила на душата е малко по-малко познание. И когато казвам, *че това* трябва да бъде познание, тогава всеки учен, който седи тук - мога да разбера доста добре, защото първо трябва да помислите като учен за тези неща, знам много добре, и никой не би трябвало да говори с пълна отговорност за точното духовно знание, твърдяно тук, ако не е напълно запознат с обичайните научни методи. Така че, ако учените не получат от гореизложеното мълчаливото „настръхване“, те поне ще получат малко, ако сега твърдя също, че сила, която иначе играе огромна роля в обикновения живот - но не би трябвало да се използва научно в обикновения живот - сега ще бъде приемана като познание, което душата трябва да завърши: силата на любовта.

Да, със сигурност любовта играе огромна роля в съществуването, но се казва, че тя е сляпа. Може да не се приема като някаква пълна сила на познанието. Но ако

човек е довел силата на познанието дотам, че да стигне до дълбоката тишина на душата, тогава преди всичко в тази дълбока тишина на душата се случва това, което бихме могли да наречем отчетливо впечатление: Когато искаш да видиш, първо трябва да лишиш зрението си от външния сетивен свят.

Трябва да го издърпате от физическото си тяло, дори от времевото тяло. И тогава то избледнява, така да се каже, тази по-груба част, която е свързана с физическото тяло; чувството за „аз“ отива много силно още по-далеч, както описах по-рано, където чувствате, че времевото тяло вече е едно с цялото космическо съществуване. Но ако – чрез упражненията, които са подробно описани в споменатите книги – се запознаете с това лишение, при което в много реален смисъл се случва лишение от физическото, лишение от времевото тяло – ако погледнете съществуването такова, каквото е било преди да слезете във физическо съществуване на земята, тогава ще изпитате нещо като дълбока болка на душата. И истинското висше знание всъщност се ражда от тази болка.

Не вярвайте, ако сте честни, че можете да опишете висшето знание като родено от желание! То се ражда от болка. И вие трябва постепенно да придобиете издръжливостта, за да победите тази болка.

Ако човек придобие издръжливостта да победи болката, тогава той ще се научи като духовен изследовател да се връща многократно към физическо-сетивното съществуване по малко по-различен начин. Защото той ще разбере, да, че ще има това, което описах като висше знание – което може да бъде придобито в характеризирания пример – само за много кратко време. Не става въпрос за това да се хванете в капан във висш свят, ако сте духовен изследовател, защото когато сте преминали през висшия свят, трябва да се връщате отново и отново в обикновения физическо-сетивен свят.

Човек обаче се връща от моментите на висша интуиция, в които за първи път, в най-дълбока болка, се е научил да се отказва от този физическо-сетивен свят. Тогава получава много различна позиция по отношение на този физическо-сетивен свят, тъй като всъщност опознава това, което може да се нарече чувство на жертва. Човек наистина изпитва това чувство, което остава вътре в себе си, че е жертва, и с пълно осъзнаване – не само от инстинкт, но и с пълно осъзнаване – се отдава на други същества или дори на други естествени процеси.

Докато инстинктът на любовта действа така, че чувството за любов се усеща до известна степен във физическото тяло, тогава любовта може да бъде развита до такава степен, че да протича в свободна от тялото дейност, ако се пренесе и оформи като жертва на другия, както в духовния, така и във физическо-сетивния свят. Тогава самата тази любов постепенно се превръща в силата на познанието. И тогава ще опознаете точно това, което наистина можете да знаете само когато любовта стане сила на познанието.

Виждате ли, чрез любовта ние влизаме във връзка с друго същество, което в началото може да ни е чуждо, и се чувстваме стоящи до другото същество, ако пренесем собственото си съществуване в това съществуване. Нуждаем се от сигурността на усещането, че изграждаме мост към непознатото същество чрез любовта. Ако любовта – на по-високо ниво, бих искал да кажа – се събуди така, както току-що посочих, тогава ние отново получаваме егото си, като чуждо същество, което – да – сме загубили по пътя, както описах.

Но как да получим егото си? Като онзи, който сме били в предишната земя, който е толкова чужд за нас в този земен живот, колкото различна личност, издигната на по-високо ниво от одухотвореното, изтънчено ниво на любовта. Нашето его не ни се връща по-рано, не и докато не можем да го схванем с любов като напълно чуждо. Не сме желали да видим това его такова, каквото е живяло в предишни животи на земята и след това е преминало през времето, което се намира между смъртта и новото раждане.

Обаче, ние откриваме своето его там, където сме способни да възприемем себе си от дълбоката тишина на душата, преди да слезем в земния живот, и да погледнем назад към предишния земен живот, какъвто е бил преди този чисто духовно-душевен живот.

Но искам да кажа – първо трябва да сме развили една изцяло безкористна висша любов като сила на познанието; това ни дава нетърсено прозрение за един предишен живот на земята. Тогава знаем, че е трябвало да преминем през тези предишни животи на земята. И сме се издигнали дотолкова, че можем да видим егото, какво е било то и как е имало тяло, различно от тялото, което имаме сега, което ни е носило от раждането до този момент от земния живот. Тогава сме стигнали до този момент, за да можем наистина да осъзнаем себе си като напълно свободни от тялото – тоест, разпознавайки момента, през който да преживеем, който след това преживяваме, *като реален*, когато преминем през смъртта. Защото сме поставили физическото тяло в реалността.

В етапа на познанието, придобито в любовта, ние премахваме физическото тяло на знанието и преживяваме себе си в същите елементи, където ще бъдем с нашето вечно вътрешно същество, когато преминем през портата на смъртта в духовния свят, от който сме се спуснали във физическо съществуване на земята. И така, ние изпитваме безсмъртие, когато – простете ми, когато използвам термина – за първи път осъзнаем преживяването на неродеността.

Но вечността на човешката душа се състои от тези две: от неродеността, за която дори нямаме дума в съвременния ни образован език, и от безсмъртието. Само когато човек разбере тези две страни като две страни на вечността на човешката душа, може наистина да се доближи до разбирането. В днешните интелектуални представи хората, за съжаление, се отнасят към тези неща с известен егоизъм. Те си казват – без да е необходимо да го изкажат – по-несъзнателно си казват: Е, това,

което е предшествовало живота ни на земята, не ни интересува, защото ние сме тук. Интересува ни, че сме тук. Но ние се интересуваме от това, което се случва след смъртта, защото все още не знаем това.

Това е егоизъм, но резултатите не са знание. Знанието е резултат само от неговистична същност. Следователно никой не може да постигне истинско знание за безсмъртието на душата, ако няма волята да постигне знание за неродеността на душата. Защото вечността на човешката душа се състои от неродеността на душата и безсмъртието на душата.

Това води и до перспективата за повтарящи се земни животи, както е показано на третото ниво на познание след пълното пробуждане в духовния свят; паметта не само се простира в предсмъртното съществуване, но и в етапите на съществуване в предишно преживения земен живот.

Така знаем, че наистина пред нас е второ пробуждане на душата. От сънищата ние включваме волята си в тялото. В резултат на това живеем в света на пространството, докато образите иначе продължават, и приемаме тези преходни образи от сънищата като реалности; разпознаваме пробудената природа на образа. Но по какъв начин образите са образи? Чрез факта, че те стоят като образи. Когато се събуждаме, ние включваме телесните си функции. Искам да кажа, че виждаме червеното като червено, едно и също, независимо дали сме будни или спим; чуваме тонове по един и същи начин, независимо дали сънуваме или сме будни. Но докато сме будни, след като сме насочили волята си към телесните функции, ние до известна степен преминаваме към реалностите - преминавайки през твърдите неща, ние не говорим сега за философски разсъждения, а са изцяло в рамките на общоприетото съзнание. Така до известна степен, когато сме будни, ние не задържаме картината в сетивните възприятия, а преминаваме широко през твърдите неща. Ние сме включени към същия елемент, който ни представя нещата на света, в смисъл на физическо съществуване.

Сега ние постепенно сме преминали в нов свят като духовни изследователи. Защо направихме това?

Когато сравните мисленето, чувството и волята на човешкото същество, както съществуват в душата, така и в будно състояние, те всъщност са сън. Всъщност ние се събуждаме само със сетивни мисли и идеи заедно във външния свят, и те се комбинират като сетивни възприятия. Щом погледнем в себе си с обикновеното съзнание, ние сънуваме. Дори нашите мисли, когато се обърнем навътре, са повече или по-малко съновидения. Това остава толкова подобно на сън, дори волята е заспала. Защото, когато сме решили някакво действие, знаем как това действие, което първоначално сме имали като идея, продължава надолу в крайниците ни като идея, така че започваме да движим крайниците. Само чрез духовната наука човек може да види какво се случва в мускулите, какво се случва в целия организъм; обикновено това, което е волево действие, остава потиснато по време на сън. Първо

имаме само идеята. След това всичко преминава в несъзнателно състояние. След това идеята за действието се появява отново. И това, за което самата душа може само да мечтае дори в будно състояние, ние постепенно го включваме чрез подсилено мислене, чрез дълбоката тишина на душата, чрез силата на знанието, събудено от любовта в духовното съществуване на човешкото същество, както включваме обикновеното пробуждане на волята в телесното съществуване.

Така се учим да съдим вечното в човешкото същество от гледна точка на обикновения физическо-сетивен живот, който освобождаваме между раждането и смъртта, както съдим съдържанието на съня от гледна точка на физическо-сетивния живот. Ние се застъпваме за разпознаването на вечното по този начин!

Отново и отново трябва да казвам в такъв случай: разбира се, възразява се, че тези неща се отнасят само за онези, които искат да бъдат духовни изследователи, които се вглеждат в тези светове. – Не, дами и господа, духовният изследовател всъщност има тези неща за себе си като човешко същество само леко, когато ги е донесъл с обичайното въведение в обикновения език, в обикновения живот. И това може да се случи и с всеки, който чува тези неща от духовния изследовател.

Точно както човек е свикнал да приема нещата, които ботаникът или астрономът е изследвал със своите трудни методи, така и човек постепенно ще трябва да свикне с нещата, които духовният изследовател е изследвал, след като е дал отчет за своя метод, както го описах днес – да приема, да приема по-лесно, защото съществува същата връзка между обикновения здрав разум и тези истини, каквато има между правилния естетически вкус и красивата картина.

Трябва да си художник, за да нарисуваш красива картина, но не е нужно да си художник, за да прецениш красотата на нейното изображение! Човек трябва само да има здрав вкус.

Човек трябва да бъде духовен изследовател, за да познава нещата такива, каквито са изобразени. Но точно както е нужно да бъде художник, за да прецени красотата на една картина, така е нужно да бъде духовен изследовател, за да бъде съгласен с напълно здрав разум с това, което казва духовният изследовател. Освен това, за хората днес на определено ниво е възможно всеки един да бъде духовен изследовател. Този, който се задълбочи в книгите, които споменах, който прави съответните упражнения, може днес – без значение в каква професия, в каква житейска ситуация – да стигне поне дотам, че да контролира по напълно задоволителен начин това, за което говорих тази вечер, и много други неща.

Какво е това знание, което води към вечната душа? Това е осъзнаване, което не е само схванато в главата на човешкото същество, то засяга целия човек. Защото това, което е светът на цветовете, окото ще схване. Това, което е светът на тона, ухото ще схване. Това, което е законът на природата, човешкият ум ще схване. Защото обаче това, което е духовният свят – както посочих днес тук – ще бъде схванато от целия човек.

Затова, позволете ми в заключение да кажа нещо лично като илюстрация, макар че това не е замислено като лично, а по-скоро като изцяло обективно.

Ако наистина искате да уловите това, което се разкрива от духовния свят, ви е нужно присъствие на духа, защото то се изплъзва, така да се каже, бързо се отваря; то е мимолетно. Това, което до известна степен е напреднало чрез подобряване на силата на паметта, се отпечатва само с мъка върху обикновената памет. Човек трябва да използва всичките си сили, за да сведе това, което вижда в духовния свят, да го сведе до обикновен език, до обикновена памет-мисъл.

Нямаше да мога да изнасям лекции за тези неща, ако не се опитвах по всякакъв начин да сваля това, което възниква в мен от това, което може да се види в духовния свят, особено наистина да сваля тези мисли-думи във физически чуваеми области. Човек не може да разбере само с главата си, защото цялото човешко същество трябва до известна степен да се превърне в сетивен орган, но в духовно развит сетивен орган. Затова се опитвам всеки път – това е мой навик, друг има друг – опитвам се всеки път, когато нещо ми е дадено от духовния свят, не просто да го обмисля, както го получавам от духовния свят, но и да го запиша или да го запиша с някакъв характерен шрих, така че ръцете и дланите да бъдат включени, както и душевните органи. Така че в тези открития трябва да участва и нещо друго, освен самата глава, която остава само в абстрактни идеи: целият човек.

По този начин имам цели камииони с напълно попълнени тетрадки, които никога повече не поглеждам, които са там само за да бъдат описания, за да осигурят предварителна работа във физическия свят за това, което е от духовния свят, така че духовно вижданият свят наистина да може да бъде облечен в думи; чрез което мислите, за които обикновено се формират спомените или които обикновено се прилагат в живота, могат действително да бъдат проникнати – така човек получава наука, която се отнася до цялостния човек.

Утре ще трябва да ви покажа как тази наука ни предоставя възможност не само да разберем културното развитие на човечеството, но може и социално да насърчи основата, истинската, реалната основа за истинско, истинско образование, за истинска, автентична педагогика, за валдорфско образование.

Тези неща, как развитието на човечеството и образованието на човечеството в светлината на този духовно-научен мироглед се изключват, ще трябва да опиша утре. Днес исках само да предизвикам идеята как тази духовно-научна гледна точка, чрез познанието, се основава до известна степен на второ пробуждане, душата на човешкото същество във вечността си отново се завръща към пълния живот.

Да, ние трябва да преживеем това извън нашето осъзнаване на времето, че науката току-що е говорила за доктрина за душата без душа, в известен смисъл. – Ще трябва да се спра на този въпрос утре – дори на религията без Бог.

Духовната наука, както е разбрана тук, иска от своя страна да навлезе в най-пълната интензивност на душата на човешкото същество, във вечността на душата; тя иска религиозното съзнание, богоугодното религиозно съдържание да навлезе отново в развитието на човечеството и образованието на човечеството, именно за да може човекът да достигне чрез осъзнаване до пълното си достойнство. И той, осъзнавайки своето достойнство, което произтича от познанието му за връзката на душата му с вечното, с *невечните* сили на света, осъзнава, че това е част от неговата истинска природа, както физическото тяло, като нещо, което съществува в ежедневието, е свързано с него, е част от неговия живот.

Това е, което самите хора са следвали като знание и вече много, много от тях копнеят за еквивалента, ако не е напълно осъзнат за тях. Това, което днес измъчва хората, това, което те чувстват като безпокойство от живота, което ги прави по същество нервни относно това, което ги движи, така че да се чувстват подкопани в цялото си съществуване, това е парещият въпрос за вечните сили, лежащи в основата на временните сили, които трябва да развием в нормалния и в социалния живот. Тази духовна наука е тук, за да могат хората, които искат да имат знание за тези вечни сили – това, което духовната наука тук възнамерява – да намерят методи да водят другите до това осъзнаване, така че другите също да могат да се включат в това знание в социалния живот; за да могат те и техните близки не само да видят нещо, което е носено от потока на живота на земята, да се роди с раждане и да умре със смърт, но и да научат за нещо, което ще премине през цялата вечност, водено от звездите и целите на хората чрез космическата цел, така че тази космическа цел да даде правилния смисъл на всички земни цели.

Антропософията иска да говори на хората за това космическо чувство, за чувството за целите на Земята. Това е, което тя би искала да събуди отново в душите като чувство и усещане във връзката на човешката душа с всички сили на вечния живот, за хората на настоящето и на бъдещето.

И това, дами и господа – ако ще давате честен съвет, ще трябва да признаете – е това, от което човек се нуждае като човешко същество в настоящето. И от което ще се нуждае все повече и повече като човешко същество в бъдещето.

13. Развитието и образованието на човешкото същество от гледна точка на антропософията

Уважаеми присъстващи, днес отново трябва да се извиня за наистинката, която донесох със себе си вчера и която все още не е напълно преодоляна, така че не знам как ще се справя с лекцията с гласа си.

Сега, скъпи слушатели, когато слушаме най-древните гласове, появили се в развитието на човечеството, по отношение на същността на самия човек и стремежа към познание на тази човешка същност, несъмнено е една от най-значимите поговорки, които чуваме да отекват от Древна Гърция, например: „Познай себе си“. Когато това напътствие от древните седалища на мъдростта е отправено към човека, това със сигурност не означава, че човек трябва да доведе само телесните си вътрешни преживявания до вид самопознание; по-скоро това означава, че човек трябва да се стреми да проумее собственото си същество, това, което съставлява неговото достойнство като човешко същество, това, което лежи в основата на неговата съдба като човешко същество. И може да се каже, че откакто тази дума прозвуча за първи път в човешката история, през Древна Гърция и Средновековието, въпреки всичките ѝ отклонения, чак до наши дни, тя се е превърнала в ръководен принцип. И голяма част от обхвата на начинанията на човешкия дух, голяма част от това, което е извлечено от най-дълбоките основи на душевния живот, всичко това е достигнало до разбирането на самото човешко същество във връзка със световното битие и с развитието на света.

И именно в разцвета на естествените науки, в онзи период на деветнадесети век, в който са постигнати най-големите постижения на естествените науки, постижения, които не могат да бъдат надценени, в този период човечеството, особено най-просветените му умове, все повече се отчайва от възможността за такова себепознание, такова познание за човешкото същество. Хората започват да вярват, че човешкото познание може да включва само това, което може да бъде изразено от материални, сетивни, видими преживявания, доколкото човек трябва да признае, че нещо живее и се движи в човешкото същество като душа или дух. Защото човек си мисли, че вижда границите на познанието за природата по правилния начин – човек си казва: не може да се подходи към този действителен човек, към това човешко съзнание, с истинско знание, което в края на краищата може да бъде само познание за природата. И така все повече се появява съмнението дали някога бихме могли да постигнем това, което е било поставено пред човечеството като най-висше изискване в „познай себе си!“ на древните места за мъдрост.

Може да се каже, че ако беше така, тогава човекът би трябвало да се откаже от изпълнението на това древно изискване; би била загубена възможността човекът да има твърда почва за душевния си живот под краката си. Тя би била загубена за човека, защото би било загубено познанието за неговото достойнство и неговата

същност, неговата съдба; би била загубена и за човека възможността да развие сигурно чувство за цел и радостно, жизнерадостно, но и енергично желание да работи в света.

Затова не е чудно, че във време, когато, от една страна, науката все повече обръщаше внимание на факта, че самата тя – и вярваше, че това е единственото възможно научно познание – не може да стигне до истинско познание за човека, че тъй като хората всъщност не могат да живеят без такова себепознание в истината, те се стремяха от дълбокия копнеж на душата си към такова себепознание и към разбиране на връзката със света чрез други средства, освен научните.

И така, в днешно време, недоволството от самата наука накара много хора да почувстват все по-голяма нужда да търсят мистицизъм. Когато науката установи своите граници, мистикът вярваше, че като се потопи във вътрешното същество на човека, може да проникне до вечната сърцевина на това същество и по този начин до точката в човешкото същество, където човекът е свързан с божествено-духовното, където човекът е свързан с моралния ред на света и така нататък.

Трябва да се каже, че прекрасни описания на вътрешни преживявания често са резултат от това мистично съзерцание. Мистиците вярват, че по този начин, както и по много други начини, те са в състояние да се откажат от ясения научен метод на познание и да стигнат до задоволително разбиране на връзката между човека и света само като се задълбочат във вътрешното същество на самия човек.

Между двете скали – естествената наука от една страна, мистичната от друга – е поставено изследването на света, чиито принципи на търсене и стремеж ми беше позволено да ви обясня вчера, скъпи присъстващи.

Това изследване на един мироглед не е нито чиста естествена наука, въпреки че – както подчертах вчера – то със сигурност иска да изучи своята когнитивна дисциплина, своята научна отговорност, от естествената наука в най-точната ѝ форма. Но това духовно изследване не е и мистицизъм; защото именно когато човек напредва по тези пътища, които описах вчера, към истинско човешко себепознание, тогава едновременно открива, че това, което днес почти изключително се нарича мистицизъм, е по същество само по-нататъшно задълбочаване на обикновената човешка памет или способност за запомняне.

Разбираемо е, че само мистиците не виждат това по-точно. Независимо дали мистикът черпи това, което е отвътре, от собственото си вътрешно същество, или то идва от често много, много съмнителните канали на медиумична предразположеност чрез други хора, то не е нищо друго освен издигане на онова, което в един или друг момент, дори и по най-скрит начин, дори и да е останало толкова несъзнателно, чрез външно наблюдение в обикновения живот, е влязло в душата и се е развило в душата, но след това се е потопило във физическо-телесната организация; така че мистикът не разбира нищо друго освен как неговите собствени споменни представи са били трансформирани от органичните сили на

физическо-телесно-етерния човек. До това заключение стига този, който честно се занимава с истинско душевно и духовно изследване по начина, описан вчера. Ако описаното вчера се проследи по-нататък, то от една страна се сблъсква с пропастта на естествената наука, но от друга страна и с пропастта на чистия мистицизъм. Естествената наука правилно ни казва от своя гледна точка: Има определени граници, които не могат да бъдат престъпени чрез научния метод, чрез комбинирания интелект, чрез измерване, броене, изчисляване, чрез изследване с везни. Когато науката твърди тези граници от своя гледна точка, трябва да ѝ се отдаде пълно доверие, но само ако тя се придържа към твърдението си: С всичко, което може да се намери по този начин, който зачита обичайните граници на познанието за природата, човек не се доближава до човека.

Това е първото преживяване, скъпи участници. Естествената наука ни въвежда по прекрасен начин в сферите на външната природа, доколкото те носят в себе си чисто природноправните същности. Естествената наука ни води и до това, което човек носи в себе си от външната природа, от своята организация, която той абсорбира от тази външна природа. Само че тази външна естествена наука ни отдалечава от човека. Тя не ни позволява да се доближим до истинската същност на човешкото същество.

Скъпа публика, само като разгледаме този въпрос, можем да разберем защо всъщност имаме научни ограничения на познанията си. Как стигаме до определени точки, които не можем да преодолеем с научно познание?

Както казах вчера, вероятно за да накарам чистите учени леко да потръпнат, посочих, че силата на човешката душа може да се превърне в сила на познанието, ако се развива все повече и повече в смисъла, в който я характеризирах вчера: това е силата на човешката любов. Любовта може да се развие по такъв начин, че да може да се свърже с научните изследвания. Каква е целта на научните изследвания? Те искат да изследват нещата и процесите обективно. Те искат човекът да не добавя нищо от собственото си въображение или предразсъдъци към природните същности, към природните процеси, а да може напълно да се пренебрегне и да остави нещата и същностите на природата да говорят сами за себе си. Това е идеалът на естествената наука.

Следващата стъпка вече не може да се направи теоретично, нито чрез наблюдение; следващата стъпка може да се види само в още по-голямо себеотричане. Човек вече практикува себеотричане, когато изключва всички предразсъдъци, всички субективни желания и всичко субективно като цяло, когато изследва природата. Ако отидете още една крачка напред, стигате до любовта като сила на познанието, където напълно се отдавате и се идентифицирате с нещата и процесите, които искате да изследвате. След това, като направите любовта сила на познанието, вие отвеждате изследването на природата със значителна крачка напред в духовното.

Но това, скъпи присъстващи, води и до осъзнаването, че всички приказки за границата все още произтичат от последен остатък от човешки егоизъм, може би дори от един много скрит човешки егоизъм. Човек не иска да излезе от себе си. Той иска да се утвърди. Исква да остане здраво вкоренен в своето его. Следователно, той поставя граници на познанието си, които не иска да прекрачва. Когато казва: „Той иска“, той трябва да излезе от себе си, трябва да влезе в света, трябва да направи любовта силата на знанието.

Всички приказки за границите на познанието през деветнадесети век не бяха нищо повече от незабелязаното подчертаване: ние, като човешки същества, също искаме да останем когнитивно егоистични; не искаме да излезем от себе си, искаме да си поставим граници, които ограничават нашата [природа], които не искаме да прекрачваме, в природата на нещата.

Сега, скъпи мои присъстващи, щом това знание се появи в човечеството с правилното чувство, с дълбоко чувство и с необходимите волеви импулси, говоренето за границите на знанието е последният остатък от човешкия егоизъм, но това е твърдение на добре скрит егоизъм, тогава наистина ще се появи големият импулс да не се считат вече границите на науката за непреодолими по отношение на духовното. Защото преодоляването на тези граници тогава не означава нищо повече от отхвърляне на последните незабелязани и следователно още по-упорито отстоявани човешки егоистични сили.

Бих казал, че съществува научно-етична тенденция, която от една страна стои като блестящ идеал на духовното изследване пред лицето на едното препятствие – естествената наука. И бих казал, че другото препятствие – мистичното – е изкушаващо и съблазнително, защото е свързано с това, което човек трябва да издържи в живота си като индивид.

По време на земния си живот човекът се нуждае от паметта си. Тази памет трябва да се потопи във физическия организъм. Мислите-паметници използват физическия организъм. Там човекът чувства себе си в собственото си същество. И когато той, като мистик, извика трансформирания образ-памет или когато позволи да бъде извикан чрез медиум, тогава той свързва такова вътрешно удоволствие, такова вътрешно удовлетворение с това, което е било трансформирано чрез собственото му същество, че обича да се спира на него и обича да се отдава на илюзията: Това, което го удовлетворява толкова сладострастно от дълбините на собственото му същество – почти бих казал – трябва да е свързано и с най-ценното нещо на света, трябва да сочи мястото, където човекът е свързан с вечните източници на съществуване.

Виждате ли, скъпи читатели, това са причините, поради които духовното изследване, както е замислено тук и както трябва да ви го представя, не може нито да се спре до чиста естествена наука, нито да се върне към мистицизма; но това духовно изследване осъзнава, че чистата естествена наука никога не се доближава

до човека. Простото изследване на природата изследва външния, необитаем и ненаселен свят и стига само до разпознаването: в този свят на животинска, неорганична, растителна, животинска организация, човекът е крайната точка - не отделно същество - най-високоразвитото животно, крайната точка на извънчовешкото развитие.

Естествената наука не може да избяга от света, нито може да доведе до човека. И мистиката влиза в човека, но не идва от човека; не идва от човека към света; както естествената наука не идва от света към човека, така и мистиката не идва от човека към света!

Култивиране на познания за света и познания за човека чрез борба с ограниченията на науката, от една страна, с това, което човек е придобил като душевна култура, душевна дисциплина и научна отговорност, а след това се потапя [от друга страна] като истинския мистик, но вече не по мечтателен начин в собствената си памет, а се потапя с ясни понятия, на които се отдава – както го описах вчера – в засилено и активирано мислене. По този начин човек първо стига до осъзнаване на това, което описах вчера, не първоначално до външно познание за света, не до вътрешно изследване на собствената си човешка природа – доколкото е замесено физическото тяло, както винаги е в мистицизма – а стига до картината на своя живот, където, сякаш в един единствен миг, вижда това, което е действало в него, докато е слязъл от духовния свят и е бил облечен във физическо, земно тяло; човек вижда това, което възниква като човешко себепознание, онази могъща житейска картина, в която вижда как е намерил пътя си в хода на живота си на земята от вътрешните си сили, от силите на симпатията и антипатията към този или онзи човек, от пътя си към това или онова друго събитие в живота. В тази житейска картина човек за първи път се чувства издигнат от физическото си тяло. Хващаш висшето човешко същество, все още не най-висшето, но висшето човешко същество, и забравяш физическата организация за моментите на това осъзнаване, към което естествено трябва да се връщаш отново и отново.

Сега, скъпи присъстващи, обясних вчера, но в същото време, че човек е способен да се издигне до по-високо ниво на знание, че е способен да заличи това себепознание, тази картина на живота.

Но тогава човек стига до осъзнаването на това, което произтича от дълбоката тишина на човешката душа, където всичко е изкоренено, включително и това, което съставлява земния ход на живота. Но тогава, когато човек поддържа будно съзнание с вътрешната тишина на душата, след като е изтрил не само всички останали идеи, но и собственото си душевно съдържание - както обясних вчера - тогава човек достига до прозрението за своето още по-висше човешко същество: това, което е бил, преди да слезе от духовно-душевния свят във физическия земен свят. Човек стига до разбиране за това какво е бил в чисто духовно-душевния свят сред духовно-душевните същества, сред които е живял, преди да влезе в земното

съществуване, и как живее тук, в земното съществуване, сред хората и сред другите същества на природните царства.

Сега, скъпи мои присъстващи, такова знание не само изпълва човешките възприятия, то не само изпълва човешкия ум. Вчера посочих как то идва от целия човек. Следователно, то прониква и в целия човек. То ни учи за човека в неговото развитие; то ни дава основата да насочваме развитието на човешкото същество по правилния начин в земния живот. Защото ние гледаме към това в човека, което е привлечено в детето, тоест към това, което ни се явява първо във физическата му организация, и което е привлечено в тази физическа организация на детето като душевно-духовно същество, получило от родителите земната, физическа, телесна дреха.

Ние, като възпитатели, заставаме пред развиващия се човек със съзнанието, че в този развиващ се човек този духовно-душевен елемент, който той е бил преди земното си съществуване, се разкрива все повече и повече във физическо-сетивния свят от ден на ден, от седмица на седмица, от година на година. По този начин ние се учим да заставаме пред развиващия се човек по нов начин.

Наистина е прекрасно да се види как чертите на детето постепенно стават все по-отчетливи, как хаотичните движения, с които детето навлиза в света от най-съкровената си същност, стават все по-отчетливи. Да наблюдаваш развиващото се дете е като да се изправиш пред най-голямата мистерия на света. И тази мистерия се разкрива, постепенно се разкрива, когато човек види как в тази детска физическа организация това, което е слязло от духовния и душевния свят, все повече прониква във физическото, оформя го, бих казал, както прави с моралния и хигиенния. Човек се научава да гледа на човешкото развитие по нов начин.

Това, което принадлежи на такъв начин на гледане на човешкото развитие – ако мога да се изразя по този начин, дами и господа – е преди всичко онази вътрешна смелост на душата, която обикновената естествена наука, а също и обикновеният мистицизъм, не дават, но която човек се учи да развива, когато, от една страна, разгърне активираното мислене, както го описах вчера, но от друга страна, развие и дълбоката тишина на душата. И накрая, любовта като сила на познанието. Тогава човек има смелостта да съди човек, както науката съди външните природни неща. Само че от такова, бих казал наистина естествено, произлиза нещо съвсем различно, защото то надхвърля границите на обикновената наука – ако мога да използвам парадокса – научното духовно изследване.

Ние гледаме детето и виждаме много ясно как се развиват определени житейски епохи в него. Виждаме как детето се развива до значителния етап на смяна на зъбите около седемгодишна възраст.

Уважаеми участници! Помислете само колко забележително нещо се случва след първата жизнена епоха на човешкото същество, когато зъбите се сменят. Не мислете, че смяната на зъбите е нещо, което завършва с първата фаза от живота на

човек. Когато човек получи вторите си зъби, той пониква и освобождава сили отвътре, които завършват с вторите му зъби. Това е така, защото човек не претърпява друга смяна на зъбите. Това е последно събитие от този вид. Просто трябва да погледнете на нещата по правилния начин.

От друга страна, трябва да сме наясно с едно нещо: силите, които тласкат и поникват в зъбите, са вкоренени в човешкия организъм като цяло. Това са сили и импулси, които се преплитат и проникват в цялото човешко същество през първите седем години от живота. Смяната на зъбите е външно проявление, симптом. Но целият човешки организъм, цялото човешко същество, стига до заключение с това събитие на смяната на зъбите. Какъв е заключението от това? От такова познание за света и човека, както го описвах вчера и днес, човек получава смелостта сега да изследва тези неща по правилния начин. Човек си казва следното: Да, но с тази смяна на зъбите се променя и нещо огромно по отношение на човешката душа. Така, все повече и повече – това може да се види от всеки, който се е научил да наблюдава – все повече и повече, с настъпването на смяната на зъбите около седмата година, възниква това, което наистина може да се нарече памет или спомен. Сега някой, който е станал доста умен в съвременната психология, веднага ще се появи и ще каже: Да, но ние знаем, че децата имат памет и спомен още преди седмата година, че именно по това време паметта е особено добре развита. Това изглежда вярно на пръв поглед. Но човекът, който твърди това, го основава само на неща, които всъщност не разбира, защото всъщност около седмата година се появява нещо съвсем различно от това, което вече наричаме памет по-рано, и би трябвало да го наричаме памет едва след седмата година от живота.

Защото какво е това при едно дете до седемгодишна възраст? Това е навик да изпълнява същите психически процеси, които то е практикувало, които то практикува, като имитира средата си. Фактът, че едно постоянно представяне се появява отново и отново при едно дете, има същата причина, поради която определено упражнявано движение на ръката се извършва отново и отново по навик.

Всичко, което наричаме памет до седмата година, всъщност не е памет, а душевни навици. Със седмата година тези навици, тези душевни навици, стават по-изтънчени и това, което всъщност наричаме памет, се превръща във вътрешно движение през жизнените явления, основано на идеи. Първото нещо, което все още е било изцяло свързано с организма, функционира заедно с организма като навици на душата, отделя се на седмата година и става първо духовно-душеподобно.

Виждате ли, скъпа публика, това ни дава възможност да кажем: Да, това, което е живяло в детето през първия период от живота му до смяната на зъбите, когато например мозъкът на детето се развива най-пластично до седемгодишна възраст, – тогава той всъщност вече е по същество оформен според вътрешните си изисквания – това, което живее там долу в тялото? Това, дами и господа, живее долу в тялото,

което по-късно се еманципира от тялото и се превръща в самостоятелно душевно въображение, спомен.

В днешната външна естествена наука имаме смелостта да говорим за факта, че по време на определени процеси в тялото топлината остава скрита – латентна топлина, казваме ние – защото чрез определени процеси тази топлина се освобождава. Можем да я измерим с термометър. Говорим за свързана и свободна топлина. Не можем да измерим свързана топлина с термометър; можем да измерим свободната топлина с термометър. Физикът има тази смелост да изследва външните процеси. Духовният изследовател трябва да я приеме и да я приложи в практическия живот.

Това, което виждаме у детето от седемгодишна възраст, от годината, в която започва училище, да става все по-одушевено, все по-независимо, все още не е било толкова независимо през първите седем години от живота. То е живяло като сили на растеж във физическото тяло. Живеело е като формиращи, пластични сили във физическото тяло и престава да живее като цяло във физическото тяло, когато настъпи смяната на зъбите.

Виждате ли, скъпа публика, щом осъзнаете такъв важен преход, такава значителна метаморфоза в човешкия опит, тогава и вие продължавате. След това гледате как детето се справя с тази смяна на зъбите. И тогава откривате нещо много странно в това дете. Откривате, че до тази смяна на зъбите детето е изцяло отдадено на сетивните органи. Детето е напълно погълнато от заобикалящата го среда!

И ако искаме да го сравним с нещо, което присъства в тази детска организация от първата епоха на живота, тогава трябва да посочим например човешкото око или човешкото ухо – накратко, сетивен орган. Детето е изцяло око, изцяло ухо, по душевно-духовен начин! Точно както окото просто възприема това, което е около него, и го имитира вътрешно, така и детето възприема всеки жест, всяка дума, всичко, което околните позволяват да се случи, и го възприема като цял сетивен орган, имитирайки го вътрешно. Следователно, всичко, което живее в обкръжението на детето, става част от цялостната физическа организация на детето през първите седем години. Детето възприема всичко духовно и психически и то става част от физическата организация.

Нека си представим: баща с буен нрав живее до детето. Тези, които могат да наблюдават тези неща, могат да видят как този баща с буен нрав, който живее до детето, не само се възприема от детето по такъв начин, че детето вижда жеста на буен нрав, че някак си се отблъсква от всичко, което произтича от пристъп на гняв, но детето усеща моралното качество на гнева, това, което гневът носи морално като ценност в себе си! Детето усеща моралните качества на своята среда, с жестовите, с това, което преживява вътрешно и имитира.

Това обаче ни кара да осъзнаем как трябва да гледаме на това как детето наистина преживява моралните и интелектуални аспекти на своята среда. Трябва да сме

наясно с непредсказуемите сили, които се разгръщат, така че дори да не си позволяваме да имаме нечисти или неморални мисли около детето. Защото детето възприема точно това, което има ефект, особено през първите седем години, чрез най-фините жестове, блещукането на окото, акцентирането на думата и безбройните детайли, които ние, с нашите груби интелекти на възрастни, не можем дори да си представим. И то пренася това надолу във физическата си организация. Това, което произлиза от буйния нрав на бащата или от небрежността на майката, не се превръща в някакво умствено качество у детето; то се превръща в плътността на съдовите стени, в ефикасността или неефективността на кръвообращението, в дишането, в най-фините разклонения, в най-фините дейности. Това, което детето придобива чрез подражание от средата си през първите седем години от живота си, отива директно във физическия организъм, в който дори паметта е само навик, свързан с физическия организъм. Душата и духът се освобождават със смяната на зъбите. И когато приемем детето на училище, целият този живот на детето, както го описах, преминава в различна метаморфоза.

В първите години от живота си детето е изцяло сетивен орган. То внимателно попива случващото се в заобикалящата го среда, независимо дали в жестове или в едни или други действия. Детето е отдадено на действията на заобикалящата го среда, не само чувствено, но и морално! Но със смяната на зъбите детето започва да се отдава все повече на това, което вече не е просто жест или действие, а което се разкрива в жеста, в действието, по начин, подходящ за речта.

Уважаеми участници! Нека разбираме езика не само – макар че това е най-важният език – като това, което изразяваме външно с думи, чрез фонетика, но нека разбираме езика като всичко, което правим в живота – в това, че това, което правим, се превръща в израз на човешкия ни характер – разбираме всичко, което човек разкрива за собствената си природа, как я разкрива чрез езика. Трябва да кажем, че детето става възприемчиво към този езиков израз на другия човек, особено на обучаващия го, учителя, от смяната на зъбите до половата зрялост. Детето е имитативно същество в описания смисъл, докато не смени всичките си млечни зъби; оттогава до половата зрялост детето е същество, което живее изцяло под самоочевидната власт на всеки, който в неговата среда се изразява устно с него.

Уважаеми дами и господа! Няма да очаквате човекът, който е написал „Философия на свободата“ преди тридесет години и който сега ви говори, да развие някакво неоправдано реакционно-пасивно желание към вас или да говори за авторитет по неоправдан начин. Но именно човекът, който иска да види свободата представена в човешкия живот, както аз се опитах да я представя в моята „Философия на свободата“ още в началото на деветдесетте години, знае, че това правилно чувство за свобода, правилното преживяване на свободата, може да дойде при хората само

ако самоочевидният авторитет на учителите и възпитателите присъства у детето между смяната на зъбите и половата зрялост.

Днес вече не оценяваме по правилния начин какво означава през целия ни по-късен живот да сме гледали с дълбоко благоговение към това, което ни е било дадено в лицето на възпитател под формата на истина, красота и доброта. Между седем и четиринадесетгодишна възраст човек не е организиран по такъв начин, че истината, красотата и доброта да могат да му се явят. На тази възраст човешкото същество е организирано по такъв начин, че истинското, красивото и доброто трябва да му се явят чрез възрастния човек!

По-късно в живота, когато човек се е сблъсквал с безспорен авторитет на тази възраст, той е казал, като нещо естествено: нещо е истина, защото този авторитет го разпознава като истина; нещо е добро, защото този авторитет го разпознава като добро и го представя като такова; нещо е красиво, защото този авторитет го намира за красиво! Светът трябва да се обърне към детето чрез посредничеството на човешкото същество.

Уважаеми участници! По този начин човек постепенно се учи да гледа на човешкото същество в земния живот, когато осъзнае, чрез изследователския метод, който описах вчера – и днес можех само да загатна – факта, че едно духовно същество е живяло, преди да стане човешко същество на земята чрез зачеването. Всички ние сме били духовно-душевно същества сред други духовно-душевно същества, преди да слезем в земния живот. Ако погледнем по правилния начин развиващото се човешко същество, какво е било неговото пренатално, предземно съществуване, ние също така, бих искал да кажа, заставаме с правилното благочестие, но и с правилното благоговение към това, което се разкрива и развива и разкрива толкова чудесно и толкова мистериозно от ден на ден, от седмица на седмица в развиващото се човешко същество, в детето.

Но след това човек разглежда и това, което тогава се представя като връзка между духовно-свръхестествения живот на човешкото същество и физическо-сетивния живот. Вижда се детето, как то, отдадено на заобикалящата го среда, имитира тази заобикаляща среда. И сега си спомняме, че можем да постигнем най-висшата форма на духовно съществуване, която човек може да постигне само чрез любяща преданост, чрез развиване на любовта като сила на познанието, защото човекът, намирайки се в духовно-душевен свят преди земното си съществуване и след смъртта си, знае колко егоистичен е тук на земята, така че тогава трябва да бъде отдаден на другите духовни същества.

Когато разберете как човекът е отдаден на духовния и душевния свят в свръхсетивното съществуване, осъзнавате как човекът се вълчи в детското съществуване, преди да промени това при смяната на зъбите или при полова зрялост, когато става все по-егоистичен и егоистичен, докато физически преживява отново това, което е бил в предземното си съществуване. И сега се научаваме да

гледаме на детето по правилния начин: Как всъщност живее детето в света? Дори да звучи парадоксално, може да се каже: Детето живее напълно отдадено на заобикалящата го среда! Но това е религиозното чувство. Тоест: детето живее, бих казал, телесно-религиозно; чрез своята природа, чрез елементарното на своята организация, детето е телесно-религиозно отдадено на заобикалящата го среда. Това е така до втората смяна на зъбите; в този момент детето е напълно отдадено на религиозна преданост във физическата си организация, на религиозна преданост на заобикалящата го среда. Виждате ли, това става духовно-душевно във втората възраст между смяната на зъбите и половата зрялост.

Трябва да сме наясно с факта, че това, което, бих казал, се приемаше за даденост – ако мога да използвам парадокса – като физическо-религиозна дезорганизация, сега ние, като учители и възпитатели, трябва да внесем в духовната душа. Ние възпитаваме това, когато самите ние заставаме пред детето като самоочевиден авторитет за истина, красота, доброта. След това постепенно правим така, че това, което първоначално е било в тялото долу в детето, докато зъбите му се сменят, да си проправи път нагоре в духовния и душевния живот. След това, когато детето достигне полова зрялост, то става изцяло дух. То идва при нас като това, което наричаме религия в социалния човешки живот.

Как най-добре да утвърдим тази религия в социалния живот, когато разбираме човешкото образование по този начин? Утвърждаваме я най-добре, когато позволим на детето да имитира правилното нещо по правилния начин от първите години от живота си до смяната на зъбите, когато не искаме да му даваме заповеди, а когато застанем пред него по такъв начин, че то да може да ни имитира до смяната на зъбите, а след смяната на зъбите до полова зрялост, то може да ни гледа като модел за истина, красота и доброта. Тогава детето се развива в пълна свобода в религиозно човешко същество, тъй като с пубертета духовното се пробужда от душевното, точно както душата се пробужда от физическото със смяната на зъбите. По този начин ние постепенно се научаваме да виждаме как се развива човешкото същество и също така се научаваме да използваме такова човешко развитие като образователен принцип.

Уважаеми участници! Духовното изследване, както е описано тук, не е теория; то оставя това на чистата естествена наука, на онези, които са противници на духовната наука днес по съвсем разбираеми причини, които се смятат за практични хора. Техните причини са добре известни. Защото духовният изследовател първо се запознава с това, което имат да кажат противниците. Едва когато се е запознал достатъчно с това, той се чувства напълно отговорен да представи това, което израства от почвата на самото духовно изследване.

Духовното изследване се стреми да бъде изцяло практично, да приведе пълноценен живот на практика. Но когато става въпрос за пълноценен живот, хората, които се смятат за особено умни в материалистичен смисъл, са толкова невежи, колкото

фермер, който намира парче желязо с форма на подкова. Някой му казва: „Да, виж, това е магнит, той привлича друго желязо, може да се използва за всякакви важни неща!“ „Е, добре“, казва фермерът, „магнит? Не виждам никакъв магнит, ще подкова коня си с него!“ Така изглеждат теоретичните материалисти, които не искат да знаят нищо за духовното изследване. Те виждат всичко като подкова, защото не виждат нищо от магнита! Свръхсетивното е скрито само за онези, които искат да видят само външно материалистичното. Ако човек наистина иска да бъде практичен, ако иска да използва силите на света по правилния начин в развитието на културата и цивилизацията, тогава той трябва да може наистина да освети физическото-материално по посочения начин.

Ето защо духовното изследване, бих казал, не е заседнало в теорията заради съдбата си. Чрез силите, които бяха развити от социалното мислене от Емил Молт в Щутгарт, ние успяхме да основем Валдорфското училище в Щутгарт, където наистина се показва как може да се развие образователна практика от съзнанието за пълната, духовна, морална и религиозна човешка природа, която наистина отчита развитието на човешкото същество като цяло.

Това валдорфско училище е основано преди малко повече от три години с около 150 деца. Днес то има над 700 деца в шест класа и ние трябва да провеждаме повечето класове в паралелни класове. А учителите, които сега са много, се опитват да образуват човешкото същество, изхождайки от пълнотата на човечеството, така че човекът след това да може да израсне в практически живот, изхождайки от тази пълнота на човечеството.

Защото духовната наука, която се защитава тук – вече говорих за нея вчера – произтича от цялостната природа на човешкото същество и затова не иска да се спира на теоретични описания, а иска да се влее директно в живота, бих казал. Позволете ми да илюстрирам това с конкретен пример в няколко заключителни изречения. Духовната наука, такава каквато е представена тук, е представена от мен повече от две десетилетия. От много години ми е позволено да говоря тук, в Кристиания, за най-разнообразни теми на тази духовна наука.

Сега, след десетилетие духовна наука, идеята се зароди у определени хора, които се бяха посветили изцяло на истината на тази духовна наука със здравия си разум. Тези хора бяха подтикнати с идеята да изградят структура за тази духовна наука. По-специално, моите мистерии трябваше да бъдат използвани, за да изразят художествено това, което сега тече не в никакъв вид сламена символика или алегория, а от истински художествен източник, но от същия източник като идеята за духовната наука - това е, което се опитвах да представя в моите мистерии. Отначало те трябваше да се изпълняват в обикновени театри. Но това трябваше да се промени чрез тези личности, които се бяха посветили на духовната наука по описания начин и искаха да направят своите жертви, за да издигнат своя собствена сграда за нея. Тази сграда трябваше да бъде издигната за култивирането на тази

духовна наука и особено за изпълнението на моите мистерийни драми. Съдбата доведе тази сграда в Дорнах близо до Базел в Швейцария, в северозападния регион на Швейцария: Дорнах, близо до Базел.

Скъпи възлюбени участници! Ако някое друго духовно движение беше в такова положение, че искаше да построи къща, дом, за да култивира това, което иска да култивира в света, то щеше да отиде при някой архитект и да му построи сграда в античен, ренесансов или рококо стил - в какъвто и да е стил, въпреки - и неговият мироглед щеше да бъде представен в нея. Това никога не би могло да се случи с антропософската духовна наука, ако човек ѝ беше верен с цялото си същество. Защо не?

Е, духовната наука иска да бъде нещо, което се разгръща в идеи само в една посока; но тя не е основана на теории, не е основана на идеи, тя е основана на живия духовен живот, на това живо духовно съзерцание на света и човека, както го описах вчера и днес.

И така, скъпа публика, от един и същ източник произлизат три клона: единият клон – знанието – който се изразява в идеи. Произлиза вторият клон – изкуството – който се изразява във форми, под формата на звуци, цветове, скулптура, архитектурни форми. Произлиза третият клон – религиозно-етичният, моралният клон.

Антропософията като наука не иска да основава секта или да установява религия. А тя води до източника, от който произтича и религиозният живот, а и изкуството произтича от същия източник. Често съм използвал следния образ:

Представете си, драги зрители, орех в черупка. Не можете да си представите, че орехът е обграден от черупка, която е изградена около него отвън; по-скоро черупката също трябва да е там, образувана от същите сили и закони на формата, както самата орех. Можете да го видите в черупката на ореха: тя вече е образувана според същите закони на формата, както самата орех.

Това е животът, където всичко, което възниква, произтича от едни и същи импулси, от едни и същи закони на формата.

Антропософската духовна наука не е абстракция, тя е живот, който живее себе си, както го описах, в образованието; който живее себе си в социалното; който живее себе си в религиозното. В смисъл, че за нея трябва да се построи къща, тя е орехът и къщата трябва да бъде построена според същите формални закони, трябва да има свой собствен стил, който не е например художествено символично осъществяване на идея – това би било просто символистка глупост – а трябва да бъде истинско, истинско художествено творение. Вторият клон може да произлиза от същите източници, от които произлиза антропософията за своите идеи.

И така, във връзка с факта, че аз самият почерпих основата за изследванията си от Гюте, Гютеанумът беше построен близо до Базел - десетгодишен проект - построен по такъв начин, че с всяка колона, стълб, във всяка архитектурна част, във всяка

цветова схема, във всичко, което можеше да се види, да може да се види правилната художествена среда за това, което се правеше от подиума в тази сграда, която беше проектирана за 900 души.

Когато човек стоеше на подиума и говореше, той усещаше как думата, която трябваше да изкове, за да представи духовно видение пред слушателите, как тази дума се изковава като идея от идеята, по абсолютно същия начин, както – и това може да се каже от онзи, който е изработил във всеки отделен детайл в модела, изработил във всеки всичко, което е построено в Дорнах – как онова, което е излязло да посрещне хората, външно видими във форми и цветове; което е чуло думите от подиума в самия Гьотеанум, което е видяло как евритмистите разгръщат изкуството си на движение, което е чуло рецитиране там, което е видяло каквото и да е друго да се изпълнява там, е видяло, че това, което се случва и се говори на сцената и подиума, е просто другата форма на това, което показват сградните форми, архитектурните, изобразителните форми. И когато музиката прозвуча от органа в другия край, музикалните тонове, които изпълваха стаята, бяха само по-нататъшен израз на това, което се намираше във формите на колоните, в това, което беше намерило израз във формата и цветовете на цялата сграда. Накратко, тази сграда за антропософския мироглед не можеше да бъде построена като външна ренесансова, рококо, готическа или класическа обвивка. Трябваше да се създаде нов архитектурен стил, защото антропософията не е едностранчива теория, а е това, което може да се прояви от една страна във всички идеи за познание, което може да се прояви като изкуство. И като изкуство, като сценично изкуство, тя вече трябва да се изразява в собствения дом.

Трябва да се подчертае отново и отново: Антропософията не иска да основава нова религия, не иска нищо сектантско, иска да действа по същия чисто обективен, чисто легален път, както всяко друго научно направление. Но прониквайки с истинска научна точност, но с духовно-научно прозрение, тя прониква и до източника на религиозността.

Това доведе до желанието да се постави [девет и половина] метра висока дървена група на една от най-видните точки в Гьотеанума, с централна фигура на самия Христос Исус. И така, сега, скъпи мои присъстващи, чрез антропософията трябва да се даде мироглед, който разпознава като свой идеал въплъщението на човешката мистерия на Голгота на една от най-видните точки в своя дом, чрез антропософията. Това е форма на познание, която има религиозен аспект в своите цели, макар че не иска да се утвърди като секта или религия, а иска да остане на почвата на артистичното, на почвата на познанието.

Уважаеми участници! Когато за последен път успях да говоря тук, в Кристиания, си мислех за Дома на Духа на Науката в Дорнах с различни мисли, защото този дом беше унищожен от пожар в навечерието на Нова година 1922/1923, изгоря до бетонните основи и сега на мястото, където някога е стоял, стои нещото, което във

външните си форми е донесло откровение на хиляди и хиляди посетители през годините, нещото, което може да се каже от дъното на сърцето за човешката вечност, за човешкото развитие на земята, за човешкото битие и световното битие и световното познание.

Очевидно е, че малките застрахователни суми, които можем да получим след приключване на съдебните разследвания на пожара в Дорнах, няма да са достатъчни за възстановяването на тази сграда, Гьотеанума. И днес живеем в различни обстоятелства, отколкото преди войната, когато много хора, които твърдяха, че се занимават с антропософски духовни изследвания, бяха наистина готови да направят големи жертви, за да направят възможно възстановяването на Гьотеанума. И отново и отново такива приятели се явяваха, за да помогнат. Как Гьотеанумът може да бъде възстановен, ще зависи от това дали в настоящата трудна световна ситуация ще бъдат възможни същите жертви, както бяха възможни преди. Той трябва да бъде възстановен под някаква форма, защото е бил предназначен видимо да изрази това, което антропософските духовни изследвания искат да кажат за най-дълбоките копнежи на съвременния човек.

Казах го и вчера: в хората на настоящето, в много хора на настоящето – защото това е най-дълбок копнеж, дори и да не го осъзнават, дори и да живее само в подсъзнателни чувства и усещания – съществува стремежът да се преоткрие духовното, отново да се съгласуват вярата със знанието. Това трябваше да се изрази външно чрез формите на Гьотеанума.

Сега, това се изразява и външно във формите на самото човешко същество. Но това, което е физическо и чувствено - скъпа публика - може да бъде обхванато от материалните пламъци и по този начин да загине като Гьотеанума в Дорнах. По същия начин физическите и чувствените обвивки на човешкото същество също загиват. Но духовната наука ни показва как едно вечно ядро на човешкото същество слиза от духовния и душевния свят, обгръщайки се само във физическата обвивка и преминавайки отново през портата на смъртта, за да продължи да живее в духа.

Казаното за духовното същество на човека е изразено в мислите на антропософията, която също се стреми да бъде духовна. В смъртната сграда – чиято смърт е толкова болезнена, толкова меланхолична за нас, които сме се привързали толкова много към тази сграда, към тази структура – която е имала своята смъртна външна работа, както самият човек по отношение на истинското си същество в земното си тяло има своята смъртна външна работа.

Антропософията обаче се стреми да говори за вечното в човека, но да говори по такъв начин, че именно това вечно да може да бъде напълно реализирано по истински практичен начин – както посочих днес за определен момент – в най-разнообразните области на живота. Да реализира напълно вечното във временното,

да бъде практичен във всяка духовност, това е, към което се стреми истинското антропософско духовно познание.

То ще покаже, че най-дълбоките копнежи на човешката душа наистина могат да бъдат изпълнени все повече и повече с течение на времето. И това духовно познание може да почака. То знае, че системата на Коперник също първоначално е била смятана за глупост, но по-късно се е превърнала в нещо естествено. Така че Антропософията знае, че тя може да бъде смятана за глупост от много хора днес. Тя също ще почака и може да почака! Тя също ще стане нещо естествено. Защото тя говори за това, което трябва да е близо до човешкото същество, когато то, истински чувствайки, иска да се обърне отново към древното, бих казал свещено изискване: „Познай себе си!“ Ако това велико и могъщо слово на истината и предупреждението трябва да бъде развито по някакъв начин в съвременна форма, тогава човекът трябва да стигне до познание за света, което показва чрез свръхсетивното виждане как духовното говори от всички сфери на природата, от облаците и звездите, от движенията на облаците и звездите, как този свят, който всъщност може да бъде разпознат само когато е разпознат в духа, в крайна сметка казва: „Постигнах целите си в човешкото същество.“ Познанието за света е пълно само в познанието за човека. И познанието за човека не се вижда в мистично объркване и с мистични илюзии, а както го описах вчера и днес, за да се проумее съществото на човека. Така, чрез проучването на човешкото същество, човек стига до разпознаването на духовната и душевната природа на човешкото същество, преди и след смъртта, когато човешкото същество се излива в света, въпреки че има по-високо самосъзнание, отколкото тук, на земята; в истинското познание за човешкото същество, човек открива световни същества в човешкото същество. Точно както няма истинско познание за света без познание за човека, защото светът показва, че неговата цел е човекът, така няма истинско познание за човека, без да се види в човека образ на целия свят, без да се проникне чрез познание за човека до познание за света в духа.

Това е, което днес вече несъзнателно се вижда като научен, морален и религиозен стремеж в дъното на много човешки души. Това е, което тревожи много човешки души днес, без те да го осъзнават. За това иска да говори антропософското познание за човека и света, за да се роди това, от което човекът на настоящето, но особено човекът на близкото бъдеще, наистина ще се нуждае: наистина истинско познание за човека чрез истинско духовно познание за света, истинско, истинско познание за света, което е подходящо за социална работа и религиозно чувство, чрез истинско, истинско познание за човека, което е схванато в духа.

